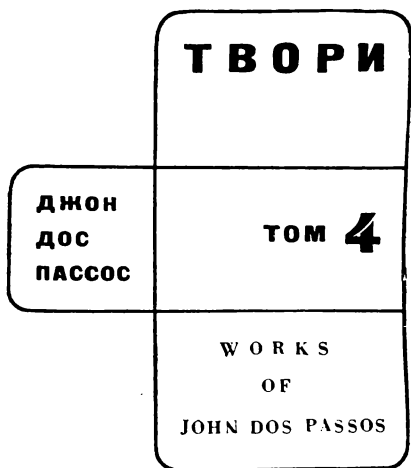

מ ו ת

література і мистецтво

ДЖОН ДОС ПАССОС

1919

**переклад
з англійської**

1919

харків

1935

Бібліографічний опис цього видання вміщено в „Літописі Українського Друку“, „Картковому Репертуарі“ та інших поважниках Української Книжкової Палати.

Редактор — Я. Олексіч
Художник — В. Єрмілов
Техкер — С. Білокінь
Коректор — К. Летунівська

КІНОХРОНІКА XX

*О пізото пізото
у тебе поза вушами болото*

СУТИЧКА АРМІЙ ПІД ВЕРДЕНОМ У НАИБІЛЬШІЙ НА ЗЕМНІЙ КУЛІ БОЮ

ПАРАД 150,000 ЧОЛОВІКІВ ТА ЖІНОК

але знято інше — ще й дуже важливе — питання. Сьогодні Нью-Йоркська біржа є єдиний на світі вільний ринок цінних паперів. Утримавшись в цьому стані, вона напевне стане чи не найбільшим у світі центром для купівлі й збуту всяких

БРИТАНСЬКИЙ ФЛОТ ПОСЛАНО ЗАХОПИТИ ЗОЛОТИЙ РІГ

*Кіннотники артилеристи
й діаволові машиністи
гай десять тисяч років ждуть
пізоту нашу не побють*

ТУРКИ БІЖАТЬ ПЕРЕД ТОММІ ПІД ГАЛЛІПОЛІ

повернувшись додому, що подумають наші ветерани війни про того Американця, що базикає про якийсь новий лад, бабраючись у піску на міліні? Тим, хто переживе цю трагедію, його недужі витівки допоможуть викликати в уяві величезну нову Нічию Землю Європи, що димує убивством та жаждою грабунку, що палає вогнями революції

КЕЛЬНЕРИ - СТРАЙКАРИ ПРОСЯТЬ: ДОПОМОГИ У ЖІНОК

*О дуби і лєси і верба сумна ігучка
і зєлено трави ростуть в Норд-Америка*

подібне становище виникне в наслідок впровадження у великих кількостях грошей з закордону для того, щоб звести баланс цієї країни

Коли я думаю про стлі, що його несуть наші кораблі, про цю велику кольорову риску на нм, єдику річ, що рухається на їх надійній будові, так ніби в ній живе якийсь сталий дух; мені здається, ніби я бачу упереміж, то смуги перламенту, як якби записані права свободи та справедливості, то смуги крові, пролиті за відновлення цих прав, а потім — у кутку — віщування блакитного спокою, що до нього може увійти кожна нація, яка обстоює ці речі.

ДЖО ВІЛЬЯМС

Джо Вільямс одяг притертий костюм і кинув свою уніформу з загорнутим у ній каменем з краю пристані в брудну воду бухти. Був полудень. Навколо не було нікого. Йому стало не по собі, коли виявилось, що з ним не було сигарної коробки. Він знайшов коробку, повернувшись до сараю, де він залишив її. Це була коробка спід-сигар «Флор де Майо», куплених ним під п'яну руч в Гватанамо. В коробці під мереживом з золотого паперу була картка Джени, що знялася по закінченні середньої школи, моментальна фотографія Елека з його мотоциклом, картка з підписом інструктора і всіх членів молодшої команди в середній школі, де він був капітаном, — всі в безбольних костюмах, — стара, рожева, майже зовсім вилягла фотографія батькового буксирного пароплава «Мері Б. Селіван», знята десь коло Вірджинія Кепс, з кораблем у повному опорядженні на буксирі, поштова картка роздягненої дівчини, на ім'я Антуанетти, що з нею він гуляв у Вільфранші, кілька ножів для безпечної бритви, поштова картка з портретом його самого та двох інших хлопців — у білих костюмах — знята на тлі мавританської арки в Малазі, жмуток іноземних марок, пакуночок «Веселих Відів» та десяток рожевих і червоних черепашок, назбираних на узбережжі в Сант-Яго. Ткнувши коробку під пахву й почувуючись незграбно в бахматому цивільному костюмі, він поволі вийшов до маяка й став дивитися на флот, що кильватерною колоною спускався по ріці Лаплаті. День був тьмарний; тонкі крейсери скоро розтуманилися в плямах диму, що тьмів за ними.

Джо покинув дивитися на них і став стежити за іржавим вантажним пароплавом, що саме входив у бухту. У нього був крен на лівий бік, і видно було короб нижче ватерлінії, зелений і слизький від водоростів. На кормі в нього був синій та білий гредький прапор і напівпіднятий брудножовтий карантинний прапор на носі.

Чоловік, що підшов до нього ззаду, щось сказав до Джо по-іспанськи. Це був сміливий і рум'яний чоловік у синьому денімовому костюмі, він палив сигару і чомусь страшенно перелякав Джо. — «Не розумію», — відказав Джо й пішов геть, аж поки не вибрався споміж складів на вулицю зв доками.

Він не скоро знайшов бар, де працювала Марія, всі будинки здавалися йому однаковими. Він узяв його тільки з механічної скрипки у вікні. Увійшовши в пропахле анісом душне приміщення, він довго стояв біля прилавка з липким кухлем у руді й дивився на вулицю крізь світлі провітри в намистяній заповні, що висіла на дверях. Він чекав, що от-от пройде біла уніформа й жовта кобура моряка.

За прилавком стояв, прихилившись до стіни, жовтий юнак з кривим носом, і дивився кудись перед собою. Наважившись, Джо скинув підборіддя. Юнак підійшов і конфіденційно перехилився через прилавок, зіпершись на одну руку й витираючи цурату ганчіркою, що була в другій руці. Мухи, що згуртувалися на колах від пивних кувалів, зналися вгору, щоб приєднатися до гудючої маси на столі.

— Слухай, хлопче, скажи Марії, що я хочу бачити її, — промовив Джо куточком уст. Юнак за прилавком підняв угору два пальці.

— Два пезе, — сказав він.

— Ні, сто чортів, я хочу тільки побалакати з нею.

Марія поманила його з дверей позаду. Це була жовтолиця жінка з великими, широко розставленими очима в синявих міхурцях. Крізь зім'яту рожеву сукню, що туго облягала високий виступ її грудей, Джо міг розглядати кільця зморшклої шкіри круг пупок. Вони сіли до столу в задній кімнаті. — «Дай два пива», — крикнув Джо крізь двері.

— Чого ти хочеш, світло душі моєї? — запитала Марія.

— Ти знаєш Дока Сідвера?

— Звичайно, я ж знаю всіх янки. Що ж це ти не їдеш на великому кораблі?

— Не поїду на великому кораблі... Побився з одним здоровенним сучим сином, бачиш?

— Оце так! — груди у Марії трусилися, як желе, коли вона сміялася. Вона поклатла йому на шию товсту долоню й притягла його обличчя до свого.

— Бідна дитино... підбите око.

— Отож він мені й підбив око.

Джо відхилився від неї.

— Молодший офіцер. Я добре тьопнув його... Флот не місце для мене після цього... Це діло кінчене. Бачиш, Док сказав, що ти знаєш одного парнягу, який вміє підробляти матроські свідоцтва... на звання моряка, розумієш? Тепер я буду в Торговому Флоті, Маріє.

Джо вихилив своє пиво.

Вона сиділа, хитаючи головою й кажучи: — «оце так... бідолашний... оце так». Потім вона запитала сльозивим голосом:

— Скільки в тебе доларів?

— Двадцять, — відповів Джо.

— Він бере п'ятдесят.

— Ну, тоді діло моє пропаще.

Марія зайшла за спину його стільця, обняла його шию товстою рукою й нахилилась над ним, щось кажучи, ніби квочучи.

— Зачекай хвилинку, ми подумаємо... розумієш?

Від того, що її великі груди тиснули на його шию та плече, все тіло йому мов би свербіло; він не любив її доторку вранці, коли бував тверезий. Але він сидів там, аж поки вона не верескнула, як папуга:

— Пакіто... а йди сюди!

Брудний грушовидий чоловік з червоним обличчям та шиєю увійшов з задньої кімнати. Вони забалакали по-іспанськи над головою Джо. Зрештою вона поплескала його по щоді й сказала:

— Гаразд, Пакіто знає, де він живе... може він візьме двадцять, розумієш?

Джо звівся на ноги. Пакіто зняв забруднений кухарський передник і запалив папіросу.

— Ти знаєш матроські папери? — запитав Джо, підходячи до нього й дивлячись йому в лице.

Той кивнув.

— Гаразд.

Джо обняв Марію й злегка ушпинив.

— Ти славна дівчина, Маріє.

Вона провела їх, усміхаючись, до дверей бару.

Надворі Джо бистро оглянув вулицю. Жодної уніформи. В кінці вулиці чорний кран нахилився над бетонними будинками пакгаузів. Вони сіли в трамвайний вагон і довго їхали, не озиваючись один до одного. Джо сидів, дивлячись на підлогу й звисивши між колін руки, аж поки Пакіто штовхнув його. Вони вийшли в непоказному передмісті, де був квартал нових, але вже брудних, бетонних будинків. Пакіто подзвонив біля дверей, схожих на всі інші двері, й трохи згодом чоловік з червоними повіками й великими, як у коня, зубами, вийшов одчинити їм. Він і Пакіто довго розмовляли по-іспанськи крізь відхилені двері. Джо стояв, переступаючи з ноги на ногу. З того, як вони скося позирали на нього під час розмови, він догадувався, що вони вираховували, скільки можна одержати від нього.

Він вже хотів був втрутитися, коли чоловік у дверях заговорив до нього ламаною лондонською говіркою. — «Дай, хлопче, цьому парнязі п'ять пезе за турботи, й ми вивершимо справу як годиться між чесними людьми». Джо виклав усе срібло, що мав у кишені, й Пакіто пішов.

Джо увійшов слідом за англіємцем у передпокій, де пахло капустою, смаженим салом, правням. Увійшовши, англієць поклав руку на плече Джо й сказав, дихаючи на нього перегаром віскі:

— Ну, хлопче, скільки ж ти можеш дати?

Джо відсунувся.

— Двадцять американських доларів — усе, що в мене є.

— Тільки чотири фунти... Гаразд, ми нічого не втратимо, коли подумаємо, що можна зробити, чи не так, хлопче? Давай, подумаємо.

Поки англієць стояв, дивлячись на нього, Джо зняв пояс, розпорів кілька стебків маленьким різакон свого складаного ножики й витягнув дві жовтогарячі американські кредитки, складені вздовж. Він обережно розгорнув їх і зібрався вже був віддати, та, розваживши краще, знову поклав їх у кишеню.

— А ну, гляньмо на папери, — сказав він посміхаючись.

Червоні очі англієця ніби засльозилися. Він сказав, що ми повинні допомагати один одному й бути вдячними, коли чоловік ризикує потрапити в фальшивиницькій справі, аби тільки допомогти своєму ближньому. Потім він запитав Джо про його ім'я, вік та місце народження, та скільки часу був він на морі, та ще про всяку всячину, й пішов до внутрішньої кімнати, старанно замкнувши за собою двері.

Джо стояв у передпокої. Десь стукав годинник. Стукання його все повільнішало й повільнішало. Нарешті Джо почув, як ключ повернувся в замку, і англієць вийшов з двома папірцями в руці.

— Ти мусиш зрозуміти, що я роблю для тебе, хлопче...

Джо взяв папірець. Він наморщив чоло й став читати, папірець здався йому добрим. Другий папірець оказався запискою, що уповно-

важувала Тіттертонівське Морське Агентство вираховувати щомісяця з платні Джо, аж поки не буде зібрана сума в десять фунтів.

— Але слухай, ти, — сказав, він — це значить, що я тобі плачу сімдесят доларів.

Англієць сказав, щоб Джо подумав над ризиком, на який він іде, і які важкі часи тепер, і що, кінець - кінцем, він може поодитися, або не погодитися. Джо пішов за ним до засміченої папірцями внутрішньої кімнати і, нахилившись до конторки, підписав своє прізвище вічним пером.

Вони трамваєм поїхали в місто й зайшли на вулиці Рівадавіа. Джо увійшов слідом за англієм у тісну контору в задній частині пакгауза.

— Ось добрячий парняга для вас, містере Мак-Грегор, — звернувся англієць до жовчного на вигляд шотландця, що ходив по кімнаті, гризучи вігті.

Джо і містер Мак-Грегор подивились один на одного.

— Американець?

— Так

— Гадаю, що ти не сподіваєшся американського окладу?

Англієць наблизився до нього й щось прошепотів. Мак-Грегор поглянув на свідокство й ніби задовольнився.

— Гарзд, розпишися в книзі... розпишися під останнім ім'ям.

Джо розписався й віддав англієцеві двадцять доларів, залишившись сам без копійки.

— Ну, що ж, не журися, хлопче.

Джо з хвилину вгавав, поки взяв англієцеву руку.

— Бувай, — сказав він.

— Іди забери свої пожитки й будь тут за годину, — сказав Мак-Грегор силовим голосом.

— Немає в мене пожитків. Я був без роботи, — сказав Джо, показуючи коробку від сигар, що була в нього в руці.

— Тоді зачекай надворі, а я тебе згодом візьму на борт «Аргайла».

З хвилину Джо стояв у дверях пакгауза, дивлячися на вулицю. Сто чортів, досить вже з нього Буенос-Айреса! Він сів на ящик з написом «Тіббет і Тіббет, емальовані вироби, Блекпуль» і став чекати містера Мак-Грегора, роздумуючи, хто він, чи шкіпер, чи помічник. Якнебудь він все таки дочекається від'їзду з Буенос-Айреса.

ФОТО-ОКО (28)

коли прибула телеграма що вона вмирає (трамвайні колеса скроготіли навколо скляного дашка як усі грифілі на всіх дошках у всіх школах) ідучи навколо Свіжого Ставу пахощі води з калюжі вербові бростини в сирому вітрі гриміння розчовганих ваговозів через передмістя Бостону печаль це не уніформа йди погуляй як слід і вищий вина вечеряючи у Ленюкса перед посадкою у Вашингтонський

Мене так стомили фіалки
заберіть їх від мене геть

коли прибула телеграма що вона виирає скляний дашок тріснув у скреготінні грифлів (чи колинебудь ви були неспроможні заснути цілий тиждень у квітні?) і Він зустрів мене в сірому вокзалі очі мені шеміли від яскравочервоної бронзи й хромовозеленого чорнила що точилося з кругобіжних квітневих горбків вуси його були білі стомлена стареча обвислість щік її не немає Джек печаль це не уніформа і в салоні восковий аромат лілій у салоні (Він і я ми мусимо поховати уніформу печалі)

потім пахощі ріки мерехтливй плеса Потомаку дрібні вибиті з срібла хвилі коло Індійського миса на кладовищі були дрозди-перемішники понад дорогами парувала весна Квітня досить щоб струснути світом

Коли прибула телеграма що Він мертвий я пішов крізь вулиці сповнені Мадридом о п'ятій що кипіли сутінком у розбитих кубах горілки червоного вина зелених газових ламп рожевого заходу черв'якової черепиці очі губи червоні щоки брунатний стовп ший у нічний поїзд на Північному вокзалі невідомо для чого

Мене так стомили фіалки
заберіть їх від мене геть

розбитий дашок з райдужного скла старанно скопійовані погруддя архітектурні деталі граматика стилів

то був кінець книги і я залишив Оксфордських поетів у маленькій галасливій кімнаті де пахло запіснїлою оливковою олією в пансіоні Бостон *Ahora mener Maintenant Vita Nuova* але ми

хто чув прегарне читання Копі та читав лепсько оправлені книги й глибоко вдихав (вдихай глибоко раз два три чотири) пахощі воскових лілій та штучних пармських фіалок під етеровим конусом і сидів свїдаючи в книгозбірні де погруддя було Октавіа

був тепер мертвий у телеграфній конторі

на тряскогримучій дерев'яній лаві в поїзді що лізе крізь глузу ніч вилазячи з нижчого класу щоб вдихнути Атлантійського Океану на хитливому пароплаві (кругловида швейцарська дівчина та її чоловік були моїми товаришами) у неї були крихкі маки й звичка вимовляти трохи грубо *Zut alors* і кидати нам маленьку усмішку рибку морському левові що огрівала нашу темінь коли імїграційний урядовець прийшов по її паспорт він не міг послати її на Елліс-Айленд *la grippe espagnole* вона була мертва

Миючи оті вікна

ІШтрафний Батальйон

чистячи запальні свічі складаним пожем

Відсутний Без Дозволу

розтираючи на порох троянди Американської Краси у ліжку повії (туманна ніч палає від прокламацій Ліги Прав Людини) мигдалеві пахощі високовисбухових матеріалів що шлють палючі сполохи крізь солодкувату вадливу будничність загинилих трупів

завтра гадав я має бути перший день першого місяця першого року

ХЛОП'Я

Джек Рід був син маршала Сполучених Штатів, видатного громадянина Портленду в Орегоні.

Він був багатонадійний хлопець,
то ж родичі послали його на схід у школу та до Гарварду.

Гарвард обстоював широке а, зв'язки, що так потрібні в старшому віці, і добру англійську прозу... коли їжака не можна виховати в Гарварді, то його не можна

зовсім, і Лауелли говорять тільки з Каботами і Каботи...
і Оксфордська Книга Поезії.

Рід був багатонадійний молодець, він не був ні євреї ні соціаліст і він не прийшов з Роксбурі; він був кремезний і жадібний, у нього був апетит до всього: чоловікові треба вподобати багато дечого в своєму житті.

Рід був чоловік, йому подобались чоловіки, йому подобались жінки, йому подобалось їсти й писати, йому подобались туманні ночі й випивка, й туманні ночі, й плавба, й футбол, і римовані вірші й гукати ура! і бути оратором, і засновувати клуби (не щонайкращі клуби, його кров була не досить рідка для щонайкращих клубів)

і голос Копі що читає Чоловік що хотів бути королем, умирущої осені Похорон урни, добра англійська проза, лампи що тягнуться через Двір під берестками в сутіні

тьмяні голоси в аудиторіях

умируша осінь, берестки, Дискобол, цегла старих будівель і пам'ятні ворота й добродісні тітки, й декани, й інструктори, всі приспівували тонкими голосами стримуйся,

стримуйся; іржава машина скрипіла, декани тремтіли під чотирікутними шапочками, трибки повернулися до Дня Іспитів і Рід вийшов у світ:

Вашінгтон - Сквер!

«Традиційний» обертається на лайку

Вільсон, що шукає притулку на ніч в італійських будинках на Селліван - Стріт, Блікер, Кармайн;

досліди виявляють, що Р. А. Стівенсон дуже кохався у півних: а щодо часів Єлизавети

до діляки з ними.

Попливши кораблем для скота й подивився на світ, зазнай пригод, ти зможеш розповідати чудні історії кожного вечора; чоловікові треба любити... прискорений пульс почуття, що сьогодні, туманними вечорами таксі, очі живок... багато дечого в своїм житті.

Європу з пучкою хрому, проковтви Париж як устрицю;

але там не тільки Оксфордська книга англійської поезії. Ліян Стеффенс говорив про кооперативне суспільство;

революція голосом солодким, як голос Копі, Діоген Стеффенс з Марксом замість ліхтаря іде на захід, вишукуючи справжню людину, Сократ Стеффенс все запитував чому не революція?

Джек Рід хотів жити у бочці й писати вірші; але він все зустрічався з волоцюгами, робітниками, кремезними хлопцями до смаку йому, без щастя й без роботи, чому не революція?

Він не міг зосередитися на своїй праці поки стільки людей без щастя;

хіба в школі він не вивчив на пам'ять Декларацію Незалежності? Рід був із заходу й розумів слова так, як вони вимовлялися; коли він казав щонебудь, стоячи з класним товаришем біля буфета Гарвардського клубу, він розумів саме те, що казав, від підштов своїх ніг аж до хвиль розпатланого волосся (його кров була не досить рідка для Гарвардського клубу, Голландського ділового клубу, респектабельної ділетантської нью-йоркської богемі).

Життя, свобода та гонитва за щастям

не дуже то багато цього навколо шовкових фабрик коли у 1913-му

він поїхав у Патерсон щоб описати страйк текстильних робітників, що дефілювали, побиті фараонами, страйкарів у в'язниці: він і не стямився, як сам став страйкарем і дефілював, побитий фараонами у в'язниці;

він не хотів, щоб видавець узяв його на поруки, він хотів ще повчитися із страйкарями у в'язниці.

Він досить навчився, щоб продовжити процесію Патерсонівського страйку у саду на Медісон-Сквері.

Він навчився надіятися на нове суспільство, де ніхто не буде без щастя,

чому не революція?

«Метрополітен Меґезін» послав його у Мексіку описати Панчо Віллу

Його навчив писати Панчо Вілла та кістякуваті гори, та високий, схожий на орган кактус, та панцерні поїзди, та оркестри, що грають на маленьких пладах, повних чорнявих дівчат у синніх шарфах, та скривавлений пил та свист гвинтовочних пострілів та величезна ніч пустелі та брунатні тихоголосі пеони, що вирають, голодують, вбивають за свободу, за землю, за воду, за школи.

Мексіка навчила його писати.

Рід був із заходу й розумів слова так, як вони вимовлялися.

Війна була подувом, що згасив ліхтарі усіх Діогенів;
добрі люди почали збиратися у ватаги й вимагати кулеметів.
жек Рід був останнім з великого племені військових кореспондентів,
що виривали спід цензури й ризикували своєю шкурою для доброї кореспонденції.

Джек Рід був найкращий американський письменник свого часу,
оли хтось хотів дізнатися про війну, той міг прочитати про неї
статтях, що їх він писав
про Германський фронт,
про сербський відступ,
Салоніки;
за лініями фронтів у імперії царя, що падала,
викручуючись від таємної поліції,
в'язниці у Холмі.

Штабні щурі не хотіли пустити його до Франції, бо вони казали,
днієї ночі в германських траншеях жартуючи з артилерійською
командою бошів він сіпнув за шнур гунської гармати, націленої у
серце Франції... хлоп'яча іграшка, але зрештою чи не однаково
хто стріляв із гармат і куди вони були націлені? Рід був з хлопцями
яких висаджували до всіх чортів

з німцями, французами, росіянами, болгарами, сімома кравчиками
в гетто у Салоніках,
і в 1917-му
він був з солдатами та селянами
в Петрограді у Жовтні:
Смольний
Десять днів що струснули світом.

Тепер йому не до мальовничої Мексики Вілли, не до хлоп'ячих
витівок у Гарвардському Клубі, не до планів для грецьких театрів,
не до римованих віршів та добрих оповідань старосвітського військового
кореспондента,
це вже була не іграшка,
це було страшно.

Делегат,
у Штатах засудження, процес «Мас», процес «Індустріальних
Робітників світу», Вільсон набиває в'язниці,
фальшовані паспорти, промови, секретні документи,
поїздки в собачих ящиках через санітарні кордони, схованки в
трюмах пароплавів,

в'язниці у Фінляндії, коли всі документи вкрадено,

Тепер уже ніколи писати вірші, ані тепло розбалакатися з першим
зустрічним товаришем, тепер уже він не хлопчик з коледжу, що з
милою усмішкою умовляє суддю відпустити його;

у Гарвардському Клубі всі тепер в Інтеллідженс Сервіс роблять
світ безпечним для банківського комбінату Моргана-Бекера-Стілмана;
отой старий бродяга, що п'є каву з бляшанки спід томату—
шпигун Генерального Штабу.

Світ тепер не іграшка,
лише вогонь кулеметів та підпали,

Вікна Смольного палають білим жаром, як бессемер.

немає сну у Смольнім,

Смольний — велетенський залізопрокатний завод, що працює два-
дцять чотири години на добу, випускає людей, народи, надії, ім-
пульси страхи.

сировину

для підвалин

нового суспільства.

Чоловікові треба багато дечого зробити в своєму житті.

Рід був із заходу, розумів слова, як вони вимовлялися.

Він кинув усе, що мав, і себе у Смольний;

диктатура пролетаріату;

СРСР.

Перша робітничча республіка

була заснована й стоїть.

Рід писав, брався до місій (всюди були шпигуни), працював поки
не впав.

ДЖО ВІЛЬЯМС

. Двадцять п'ять днів у морі на пароплаві «Аргайл» — Глазго, капітан Томпсон, вантаж шкур, — обскрібаючи іржу, обмазуючи су-
рикком сталю обшивку, що шкварчала на сонці, як гаряча сковорода,
фарбуючи трубу з ранку до вечора, поки пароплав перевалювався
і гойдався на важких, брудних хвилях; блощиці в койках у вонючому
кубрику, на їду — гідка печеня з порослою картоплею та плісневими
бобами; розчавлені на обідньому столі таргани; але й потроху
лімонного соку щодня, згідно з розпорядком; потім зрудлива дощова
спека й Трінідад, що синів у тумані над червонястою водою.

На дорозі через Боку почався дощ і острови, вкриті крупним,
яснозеленим листям, стали сірими під зливою. Поки вони ввійшли на
буксири у гавань Іспанського Порту, всі змокли до нитки від дощу
та поту. Містер Мак-Греггор, багровий на виду, ходячи сюди та туди
в своїй зюйдвестці, втратив від спеки голос і сичав свої розпоря-
дження неприємним шепотом. Потім завіса дощу піднялася, вийшло
сонце й усе запарувало. Крім спеки, всіх дратувала ще чутка про
те, ніби вони направлялися до Смоляного озера за вантажем
асфальту.

Другого дня нічого цікавого не трапилося. Шкури в передньому трюмі смерділи, коли вони відкривали люки. Одяг та постелі, вивішені сушитися в пекучому сяєві сонця, завжди знову намокали раніше, ніж їх встигали зняти. Коли йшов дощ, віде було сховатися від нього; тент над палубою весь час протікав.

Опівдні вахта Джо зійшла на берег, хоч в тім і не було для неї ніякого толку, бо ніхто не одержав платні. Джо опинився на лаві під пальмою в якомусь ніби парку біля берега, і сидів там, дивлячись собі на ноги. Почався дощ, і він пірнув під тент біля найближчого бару. У барі були електричні вентилятори; прохолодний запах лімонів, рому та віскі з кригою повівав з одчинених дверей. Джо дуже хотілося пива, але в нього не було й шеляга за душею. Дощ висів як намистяна завіса край тенту.

Біля нього стояв моложавий чоловік у білому костюмі та панамі, дуже схожий на американця. Він поглянув на Джо кілька разів, потім зустрівся з ним поглядом і посміхнувся. — «Ви ам-м-американець?» — запитав він. Він трохи заїкався, говорячи. — «Я американець», — відказав Джо.

Настала мовчанка. Потім чоловік простяг руку. — «Просимо до нашого міста», — сказав він. Джо помітив, що він був трохи під чаркою. Долоня чоловікова була м'яка, коли він потис її. Джо не сподобалося його ручкавня. — «Ви тут живете?» — запитав він. Чоловік засміявся. У нього були блакитні очі й кругле, з випнутими губами, добродушне обличчя.

— 'Кий чорт... я тут всього кілька днів проїздом до Вест-Індії. Краще б я заощадив гроші й лишився дома. Я хотів поїхати у Європу, але це неможливо через війну.

— Еге, тільки про це й говорять тепер на проклятому кориті, де я зараз перебуваю, — про війну.

— Нащо вони запроторили нас у цю діру — я не можу добратися, а тепер іде щось трапилося з судном і ми не зможемо виїхати звідси раніше, ніж за два дні.

— Це мабуть «Монтерей».

— Так. Це — жахливе судно, на нім, крім жінок, нікого немає. Я радий, що напав на хлопця, з яким можна хоч побалакати. Здається, що тут нікого немає, крім негрів.

— Здається, на Тринідаді є люди всіх кольорів.

— А цьому клятому дощу кінця-краю не видно. Зайдімо, вип'ємо. Джо поглянув на нього підозріло.

— Гаразд, — сказав він, — але, мушу признатися, що я не зможу потрактувати вас з свого боку. Я — без шеляга за душею, а ті кляті шотландці не дають нам ні копійки вперед.

— Ви — моряк, правда? — запитав чоловік, коли вони підійшли до прилавка.

— Я працюю на судні, якщо ви це маєте на увазі.

— Що ви вип'єте?... Вони роблять тут чудовий пунш Ілентера. Купували колинебудь?

— Я п'ю пивом... Я звичайно п'ю пиво.

Хазяїн бару був широковидий китаєць з печальною малп'ячою посмішкою. Він поставив кухлі перед ними дуже обережно, так ніби

боявся розбити їх. Пиво було дуже холодне й смачне — й переливалося через вінця. Джо випив свій куваль.

— А чи не знаєте ви результатів змагань з безболу? Недавно я вчитав у газеті, ніби Сенаторська команда мала шанси на перемогу.

Чоловік зняв свою панаму й витер хусткою лице. Волосся в нього було чорне й кучеряве. Він весь час дивився на Джо, ніби вирішуючи щось. Нарешті він сказав: — «Слухайте, моє ім'я... Уо-Уо-Уо-Уорнер Джонс». — «Мене називають на «Аргайлі» Янком. У флоті мене звали Слімом».

— Так ви були у флоті? Мені здалося, що ви більше схожий на військового моряка, ніж на моряка комерційного флоту.

— Оп як?

Чоловік, що назвався Джонсом, замовив ще два кували пива. Джо почував себе кепсько. — Але, якого чорга, адже вони не можуть заарештувати його, як дезертира, на британській території.

— Ви ніби казали, що знаєте щось про результати безбольних змагань? Вони мабуть дуже посунулися вперед.

— У мене газети в готелі... Хочете поглянути?

— Дуже хотів би.

Дош перестав. Брук був уже майже сухий, коли вони вийшли з бару.

— Слухайте, я хочу покататися по острову. Кажуть, що тут можна побачити диких малп і ще багато дечого. Чому б не поїхати й вам зі мною? Мені до смерті надокучило розглядати краєвиди самому.

Джо подумав з хвилину. — «Костюм мій не підходить...».

— Що за дурниці, це ж не П'єте Авеню, ходім!

Чоловік, що назвався Джонсом, подав знак гарно полакованому «фордіві», яким керував молодий китаець. Китаець був у окулярах і темно-синьому костюмі й скидався на студента: говорив він з англійським акцентом. Він сказав, що може повезти їх по місту та за місто, до Голубого ставу. Вони вже рушили, коли чоловік, що назвався Джонсом, сказав: — «Зачекайте хвилину», — і збігавши до бару, приніс ще пляшку пуншу.

Він весь час плів теревені, поки вони їхали за місто повз англійські дачі та цегляні будинки всяких установ, а потім дорогою, що пролягала крізь сині каучукові гаї, такі густі й душні, що Джо здавалося, ніби над ними десь є скляний дах. Він говорив про те, як подобаються йому пригоди та мандрі, і як би він хотів бути вільним, щоб плавати на кораблях і волочитися по світу, і що це мабуть чудово — покладатися тільки на свою працю та м'язи, так, як Джо. Джо сказав: — «Еге?». Але чоловік, що назвався Джонсом, не звернувши на це уваги, й говорив собі далі про те, як йому доводиться турбуватися про свою матір, і що це велика відповідальність, і часом йому здається, що він збожеволів, і що він був у лікаря, і лікар нарадив його виїхати в подорож, але харчування на пароплаві — погане й зіпсувало йому шлунок, а пароплав набитий бабусями з довжками, яких вони хочуть швидше збути заміж, і він дуже нервувався, бачачи, як жінки вганяють за ним. Найгірше ж те, що в нього немає друга, з яким би він міг розмовляти про все, що є в нього на душі, коли

він буває самотній. Він хотів би мати собі за товариша гомого хлопця, що був у бувальцях, не мазуна, а такого, що добре знає життя і може цінити красу в дружбі,—отже, якраз такого, як Джо. Його мати страшенно ревнива, і їй не подобається, що в нього є близькі друзі, і вона завжди хворіє або намагається зменшити його утримання, коли вона дізнається, що в нього є друзі, бо вона хоче, щоб він завжди тримався за її спідницю, але він захворів і втомився від цього, і тепер він робитиме все, що б у лисого дідька йому не забажалося, і їй, у всякому разі, нема чого й знати про те, що він робить.

Він весь час давав Джо папіроси й пропонував їх китайцеві, який кожного разу відказував: — «Дуже вдячний, сер, я покинув курити». Вони докінчили пляшку пуншу й чоловік, що назвався Джонсом, почав був присуватися ближче до Джо, коли китаець спинив машину біля початку маленької стежки й сказав: — «Коли ви хочете оглянути Голубий став, ідіть отак угору хвилини із сім, сер. Це найуспадколюбніший краєвид острова Трівіада».

Джо вистрибнув з автомобіля й пішов помочитися до великого дерева з кострубатою червоною корою. Чоловік, що назвався Джонсом, наблизився до нього. — «Дві душі, але одна думка», — сказав він. Джо сказав: — «Еге ж», — і пішов запитати китайця, де можна побачити малп.

— Голубий став, — відповів китаець, — одне з їхніх улюблених місць. — Він вийшов з автомобіля й став ходити навколо, пильно вглядаючись чорними намістниками очей в листя над собою. Раптом він простяг руку. Щось чорне було за гронам зелених, що гайдалося. Верескливе хитотіння почулося за зеленим гронам, і три малпи вискочили звідти й помчали, передітаючи з гілляки на гілляку довгими дугастими стрибками. Вони вмиг щезли в гущині, і тільки гілляки ворушилися одна по одній там, де вони стрибали. У однієї з них висіло спереду рожеве малпєня. Все це дуже розважило Джо. Він ніколи не бачив справжніх диких малп, як ці. Він побрався стежкою угору, йдучи так швидко, аж чоловік, що назвався Джонсом, ледве встигав за ним. Джо хотівся ще подивитися на малп.

Пройшовши кілька хвилин стежкою, що провадила угору, він почув шум водоспаду. Чомусь йому пригадалися Великі Водоспади га Рок-Крік, й на душі в нього стало тепло. Під водоспадом, затиснутим між великих дерев, був став.

— Сто чортів, я хочу викупатися, — сказав він.

— А тут є гадюки, Сліме?

— Гадюка не займе вас, якщо ви не займете її.

Але, наблизившись до ставу, вони побачили там пікнік: двічата з ясно-рожевих та блакитних вбраннях і двоє-троє чоловіків у парусових костюмах, згуртовані під смугастими парасолями. Два індуси усунували їм, приносячи сграви з кошеля. Через став чулося щебетання випущених англійських голосів.

— Тряся їхній матері, тут не поплаваєш, та й малп тут немає.

— Що, коли ми приєднаємося до них... Я б представився, а ви б були моїм меншим братом. У мене є лисиця до якого-то полковника, але я радко пудажував, щоб вдатися з ним до якого-то.

— Якого біса їм треба, що вони розгуляють тут, — сказав Джо й пішов стежкою назад. Він не бачив більше малп, а коли він добувся до автомобіля, почали падати великі краплі.

— Це зіпсує їм їхній проклятий піквік, — сказав він, посміхаючись до чоловіка, що назвався Джонсом, коли той прийшов слідом; піт стікав з його лица.

— Ну, ви дуже добрий хлодець, Сліме.

Віддихуючись, він поляскав Джо по спині. Джо сів у автомобіль. — «Мабуть таки нас захопить дощ». — «Панове», — сказав китаєць, — «я поїду до міста, бо мені здається, що злива неминууча».

Коли вони проїхали з пів милі, дощ уже лив так сильно, що китаєць не бачив дороги. Він зайняв автомобілем до невеличкої повіткі при дорозі. Дощ, б'ючися вгорі об бляшану покрівлю, стугонів голосом, як пароплав, що випускає пару. Чоловік, що назвався Джонсом, почав говорити; він мусив кричати, щоб подужати шум дощу. — «Мабуть вам доводиться бачити багато цікавого, Сліме, продаючи таке життя».

Джо вийшов з автомобіля й став, дивлячися на несподівану завісу дощу; бризки на лиці здавалися йому майже холодними. Чоловік, що назвався Джонсом, підсунувся до нього, простягаючи йому папіросу. — «Як вам сподобалося у флоті?»

Джо взяв папіросу, запалив її й сказав:

— Не так, щоб добре.

— Серед моїх товаришів було багато флотських... Я думаю, ви були не від того, щоб гульнути як слід, коли вас відпускали на берег — га?

Джо сказав, що в нього не завжди було досить грошей, щоб гульнути як слід, і що він часом грав у футбол, де теж не погано.

— Але, Сліме, я згадав, що морякам на березі плювати на все.

— Мабуть, дехто з хлопців не від того, щоб погуляти в місті, та звичайно справа далеко не заходить, грошей не вистачає.

— Може б ми погуляли, Сліме, в іспанському Порту?

Джо похитав головою. — «Ні, мені треба повертатися на пароплав!».

Дощ посилювся й так гримів об бляшаний дах, що Джо не міг розібрати слів чоловіка, що називався Джонсом; потім дощ притих і спинився зовсім. — «Гаразд, тоді ходім до моєї кімнати в готелі, Сліме, та чогонебудь вип'ємо. Ніхто тут мене не знає. Я можу робити, все, що хочу». — «Я хотів би проглянути спортивну сторінку тієї газети з батьківщини, коли ви нічого не маєте проти».

Вони сіли в автомобіль і поїхали назад до міста налитими до країв водою дорогами, схожими на канали. Сонце пригріло і все оповилося сивьою парсю. Було вже надвечір. На міських вулицях товпився народ; індуси в тюрбанах, китайці в чепурних костюмах фірми «Гарт, Шаффнер і Маркс», червоновилі білі люди в білیم, обідрані негри всіх відтінків.

Джо почував себе піяквом, коли йшов через вестибюль готелю в своїй бавовняній матросці, мокрий та ще й неголений. Підіймаючись по сходах, чоловік, що назвався Джонсом, обняв його за плечі. Кімната його була велика, високі вузькі вікна її були закриті вікон-

ницями, пахло в ній хинною водою. — «Ій же богу, я зовсім запа-
рився й промок», — сказав він. — «Я хочу прийняти душ... Але
треба подзвонити, щоб привесли соди з коньяком... Може б ви
роздяглися й розташувалися догідніше? Сама шкіра в таку погоду —
достатній одяг для хлопця». Джо похитав головою. — «Одяг мій надто
смердить», — сказав він, — «Скажіть, де ж ваші газети?».

Слуга — індус привів напій, коли чоловік, що назвався Джонсом,
був у ванній. Щось було у виразі тонких вуст індуса та чорних очей,
що дивилися кудись понад Джо, що неприємно вразило його. Йому
хотілося вдарити цього паршивця з тютюновою шкірою. Чоловік,
що назвався Джонсом, вийшов з ванної посвіжілий, у шовковому
купальному костюмі.

— Сядьте, Сліме. Ми вип'ємо та побалакаєм.

Чоловік злегка провів пальцями по лобі, ніби в нього боліла
голова, та по кучерявому, чорному волоссі, й уместився в кріслі.
Джо сів проти нього на стілець з прямою спинкою. — «Ій же богу,
мені здається, що я пропаду від цієї спеки, коли побуду тут ще хоч
тиждень. Я не розумію, як ви витримуєте її, працюючи фізично
і всяке таке інше. Ви мабуть добре загартувалися!»

Джо хотів запитати про газети, але чоловік, що назвався Джонсом,
знову забалакав про те, як хотів би він стати загартованим, побачити
більше світу, зустрічатися з усяким народом, заходити у всякі при-
становища, адже можна побачити багато всяких див, мабуть дуже
чудно, що стільки хлопців живуть укупі цілими днями в морі, безладне
життя, га? А потім, ночами, на березі — дебоші, гуляння, кілька
хлопців з однією дівчиною. — «Якби я жив так, я б робив що хотів,
і мені не треба б було боятися за свою репутацію, ані стерегтись
шантажу; хіба тільки остерегатися, щоб не потрапити до в'язниці, —
га? Що ж, Сліме, я хотів би поїхати з вами й пожити отаким
життям».

— «Еге ж», — сказав Джо.

Чоловік, що назвався Джонсом, подзвонив ще раз, щоб принесли
чогонебудь випити. Коли індус вийшов, Джо знову запитав про
газети. — «Слово честі, Сліме, я всюди шукав їх. Їх мабуть вики-
нули». — «Ну, мабуть мені вже час повертатися на своє прокляте
корито».

Джо взявся за двері. Чоловік, що назвався Джонсом, підбіг до
нього, схопив його за руку й сказав: — «Ні, ви не підете. Ви казали,
що погостюєте в мене. Ви дуже милий хлопець. Ви не пошкодуєте.
Ви ж не можете тепер піти від мене, змусивши мене так по-това-
риському зійтися з вами і знаєте, покохати вас. Чи ви ніколи цього
не почували, Сліме? Я зроблю одне дуже добре діло. Я дам вам
п'ятдесят доларів». Джо похитав головою й відштовхнув його руку.

Він мусив відтрутити його, щоб відчинити двері; він збіг мурму-
ровими сходами вниз і вискочив на вулицю.

Смеркало. Джо йшов швидко. Піт лив з нього. Він пошепки лаявся,
йдучи. Він почував себе гидко й ніяково, й справді дуже хотів поба-
чити хоч одну газету з батьківщини.

Він поблукав трохи по парку, де сидів сьогодні опівдні, а потім
йшов до приставі. Можна б уже й на пароплав. Запах смажених

з харчевень нагадав йому, що він голодний. Він зайшов до харчевні, забувши, що в нього немає в кишені жодного цента. Він пішов на звуки механічного піаніна й опинився в квартирі з червоними вогниками над дверима будинків. Там стояли на дверях хаток негритянки всіх відтінків і статур, нечистокровні китаянки та індуски, кілька зів'ялих гладких пімкенів та французенок; одна дівчина-мулатка, що простягла руку й торкнула його за плече, коли він проходив, була дуже гарна. Він спинився поговорити з нею, але коли він сказав, що він без грошей, дівчина засміялася й сказала: — «Гуляй звідси, містере Безкопійочник... Тут не місце для Безкопійочників».

Повернувшись на пароплав, він не міг знайти кока, щоб спробувати випрохати в нього чогось на вечерю, отже він поклав собі в рот пучку тютюну та й обмежився на цім. У кубрику було як у печі. Він вийшов на палубу в самій білизні й став прогулюватися по ній з вахтовим, — рожеволицим юнаком з Дувру, що його всі звали Тайні. Тайні сказав, що він чув, як капітан та містер Мак-Греггор говорили в каюті про відлиття завтра вранці до Сент-Люсу по лімоні, а потім додому в Англію, і що він буде дуже радий побачити знову свій добрий, милий острівець і зійти з цього чортового судна. Джо сказав, що це його зовсім не веселить, бо його домішка у Вашингтоні, Колумбійської округи. — «Я хочу покінчити з цим собачим життям і влаштуватися на роботу, де б можна було заробити. А так кожна наволооч, турист з грошенятами, думає, що може найняти тебе для своєї розваги». Джо розповів Тайні про чоловіка, що назвався Джонсом, і той реготався, ледве не лопнув. — «П'ятдесят доларів, та це ж десять фунтів. Мені здається, що я підпустив би того ферта до себе за десять фунтів».

Ніч була задущлива. Москіти вже почали обпадати голу потилицю та руки Джо. Пахучий, гарячий туман здіймався з тихої води коло пристані й крізь нього плямами текли берегові вогні. Вони зо два рази пройшлися, не мовивши й слова.

— Слухай, Янк, а на що це він тебе підбивав? — сказав Тайні, хіхікаючи.

— А ну його в пекло — сказав Джо. — Я хочу покінчити з цим життям. У всякій пригоді, у всякому місці морякові дістається той кінець папки, що в г—і. Хіба не правда, Тайні?

— Авжеж... десять фунтів! Та цьому чортовому фертові треба б соромитися самого себе. Він зводить людей, ось що він робить! Було б ніти до нього в готель з парою хлопців та змусити його заплатити за шантаж. В Дуврі багато старих розпутників, що платять і не за таке... Вони приїдять у відпустку й чіпляються до хлоп'ят у купальнях... Шантажував би його, от що я зробив би, Янк!

Джо змовчав. Через хвилину він сказав: — «Боже мій, а коли я був малий, мені так хотілося побувати під тропіками!».

— Це не тропіка, це проклята пекельна діра, ось що це.

Вони пройшлися ще разів зо два. Джо підійшов до борту й перехилився через поруччя, дивлячись униз, у масну чорноту. Чортові москіти! Коли він виплюнув тютюн, на воді почувся легкий сплеск. Він знову пішов на бак, заліз на свою койку, натяг на голову ковдру й лежав під нею весь у поту.

— Прокляття, а я так хотів прочитати про наслідки безбольних змагань.

Другого дня навантажили вугілля, а ще через день Джо фарбував офіцерські каюти, тим часом, як «Аргайл» знову пробирався через Боку серед брудно-зелених папоротяних островів, і почував себе кепсько, бо в нього були добрі матроські документи, а з ним досі поводитися як зі звичайним моряком і плив він до Англії й не знав, що робити йому там, і його товариші казали, що його можуть забрати до концентраційного табору; адже він чужоземець і висадиться в Англії без паспорта, а зараз війна ж, і всюди німецькі шлігуни, і всяке таке інше; але в бризі вже почувалася сіль, і, дивлячись в лок, він бачив синій океан замість болотяної води коло Трівідаду й сотні летючих риб, що розліталися від бортів корабля.

Гавань у Сент-Люсії була чиста й закрита, під кокосовими пальмами біліли будиночки з червоними дахами. Виявилось, що вони мали вантажити банани; їм довелося півтора дні лаштувати перегородки в задньому трюмі та жертки для підвищування бананів. Було вже темно, коли вони підійшли до бананової пристані й спустили два помости та приготували невеличкий крап для спускання бананових в'язок у трюм. На пристані товпилися кольорові жінки, що сміялися, верещали й викрикували всякі речі на адресу команди, а здоровенні негри стояли навколо без роботи. Навантажували жінки. Трохи згодом вони почали сходити помостом на пароплав, кожна з великою зеленою в'язкою бананів, перекинутою через голову та плечі; серед них були і старі негритянки й гарненькі молоді мулатки; обличчя їхні блищали від поту під гронами ліхтарів, було видно, як моталися їхні груди під драпаним одягом, бруватне тіло виднілося крізь розпороті рукава. Коли жінка сходила на верх помосту, два здоровенних негри обережно знімали в'язку їй з плеч, десятник давав їй папірець і вона збігала на пристань другим помостом. Палубній команді нічого було робити, лише кілька чоловік поралося коло допоміжної парової машини. Збуджені матроси стояли навколо й спостерігали жінок, блиск їхніх білих зубів та білків, важкі груди, мірне хитання їхніх стегон. Вони стояли навколо, дивлячись на жінок, чухмарячись, переступаючи з ноги на ногу; навіть сороміцького не багато було сказано. Ніч була чорна й тиха, гарячі пахощі бананів та дух поту від негритянок оповивали їх; іноді долітав свіжий повій від лщиків з лімонами, складених на пристані.

Джо помітив, що Тайні манить його кудись. Він пішов за ним у тему. Тайні приклав уста до його вуха: — «Тут є чудові дівчата, Янк, ходім». Вони пішли на ніс і зслизнули по канату на пристань. Канат опік їм долоні. Тайні поплював собі на долоні й потер їх одна об одну. Джо зробив те саме. Потім вони пірнули в пакгауз. Щур прошмигнув у них під ногами. Це був пакгауз для гуана і в ньому смерділо угноєнням. За маленькими дверима в глибині було темно, хоч в око стрель, під ногами був пісок. Слабе світло вуличних ліхтарів проходило у верхню частину пакгауза. Чулися жіночі голоси, подекуди сміх. Тайні зник. Руки Джо лягли на голі жіночі плечі. — «Спершу дай мені шлівінг», — сказав лондонською говіркою нижній

голос вест-індійки. Джо раптом охрип — «Звичайно, любесенька, звичайно ж, я дам».

Коли очі його привичаїлися до теми, він побачив, що вони були не самі. Всюди круг них чулося хихотіння та хрипле дихання. З пароплаву доносилися перепаdistий скрегіт кабестанів та змішані голоси жінок, що вангажили банани.

Жінка вимагала гроші. — «Ну, білий, зроби так, як казав». Тайні стояв біля нього. — «Миттю повернемося, дівчатка».

Далєбі, ми залишили гроші на пароплаві.

Вони побігли назад через пакгауз, з дівчатами, що не відставали від них, потім полізли вгору по верев'яній драбинці, спущеній кимсь через борт пароплава, й стали на палубу, хекаючи й корчачись від сміху. Коли вони поглянули через борт, жінки бігали по пристані туди й сюди, клянуци їх і плюючи в їхній бік, як дикі кішки. — «Агов, леді», — гукнув до них Тайні, знявши картуз. Він схопив Джо за руку й поволік його по палубі. З хвилину вони стояли там, де кінчалися помости. — «Слухай, Тайні, в тебе була така стара, що могла б бути тобі бабусею, будь я проклятий, коли це не так», — прошепотів Джо. «Що ти, в мене була гарненька». — «Дідька лисого... та їй років із шістдесят». — «Чортів брехун... в мене була гарненька», — сказав Тайні й відійшов роздратований.

Червоний місяць вийшов споza зубчатих гір. В'язки бананів, що їх жінки зносили помостом, лягали зеленою виткою гадюкою в сяєві робочих ліхтарів. Джо раптом все набрило й хотілося спати. Він зійшов униз і добре вмився з милом, перше ніж залізти на свою койку. Він заснув, прислухаючись до шотландської та британської говірки своїх товаришів, що розмовляли про дівчаток за пристанню, та скількох вони мали, та по скільки разів, та як це нагадувало їм Аргентину, або Дурбан, або Сінгапур. Навантажування тривало всю ніч.

Опівдні вони вирушили на Ліверпуль і головний все нагнітав пару, щоб швидше дійхати, а всі матроси говорили про Англію. В цей перехід вони могли їсти бананів досхочу; щодня наглядач винюсив наверх перестигли в'язки й розвішував їх у кухні. Всі бурчали; що судно не озброєне, але капітан та містер Мак-Грегор, здавалося, більше клопоталися бананами, ніж німцями. Вони все заглядали вниз під презентову покришку над люками, що мала на верху вентилятор, щоб побачити, чи не надто швидко стигнуть банани. У кубрику весь час знущалися з тих чортових бананів.

Перетявши тропіки, вони потрапили під сирій північний вітер, що не стигав чотири дні, але й потім погода весь час була паршива. Джо майже не мав роботи, відбувши свої чотири години біля колеса; а матроси у кубрику весь час бурчали, чому пароплав не обкурили, щоб знищити блощиць та тараканів, чому він не озброєний, і чому не має охорони.

Потім пішли чутки, що німецькі підводні човни крейсують десь коло Лізарду, і всі, від капітана до останнього матроса, стали злі, як чорти. Вони всі попіракали Джо тим, що Америка не вступає у війну, і йому доводилось подовгу сперечатися з Тайні та з одним старим матросом з Глазго, на ім'я Хейг. Джо сказав,

що не знає, якого біса мішатися Штатам у війну, і це трохи не призвело до бійки.

Коли з'явилися вогні острова Сілі, радист сказав, що тепер вони вже зв'язалися з охороною і що в їхньому розпорядженні буде винищувач всю дорогу через Ірландське море, й не покине їх, аж поки вони не матимуться безпечно в Мерсі. Англійці виграли великий бій під Монсом. Капітан роздав усім по чарці рому, і всі були в доброму настрої, крім Джо, якого дуже турбувала думка про те, що станеться з ним, коли він висадиться в Англії без паспорта. Він весь час мерз, бо в нього не було теплого одягу.

Того вечора винищувач несподівано забовванів перед ними в туманному присмерку; він здався високим, як церква, над великою хвилею шумовиння, що кучерявилось від його носом. Спершу це викликало великий переполох на капітанському мості, бо всі думали, що судно німецьке. Винищувач викинув британський прапор і притищи хід до швидкості «Аргайла», тримаючись близько й намагаючись не випереджати його. Команда зібралася на палубу й тричі прокричала ура на честь винищувача. Дехто з них хотів був заспівати «Боже, храни короля», але офіцер на капітанському мостіку винищувача закримів крізь мегафон на капітана «Аргайла», якого чорта він не пливе зигзагом і хіба він не знає, що всякий шум на комерційних суднах підчас війни заборонений.

Пробило вісім склянок, вахти змінювалися, і Джо з Тайні якраз зареготали, йдучи вздовж палуби, коли зустріли містера Мак-Грегора, що проходив повз них з червоним обличчям. Він спинився просто перед Джо й запитав, чому це йому так весело? Джо нічого не відповів. Містер Мак-Грегор суворо подивився на нього й почав цідити своїм неприємним голосом, що може він і не американець зовсім, а паршивий німецький шпигун, і наказав йому з'явитися на наступну зміну до кочегарки. Джо сказав, що він підписав контракт, як матрос і що вони не мають ніякого права примушувати його працювати кочегаром. Містер Мак-Грегор сказав, що за тридцять років на морі він ні разу нікого не вдарив, але тепер, коли Джо промовить ще хоч одне слово, він зіб'є його к бісовому батькові з ніг. Джо пекло ніби вогнем, але він стояв нерухомо, стиснувши кулаки, й не мовив ні слова. Містер Мак-Грегор кілька секунд уперто дивився на нього, червоний, мов індик. По палубі пройшло двоє вахтових. — «Відведіть цього чоловіка до боцмана та закуйте його в кайдани... Можливо, що він шпигун... Поводься тепер спокійно, а то гірше буде».

Джо перебув ніч скорчившись, з закутими ногами, в маленькому замарку, де смерділо застоюною водою. Другого ранку боцман випустив його й досить ласкаво сказав йому піти до кухаря, щоб той дав йому каші, але триматися далі від палуби. Він сказав, що його хочуть віддати контролеві над чужоземцями, коли вони прибудуть у Ліверпуль.

Коли Джо переходив через палубу, щоб потрапити в камбуз, ледне тягнувши задубілі від кайданів ноги, він помітив, що вони вже були в Мерсі. Був рум'яний соячний ранок. Скільки зору, скрізь стояли на якорі пароплави, а окоренкувати чорні парусники та дозрілі човни

різали блідно-зелену, збовтану воду. Над головою подекуди слалися великі смуги рудого диму, перемішаного з кучерявою білою паркою, що сяяла на сонці.

Кок дав йому каші та кухоль гіркого, ледве теплого, чаю. Коли він вийшов з камбуза, пароплав уже просунувся вгору по річці, на обох берегах виднілися міста, небо було все вкрите рудим димом та туманом. «Аргайл» ішов найтихшим ходом.

Джо спустився в кубрик і заліз на койку. Його товариші мовчки дивилися на нього, а коли він забалакав до Тайні, що лежав на койці під ним, той не відповів йому. Це найбільше вразило Джо. Він повернувся обличчям до стіни, натяг ковдру на голову й заснув.

Хтось потряс його й збудив. — «Ходім, хлопче», — сказав, тримаючи його за плече, високий англійський боббі в сивьому шоломі з лакованим ремінцем під підборіддям. — «Добре, одну секунду», — сказав Джо, — «я хотів би вмитися». Боббі потряс головою. — «Що спокійніше поводитимешся та швидше підеш, то краще буде для тебе».

Джо насунув картуз на очі, витяг свою сигарну коробку спід матраца й пішов за боббі на палубу. «Аргайл» вже був пришвартований до пристані. Отак, не попрощавшись ні з ким і не одержавши платні, він зійшов помостом униз, в супроводі боббі, що тримався на пів кроку позаду. Боббі міцно стискав його руку. Вони пройшли через замощений плитняком двір пристані й крізь великі залізні ворота вийшли на вулицю, де чекав уже Чорний Ворон. Купка зівак, червоні обличчя в тумані, чорний, брудний одяг. — «Дивіться на цього паскудного гуна», — сказав один чоловік. Якесь жінка зашикала, хтось двічі ткнув, хтось свиснув і чорні, блискучі дверцята зачинилися за ним; автомобіль помалу рушив і він відчув, як, прискорюючи хід, автомобіль помчав крізь бруковані вулиці.

Джо сидів у темі, згорбившись. Він був задоволений, що з ним немає нікого. Це допомогло йому опанувати себе. Руки й ноги йому померзли. Йому трудно було стримати дрож. Він хотів би бути одягнений пристойніше. Він мав на собі тільки сорочку та штани, залапані фарбою, та пару брудних повстяників. Враз автомобіль спинився, два боббі сказали йому вийти і його погнали крізь добре вибілений коридор у маленьку кімнату, де поліційний інспектор, — високий, довгобразий англієць, — сидів за жовтим лакованим столом. Інспектор скочив на ноги, підійшов до Джо зі стиснутими кулаками. ніби збираючися вдарити його, й раптом сказав щось на мові, що здалася Джо німецькою. Джо замотав головою, це здалося йому кумедним, і він ослабівся. — «Не розумію», — сказав він.

— Що в цій коробці? — раптом ревнув інспектор на боббі, знову сівши до столу. — Ви повинні спершу трусити цих мерзотників, а потім приводити їх сюди.

Один із боббі вихопив спід пахви у Джо сигарну коробку, розчинив її й з полегшенням — переконавшись, що в ній немає бомби, — вигорнув усі речі з неї на стіл.

— Отже, ти стверджуєш, що ти американець? — гукнув інспектор до Джо.

— Авжеж, американець, — відповів Джо.

— На якого ж чорта тобі згадалося прибути до Англії під час війни?

— Я зовсім не хотів їздити до...

— Заткнися! — гукнув інспектор.

Потім він подав знак боббі вийти й сказав: — «Пошліть сюди капрала Ікінса». — «Слухаю, сер», — шанобливо проказали в унісон два боббі. Коли вони вийшли, він знову підійшов до Джо зі стиснутими кулаками. — «Ти краще відразу признайся, хлопче... Ми маємо всі потрібні відомості».

Джо мусив зціпити зуби, щоб вони не цокотіли. Він зляквся.

— Бачите, я був без роботи в Бувос-Айресі... мусив узяти першу роботу, що трапилася мені. Невже ви гадаєте, що можна добровільно піти на корито для лімонів, га? — Джо розхвилювався; йому знову стало тепло.

Сиддик узяв олівець і загрозово постукав об стіл.

— Наразність не допоможе тобі, хлопче... Звай, що ти відповістиш за кожне слово. Потім він став переглядати фотографії, марки та газетні вирізки, що випали з сигарної коробки Джо. Увійшло два чоловіка в хакі.

— Роздягніть та потрусіть його, — сказав, не підводячи очей, чоловік за столом.

Джо недовольно подивився на їх; вони трохи скидалися на госпітальних савітарів. — «А ну, швидше», — сказав один з них. — «Ми не хочемо вдаватися до сили». Джо зняв сорочку. Йому стало досадно, що він червоніє; він соромився, що на нім немає білизни. — «Гаразд, а тепер штани». Джо стояв голий у своїх постелях, поки люди в хакі розглядали його сорочку та штани. Вони знайшли в одній кишені жмуток чистої шпаклі, роздавлену бляшанку Принца Альберта, з шматочком жувального тютюну в ній, і невеличкий складальний ніжик зі зламаним різакон. Один з них оглядав пояс і вказав другому на місце, де шов був колись споротий. Він розрізав його ножом і обидва жадно зазирали в середину. Джо посміхнувся. — «Я ховав туди гроші», — сказав він. Обличчя їхні були нерухомі.

— Роззяв рота.

Один з них поклав важку руку на челюсть Джо.

— Сержанте, а чи не зняти нам пломб? У нього дві чи три пломби на кутніх зубах. — Чоловік за столом похитав головою. Один з них вийшов за двері й повернувся з промашеною гумовою рукавичкою на руці. — «Нагнися», — сказав другий чоловік, кладучи руку на шию Джо й нахилиючи йому голову, тим часом, як чоловік з гумовою рукавичкою шарив у нього в задньому проході. — «Раді Христа», просичав Джо крізь зуби.

— Добре, хлопче, це покищо все, — сказав чоловік, що тримав голову, відпускаючи його. — Пробач, але ми мусили зробити це... такі правила.

Капрал підійшов до столу й став струнко.

— Все гаразд, сер. Нічого цікавого на особі заарештованого.

Джо страшенно змерз. Він вже не міг стриматися, щоб не цокотіти зубами.

— (Гляньте його черевики, — не знаєте чи що? — проревів інспектор. Джо не хотів давати черевики, бо ноги в нього були брудні, але йому нічого не лишалося робити. Капрал порізав їх на шматки своїм складанням пожею. Потім обидва стали струнко, чекаючи, поки інспектор підведе очі. — «Все гаразд, сер... доповідати немає про що. Чи дістати ковдру для заарештованого, сер? Йому, здається, холодно».

Чоловік за столом похитав головою й помавив до себе Джо.

— Підійди сюди. Коли ти тепер скажеш правду й не завдаватимеш нам клопоту, нічого гіршого за концентраційний табір на весь час війни тобі не буде... А коли ти завдаси нам клопоту, важко сказати, які серйозні наслідки можуть бути. У нас діє акт про Оборону Королівства, не забувай цього... Як твоє ім'я?

Після того, як Джо сказав своє ім'я, місце народження, імена батька та матері, назви кораблів, де він служив, інспектор раптом кинув йому запитання німецькою мовою. Джо замотав головою. — «Чому ви гадаєте, що я знаю по-німецьки?».

— Замкніть цього негідника... Так чи сяк, а ми все про нього узнаємо.

— Віддати йому його речі, сер? — несміливо запитав один з чоловіків.

— Йому вони не будуть потрібні, раз він зовсім не дбає за себе.

Капрал видобув в'язку ключів і відчинив важкі дерев'яні двері в стіні кімнати. Вони увіпхнули Джо в невеличку камеру з ослоном, але без вікна. Двері хрюкнули за ним, і Джо залишився у темі, трусячись від холоду.

— «Ловко ти попав тепер свині під хвіст, Джо Вільямсе», — мовив він уголос. Йому пощастило зігритися, роблячи фізичні вправи і розтираючи руки та ноги, але ступні йому все ще дубіли.

Трохи згодом він почув, як ключ обернувся в замку; чоловік у хакі вкинув у камеру ковдру й причинив двері, не давши Джо промовити й слова.

Джо зігбався під ковдрою на ослоні й спробував заснути.

Він прокинувся від раптового нічного страху. Було холодно. Сторожа перекликалася. Він зіскочив з ослону. З секунду йому здавалося, що він осліпне від темряви. Він пригадав, де він, і все, що пережив відтоді, як вони узділи вогні острова Сілі. Ніби крижина була у нього в животі. Деякий час ходив по камері сюди й туди, від стіни до стіни, й потім знову загорнувся у ковдру. Ковдра була хороша й чиста й пахла лізоєм, чи чимсь подібним. Він заснув.

Він прокинувся знову, голодний, як чорт, і з потребою помочитися. Він довго шарив по чотирикутній камері, поки знайшов емальоване відро під ослоном. Він скористався з нього й почув себе краще. Він був радий, що воно з покриттям. Він став вигадувати, як би йому провести час. Він став згадувати про Вашингтон і веселі дні в товаристві Елека та Джені, про ватагу, що товклася у більярдній Мелвені, про ігри в місячні ночі під час прогулянок на «Чарлс Мекелістері», потім почав перебирати в пам'яті всіх віртуозів, що їх він бачив або читав про них у газетах, і спробував при-

тадати рекордні показники всіх членів Вашингтонських безбольних команд.

Він почав був уже пригадувати свої матчі в середній школі, партію по партії, коли ключ знову обернувся в замку. Капрал, що обшукував його, відчинив двері і віддав йому сорочку та штани. — «Можете помитись, коли хочете», — сказав він. — «Тільки швидше. Наказано приставити вас до капітана Купер-Траски». — «Може ви дасте мені чогонебудь попоїсти, або води... Я помираю з голоду... Слухайте, скільки я тут пробув?» Джо кліпав очима від яскравого світла, що проходило з другої кімнати. Він натяг на себе сорочку та штани.

— Ходім, — сказав капрал. — Не могу відповідати на жодне запитання, поки ви не побудаете в капітана Купер-Траски. — «А де мої черевики?» — «Не говоріть зайвого й відповідайте на всі запитання, які вам задають, і вам буде краще... Ходім».

Коли він ішов за капралом тим самим коридором, яким увійшов сюди, всі англійські томмі дивилися на його босі ноги. В убиральні був блискучий мідний кран з холодною водою та шматок мила. Спершу Джо написав як слід. У нього закрутилася голова й затремтіли коліна. Напившись холодної води й помивши руки, лице та ноги, він став почувати себе краще. Єдине, чим він міг витертися, був забруднений рушник на роліку. — «Слухайте, мені треба поголитися», — сказав він — «Тепер ви підете», — строго сказав капрал. — «Але в мене десь була безпечна бритва...»

Капрал сердито подивився на нього. Вони саме входили у двері гарно обставленого кабінета, з товстим червоно-рудим килимом на підлозі.

За столом червоного дерева сидів літній чоловік з білим волоссям та круглим червоним лицем і з силою значків на мундирі. — «Хіба це...?» — почав був Джо, але побачив, що капрал, цокнувши каблучками й відсалютувавши, витягся струнко й застиг.

Літній чоловік підвів голову й по-батьківському глянув на них блакитними очима.

— Ага... так і єсть, — сказав він. — Підведіть його ближче, капрале, хай я гляну на нього... Чому він в такому поганому стані, капрале? — Краще б ви дали цьому бідолашному жебракові якісь черевики та панчохи.

— Слухаю, сер, — сказав капрал злостивим тоном, знову витягуючися струнко й завмираючи.

— Вільно, капрале, вільно, — сказав літній чоловік, надягаючи окуляри й заглядаючи в якісь папери на своїм столі. — Цей... як його... Центнер... твердить, що він американський підданець, га?

— На ймення Вільямс, сер.

— Ага, так і єсть... Джо Вільямс, моряк. — Він довірливо уп'явся в Джо своїми блакитними очима. — Це твоє ім'я, хлопче?

— Так, сер.

— Ну, як же це тобі спало на думку пробратися до Англії під час війни без паспорта або яких інших особистих документів?

Джо розповів, що в нього були документи американського моряка і що він опинився без роботи в Буенос-Айресі... — «Чому ж

це ти... е-е... опинився в такому становищі в Аргентині?» — «Я, сер, плавав на лівій Меллорі й моє судно вийшло без мене, бо трохи загулявся в місті, сер, а шкіпер вийшов раніше, ніж слі було за розписом, і залишив мене на березі».

— Ага... мабуть небові жарко було в старому місті тієї ночі га? — Літній чоловік засміявся; потім відразу наморщив лоба. — Подивимось... е... яким же пароплавом ти їздив на лівій Меллорі? — «Патагонією», сер, і я не їздив, а був на ній матросом».

Літній чоловік довгенько писав щось на аркуші паперу, потім вийняв з шухляди сигарну коробку Джо почав проглядати газетні вирізки та фотографії. Він видобув одну фотографію й повернув так, що Джо міг бачити її. — «Гарненька дівчина... це твоя любка, Вільямс?» Джо густо почервонів. — «Це моя сестра». — «Я кажу, що вона дівчина хоч куди... а як на вас, капрале?».

— Точно так, сер, — відповів віддалено капрал. — «Ну, хлопче, коли ти знаєш щовсебудь про діяльність німецьких шпигунів у Південній Америці... серед них є багато американців, або шахраїв, що маскуються під американців... для тебе було б багато краще чесно признатися у всьому».

— Далекі, сер, — сказав Джо, — я нічого не знаю про це. Я був у Буенос-Айресі лише кілька днів.

— Батько та мати твої живі?

— Батько мій зовсім хворий... Але моя мати та сестри живуть у Джорджтауні.

— Джорджтаун... Джорджтаун... зачекай... чи це не в Британській Гвінеї?

— Це частина Вашингтону, Колумбійського округу.

— Розуміється... ага, я бачу, що ти був у воєнному флоті... — Літній чоловік показав фотографію, де був знятий Джо та ще двоє моряків. Коліна Джо так ослабли, що йому здалося, ніби він от-от упаде. — «Ні, сер, це я з'явився ще будучи в флотському резерві».

Літній чоловік знову склав усе в сигарну коробку. — «Тепер ти можеш забрати все це, хлопче... Ви б дали йому чого поспідати та вивели б прогулятися. Він щось погано тримається на своїх підставах, капрале».

— Слухаю, сер.

Капрал віддав честь і вони вийшли з кімнати.

На свіданок Джо дали водяної віссянки, перестояного чаю та дві скибки хліба з маргарином. Після такого свіданку, Джо став ще голодніший. Проте, добре було вийти на повітря, хоч саме мрячило і плати двору, куди його вивели, вкриті тонким шаром чорного бруду були як лід під його босими ногами.

На подвір'ї був ще один в'язень, повновидий чоловічок у котелку та коричневому пальті, що відразу підійшов до Джо. — «Скажіть, ви американець?».

— Еге ж — відказав Джо.

— Моє ім'я Центнер... закупник обстави для ресторанів... з Чикаго... це ж знущання! Я прибув до цієї проклятої країни, щоб придбати дещо з її проклятих товарів за добрі американські долари. Три дні тому я помістив замовлення на десять тисяч доларів

у Шеффільді. І вони заарештували мене, як шпигуна, і я перебув тут цілу ніч і тільки сьогодні вранці вони дозволили мені протелефонувати до консульства. Це ж знущання, у мене ж і паспорт і віза і все, що їм потрібно. Я буду переслідувати їх судом за це знущання. Я перенесу цю справу у Вашингтон. Я подам позов на британський уряд на сто тисяч доларів за підлив репутації. Я вже сорок років американський громадянин, та й батько мій прибув не з Німеччини, а з Польщі... А ви, бідолашний, я бачу, навіть без черевиків. І вони балакають про німецькі звірства, так ніби це не звірство, га?

Джо весь трусився й підтюпцем бігав по двору, щоб зігрітися. Містер Центнер скинув своє коричневе пальто й дав його Джо.

— От що, синку, надіньте пальто. — «Але, їй же богу, ви надто добрі; це чортзна як люб'язно з вашого боку». — «В біді ми повинні допомагати один одному».

— Хай йому чорт, коли це в них така весна, мені страшно й подумати, яка ж у них зима... Я поверну вам пальто, коли увійду в приміщення. Господи, як померзли в мене ноги... Слухайте, а вони трусили вас?

Містер Центнер завів очі. — «Обурливо», — сказав він, бризкаючи слиною. — «Яка образа покупцеві з нейтральної й дружньої країни! Пождіть, поки я скажу послу. Я переслідуватиму їх. Я вимагатиму відшкодування». — «І я теж», — сміючися, сказав Джо.

На дверях з'явився капрал і гукнув: — «Вільямс!» Джо віддав пальто й потис пухку руку містера Центнера. — «Слухайте, ради бога, не забудьте сказати консулові, що тут є ще один американець. Вони кажуть, що пошлють мене до концентраційного табору на весь час війни». — «Неодмінно, не турбуйтеся, любий. Я визволю вас», — сказав містер Центнер, випинаючи груди.

Цього разу Джо одвели до кращої камери, де було трохи світла й простору ходити. Капрал дав йому пару черевиків та діряві вовняні носки. Черевики були малі на нього, але носки трохи зігріли йому ноги. Опівдні йому дали якоїсь юшки майже з самої картоплі, до того ще й пророслої, та трохи хліба з маргарином.

На третій день в'язничий приніс юшку на сніданок та розпечатаний пакет з обгортного паперу. В пакеті був костюм, сорочка, фланелева білизна, носки й навіть галстук.

— Тут була й записка, але це проти правил, — сказав в'язничий. — В цьому вбравні з вас виїде фронт хоч куди!

Надвечір в'язничий сказав Джо йти за ним і він одг чистий комірець, що був надто тісний для його шиї, та галстук і патяг штани, що були надто просторі для нього в поясі, й пройшов слідом за в'язничим через коридор та двір, де було повно томмі, до невеличкого кабінета з вартовим біля дверей та сержантом за столиком. На стільці з заклопотаним виглядом сидів юнак, тримаючи бриль на колінах. — «Ось ваш в'язень», — сказав сержант, не глянувши на Джо. — «Я дозволяю вам допитати його».

Заклопотаний юнак звівся на ноги й підійшов до Джо. — «Ну, ви мені наробили клопоту, але я зібрав відомості у вашій справі й гадаю, що ви є той, ким себе називаєте... Як звуть вашого батька?».

— Так само, як і мене, Джозеф П. Вільямс. А ви часом не американський консул?

— Я з консульства... Скажіть, якого чорта ви висіли тут на берег без паспорта? Чи не гадаєте ви, що нам тільки й діла, що клопотатися про всяких дурнів, у яких не вистачає грошей ховатися в хату, коли йде дощ? Сто чортів, я сьогодні по обіді збирався грати в гольф, а мені довелося висидіти тут три години, щоб визволити вас з буцегарні.

— Господи, та я ж не сховався на берег. Вони прийшли й забрали мене.

— Сподіваюся, що це вам буде наука... Іншим разом у вас будуть документи в порядку.

— Так, сер... Обов'язково.

За пів години Джо уже був на вулиці, несучи під пахвою клунок з сигарною коробкою та старою одежою. Було надвечір, сонце світило; червоновиді чоловіки в темних костюмах, довгобразі жінки в м'яких шляпках, вулиці повні великих автобусів та високих трамвайних вагонів; все здавалося страшенно чудним, поки він раптом не згадав, що це ж Англія і що він тут, ще ніколи не був.

Йому довелося довго чекати в порожній конторі консульства, поки заклопотаний ювак приводив до ладу купу всяких паперів. Він був голодний і думав весь час про біфштекс та печеню. Нарешті його викликали до столу, дали папірець і сказали, що для нього є місце на американському пароплаві «Тампа» з Пенсаколи, і що нехай він відразу ж іде до агентів, бо коли його знову спіймають у Ліверпулі — йому ж буде гірше.

— Скажіть, чи можна тут чогонебудь під'їсти, містере консул?

— Що ви, може гадаєте, що тут ресторан?... Ні, у нас немає грошей на датки. Ви мусите дякувати й за те, що ми вже зробили для вас.

— Вони не розплатилися зі мною на «Аргайлі» і я трохи не пропав з голоду у в'язниці, оце й усе.

— Гаразд, ось вам шілінг, але це все, що я можу зробити для вас.

Джо поглянув на монету. — «Це хто — король Джордж? Що ж, дякую, вам містере консул».

Він ішов вулицею з адресом агента в одній руці та шілінгом у другій. Він був незадоволений, йому було млясо й нудно. Він побачив містера Цейтнера на другому боці вулиці. Пробігши крізь вуличний тиск, він підійшов до нього з простягнутою рукою.

— Я одержав костюм, містере Цейтнер, це було чортзна як люб'язно з вашого боку.

Містер Цейтнер ішов з низеньким чоловіком у офіцерському мундирі. Він помахав пухкою рукою й сказав:

— Радий прислужитися своєму співгромадянину, — й пішов далі.

Джо зайшов у харчевню з смаженою рибою й витратив шість пенсів на рибу, а на інші шість пенсів випив великий куваль пива в салуні, де сподівався знайти дармову закуску. Коли він добувся до агентової контори, вона вже була закрита і йому довелося тинятися

по вулицях білим туманним вечером, не знаючи, куди подітися. Він запитав кількох хлопців біля пристані, чи не знають вони, де стоїть «Тампа», але цього ніхто не знав, і вони говорили так чудно, що він ледве зрозумів їхні слова.

І от, коли вже засвічувалися вуличні ліхтарі й Джо зовсім підупав духом, він побачив перед собою в заулку трьох американців. Він догнав їх і запитав, чи не знають вони, де стоїть «Тампа». Чого б їм у такого дідька не знати цього, хіба не з неї зійшли вони, щоб подивитися на це паршиве місто, і йому краще приєднатися до них. А хіба ж йому самому не було приємно зустріти хлопців батьківщини після двох місяців на лімонновому кориті та сидіння у в'язниці і всякого такого? Вони зайшли до бару й випили віскі й він розповів їм про в'язницю і про те, як чортові боббі забрали його з «Аргайла» й він не одержав ні копійки, й вони почали пити до нього, а один з них, родом з Норфольку, що у Віргінії, на ім'я Вілла Стерп, видобув п'ятидоларівку й сказав узяти її й повернути тоді, коли буде змога.

Зустріч з димп хлопцями була як поворот до божої землі, і вони всі випили по чарці; вони були четверо американців у цьому проклятому лімонновому містечку й кожний з них підвіс усім, бо хіба ж вони не були четверо американців, готових воювати проти цілого світу? Олаф був швед, але він щойно натуралізувався, отже й він входив до рахунку, а третього хлопця звали Мелоні. Довгобраз служниця затримала здачу, але вони стягли з неї гроші; вона дала їм за фунт тільки п'ятнадцять шілінгів замість двадцяти, але вони змусили її повернути п'ять шілінгів. Вони зайшли ще до однієї харчовні з смаженою рибою; здавалося, що в цій проклятій країні, нічого не можна знайти чого попоїсти, крім смаженої риби, й тому вони знову вийшли, адже вони були четверо американців, і почували себе зовсім добре в цьому паршивому лімонновому містечку. Якийсь кликун заволодів ними, бо на час війни бари закривалися рано й жодного закутка не лишалося відкритого, на вулицях було дуже мало ліхтарів і всі вони були накриті чудними шапочками від цепенів. Кликун був блідий суб'єкт з обличчям як у щура; він сказав, що знає місце, де можна добути пива та гарних дівчаток і спокійно погуляти. Велика лампа, розмальована червоними трояндами горіла у вітальні, дівчата були худі, з конячими зубами, і коло них було кілька проклятих лімонників, зовсім підпилих, а вони ж четверо були американці. Англіїдці почали дражвити Олафа проклятим гунном. Олаф сказав, що він швед, але волів би краще бути проклятим гунном, ніж якимсь лімонником. Хтось стукнув когось, хтось дав значі, й Джо не спам'ятався, як уже бився з чоловіком, більшим ніж сам, і поліційні свистки свистіли, й усіх їх забрали в Чорного Ворона.

Вілла Стерп весь час казав, що вони четверо американців, і що вони саме гуляли собі по-хорошому й ніхто не просив боббі втручатися. Але їх приволокли до столу й пришили їм діло і всіх чотирьох американців замкнули до однієї камери, а англіїдів до іншої. В поліційному участку було повно п'яних, що галасували та співали. У Мелоні з носу йшла кров. Олаф заснув. Джо не міг спати; він все казав Віллові, що він боїться, щоб цього разу його не посадили

до концентраційного табору на весь війни, але Вілл Стерп кожного разу відповідав, що вони четверо американців, і хіба він не вільно-народжений американський громадянин, і вони нічого не зможуть зробити їм. Свобода морів, трясця його матері!

Другого ранку вони опинилися в суді й все це було б дуже смішно, якби тільки Джо не боявся; там панувала така врочистість, як на зборах квакерів, суддя носив невеличку перуку, й кожного з них оштрафували на три шілінги й п'ять пенсів, плюс судові витрати. Вийшло приблизно по долару з носа. Щастя, що при них ще було трохи грошенят.

Суддя в невеличкій перуці почав безкінечно розводитися про те, що зараз воєнний час і вони не мають права плячати та бешкетувати на британській території, а повинні б битися пліччю зі своїми братами, єдинокровними з ними англієцями, якими вони зобов'язані всім, навіть своєю славою великої нації, щоб оборонити цивілізацію та вільні інституції та одважну маленьку Бельгію від навали гуннів, що гвалтують жінок і пускають на дво мирні торгові кораблі.

Коли суддя скінчив, судові пристави сказали впівголос: — «Слухайте, слухайте»; — вигляд у всіх був лютий і врочистий — і вони звільнили американських хлопців після того, як ті сплатили штраф і поліцейний сержант проглянув їхні документи. Вони затримали Джо з огляду на те, що його документи були з консульства і на них не було штампу відповідного поліцейного участку, але трохи згодом вони випустили його з засторогою не сходити більше на берег, бо, коли він це зробить, нехай сам себе винуватить.

Джо відіждув вільніше, коли побачився з капітаном і його прийняли на судно; він налагодив собі койку, зійшов на берег і привіс свій клунок, покинутий ним у гарненької служниці з лляним волоссям у першому барі, куди зайшов він учора увечері. Нарешті він опинився на американському судні. На обох бортах судна був намальований американський прапор та білими літерами написана його назва «Тампа», Пенсакола, Флоріда. Кухарем на «Тампі» чорношкірий юнак, і першим ділом вони одержали кукурудзяну кашу, сироп-кейро та каву зачість паршивого чаю, і всі страви були надзвичайно смачні. Джо почувався краще, ніж будьколи з того часу, як покинув домівку. Койки були чисті, й страшенно приємно було, коли «Тампа», засвітивши, відпливла від пристані й плавко пішла по грифельно-сірій течії Мерсі до моря.

П'ятнадцять днів до Гемптонського рейду, соняшна погода, дзеркально-тихе море — і тільки останні два дні — різкий північно-західний вітер, що зняв порядний зиб коло Кепсу. Вони винантажили на Союзній Кінцевій станції в Норфольку кілька паків вантажу, увесь їхній вантаж. Це було просто свято для Джо, коли він зійшов на берег з платнею в кишені, щоб оглянути місто з Віллою Стерпом, що був родом звідси.

Вони пішли побачитися з родичами Вілла Стерпа, пограли в безбол, а потім з кількома дівчатами, знайомими Вілла, ускочили в трамвайний вагон, що йшов до Віргінського пляжу. Одна з дівчат звалася Деллою; вона була дуже смаглява і Джо неначебто закохався в неї.

Коли вони одягали в павільйоні свої купальні костюми, Джо запитав Вілла, чи можна з нею погуляти... Але Вілл розсердився й сказав: — «Клепки в тебе не вистає в голові, чи що, дібрати, де порядна дівчина, а де хльорка?». Джо відказав на це, що й справді, тепер цього цілком не добереш.

Вони поплавали та пожирували на пляжі в своїх купальних костюмах, розвели багаття й поласували болотними рожами, а потім одвезли дівчат додому. Делла дозволила поділувати себе на прощання, й він став уже подумувати, чи не зробити її своєю постійною дівчиною.

У місті вони не знали, що їм робити. Вони хотіли трохи випити та закутити, але боялися упитися й витратити всі гроші. Вони зайшли до відомої Віллові білярдної й зіграли кілька партій, при чім Джо повезло й він обчистив місцевих хлопців. Після цього вони пішли геть, і Джо поставив випивку; потім всі шинки позакривалися й вони знову опинилися на вулиці. Вони не могли знайти жодної повії; Вілл сказав, що він знає один дім, але там забагато деруть, і вони вже зібралися були йти додому спати, коли наскочили на двох високих дівчат, що підморгнули їм. Вони довго йшли за ними вулицею, а потім звернули в поперечну вулицю, де було мало ліхтарів. Дівчатка були хоч куди, але вони боялися й нервувалися, щоб їх хто не побачив. Вони знайшли порожній будинок з надвірною верандою, де було темно хоч в око стріль, і завели їх туди, а потім пішли назад і спали в домі Віллових родичів.

У Ньюпорт-Ньюзі «Тампу» завели до сухого доку для полагдження пошкодженої обшивки. Джо та Вілл Стерп розраховали й вони цілими днями никали по Норфольку, не знаючи, що робити з собою. Суботами по обіді та неділями Джо потроху грав у безбол з імпровізованою командою хлопців, що працювали у воєнних доках, а вечорами гуляв з Деллою Метьюз. Вона служила стенографісткою в Першому Національному Банкові й частенько казала, що ніколи не вийде заміж за моряка, бо морякам не можна довіряти, та й живе їм дуже тяжко, а підвищення по службі їм не дають. Джо казав, що погоджується з нею, але ж молодість буває тільки раз у житті, та й — сто чортів — хіба не все одно? Вона розпитувала його про родичів, й питалася, чому він не з'їздить у Вашингтон побачитися з ними, адже ж його батько хворий. Він відповідав, що його старій хай хоч задавиться, йому байдуже, бо він, правду сказати, ненавидить його. Вона сказала йому, що це жахливо. Це було, коли він угощав її содовою водою після кіна. Вона виглядала такою гарненькою та повною в пухнастому рожевому платті, а її чорні оченята схильовано блищали, і Джо сказав, що не варто говорити про такі дурниці, все це ні до чого, але вона дивилася на нього страшенно неприязно й гнівно, й казала, що хотіла б побити його, і що все це надзвичайно багато важить, і що гріх так говорити, бо ж він путийший хлопець, ще й з путийшої сім'ї, добре вихований і мусить думати про те, як би просунутися наперед у житті, а не бути бродягою та ледацягою. Джо образився й сказав: — «Он як?» і покинув її на порозі її дому, не мовивши більше й слова. Після цього він не бачив її чотири чи п'ять днів.

Потім він пішов до місця роботи Делли й чекав там одного вечора, поки вона вийде. Він думав про неї більше, ніж хотів, а також і про те, що вона йому казала. Спершу вона хотіла обминуть його, але він осклабився до неї й вона не могла не відповісти йому усмішкою. Він на той час зовсім уже вибився з грошей, проте пішов з нею й купив їй коробку цукерків. Вони балакали про те, як душно в місті, а він сказав, що на тому тижні вони підуть на футбольний матч. Він сказав їй, що «Тампа» попливла до Пенсаколи вантажити ліс, а потім піде за океан.

Вони чекали трамваю, щоб поїхати на Віргінський пляж, холячи сюди й туди та воюючи з москітами. Вона дуже стривожилась, коли він сказав, що їде за океан. Несподівано для самого себе, Джо сказав їй, що не поїде більше на «Тампі», а пошукає собі роботи тут, у Норфолку.

Тієї ночі світив повний місяць. Вони довго жирували у своїх купальних костюмах на пляжі коло ватри, що її розклав Джо від москітів. Він сидів, схрестивши ноги й весь час гладив її волосся і, схиляючись над нею, цілував її; вона казала йому, що лице його знизу здається дуже чудним, коли він отак цілує її. Вона сказала, що вони одружаться відразу, як тільки він знайде постійну роботу, і що вдвох вони доможуться кращого становища в житті. З того часу, як вона закінчила середню школу першою ученицею, вона усвідомила, що їй треба багато працювати, щоб висунутися на краще місце. — «А тут люди страшенно недбалі, Джо, половину свого життя вони не живуть, животіють».

— Знаєш, Дел, ти мені трохи нагадуєш мою сестру Джені, їй-же-право, нагадуєш. Сто чортів, а вона таки висувається на краще місце... Вона теж дуже гарненька...

Делла сказала, що сподівається побачити її колись, а Джо сказав, що вона неодмінно побачить її; він звів її на ноги, щільно притулив до себе, стиснув і поцілував. Було пізно і пляж здавався холодним і пустельним під великим місяцем. Делла стала тремтіти й сказала, що їй треба одягтися, а то вона застудиться до смерті. Вони musiли бігти, щоб встигнути на останній трамвай.

Рейки гриміли, коли вагон виїхувався через освітлені місяцем соснякуваті пустирі, що аж гули від стрекоту коників та цикад. Делла раптом зібгалася й почала плакати. Джо весь час питав її, в чому річ, але вона не відповідала, а все плакала та плакала. Йому ніби аж полегшало, коли він розлучився з нею на порозі її дому й пішов самотній крізь порожні, душні вулиці до будинка, де в нього була кімната.

Весь наступний тиждень він мотався по Норфолку та Портсмуті, шукаючи посаду, яка мала б перспективи на майбутнє. Він навіть переправлявся до Ньюпорт-Ньюзу. Коли він повернувся до порону, в нього не вистачило грошей на квиток і він мусив попрямувати хлопця, що відбирав квитки, дозволити йому відробити плату за переїзд підмітанням палуби. Хазяйка стала вимагати гроші за наступний тиждень. Всі посади, що траплялися Джо, вимагали досвідченості, або вправності, або закінчення середньої школи, та й не дуже багато було їх, отже, кінець-кінцем, він мусів був знову вийти

в море з морською баржею, що саме чекала на буксир, щоб відпливти до Рокпорту з вантажем вугілля.

На буксирі було п'ятеро барж; поїздка випала не так щоб погана, а було їх — тільки він та капітан, на ім'я Гаскін, зі своїм сином, хлоп'ям років п'ятнадцяти, що теж звався Джо. Єдина пригода спіткала їх підчас шквалу коло миса Код, коли буксирний канат перервався, але капітан буксиру не ловив гав і вправився подати їм на борт новий канат, перше ніж вони встигли стати на якір.

В Рокпорті вони вивантажили вугілля і стали на якір у гавані, чекаючи буксиру до іншої пристані, щоб навантажити там гранітні брили для поворотної подорожі. Однієї ночі, коли Гаскін зі своїм хлопцем був на березі, а Джо відбував вахту, другий машиніст з буксирного пароплава, блідолиций хлопець на ім'я Гарт, підплив яликом до корми й пошепки запитав Джо, чи не хочеться йому до півчатока. Джо саме лежав на кабіні, курячи люльку та думаючи про Деллу. Горби, гавань та скелястий берег розпливалися теплою рожевою сутінню. Гарт говорив нервово, заїкувато. Джо відмовився спершу, але через деякий час сказав: — «Привези їх з собою». — «А карти є?» — запитав Гарт. — «Еге ж, є пачка».

Джо спустився вниз приборати в кабіні. — Він тільки пожартує з ними, думалося йому. Тепер йому не годиться розгулювати з дівчатами і всяке таке, інше раз він збирається оженитися на Деллі. Він почув шум весел і вийшов на палубу. Густий туман находив з моря. Під кормою був Гарт зі своїми двома дівчатками. Вони пустували й хіхикали й важко злягли на Джо, коли він допомагав їм вибратися на палубу. Вони привезли з собою лікеру, зо два фунти сосисок, та трохи бісквітів; хоч з лиця вони були не так щоб дуже красиві, проте були дівчатка на славу, з крупними, мідними руками та плечима, й звичайно ж вони могли пити лікер. Таких Джо ніколи ще не бачив. Вони були хвацькі дівки. У них було чотири кварта лікеру й вони пили його кухлями. На двох інших баржах щодві вилинили гулі клаксони, але Джо зовсім забув про свій. Туман був ніби біла парусина, набита на вікна кабіни. Вони грали у стріп-покер, але гра їхня тривала не довго. Він тричі мінявся дівчиною з Гартом тієї ночі. Дівчата були ненаситні, здавалося, що вони ніколи не вдоволяються, але після дванадцяти вони стали з біса смирніші: вони зварили сосиски і приготували свіданок, і поїли весь хліб і все масло капітана Гаскіна.

Потім Гарт звалився з ніг і дівчата стали клопотатися тим, як вони потраплять додому в такий туман, і всяке таке інше. Регочучись як скажені, вони виволокли Гарта на палубу й вилили на нього цеберку води. Вода менської затоки була така холодна, що він прочинив миттю, лютий, як дуцик, і хотів побити Джо. Дівчата втихомирили його й посадовили в човен, і вони відпливли в туман, співаючи «Тіннерері».

У Джо самого крутилася голова. Він потрапив голову в цеберці з водою, прибрав кабіну, викинув за борт пляшки й став регулярно подавати клаксоном сигнали. — Хай їм абищо, — весь час казав він сам собі, — він ні для кого не згодиться бути святим. Він почував себе гарно. — Йому хотілося мати якусь серйознішу роботу, ніж крутити весь час оцей ідіотський клаксон.

Вже був зовсім день, коли прийшов капітан Гаскін. Джо помітив, що він провиюхав дещо, бо після цього він ніколи не говорив з ним, хіба що віддаючи розпорядження, й не дозволяв своєму хлопцеві розмовляти з ним; отже, коли вони вивантажили гранітні брили в Східному Нью-Йорку, Джо попрохав розрахунок й сказав, що з нього досить. Капітан Гаскін пробурчав, що це — хороший кінєць і що він не хоче, щоб на його баржі підняли та бахуревали. І от Джо з сорока п'ятьма доларами пішов у Ред-Гук шукати пристановища.

Почитавши з пару днів об'яви про попит на робочу силу та поблукавши по Брукліну в пошуках за роботою, він занедужав. Він пішов до лікаря, що його наравив йому один старожитель у пансіоні. Лікар, з еспаньолкою, сказав йому, що в нього гонорек, й що йому треба приходити на лікування щодня по обіді. Він сказав, що зовсім вилікує його за п'ятдесят доларів, половина авансом, і що радив би йому дати кров на аналіз, щоб виявити, чи не хворий він також і на сифіліс, і що це коштуватиме йому п'ятнадцять доларів. Джо заплатив двадцять п'ять доларів і сказав, що про аналіз подумає. Відбувши сеанс лікування, він вийшов на вулицю. Лікар сказав, що йому треба ходити якомога менше, але йому зовсім не хотілося вертатися у вонючий гуртожиток, і він пішов блукати громохкими вулицями Брукліну. Було душне надвечір'я. Піт лив з нього, коли він ішов. — Коли взятися за хворобу першого ж дня, а хоч другого, то це ще не так страшно, — повторював він собі. Він вийшов на міст під надземною мабуть, Бруклінський міст.

На мосту було свіжіше. Кризь павутиння дротів кораблі та нагромадження високих будинків здавалися чорними на тлі іскристої гавані. Джо сів на лаву біля першого мому й витяг перед себе ноги. — Оце так! тільки став на роботу, як спиймав трипер. Він почував себе жакливо, що ж він тепер писатиме Деллі? Та ще й треба платити за койку, шукати роботу, та ходити на це прокляте лікування. Господи, як паршиво він відчуває себе.

Підійшло хлоп'я з вечірньою газетою. Він купив «Журнал» і сидів з газетою на колінах, проглядаючи заголовки: *шліть більше війська до Мексиканського кордону*. Що в чорта йому робити? Він навіть не може вступити до національної гвардії й поїхати в Мексіку; вони ж не візьмуть тебе, коли ти хворий, а якщо й візьмуть то знову буде те ж саме, що й у проклятому флоті. Він сидів, читаючи об'яви про попит на робочу силу та про те, як можна збільшити свій прибуток, приємно працюючи дома по дві години щовечора, об'яви курсів мнемоніки та заочних курсів. Що в чорта йому робити? Він сидів так аж поки смеркло. Потім сів у вагон, що йшов на Атлантік Авеню, піднявся на четвертий поверх у кімнату, де біля вікна була його койка, й ліг спати.

Тієї ночі зайшла велика гроза. Грім та блискавки здавалися з-біса близькими. Джо лежав горілиць, стежачи за блискавками, такими яскравими, що вони затьмарювали, відблиск вуличних ліхтарів на стелі. Пружини скреготіли кожного разу, коли його сусід ворочався на своїй койці. Полив дощ, але Джо почував себе таким кволим та слабим, що минуло немало часу, поки він зміг підвестися та спустити вікно.

Вранці хазяйка, велика, кістлява шведка з худим обличчям, по-рослим кудшакми лляного волосся, почала картати його за мокру постіль. — «Хіба я винний, що йшов дощ?» — пробурчав він, дивлячись на її великі ноги. Зустрівшись з нею поглядом, він зрозумів, що вона жартує, й вони обоє засміялися.

Вона була напорчуд гарна жінка, на ім'я Ольсен, і вивела в світ шестеро дітей, — трьох хлопців, що вирости й подалися в море, дівчину, що зараз вчителяє в Сент-Полі, та двійко дівчат-близнят семи-восьми років, що весь час потрапляють у якусь школу. — «Це один рік і я пошлю їх до Ольги в Мільвокі. Знаю я матросів». Старий Ольсен був уже кілька років на якомусь острові в Південних Морях. — «Хай собі сидить там. У Брукліні він весь час потрапляв під замок. Мені коштувало немало грошей щотижня визволяти його з в'язниці».

Джо став допомагати їй поратись по дому, то прибираючи, то дещо фарбуючи, то майструючи. Коли він вибився з грошей, вона дозволила йому залишитися надалі й навіть позичила йому двадцять п'ять доларів на лікаря, коли він сказав їй про свою хворість. Вона ляснула його по спині, коли він дякував їй. — «Кожний хлопець, якому я позичала гроші, оказувався потім неприємним ледацюгою», — сказала вона й засміялася. Вона була напорчуд гарна жінка.

Стодла паскудна сльотна зимова погода. Ранками Джо сидів у паркій кухні, вивчаючи курс навігації, що його він почав проходити в інституті Олександра Гамільтона. По обіді він гомзався на стільці в брудній прийомній лікаря, де пахло карболкою, чекаючи своєї черги на лікування, проглядаючи обтірані числа «Національного Географічного Журналу» за 1909 рік. Що за понурий народ там сидів! Вони ніколи не розмовляли один з одним. Разів зо два він зустрічав на вулиці хлопців, з якими він скидався кількома словами, сидючи разом з ними у лікаря, але вони завжди проходили повз нього так, ніби ніколи не бачили його. Вечорами він інколи їздив у Менгеттен і грав у шашки в Морському Інституті, або вештався в Союзі Моряків, довідуючись про пароплави, де йому можна буде знайти роботу, коли лікар поставить його на ноги. То був поганий час, якщо не вважати на те, що міссіс Ольсен була з-біса добра до нього, й він прихилився до неї більше, ніж до своєї рідної матері.

Бісів лікар-єврей хотів вирвати в нього ще двадцять п'ять доларів, щоб закінчити лікування, але Джо послав його к чорту й вступив матросом на новенький нафтовіз «Стандарт Ойла» — «Монтана», що йшов упорожні до Тампіко, а потім на схід — одні казали, до Адену, а інші — до Бомбею. Йому остогид холод, сльота, брудні вулиці Брукліну, осточортіли таблиці логарифмів у курсі навігації, що їх він ніяк не міг втокмачити собі в голову, і грубий жартівливий голос міссіс Ольсен; вона вже стала поводитися так, ніби хотіла приборати його до рук. Вона була напорчуд гарна жінка, але вже час був послати все це к діжку.

«Монтана», обійшла Сенді-Гук в скажену, різку хуртовину, що віяла з півночі, але за три дні вони опинилися в Гольфштроні, на південь від Гаттерасу, й коливалися на довгих хвилях, тим часом,

як питання та сорочки команди сушилися на верьовках, простягнутих від вантів. Було дуже приємно виплисти знову на синій воді.

Тампіко було справжнє пекло; там казали, що від мескалю божеволіють, коли багато п'ють його; у великих танцювальних залах було повно мексіканців, що танцювали в пляхах, з пістолями при боці, а оркестри та механічні піаніна не стихали по барах, і всюди бійки та п'яні тейхасці з нафтових промислів. Двері у всіх хатках стояли навістіж, так що видко було ліжка з білими подушками, ікони причетної діви над ними, лампи з витворними дашками та прикраси з кольорового паперу; широковиді брудні дівчата сиділи перед хатками в шпурованих керсетках. Але все було таке з-біса дороге, що вони відразу витратили всю монету й мусили повернутися на борт, не догулявши гаразд і до півночі. У кубрик зітналися москїти, а вдосвіта з'явилися мухи, там було душно й ніхто не міг спати.

Коли дистерви накачали до країв, «Монтана» вийшла в Мексиканську затоку, в північний вітер, палуба її була майже врівні з водою, а бризки долітали на капітанський мостик. Не минуло й двох годин, як один матрос упав за борт з канату, а одному хлопцеві, на ім'я Гітгінс, розтросило ноги, коли він прив'язував штирбортовий якір, що одірвався. У кубрику були обурені з того, що шкіпер не хотів спускати човен, хоч старі моряки казали, що жоден човен не витримає такої хвилі. Будь-що-будь, шкіпер повів судно великою кривою й прийняв на свій бімс до дві хвили, що трохи не проломли сталевих палуб.

Майже нічого більше не трапилося в ту подорож, от хіба тільки однієї ночі, бувши при колесі, тим часом, як на судні стояла мертва тиша й тільки нерівномірно плюскотіла під носом вода, а судно різало довгі хвилі, простуючи на схід, Джо раптом почув пахощі троянд, чи то жимолості. Небо було синє, як келих скислого молока, з ушербленим клантиком місяця, що подекуди витикався з нього. Отже це була жимолість і угноєні садові грядки й вогке листя, так ніби він пройшов повз відчинені двері квіткарів взимку. Це в нього викликало якесь м'яке й чудне почуття, так ніби на мосту просто біля нього стояла дівчина, ніби там була Дел з волоссям, напачченим якимись пахощами. Чудно — пахощі чорного дівочого волосся. Він узяв бінокль, але не зміг нічого розглядіти на горизонті, крім кучерявої хмарки, що плавла на південь в слабому місячному світлі. Він помітив, що збивається з курсу; добре, що помічник спав, і не міг у цю хвилину наглянути за ним. Він повернув знову на схід-північ-схід при $1\frac{1}{2}$ на схід. виправивши свою помилку, він поліз на койку й довго не міг заснути, думаючи про Деллу. Господи, як йому треба грошей та доброї роботи та своєї дівчини, замість одих проклятих шлюх у портах! Що йому треба зробити, так це повернутися у Норфольк, осістися там і одружитися.

Опівдні другого дня вони побачили сіру сахарну голову Піко з смугою білих хмар трохи нижче верхівлі та сині неправильні обриси Файялу на півночі. Вони пройшли між двох островів. Море стало дуже синє; воно пахло так, як сільські провулки під Вашингтоном, де клітку зарості жимолості та лавру квітнуть — у рівчаклах. Синьо-

зелені та жовто-зелені картаті поля вкривали круті пагорбки, як старовинна стебнована ковдра. Тієї ночі вони побачили ще деякі острови на сході.

П'ять днів важкого зибу — й вони опинилися в Гібралтарській протоці. Вісім днів брудного моря та холодного бурхливого дощу й одного теплого сонячного ранку вони підійшли до Єгипетського узбережжя, й тихим ходом почали увиходити в Олександрійський порт, тим часом як смуга жовтого туману попереду згусала, вирізняючи з себе щогли, приставі, будинки, пальми. На вулицях смерділо помпями, вони пили арак у бараках, якими управляли греки, що бували в Америці, й заплатили по долару, щоб подивитися як трь дівчини, схожі на єврейок, голяком танцювали танець живота у задній кімнаті. В Олександрії вони побачили перші замасковані американські кораблі, три британські розвідні крейсери, смугнасті, як зебри, й транспорт. геть увесь розмальований синіми та зеленими водяними знаками. Побачивши їх, уся вахта на палубі вишикувалася вздовж поруччя й трохи не порвала собі кишок від реготу.

Коли місяцем пізніше його розрахували в Нью-Йорку, йому було дуже приємно сходити до міссіс Ольсен і сплатити їй свій борг. Коло неї був інший юнак, що жив у її пансіоні, білоголовий швед, що зовсім не знав по-англійськи, отже вона мало приділила уваги Джо. Він трохи погуляв на кухні, запитав її, як їй живеться, й розповів про хлопців на «Монтані», а потім пішов на Пенсільванський вокзал дізнатися, коли відходить поїзд на Вашингтон. Пів ночі він просидів, куняючи, у відділі для курящих безплаткартного вагона, думаючи про Джорджтаун, та як він був малюком у школі, та про хлопців у білярдній на 4¹/₂ вулиці, та прогулянки по ріці з Елеком та Джені.

Був яскравий, соняшний зимовий ранок, коли він висів на Союзному вокзалі. Він ніяк не міг зважитися поїхати у Джорджтаун, щоб побачитися з родичами. Він потинявся по Союзному вокзалу, поголився, почистив черевик, випив стакан кави, почитав вашінгтонську «почту», порахував гроші; у нього ще було понад п'ятдесят монет, добрий шматок для такого хлопця, як він. Потім вирішив почекати й спершу побачитися з Джені; він перечекає десь поблизу й може зустріне її коло місця роботи, коли вона виходитиме звідти опівдні. Він погуляв коло Капітолія й пішов по Пенсільванському Авеню до Білого дому. На Авеню він побачив ту саму вербувальну будку, де він записався колись до флоту. У нього аж мурахи пробігли по тілу. Він зайшов у сквер Лафайєта й сів там проти зимового сонця, дивлячись на виряджених дітей, що гралися під доглядом няньок, на жирних горобців, що стрибали навколо по траві, на статую Ендрью Джексона, поки йому не здалося, що вже час іти зустрічати Джені. Серце йому так билосся, що він ледве бачив дорогу. Мабуть тепер пізніше, ніж він гадав, бо серед дівчат, що виходили з ліфта, її не було, хоч він чекав з години у вестибюлі будинка Рігса, поки якийсь паршивий шпик, чи щось у цьому роді, підійшов до нього й запитав його, якого чорта він крутиться тут.

Отже, кінець-кінцем Джо довелося поїхати у Джорджтаун, щоб дізнатися, де тепер Джені. Мати та його молодші сестри були дома

й весь час говорили про те, як вони збираються перебудувати свій будинок за десять тисяч доларів, одержаних в рахунок страховки за старого, і потім вони хотіли, щоб він навідався на Ок-Гілл поховатися на могилу, але Джо сказав, яка з цього користь, — і при першій змозі пішов від них. Йому задавали безліч запитань про те, як йому живеться, і він не знав, що в біса їм відповідати. Вони сказали йому, де живе Джені, але вони не знали, коли вона приходить з роботи.

Він спивився біля Беласко й купив кілька театральних квитків, а потім знову пішов у будинок Рігса. Він прибув туди в ту мить, коли Джені виходила з ліфта. Одягнена вона була виборно, і якось по-новому зухвало, незалежно підносила своє підборіддя. Він був такий радий бачити її, що боявся заревти з радощів. Голос її відмінився. Вона стала говорити швидко й байдуже, і якось насмішкувато, чого він ніколи за нею не знав. Він пішов з нею вечеряти, а потім у театр, і вона йому розповіла про те, як добре вона просувається по службі у фірмі «Дрейфус та Каррол» і з яким цікавим народом зустрічається. Ідучи з нею, він почував себе бродягою.

Потім він розлучився з нею біля квартири, де вона жила з подругою, й повернувся трамваем на вокзал. Улаштувавшись у поїзді, він закурих сигару у відділі для курящих безплаткартного вагона. Йому було страшенно тоскно. Другого дня в Нью-Йорку він розшукав знайомого хлопця й пішов з ним пити, а потім вони знайшли собі дівчат, і на ранок він опинився на лаві в Юніон-Сквері з головним болем і без копійки в кишені. Він знайшов корінці квитків на виставу до театру Беласко, де він був з Джені, й старанно сховав їх у сигарну коробку разом з іншим дріб'язком.

Наступний пароплав, яким поїхав Джо, був «Північна зоря», що йшов у Сен-Назер з вантажем, зареєстрованим, як консерви, хоч усі знали, що то були гранатні капсули, при чому матросам були призначені премії з огляду на небезпеку при переході через воєнну зону. Пароплав був старий і розбитий, перед цим він перевозив руду на Великих Озерах, і так протікав, що половина всього часу йшла на відкачування води, але команда псодбалася Джо і харчі були з-біса добрі, а старий капітан Перрі був морський вовк, хоч куди; він зо два роки прожив на березі в Атлантік-Гайлендс, і повернувся на море, почувши про великий заробіток, щоб добути грошей дочці на посаг; Джо чув, як він казав помічникові, дихавично сміючись: — «У всякому разі Страховку вона одержить». Як на зиму, переїзд був дуже тихий, вітер весь час був погожий, аж поки вони не опинилися в Біскайській затоці. Було дуже холодно й стояв мертвий штиль, коли вони побачили французький берег, низький і піщаний, при гирлі Луари.

Вони підняли прапор і просигналізували назву корабля, радист працював надурочно і всі нервувалися, опасуючись мін, аж поки прийшло французьке патрульне судно й провело їх покрученим каналом серед мінних загородок у ріку.

Коли вони побачили в димному присмерку шпиглі, ряди сірих будинків та невеличкі скупчені димарі Сен-Назеру, матроси завору-

шилися й стали лзскати один одного по спині, кажучи, що цієї ночі вони вже напевне нап'ються.

Насправді ж вийшло, що вони кинули якір серед ріки, а капітан Перрі та перший помічник подалися човном на берег, і вони не могли пришвартуватися ще два дні, бо для них не було місця біля пристані. Коли вони вийшли на берег поглянути на мамзельок та покуштувати червоного вина, їм довелося попередю показати свої морядські паспорти червоновидому чоловікові в синій уніформі з червоною торочкою і з величезними гострими чорними вусами. Блекі Фленеген присів був за ним, і хтось уже збирався дати йому стусана в спину, коли капітан гримнув на них з противного боку вулиці:—«Ради бога, сучі діти, чи ви не бачите, що це — жаб'ячий полісмен? Ви що ж, хочете вляпатися на пристані, га?».

Джо та Фленеген відокремилися від інших і пішли оглянути місто. Вулиці були замощені кругляками й здавалися страшенно малими та чудними, старі жінки носили тугі, білі мережевні очіпки й все здавалося якимсь зовсім підтопаним. Навіть собаки здавалися жаб'ячими собаками. Вони засіли в однім місці з написом «Американський бар», але він не був схожий на жоден бар у Штатах. Для початку вони замовили пляшку коньяку. Фленеген сказав, що місто нагадує Гобокен, але Джо зауважив, що воно трохи схоже на Вільфранш, де він бував, служивши у флоті. Американські долари дуже добрі гроші, коли тільки не давати себе дурити.

Ще один американець увійшов у бар; вони розбалакалися з ним, і він сказав, що його судно вискочило на міну якраз у гирлі Луари. Вони дали йому трохи коньяку й він розповів їм, як трапилося, що підводний човен висадив бідолашний «Освего» в повітря, і як потім, коли дпм розійшовся, судно розломалося навпіл і закрилося, мов складний ніж. З цієї нагоди вони взяли ще пляшку коньяку, а потім новий знайомий повів їх в один відомий йому дім, і там вони знайшли декого з хлопців, що саме пили пиво й танцювали з дівчатами.

Джо саме бавився, розмовляючи по-французькому з однією дівчиною; він вказував їй на щонебудь, а вона казала йому, як це зветься по-французькому; коли враз зчинилася бійка, прибули жаб'ячі полісмени, й усім хлопцям довелося тікати. Вони прибули на пароплав раніше від фараонів, але ті прийшли на пристань і стояли там і джеркотіли з півгодини, аж поки старий капітан Перрі приїхав з міста візником і прогнав їх.

Поворотна подорож була повільна, але щаслива. Вони затрималися тільки на один тиждень у Гемптонському Рейді, прийняли вантаж сталених болванок та вибухових матеріалів і відплили на Кардифф. Робота була дуже неспокійна. Капітан узяв північний курс і вони потрапили в густий туман. Потім, проплававши добрий тиждень в крижаному холоді, гнані великими хвилями, вони вгледіли Роколл. Джо був біля колеса. Недосвідчений матрос проревів з марсу. — «Попереду панцерник!» — але старий Перрі стояв на мостіку й сміявся, дивлячись в бінокль на скелю попереду.

Другого ранку вони побачили Гобрідн на Півдні. Капітан Перрі саме вказував помічникові виступ Льюїса, коли дозорець на носі злякано скрикнув. Так, це був підводний човен. Можна було розглянути

спершу періскоп, з білою стежною шумовиння за ним, а потім дозріну башту, з якої стікала вода. Ледве підводний човен видобувся на поверхню, як почав стріляти просто на віс «Північної Зорі» з невеликої гармати, що її гунни націлили, коли ще палуба була врівні з водою. Джо кинувся на корму піднімати прапор, хоч прапор був намальований посереднін на обох бортах пароплава. Дзвінки в машинному відділі задзеленчали, коли капітан Перрі наказав дати повний хід назад. Німці припинили стріляння й четверо з них прибули на борт у складаному човні. На всіх матросах були вже безпечальні пояси, а дехто з них вже пішов униз по своїй пожитки, коли німецький офіцер, що зійшов на борт, крикнув по-англійськи, що їм дається п'ять хвилин на те, щоб покинути корабель. Капітан Перрі передав їм судові документи, човни спустили миттю, бо блоки були добре намащені. Щось підказало Джо побігти на човнову палубу й перерізати прив'язь рятувальних плотів складаним ножом, отже він, капітан Перрі та корабельний кіт останнім покинули «Північну Зорю». Німці заклали бомби в машинному відділі й гребли назад до підводного човна, так ніби сам сатана гнався за ними. Ледве капітанський човен відштовхнувся від пароплава, як вибух вдарив їм збоку в голову. Човен занурився в воду, й вони не спам'яталися, як уже плавали в крижаній воді серед всяких уламків та сміття. Два човни ще трималися на воді. Старенька «Північна Зоря» помалу потопала з піднятим прапором та сигнальними прапорцями, що весело розвівалися в легенькому бризі. Вони пробули в воді з півгодини, а може й годину. Після того, як корабель потонув, вони сьак-так добулися до рятувальних плотів, і штурманський та капітанський човни взяли їх на буксир. Капітан Перрі зробив переключ. Всі були на місці. Підводний човен тим часом углибився й зник. Люди в човнах почали гребти до берега. Увесь вечір сильний приплив швидко ніс їх до Пентланд-Ферту. В останньому світлі вечора вони бачили високі береги Оркнійських островів. Коли ж почався відплив, вони ніяк не могли пливати проти нього. Люди в човнах та на плотях увесь час чергувалися коло весел, але не могли подужати страшну течію. Хтось зауважив, що тут швидкість відпливу становить не менше, як п'ять вузлів на годину. То була жахлива ніч. Удосвіта вони помітили розвідний крейсер, що мчав просто на них. Його прожектор раптом так блиснув їм увічі, аж все здалося їм чорним після нього. Англійці взяли їх на борт і спустили у машинний відділ погіртіся. Прийшов червоновидий стюард з відром гарячого чаю, розбавленого ромом, і став розливати його ополовником.

Розвідний крейсер довів їх до Глазго, добре потріпаних збитом Ірландського моря, і вони стояли під мрякою в порту, тим часом, як капітан Перрі пішов шукати американського консула. У Джо завітали ноги, стоячи, й він хотів був пройти до залізних воріт сувороти будника пристані, щоб визирнути на вулицю, але літній чоловік в уніформі наставив йому в живіт штик, і він сплявся. Джо повернувся до гурту й сказав, що вони тут у полоні, так ніби вони — німці. Ну, й розлютило ж це їх! Фленеген почав оповідати, як жабоді одного разу були заарештували його за те, що він побився з одним оранжистом у марсельському барі, й трохи не застрілили його,

кажучи, що ірландці тягнуть руку за німців. Джо розповів, як англійці заарештували його в Ліверпулі. Всі вже стали бурчати, що все це нікуди не годиться, коли Бен Тарбелл, помічник, прийшов з якимсь дідком з консульства й наказав їм іти за ним.

Довелося пройти пів міста вулицями, зовсім темними, з огляду на повітряні атаки, і брудними від дощу, до довгого, критого толем бараку, обнесеного огорожею з колючого дроту. Бен Тарбелл сказав хлопцям, що він дуже шкодує, але їм доведеться покищо перебути тут, і що він постарается примусити консула щось зробити в цій справі, і що капітан уже телеграфував судовласникам, щоб вислали їм трохи платні. Сестри з Червоного Хреста принесли їм їжу — здебільшого хліб з мармеладом та м'ясо, пі ві що й зубами вп'ястися як слід, та кілька тонких ковдр. Вони перебули в цьому проклятому місці дванадцять днів граючи в покер, оповідаючи історії та читаючи газети. Вечорами іноді якась засмальцьована напів'яна жінка, обминувши старого вартового, зазірала в двері бараку й мавила одного з них кудись у туманну темряву за відхідниками. Деякі з хлопців гідували й не хотіли йти.

Вони так довго просиділи там, що, коли помічник нарешті прийшов і сказав їм, що вони йдуть додому, в них уже не лишилося «сваги й прокричати на ралошах. Вони знову пройшли в тумані через місто, повне руху та газових ліхтарів, і зійшли на новенький 6000-тонний вантажний пароплав «Віксбург», що якраз вивантажив бавовну. Чудно було, повертаючись додому, почувати себе пасажиром і мати змогу байдикувати цілісінький день.

Першого сонячного дня після відплиття Джо лежав на покривші люка, коли старий Перрі підійшов до нього. Джо звівся на ноги. Капітан Перрі сказав, що в нього досі не було нагоди похвалити його за спритність, з якою він перерізував прив'язі на плотях, і що повинна людей у човні зобов'язана своїм життям йому. Він сказав, що Джо — здібний хлопець, і що йому треба взятися до науки, щоб вибратися з кубрика, і що американський торговий флот щодня зростає від цієї війни і йому потрібні офіцери, саме з отаких хлопців, як він. «Нагадай мені, хлопче, — сказав він, — коли ми прийдемо в Гемптонський Рейд, і я постараюсь влаштувати тебе на першому судні, яке мені дадуть. Ти можеш добути тепер свідоцтво на звання третього помічника, коли повчився трохи в береговій школі». — Джо осклабився й сказав, що охоче це зробить. Після цього він добре почував себе усю дорогу. Він не міг діждатися, щоб піти до Делли й сказати їй, що він тепер не простий матрос. Враг його побий, осточортіло йому все життя терпіти арештантське поводження!

«Віксбург» пришвартувався в Ньюпорт-Ньюзі. В Гемптонському Рейді Джо ніколи не бачив стільки кораблів. На пристанях всі говорили про «Дойчланд», що днями здав вантаж фарб у Балті-морі. Одержавши платню, Джо навіть не скотів випити зі своїми товаришами, а поспішив до поронної ставції, щоб переїхати до Норфольку. Господи, як повільно йшов старий порон! Було вже близько п'яти годин суботнього вечора, коли він добувся до Норфольку. Йдучи вулицями, він боявся, що її ще немає дома.

Делла була дома й видимо зраділа, побачивши його. Вона сказала, що в неї цього вечора побачення, але він домігся, щоб вона скасувала його. Кінець - кінцем, хіба ж вони не заручені? Вони пішли їсти фруктове морозиво в кондитерську, й вона розповіла йому про свою нову посаду у Дюнпортів, та як їй набували десять доларів на тиждень, та як усі знайомі хлопці й деякі дівчата працюють на військових заводах, заробляючи по п'ятнадцять доларів на день, і як вони купують автомобілі, а в того хлопця, з яким вона умовилася побачитися сьогодні увечері, навіть є «паккард». Джо довго чекав, поки зміг нарешті розповісти їй, що сказав йому капітан Перрі, і вона страшенно стурбувалася, довідавшись, що його судно наскочило на підводний човен, і сказала, чому б йому не поїхати у Ньюпорт-Ньюз і не знайти місце на корабельні, щоб заробляти добрі гроші; їй не подобається, що його шохвалим можуть висадити в повітря, але Джо сказав, що йому не хочеться покидати море тепер, коли є нагода висунутися. Вона запитала його, скільки він одержуватиме третім помічником на вантажному пароплаві, і він відповів, що сто двадцять п'ять на місяць, і що крім цього завжди бувають премії за воєнну зону, й що будеється сила нових кораблів, і йому здається, що перспективи в нього прекрасні.

Делла кумедно скривилася й сказала, що вона не уявляє собі, як їй житиметься з чоловіком, що ніколи не буватиме дома, але вона пішла таки до телефонної будки, викликала хлопця й скасувала свою зустріч з ним. Вони повернулися до квартири Дел і вона приготувала невеличку вечерю. Її рідні поїхали у фортецю Монро на обід до якоїсь її тітки. Джо було приємно дивитися, як вона у переднику поралася по кухні. Вона дозволила йому поцілувати себе пару разів, але, коли він, зайшовши ззаду, обняв її, загнув їй голову назад і поцілував, вона попросила його не робити цього, бо їй забиває дух. Від неясних пахощів її волосся й поторку її шкіри, білої, як молоко, під його губами, голова йому запаморочилася. Вони з полегшенням вийшли знову на вулицю, в різкий північний вітер. Він купив для неї в аптеці коробку цукерків «Суботній вечір». Вони пішли поглянути на афіші про водевіль та фільм у театрі «Колоніаль». Кадри про війну в Бельгії дуже захопили їх, і Дел сказала, що це жахливо; Джо почав був оповідати їй про одного свого знайомого, що був у Лондоні під час повітряної атаки, але вона не слухала його.

Цілуючи її надобраніч у передпокої, Джо страшенно розпалився і, притиснувши її в куток біля вішалки, але вона сказала, що цього не можна, аж поки вони не одружаться, а він запитав, з губами притиснутими до її губів, коли це буде, і вона відповіла, що це буде тоді, коли він знайде собі роботу.

Тут почувся дзенькіт ключа, вставленого в двері якраз за ними, й вона штовхнула його в передпокій і прошепотіла, щоб він поки що нічого не казав про їхнє заручення. Це був батько Дел, її мати та дві молодші сестри; батько оскільки подивився на нього, а молодші сестри захіхикали, і Джо пішов геть, почувавши себе ніяково. Було ще рано, але Джо був надто розпалений, щоб спати, отже він трохи погуляв, а потім пішов до Стернів довідатися, чи в місті Вілл. Вілл

був у Балтіморі, шукав роботу, але стара міссіс Стерп сказала, що коли він не має пристановища й згодний спати на Вілловому ліжку, то будь ласка, але він не міг заснути, бо думав про Дел, та про те, яка вона моторна, та як приємно було тримати її в обіймах, та як божевільно пахне її волосся, та як шалено він її хоче.

У понеділок уранці він першим ділом поїхав у Ньюпорт-Ньюз до капітана Перрі. Старий Перрі був з-біса ласкавий до нього і запитав його, чи вчиться він, та де його сім'я. Коли ж Джо сказав, що він син старого капітана Джо Вільямса, капітан Перрі не знав, куди й посадити його. Він був укупі з старим Джо на «Альберт і Мері Сміт» ще за часів парусних суден. Він сказав, що добуде для Джо посаду молодшого офіцера на пароплаві «Генрі Б. Гіггінботем», як тільки він вийде з ремонту, а Джо тепер треба вступити до берегової школи, щоб приготуватися до іспитів і одержати атестат. Він сам допоможе йому пройти найтяжчі параграфи. Коли він виходив, старий Перрі сказав: — «Мій хлопчику, коли ти працюватимеш, як слід, як справжній син свого батька, а ця війна затягнеться, я ручуся, що ти за п'ять років станеш хазіяном власного корабля».

Джо не терпілося швидше побачитися з Дел і розповісти їй про це. Того вечора він пішов з нею в кіно на «Чотири Вершники», Картина була з-біса захватна, вони весь час трималися за руки й він притискав свою ногу до її пухкої ніжки. Від того, що він був з нею, й ливився на війну та всякі речі, що мерехтіли на екрані, й слухав музику, як у церкві, й відчував її волосся на своїй щоці, й тісно тиснувся до неї, трохи спитілий у теплій темі, голова йому закрутилася. Коли картина скінчилася, йому здалося, що він збожеволів, якщо відразу ж не візьме її. Вона ніби насміхалася над ним, отже він розсердився й сказав, що, враг його побий, або вони відразу ж одружаться, або він кладе цьому край. Досить уже їй мучити його. Вона розплакалась, повернула до нього своє личко, змочене сльозами, й сказала, що, якби він справді кохав її, він не розмовляв би з нею так, і що так не годиться розмовляти з дамою, і Джо стало страшенно цікаво. Коли вони повернулися до її дому, всі вже спали, й вони пішли до комори за кухнею, не вмикаючи світла, й вона дозволила йому попестити себе. Вона забороняла, що любити його так сильно, що дозволила б йому все, що він хоче, але ж вона знає, що він не поважатиме її, коли вона це зробить. Вона сказала, що їй набридло жити дома, де мати підглядає за нею, й що вона скаже вранці своїм, що він добув місце морського офіцера і їм треба одружитися до його від'їзду, отже він мусить негайно дістати собі форму.

Коли Джо вийшов з дому, щоб знайти собі койку на ніч, він не йшов, а ніби летів. Він не збирався так скоро одружуватися, але, враг його візьми, треба ж чоловікові мати власну дівчину! Він став роздумувати, як він напише про це Джені, але вирішив, що їй це не сподобається, й писати не варто. Йому шкода було, що Джені ніби гне кириу, але, кінець-кінцем, вона ж робить собі добру кар'єру. Коли він стане капітаном власного корабля, вона зрозуміє, як це надзвичайно.

Цього разу Джо пробув на березі два місяці. Щодня він ходив до берегової школи, жив при «Християнській асоціації молоді», не пив, не грав на більярді, й не дозволяв собі нічого зайвого. Грошей, заощаджених ним за дві подорожі на «Північній Зорі», якраз вистачило, що довести справу до кінця. Майже щотижня він їздив у Ньюпорт-Ньюз радитися в своїй справі з старим капітаном Перрі, і той сказав йому, які запитання даватимуть йому на іспитах, та які документи йому потрібні. Джо дуже турбували його старі матроські документи, але тепер у нього вже були інші, та ще й рекомендації від капітанів пароплавів, де він служив. Сто чортів, адже він пробув на морі чотири роки, час би йому вже знати дещо з морської справи! Він так тривожився за іспити, що трохи не занедужав, але, коли він нарешті став перед старими вовками за іспитовим столом, вийшло не так погано, як він думав. Коли він нарешті одержав атестат третього помічника й показав його Дел, обое були зовсім щасливі.

Одержавши аванс, Джо купив форму. Тепер йому весь час було ніколи, бо він виконував у сухому доку всякі доручення капітана Перрі, що не встиг іще набрати команду. Вечорами він фарбував спальню, кухоньку та ванну кімнату, що їх найняв для себе та Дел на час своїх приїздів. Рідня Дел наполягала на церковному шлюбі; Вілла Стерп, що заробляв п'ятнадцять доларів денно на корабельні в Балтиморі, приїхав на весілля, щоб бути за шафера.

Джо почував себе йолопом під час вінчання, а з Вілла Стерпа, що вже встиг десь покуштувати віскі, пахтіло як з спиртного барика, і двоє хлопців теж були п'яні, й це дуже сердило Дел та її рідних, і Дел виглядала так, ніби хотіла полатитися з ним під час відправи. Коли церемонія скінчилася, Джо помітив, що комірець його пом'явся; старий батько Дел почав прикладати всякі жарти, сестри Дел так хіхікали в своїх білих серпанкових вбраннях, що Джо ладен був задушити їх. Вони повернулися додому Метьюзів, де всі трималися страшенно бундючно, крім Вілла Стерпа та його приятелів, що принесли з собою пляшку віскі й напоїли старого Метьюза. Міссіс Метьюз вигнала всіх їх з дому, і всі старі кішки з почту молоді позаводили очі й сказали: — «Чи ж світська це річ?». Джо та Дел поїхали в таксі, яким керував один знайомий Джо, і всі сипали на них риж, і Джо знайшов приколоту до свого піджака записку: «Щойно одружився», а Дел все плакала та плакала, й коли вони прибули на свою квартиру, Дел замкнулася у ванній і не відповідала йому, і він боявся, що вона зомліла.

Джо скинув свій новий синій саржевий піджак, зняв комірець та галстук і ходив по кімнаті, не знаючи, що робити. Було шість годин вечора. Йому треба було потрапити на пароплав оівночі, бо вони вдосвіта мали відпливти до Франції. Він не знав, що робити. Він подумав, що, може, їй схочеться під'їсти, й приготував на плиті яєшню з салом. Коли вже все прохолодило, і Джо ходив по кімнаті, лаючи собі під ніс, Дел вийшла з ванної така свіжа та рожева, ніби нічого не сталося. Вона сказала, що нічого не може їсти, краще ходімо у кіно... — «Але, серденько», — сказав Джо, — «я ж від'їзду о дванадцятій». Вона знову розплакалася, а він почервонів

і почув себе страшенно ніяково. Вона пригорнулася до нього й сказала:— «Ми ж не зостанемося до кінця. Ми вчасно повернемося». Він ухопив її й став обнімати, але вона твердо відсторонила його й сказала:— «Потім».

Джо не міг дивитися на картину. Коли вони повернулися на квартиру, було десять годин. Воно дозволила йому роздягтися, але стрибнула на ліжко і закуталася в ковдру, й зарюмала, що боїться мати дитину, і що йому треба зачекати, поки вона знайде засіб проти вагітності. Вона дозволила йому тільки полежати біля себе, а потім враз виявилася, що вже десять на дванадцять, і йому довелося нашвидку одягтися й бігти на пристань. Старий негр підвіз його на човні туди, де стояв на якорі його пароплав. Була запашна весняна немісячна ніч. Він чув угорі гелгіт і намагався розглядіти птахів, що летіли під білими зорями.— «Це гуси, пане»,— тихо сказав негр. Коли він зліз на пароплав, всі почали глазувати з нього, й казали, що в нього дуже стомлений вигляд. Джо не знав, що відповідати, отже він віджартовувався, й брехав, як песький син.

КІНОХРОНІКА XXI

*Прощай Бродвею
іалло Франції
нас десять мільйонів іде*

ЮНАК ЗАСТРЕЛИВ З ВИНТОВКИ ВОСЬМИЛІТНЬОГО ХЛОПЧИКА

поліція вже повідомила нас, щоб всякі розваги в Парижі не затягувано, проваджено тихо й не на очах у публіки, і що ми вже тандювали більше ніж слід

капіталізація досягла 104%, тим часом як біржова діяльність поширилася на 520%

НІМЦІ ВТРАТИЛИ КОНТРОЛЬ НАД ГАВАЙСЬКИМ ЦУКРОМ

БРИТАНСЬКИЙ ЛІТУН Б'ЄТЬСЯ ПРОТИ ШЕСТИДЕСЯТИ ПРОТИВНИКІВ

СЕРБИ ПРОСУНУЛИСЯ НА 10 МИ.ЛЬ; ВЗЯЛИ 10 МІСТ; ЗАГРОЖУЮТЬ ПРИМЕРУ

*Добрідень містер
Цін Цін Цін
Ти їй - право хорошень
Добрідень містер
Цін Цін Цін
Ти острижений так само
Ти острижений так само
Ти як я острижений уявля*

ПОВІДОМЛЯЮТЬ ЩО ЛЕНІН ЖИВИЙ

ЩА ЧАС КІНСЬКИХ ІСПИТІВ НА ІПОДРОМІ ЗВОРУШЕНА ДО СЛІЗ ПУБЛІКА КРИЧАЛА УРРА

до мене дійшло кілька ділком вірогідних оповідань, які свідчать про неймовірну жорстокість Гінденбурга; подробиці падо жажливі для друку. Ідеться про погвалтованих жінок та дівчат, про самогубства та кров невинних, що скроплює погі Гінденбургові.

ВІЙНА ЗМЕНШУЄ КІЛЬКІСТЬ ШЛЮБІВ ТА НАРОДЖЕНЬ

*Праг вси і прахом станеш
сам земля — й в землі заснеш
як з шрапнеллю розминешся
то від бомби пропадеши*

ФОТО-ОКО (29)

Дошові краплі падають одна по одній з кінського каштану на альтаанкою на стіл в покинутому літньому саду на заліту калюжами жорству й на мій острижений череп, де мої пальці тихо рухаються сюди й туди по пухнатих виступах та западинах

весна й ми щойно плавали в Марні десь оподадь за гладкими хмарами на горизонті б'ють молотами по бляшаному дахові

дош навесні й ця 'гримотнява на півночі що втокмачує думку про смерть у ваші вуха

винова думка про смерть що проходить у весняну кров що б'ється в засмаглий шиї пульсує в животі під тугим поясом кидається як коньяк в кінці пальців і в пипки вушей поки пальці мої гладять короткоострижений череп

несміливо замлілі пальці намагають обриси твердого безсмертного черепа під тілом 'голий череп та кістяк сидить в окулярах у альтаанді під світлими випадковими дошовими краплями в новій уніформі хаки в моїм двадцятидволітнім тілі що плавало в Марні в трусах в червону та білу смужку в Шалоні навесні

РІЧАРД ЕЛСВОРТ СЕВЕДЖ

Бувши малим, Дік ніколи нічого не знав про свого Тата, але іноді, проробляючи вечорами в своїй маленькій кімнатці-мансарді домашні завдання, він починав думати про нього; він кидався на ліжко й, лежачи на спині, намагався пригадати себе, яким він був тоді, і Дубовий Парк, і все інше, ще перед тим, як мати його стала такою нещасною і їм довелося перебратися на схід, до тітки Беатріси. Пахло лавровишневою водою та сигарним димом; він сидів на спицях м'якої софи біля великого чоловіка в панамі; софа тремтіла, коли

чоловік сміявся; він тримався за татову спину, щипав його руки; м'язи були тверді, як стілець або стіл, а коли Тато сміявся, він прислухався до грому в його спині; — «Дікі, не торкайся брудними нотами до мого тропічного костюма», — і він плазував у соняшному промінні, що лилося крізь мереживні завіси на вікнах, і намагався зірвати великі пурпурові троянди на килимі; вони всі стояли перед червоном автомобілем і обличчя татові було червоне, і від нього пахло пахвами, а навколо здіймалася біла пара й люди казали За по-біжний клапан. Внизу Тато з мамою обідали, було товариство, вино, новий лакей і мабуть їм було страшенно весело, бо вони так багато сміялися, а ножі та виделки весь час докотили; Тато знайшов його, одягненого в нічний халат, коли він підглядав крізь порт'єри, й вийшов до нього страшенно чудний і збентежений, і пропахлий вином, і відштовхнув його, але мати вийшла й сказала: — «Геврі, не бий дитину», — і вони стояли за порт'єрою й сичали одне на одного задушеними голосами, щоб не чути гостей, а потім мама взяла його й понесла нагору, плачучи, на ній було вечірнє вбрання, все в мережках та брижках, з великими пухкими рукавами; коли він доторкався до шовку, зуби йому зводило й дрож перебігав по спині. У нього й у Геврі були коричневі пальці з кишеньками, як у дорослих, коричневі кепки — і він загубив гузик з верха своєї кепки. Там, позаду, було соняшно і вітряно; Дік стомлювався і йому вадило, коли він намагався пригадати все це, але це його так захоплювало, що він не міг зосередитися на завтрашніх лекціях, і витягав «Вісімдесят тисяч миль під водою», що їх він переховував під матрацом, бо мати забирала в нього всі книжки, де нічого не було про лекції, і читав з хвилинку, а потім забував усе за читанням і не знав уроків на другий день.

Проте, він добре вчився у школі й вчителі любили його, а надто місс Тізі, викладачка англійської мови, бо в нього були хороші манери й він говорив деякі речі, що не були грубі й смішили всіх. Місс Тізі казала, що він пише справді гарні англійські твори. Якось на різдво він надіслав їй віршика про святе немовля та трьох царів, і вона заявила, що в нього є хист.

Що краще було йому в школі, то гірше ставало дома. Тітка Беатріса весь час гризла його з ранку до ночі. Ніби він сам не знав, що він та матір їдять її хліб і сплять під її дахом; та хіба ж вони не платять за квартиру? Кінець-кінцем, якщо вони й не платять стільки, як майор Глен з дружиною, або доктор Керн, то вони все таки працюють досить, щоб заплатити за своє утримання. Він чув, коли приходив доктор Етвуд і тітки Беатріси не було в кімнаті, як міссіс Глен казала, що це стид, що бідна міссіс Севедж, така мила жінка, та ще й добра парафіянка, дочка генерала армії, повинна працювати до ран на пальцях на свою сестру, сердиту стару дівчину, що дере такі ціни, хоч, правду сказати, у неї чудове господарство і прекрасний стол, щось цілком одмінне від мебльованих кімнат і більш подібне до приватного, аристократичного дому, — така це розрада для покійців у Тревтоні, цьому комерційному місті, де стільки робітників та чужоземців; дуже погано, що дочка генерала Елсворта доводиться жити з пансіонерів. Дік думав, що міссіс Глен

могла б сказати дещо й про те, як він виносить попід, відкидає сніг тощо. У всякому разі, він не думав, щоб студента середньої школи можна було відривати від його занять і завантажувати чорною роботою.

Доктор Етвуд був ректор єпископальної церкви св. Габрієля, де Дік мусів співати в хорі щонеділі на двох віправах, поки мати його та брат Генрі, що був на три роки старший від нього й працював у рисівничій конторі у Філадельфії й приїздив додому тільки суботами, вигідно сиділи на своїх місцях. Мати любила церкву св. Габрієля, бо вона була така суворо англіканська, і в ній бували процесії і навіть ладан. Дік ненавидів її за хор, де йому доводилося співати, за стижар, що його він мав зберігати чистим, та за те, що в нього ніколи не було кишенькових грошей, і він не міг грати в кості за осягоном у різниці, і йому завжди доводилося вартувати на дверях і шепотіти: — «Стережіться!», — коли хтось ішов.

Якось у неділю, незабаром після того, як йому сповнилося тринадцять років, він ішов додому з церкви з матір'ю та Генрі, почувавши себе голодним і всю дорогу міркуючи над тим, чи буде в них на обід смажене курча. Вони саме сходили втрьох на ганок, при чому мати злегка опиралася на Дікову руку, і пурпурові та зелені маки на її широкій шляпі коливалися під жовтневим сонцем, коли він побачив за склом парадних дверей хude, стомлене обличчя тітки Беатріси. — «Леона», — сказала вона стурбованим, докірливим тоном, — «він тут». — «Хто, Беатрісо, голубко?» — «Ти сама добре знаєш... я не знаю, що робити... Він каже, що хоче бачити тебе. Я залишила його чекати в нижньому передпокої, адже ж... е-е... у нас гості».

— О господи, Беатрісо, хіба я не досить винесла від цього чоловіка?

Мати опустила на лаву під вішалкою з оленячих рогів у передпокої. Дік та Генрі дивилися на зблідлі обличчя обох жінок. Тітка Беатріса підбрала губи й ушпиливо сказала: — «Ви, хлопці, краще вийдіть, та погуляйте на вулиці. Я не хочу, щоб такі два здорові тинялися в домі. Приходьте обідати рівно о пів на другу... а зараз ідіть звідси».

— Слухай, що сталося з тіткою Беатрісою? — запитав Дік, коли вони йшли вулицею. — «Мабуть гедзь укусив... у мене голова від неї болить», — сказав Генрі тоном старшого.

Дік ішов поряд, колупаючи носками брук.

— Знаєш, ходім вип'ємо содової... у Драєра чудова содова вода.

— Монета є?

Дік похитав головою.

— Що ж, ти гадаєш, що я угошатиму тебе?.. Сто чортів, Трентон — паршиве місто... У Філадельфії я бачив аптеку з содовим сифоном завдовжки з пів кварталу.

— Та що ти!..

— Ручся, що ти не пам'ятаєш, як ми жили в Дубовому Парку. Дік... Тепер Чикаго — гарне місто.

— Звичайно ж, пам'ятаю... Ми з тобою ходили в дитячий сад і тато був там, і ще багато дечого.

— Їять його мухи, мені хочеться курити.

— Мати довиюається.

— Мені плювати на це, нехай собі.

Коли вони прийшли додому, тітка Беатріса, сердята, як краб, зустріла їх біля парадних дверей і сказала, щоб вони спустилися до підвального приміщення. Мати хотіла бачити їх. На задніх сходах пахло недільним обідом та курчам з шавлією начинкою. Вони попленталися вниз якомога повільніше, це мабуть мати довідалася, що Генрі курив. Вона була в темному підвальному передпокої. При світлі газового ріжка на стіні Дік не міг розглядіти чоловіка. Мати вийшла до них, і вони побачили, що очі її червоні. — «Хлопці, це — ваш батько», — сказала вона кволим голосом. Сльози потекли по її щоках.

У чоловіка була сива безформна голова, волосся його було острижене дуже коротко, повіки — червоні й голі, а очі однакового кольору з обличчям. Дікові стало страшно. Це був хтось, кого він знав у дитинстві, тільки не Тато.

— Ради бога, спини свій фонтан, Леоно, — сказав чоловік плаксивим голосом. Він стояв, дивлячись в обличчя хлопцям, і тіло його злегка похитувалося, так ніби коліна в нього ослабли. — Вони добре виглядають обидва, Леоно... Мабуть вони не часто думають про свого бідного старого Тата.

Не мовлячи й слова, вони всі стояли в темному підвальному передпокої, де був розкішний, густий запах недільного обіду з кухні. Дік почував, що йому треба забалакати, але щось застрягло йому в горлі. Він помітив, що говорить: — «Ви-ви-ви були хворі?».

Чоловік обернувся до матері.

— Ти краще розкажи їм усе, коли я піду... не жалій мене... ніхто ніколи не жалів мене... Не дивіться на мене так ніби я приمارа, хлопці, я не завдам вам шкоди.

Первовий дроз перебіг по нижчій частині його обличчя.

— Все своє життя я терпів від людей... Що ж, звідси до Дубового Парку — далеченько... Я хотів тільки поглянути на вас, прощайте... Мені здається, що таким людям як я, краще виходити підвальними дверима... Я зустріну тебе в банкові рівно об одинадцятій, Леоно, і це буде останнє, що ти зробиш для мене.

Газовий ріжок почервонів, коли двері відчинилися й залили передпокій відсвіченим соняшним промінням. Дік тремтів від страху, що чоловік поділує його, але він тільки злегка поплескав тремтячою долонею по плечу кожного з них. Костюм вільно обвисав на ньому і, здавалося, йому було важко підіймати ноги в м'яких мішкуватих черевиках на п'ять кам'яних сходів на вулицю.

Мати швидко зачинила двері.

— Він їде на Кубу, — сказала вона. — Це ми останній раз бачили його. Я сподіваюся, що бог простить йому все, але бідна ваша мати ніколи не зможе простити... добре, що він хоч вийшов з того страшного місця.

— Де він був, мамцю? — запитав Генрі дідовитим тоном.

— В Атланті¹.

¹ Атланта — назва в'язниці в Америці.

Дік збіг нагору, а потім у свою кімнатку на горіщі, й кинувся на ліжко, хлипаючи.

Ніхто з них не сховався обідати, хоч вони були голодні, а на сходах розкішно пахло смаженим курчам. Коли Пірл прибирала, Дік увійшов павшиively до кухні й вимантачив у неї повну з верхом тарілку курятини з начинкою та картоплею; вона сказала, щоб він пішов їсти в задню кімнату, бо сьогодні її вихідний день, і вона ще не впоралася з деякою посудом. Він присів їсти на запылений драбинці у пральні. Він ледве зміг проковтнути курятину, якась дивна цупкість була в нього в горлі. Коли він скінчив, Пірл примусила його перетирати разом з нею посуд.

Вітку його влаштували на посаду коридорного у невеличкому готелі у Бей-Геді, що належав одній дамі, парафіянці доктора Етвуда.

Коли він від'їздив, майор та міссіс Глен, наукоханіші пожильці тітки Беатріси, дали йому п'ятидоларівку — його кишенькові гроші — та примірник книжки «Пастушок-королевиц» для читання в поїзді. Доктор Етвуд попросив його залишитися після закону божого в останню неділю, що він був дома, й розповів йому притчу про талант, що її Дік вже знав дуже добре, бо доктор Етвуд виголошував про неї казання чотири рази на рік; він показав Дікові лист завідувача Кентської школи, про те, що його приймуть наступного року стипендіатом, і сказав, що йому треба багато працювати, бо господь чекає від кожного з нас відповідно до наших здібностей. Потім він розповів йому дещо, з чим треба обізнатися хлопцеві, що вбирається в літа, й сказав, що йому треба уникати спокус і служити богові чистим тілом та серцем, і зберегти себе непорочним для милої, хорошої дівчини, з якою він колись одружиться, і що все інше призводять тільки до безумства та страждань. У Діка горіли щоки, коли він пішов від нього.

У Бейв'ю було не так щоб погано, але гості й прислуга були всі старі; його віку був тільки Скінні Мюрей, другий коридорний. високий, рудоволосий хлопець, що ніколи ні про що не розмовляв. Він був на пару років старший за Діка. Вони спали на двох койках у маленькій, душний кімнатці під самим дахом, який і у вечері був такий гарячий від сонця, що до нього майже не можна було доторкнутися. Крізь тонку перегородку вони чули, як вешталися її хіхікалі офіціантки, лягаючи спати. Дікові був гидкий запах дівчат та дешевої пудри, що проходив крізь щілини в стіні. В найгарячіші ночі він та Скінні відпинали вікно й вилазили жолобом на рівну частину даху, що була над однією з верхніх веранд. Там надокучали москіти, але це було краще, ніж лежати без сну на койці. Аж ось дівчата дивлячись у вікно, побачили, як вони лізли жолобом, і зняли страшенний гвалт, що вони нібито, підглядають за ними, і пообіцяли поскаржитися на них хазяйці: вони перелякалися на смерть і цілу ніч радилися, що їм робити, коли їх звільнять; вони подаються у Барнегет і стануть на роботу на рибальських човнах; але наступного дня дівчата нічого не сказали про це. Дік почувався трохи розчарованим, бо йому остогидло прислужувати гостям та бігати на дзвінок вниз і вгору по сходах.

Скінні першому спало на думку, що вони б могли трохи приробляти, продаючи шоколадні цукерки, бо Дік, одержавши від матері пакунок шоколадних цукерків, продав їх одній покоївці за четвертак. Отже міссіс Севедж стала щотижня надсилати пакувочки свіжих шоколадних цукерків та пісного цукру, а Дік та Скінні продавали їх гостям у маленьких коробочках. Скінні купував коробочки й робив майже все сам, але Дік переконав його, що з його боку було б нечесно брати більше як десять процентів прибутку, бо основний капітал належить йому та його матері.

Наступного літа вони добре заробили на продажу цукерків. Скінні працював більше ніж завжди, бо Дік учився в приватній школі й цілу зиму водився з багатими хлопцями, батьки яких мали силу грошей. Він багато розповідав Скінні про школу й декламував складені ним балади про св. Джона Госпітальєра та Крістофора, що їх він умістив у шкільному часописі; він розповідав йому, як він прислужував в алтарі та яка прекрасна християнська релігія, та про те, як він став аутфілдом у безбольній команді молодших класів. Дік примушував Скінні ходити з ним щонеділі до маленької єпископальної церкви, що звалася Св. Марія-біля-моря. Дік звичайно залишався після відправи й дискутував деякі канонічні та обрядові питання з містером Терлоу, молодим священником, і той нарешті запросив його до себе обідати та познайомитися з його дружиною.

Терлоу жили в непофарбованій гостроверхій дачі серед піщаної ділянки біля станції. Міссіс Терлоу була чорнява жінка з тонким орлиним носом і коротко остриженим на лобі волоссям, вона курила папіроси й ненавиділа Вей-Гед. Вона говорила про те, як їй все це надокучило і як вона шокує старих дам-парафіянок, і Дікові вона здалася надзвичайною. Вона була постійна читачка «Вишого світу», «Чорного Кота», і різних книг, що користалися успіхом, і гдувала з Едвінових намагань відновити первісне християнство на тротуарі, як вона казала. Едвін Терлоу поглядав на неї спід безбарвних вій своїх блідих очей і сумирно казав: — «Гільдо, тобі не слід так говорити», — потім тихо обертався до Діка й казав: — «Знаєте, не все те переймайте, що по воді пливе». Вони дуже заприятеливали й Дік бігав до них додому щоразу, коли міг відлучитися з готелю. Кілька разів він брав з собою Скінні, але для Скінні їхня розмова була, мабуть, надто мудра, й він ніколи не залишався надовше, а вислизав, пояснивши, що йому треба продавати цукерки.

Наступного літа Дік не став на роботу у «Бейв'ю», головним чином через те, що сподівався знову побачитися з обома Терлоу, хоч міссіс Гіггінс пропонувала йому посаду конторника з підвищеною платнею, вважаючи на його джентльменські мавери. Дікові було шістнадцять і голос його саме мінився; йому снилися всікі діла з дівчатами, він багато думав про гріх і потай страждав по Спайк Келбертсон, жовтоволосій капітанші його шкільної футбольної команди. Він ненавидів усе своє життя, свою тітку, запах її мебльованих кімнат, образ батька й материнні шили, схожі на квітинки, і те, що в нього немає грошей на добрий одяг та на фешенебельний курорт, куди їздять інші хлопці. Все навколо страшенно хвилювало його, і йому трудно було ховатися з цим. Погойдування стегон та

грузей офіціанток, коли вони usługували біля столу, жіпоча білпзна у вітринах, пахоші в купальнях, солоний доторк мокрого купального костюму, смаглява шкіра хлопців та дівчат, що лежали проти сонця на пляжі у купальних костюмах.

Цілу зиму він писав Едвінові та Гільді довгі листи про все, що сходило йому на думку, але, коли він нарешті побачився з ними, він почув себе ніяково й вимушено. Гільда жила якимсь пові духи, що лоскотали йому в носі; навіть коли він сидів з ними біля столу за сніданком і їв холодну шинку та картопляний салат з гастрономічної крамнички, розмовляючи про первісні літанії та грегоріянську музику, він не міг не роздягати їх у своїй думках, уявляючи їх голими на ліжку; йому це страшенно не подобалося.

Недільними вечорами Едвін їздив у Елберон, де він справляв службу ще в одній невеличкій літній церквці. Гільда ніколи не їздила з ним і часто запрошувала Діка прогулятися з нею, або напнитися чаю. У нього з Гільдою скоро з'явився свій невеличкий світ, з яким Едвін не мав нічого спільного і де вони говорили про Едвіна тільки для того, щоб поглузувати з нього. Гільда стала сиптись Дікові в його чудних, жадливих снах. Вона стала говорити про те, що вона та Дік — справжні брат та сестра і що бестрастні люди, які ніколи нічого по-справжньому не бажають, не можуть розуміти таких людей, як вони. В такі хвилини Дік майже нічого не встигав сказати. Він та Гільда сиділи в холодку на задній веранді і курили «Єгипетські боги», аж поки їм не вадило. Гільда казала, що їй одяково, чи бачать її парафіяни, чи ні — дідко з ними — і все говорила та й говорила про те, як їй хочеться, щоб у її житті трапилося щонебудь, щоб вона могла добре одягатися, подорожувати по чужих краях, магі досить грошей на розваги й не клопотатися господарством, і як їй іноді здається, що вона може вбити Едвіна за його сумирну телячу вдачу.

Едвін звичайно повертався поїздом, що прибував о 10 г. 53 хв., отже Дік, що недільними вечорами не працював у готелі, вечеряв наодинці з Гільдою, а потім ішов прогулятися понад берегом. Гільда брала його під руку і притулялася до нього; він думав про те, чи відчуває вона, як він тремтить, коли ноги їхні торкаються.

Цілий тиждень потім він думав про ті недільні вечори. Іноді він давав собі слово більше не ходити до неї. Він лишався в своїй кімнатці й читав Дюма, або йшов гуляти з знайомими хлопцями; після вечорів наодинці з Гільдою він відчував себе страшенно брудним. Потім одного безмісячного вечора, коли вони спустилися понад берегом аж за рожеві вогнища пікніків і сиділи бік-у-бік на піску, говорячи про Індійську любовну лірику, що її Гільда того дня по обіді читала вголос, вона раптом стрибнула на нього, скошлатила йому волосся, притиснулася коїнами до його живота й стала шарити руками по його тілу під сорочкою. Вона була сильна, як па жінку, але Дік відштовхнув її, а потім схопив її за плечі й кинув на себе. Ніхто з них не мовив нічого, обоє лежали на песку, важко дихаючи. Нарешті вона прошепотіла: — «Дік, мені не можна мати дитину... Ми не можемо собі цього дозволити... Тому й Едвін не хоче спати зі мною... Вражий хлопець, як я хочу тебе! Чи ти розумієш, як

все це жахливо?». Поки вона говорила, її руки пекли його, ссавачись по його грудях, по ребрах, по опуклій лінії його живота. — «Не треба, Гільда, не треба». Москіти вилися над їхніми головами. Довгі хвили прибою з сичанням добігали їм майже до ніг.

Того вечора Дік не пішов до поїзда зустрічати Едвіна, як звичайно. Він прийшов у готель з тремтливими колінами й кинувся на ліжко в своїй душній кімнатці під дахом. Він думав про самогубство, але боявся потрапити в пекло; він пробував молитися, або хоч пригадати отчешаш. Він страшенно злякався, переконавшись, що не може навіть пригадати отчешашу. Може це вони вчинили гріх проти святого духа.

Небо вже сіріло й пташки щебетали, коли він заснув. Весь наступний день, поки він сидів за конторкою з запалими очима, передаючи вимоги позильців на воду з кригою та рушники, відповідаючи на запитання про кімнати та розпис поїздів, він складав у думках вірші про пурпур мого гріха та про пурпур твого гріха, та про крики темних птахів над морським прибоєм та про жагучі зідхання засуджених душ. Закінчивши їх, він показав вірші Мерлоу; Едвін запитував, звідки в нього такі нездорові думки, але був задоволений, що віра та церква тріумфували в кінці. Гільда істерично сміялася, її сказала, що він — чудний хлопець, але, можливо, з нього буде колись письменник.

Коли Скінні приїхав на двотижневі канікули, щоб замінити нового коридорного, що саме був хворий, Дік кобенівся перед ним, говорячи про жінок та про гріх, та про свій любовний зв'язок з замужньою жінкою. Скінні сказав, що це негаразд, бо ж навколо є скільки завгодно приступних жінок, що можуть дати хлопцеві стільки кохання, скільки він сам хоче. Але, довідавшись, що він ніколи ще не був з дівчиною, хоч і був старший на два роки, Дік став так чванитися своєю досвідченістю та розпусністю, що одного вечора, коли вони зайшли в бар випити содової води, Скінні знайшов пару дівчат і вони пішли з ними до берега. Дівчатам було не менше, як по тридцять п'ять, і Дік нічого не робив, а тільки оповідав своїй дівчині про своє нещасливе кохання, та про те, як він мусить зберігати вірність своїй коханій, хоч вона зраджує його навіть в цю мить. Вона сказала, що він надто молодий, щоб так серйозно ставитися до цього, і що тій дівчині треба соромитися, що вона запашає такого хорошого хлопця. — «Господи, я б зробила хлопця щасливим, якби моя воля», — сказала вона й раптом заплакала.

Повертаючись у готель, Скінні весь час непокоївся, чи не заразився він чимнебудь, але Дік сказав, що фізичні страждання нічого не значать і що тільки калттям можна спастися. Виявилося, що Скінні таки захворів, бо згодом того літа він писав Дікові, що плагить лікареві п'ять доларів на тиждень за лікування й почуває себе жахливо. Дік та Гільда весь час грішили недільними вечорами, коли Едвін справляв службу в Елбероні, і коли Дік восени повернувся в школу, він почував себе справжнім дорослим чоловіком, що знає життя.

На різдвяні канікули він приїхав у гості до Терлоу в Іст-Орендж, але Едвін був помічником ректора церкви св. апостола Іоанна. Там,

за чаєм у ректора, він зустрівся з Гайремом Гелсі Купером, адвокатом та політичним діячем з міста Джерсі, що цікавився єпископальною церквою та першими виданнями Гюїсманса; він запросив Діка до себе. Коли Дік прийшов, містер Купер налив йому стакан хересу, показав йому перші видання Бердслі, Гюїсманса та Остіна Добсона, зідхнув за своєю втраченою молодістю й запропонував йому посаду в своїй конторі по закінченні школи. Виявилось, що покійна дружина містера Купера була з Елсвортів і доводилася кузиною Діковій матері. Дік пообіцяв йому надсилати копії всіх віршів та статтів, що їх він містив у шкільному часописі.

Весь тиждень, що він пробув у Терлоу, він намагався зустрітись з Гільдою ваодинці, але вона весь час уникала його. Він узнав дещо про «французьку літературу» й хотів розповісти їй про неї, але не знайшов нагоди аж до останнього дня, коли Едвінові треба було йти з візитами по парафії. Цього разу Дік був закоханим, а Гільда намагалася відтрутити його, але він примусив таки її розягтися — й вони сміялися собі та хіхікали, пестячи одне одного. Цього разу вони вже не турбувалися так сильно про гріх, і коли Едвін повернувся додому вечеряти, він запитав, що їх так смішить, і чому у них такий гарний настрій. Дік почав розповідати всякі небилиці про свою тітку Беатрісу та про її пожилців, і вони розлучилися біля поїзда, сміючися як скажені.

Того літа був з'їзд у Балтіморі. Містер Купер найняв будинок у місті й приймав багато гостей. Дікові обов'язки полягали в тому, щоб сидіти в зовнішній конторі, бути ввічливим з усіма й записувати імена відвідувачів. Він носив синій саржовий костюм і справляв гарне враження на всіх своїм хвилястим волоссям, що, як казала Гільда, було схоже на воронове крило, відкритим поглядом своїх синіх очей, рожевим, білим лицем. Він не зовсім розбирався в тому, що робилося навколо, але скоро дібрав, кого містер Купер справді хотів бачити, а кого треба було просто виправдовувати. Потім, коли він та містер Купер залишалися самі, містер Купер видобував пляшку амонтільядо і наливав собі та Дікові по стакану, й тер собі долонею лоба, сидячи у великому шкіряному кріслі, ніби намагався стерти політику зі своєї пам'яті, й починав розмову про літературну діяльність роки та про те, як йому хочеться стати знову молодим.

Дік щойно повернувся восени у школу учнем старшого класу, коли одержав телеграму від матері: «негайно приїзди любий твій батько помер». Він не почував жалю, а скорше соромився, боючися зустрічі з учителем або товаришем, які могли вдатися до нього з різними запитаннями. На станції йому здавалося, що поїзд ніколи не прибуде. Була неділя — й на станції він побачив кількох товаришів по класу. Поки прибув поїзд, він думав тільки про те, як би уникнути їх. Він сидів, випрямившись, у порожньому безплатному вагоні, поглядаючи на руді жовтніві нагорби, весь проїнятий страхом, щоб хтонебудь не забалакав до нього. Він з полегшенням вибіг з Великого Центрального вокзалу на залюднені вулиці Нью-Йорку, де ніхто не знав його і де він не знав нікого. Мудчи пороном, він почував себе щасливим і відважним. Він став боятися приїзду додому й навімисно спізнився на перший поїзд до Трентону. Він зайшов до

старого ресторану Пенсільванського вокзалу й поспідав смаженими устрицями та солодким маісом і замовив шклянку хересу, трохи побоюючися, ще негр-офіціант відмовиться подати йому. Він довго сидів там, читаючи «Видний Світ» та п'ючи херес, почувавши себе бувалим чоловіком, самостійним мандрівником, але десь насподі в нього була згадка про біле, нещасне обличчя того чоловіка, і про те, як він здіймався по сходах на вулицю того дня. Ресторан поступово порожнів. Офіціантові, мабуть, здається чудним, що він сидить тут так довго. Він заплатив по чеку й не зчувся, як уже сидів у Трейнтонському поїзді.

У домі тітки Беатріси все виглядало й пахло по-старому. Мати лежала на ліжку з хусткою на лобі, намоченою в одеколоні, штори були спущені. Вона показала йому фотографію, надіслану ним з Гаванни, на якій він побачив бляклого чоловіка, що здавався замалим для свого тропічного костюма та панамі. Він працював клерком у консульстві й відказав їй десять тисяч доларів страхової премії за своє життя. Під час їхньої розмови увійшов Генрі, змучений і сумний. Вони вдвох вийшли на задній дворик і там закурили по папіросці. Генрі сказав, що хоче забрати матір до себе у Філадельфію з цих проклятих мебльованих кімнат, де її весь час гризе тітка Беатріса. Він хотів, щоб і Дік переїхав туди й вступив до Пенсільванського університету. Але Дік сказав, що це йому не підходить, він вступить до Гарварду. Генрі запитав, де він роздобуде гроші. Дік сказав, що з цим він якнебудь влаштується, він не потребує цієї проклятої страховки. Генрі сказав, що він і не доторкнеться до неї, вона — матирина, й вони зійшли сходами назад, готові заїхати один одного в зуби. Але Дікові все таки полегшало, він може тепер розповідати товаришам у школі, що батько його був консулом у Гаванні, й помер від тропічної пропасниці.

Влітку Дік працював у містера Купера, одержуючи 25 доларів на тиждень; він складав проспекти для музею мистецтв, що його містер Купер хотів заснувати у місті Джерсі, й так потішив його присвятою віршованого перекладу Горацієвої поеми про Мецената, виконаного за допомогою підстрочники, що містер Купер подарував йому тисячу доларів на навчання в коледжі; для форми, а також для того, щоб Дік почував на собі деяку відповідальність, він видав гроші у формі зобов'язання, що доходило чинності через п'ять років при чотирьох процентах зиску.

Він перебув свої двотижневі канікули у Терлоу у Бей-Геді. Він насилу дочекався, поки зміг поїхати туди поїздом, щоб подивитися, як живе Гільда, але тепер все було інше. Тепер Едвін не був уже таким паперово-білим, як раніше; його запросили помічником у багату церкву на Лонг Айленді, де його смутило тільки те, що частина конгрегації належала до «низької» церкви, й не дозволяли ні співів ні ладану. Його втішало те, що вони дозволяли йому світити свічки в алтарі. Гільда також змінилася. Дікові було досадно бачити, як вона та Едвін трималися за руки під час вечері. Коли вони залишилися самі, Гільда сказала йому, що вона та Едвін тепер дуже щасливі, і що тепер у неї буде дитина, і що про минуле нема чого згадувати. Дік ходив по кімнаті запускав собі пальці у волосся й plu-

тако говорив про смерть та пекло на землі, та що він забереться до всіх чортів у найближчому часі, але Гільда тільки засміялася й сказала йому не бути дурненьким, адже він голий, привабливий хлопець, і знайде багато гарних дівчат, яким кортітиме покохатися з ним. Перед його від'їздом вони довго розмовляли про релігію, й Дік сказав їй, печально дивлячись на Гільду, що він втратив свою віру й вірить тільки в Пана та Бахуса, давніх богів похоті та випивки. Едвін аж злякався, але Гільда сказала, що все це дурниці і що це хвороба зросту. Поїхавши від них, він написав дуже темного вірша, повного класичних текстів, на які він посилався, «До звичайної повії», й надіслав Гільді, додавши постскриптом про те, що він присвячує своє життя Красі та Гріху.

У Діка малися бути повторні іспити з геометрії, що їх він не зміг скласти навесні, та з вищої латини, що їх він складав понад програму, і він поїхав до Кембріджу за тиждень до відкриття коледжу. Він відіслав свій чемодан та валізу пересилочною компанією з Південного вокзалу, а сам поїхав підземкою. На нім був новий сірий костюм, нова фетрова шляпа, також сіра, і він боявся загубити завітаний чек, що був у нього в кишені, на вклад у Кембріджському банкові. Промелькнув цегляний Бостон і будинок уряду з золотою банею за аспідним Чарльзом, коли поїзд вийшов на повітря, щоб перейти через міст, — і все це нагадало йому ті місця в чужих країнах, куди в своїх розмовах збиралися їхати він та Гільда. Кендаль-Сквер... Сентрал-Сквер... Гарвард Сквер... Поїзд не йшов далі; йому довелося вийти. Напис на турнікеті «до подвір'я коледжу» чомусь викликав у нього холодний дрож на спині. Він не пробув і дві години в Кембріджі, як переконався, що його фетрова шляпа повинна побути коричневою й старою, а не новою, і що він вчивив тяжку помилку, як на новака, взявши кімнату у Дворі.

Мабуть життя у Дворі було причиною того, що він узнав усіх людей, яких йому не слід було знати; кількох євреїв-соціалістів з першого курсу юриспруденції, одного вченого з Середнього Заходу, що складав іспити на доктора філософії, одного юнака з Доргестеру, палкого прихильника Асоціації Христіанської Молоді, що ходив до церкви кожного ранку. Він пішов на веслярські вправи новаків, але не потрапив до жодної команди й став сам гребти у ялику по три вечори щотижня. Хлопці, що з ними він зустрічався в павільйоні для човнів, подобалися йому, але вони здебільшого жили на Золотому Березі або в Бекові, і знайомство його з ними так і не посунулося далі «алло» та «поки». Він ходив на всі футбольні матчі та вечірки з випивкою, але він завжди потрапляв туди в товаристві своїх єврейських друзів або вченого, й через те так і не зустрічався там ні з ким, хто мав би якесь значення у світі.

Якось недільного ранку на весні він наткнувся на Фредді Вігсворта в «Юніоні», куди вони якраз увіходили разом сидіти; вони сіли коло одного столу. Фредді, давній мешканець Кенту, був тепер на другому курсі, він запитав Діка, що він робить і кого знає, і виявив жак, почувши Дікову відповідь. — «Дорогий хлопче», — сказав він, — «тобі нічого не залишається робити, крім як удатися до «Mi-

сячнин...а» або «Адвоката»... Я не думаю, щоб «Злочин» був тобі до смаку, га?

— Я подумував, щоб віднести кудинебудь лецко з свого матеріалу, але мені не ставало сміливості.

— Шкода, що ти не зайшов до мене минулої осені... Адже ми старі товариші, і я мушу допомогти тобі. Невже тобі ніхто не сказав, що у Дворі живуть тільки студенти старших курсів? — Фредді печально хитав головою, п'ючи каву.

Після цього вони пішли до Дікової кімнати й він прочитав усього кілька віршів. — «Що ж, мені здається, вони не погані», — сказав Фредді Вігсворт, пахаючи папіроскою. — «Навіть я сказав би, прекрасні... ти передрукуй кілька з них, а я візьму їх до Р. Дж. Зустрінься зо мною в понеділок увечері на тому тижні, й ми підемо до Коші... Ну, поки, мені треба вже йти». Коли він пішов, Дік став ходити по своїй кімнаті, серце йому сильно билосся. Він хотів поговорити з кимнебудь, але всі Кембріджські знайомі осточортіли йому; тоді він сів до столу й написав Гільді та Едвінові довгого листа з віршованими вставками про те, як добре йому живеться в коледжі.

Нарешті настав вечір понеділка. Загодя умовляючи себе не розпаруватися, якщо Фредді Вігсворт забудь про побачення, Дік пішов до «Юніону» на годину раніше. Лункий брязкіт та запах «Мему» смішні оповідання якихось ідіотів за його столом, лиса голова містера Керріча, що виставлялася над мідними інструментами оркестра, все здавалося йому особливо непривільним того вечора.

В чепурних садах Кембріджа цвіли тюльпани, іноді звідти повіало пахощами бузку. Одяг драгував Діка; ноги йому здавалися важкими, коли він ходив і ходив навколо кварталів дерев'яних будинків з зеленими пагісадничками перед під'їздами, так добре знайомими йому. Кров, що біла крізь його жили, здавалася надто бистрою та гарячою, щоб стояти на місці. Він або виїде з Кембріджа або збожеволіє. Звичайно, рівно о восьмій, коли він позові піднявся по сходах «Юніону», Вігсворта ще не було. Дік зійшов нагору до бібліотеки й узяв книгу, але був надто нервовий, щоб прочитати навіть заголовок. Він знову спустився вниз і постояв у вестибюлі. Студент, що працював разом з ним у першій фізичній лабораторії, підійшов до нього й забалакав про щось, але Дік ледве зміг здобутися на відповідь. Студент недомислено поглянув на нього й відійшов. Було двадцять п'ять дев'яту. Звичайно ж, він не прийде, чорт з ним, він був дурень, що чекав його, такий надутий сноб, як Вігсворт, не додержить слова перед таким студентом, як він.

Фредді Вігсворт стояв перед ним з руками в кишенях.

— Що ж, будемо копіювати? — сказав він.

З ним був ще один студент, замріяний хлопець з пухнастим, легким, золотистим волоссям і дуже світлими блакитними очима. Дік не міг надивитися на нього, такий вродливий він був. — «Це — Блек. Він — мій молодший брат... Ти в одному класі з ним». Блек Вігсворт ледве поглянув на Діка, коли вони тиснули один одному руки, як губи йому скривила усмішка. Коли вони йшли через Двір у ранньому літньому присмерку, студенти, висунувшись з вікон, кричали «Рейнгарт, о Рейнгарт», шпакі галасували у берестках і чулося скре-

готіння трамвайних коліс з Массачузетської вулиці; але була цілкомита тиша в лизенькій кімнаті, освітленій свічками, де мізерний на вигляд чоловічок читав оповідання, що як виявилось, було «Чоловік, що хотів бути королем», Кіплінга. Всі посідали в залі й стали уважно слухати. Дік вирішив, що зробиться письменником.

Перейшовши до старших семестрів, Дік та Блек Вігльсворт зробилися нерозлучними приятелями. Дік мав кімнату в Ріджлі і Блек весь час був у нього. Дік раптом відчув, що коледж йому подобається й тижні минають непомітно. «Адвокат» та «Місячник» надрукували по одному його віршу тієї зими; він та Нед, як він став зватися Блека Вігльсворта, пили чай і розмовляли вечорами про книги та поетів, і освітлювали кімнату свічками. Вони майже ніколи не обідали в «Мемі», хоч Дік був записаний там. У Діка зовсім не було кишенькових грошей, бо він платив за стіл, навчання та квартиру в Ріджлі, але у Неда було їх багато, отже він витрачав їх за обох. Вігльсвортам велося добре, вони часто запрошували Діка на недільні обіди до них у Негент. Недів батько був колись мистецьким критиком, і мав сиву Вавдейківську борідку; у вітальні був італійський мармуровий камінь, а над ним висів малюнок мадонни з двома ангелами та кількома ліліями, що його Вігльсворти вважали Ботічелієвим, хоч Б. Г. просто полюбів, як пояснив містер Вігльсворт, уперед вважав його за роботу Ботіччіні.

Суботами Дік та Нед звичайно вечеряли у Торндайка в Бостоні й трохи п'яніли від іскристого небліюло. Пртім вони йшли у театр або в «Старий Говард».

Другого літа Гайрем Гелсі Купер провадив виборчу кампанію за Вільсона. Не зважаючи на глузливі листи від Неда, Діка несподівано стали захоплювати «Нова свобода», «Надто гордий, щоб боротися». «Нейтральність у думках та на ділі», «Гармонія між капіталом та трудом у промисловості»; він працював по дванадцять годин на день, друкуючи відозви, підходяючи містечкових видавців давати більше місця у своїх газетах промовамі містера Купера, ганьбячи «Привілей», суворо критикуючи «Зиск». Він з неохотою повернувся до мертвих берестків Двору та лекцій, що не боронови й не атакували нічого, до «Гори мрій» та чаю вечорами. Він дістав стипендію на факультеті англійської мови й мешкав разом з Недом в одній кімнаті на Гарден-Стріт. У них бувало немало друзів, що цікавилися англійською мовою, мистецтвом і іншими подібними речами; вони збиралися в їхній кімнаті вечорами й сиділи допізна при світлі свічок у папіросному диму, в фіміамах перед бронзовим Буддою, що його якось на підплатку Нед купив у китайському місті, пили чай, їли пирожне та розмовляли. Нед озивався тільки тоді, коли заходила розмова про випивку або парусний спорт; коли ж розмова спиналася на політиці, війні, або ще на чомусь у цьому роді, він своїм звичаєм заплещував очі, відкидав назад голову й казав: бубубубу.

У день виборів Дік був такий схвилюваний, що не міг досидіти до кінця жодної лекції. Падвечір він та Нед пішли прогулятися по Норт-Енд і далі, до кінця набережної Ті. Був похмурий, непогожий сірий день. Вони почали говорити про свій план, що з ним вони тайлися від інших, — добути ялик або кетч, і по закінченні коледжу.

попливти вздовж берега до Флориди та Вест-Індії, а потім — крізь Панамський канал — просто до Тихого океану. Нед купив книгу з навігації й почав вивчати її. Того вечора Нед був сердитий, бо Дік здавалось, не міг зосередитися на розмові про морську подорож і вголос міркував, як голосуватиме цей або той штат. Вони понуро повечеряли у «Венеції», де було цього разу повно людей; вони їли скаллопіні та макарони; вечір була паршива. Коли вони ківчили пляшку сірого орвіето, Нед замовив другу; вони вийшли з ресторану перебільшено твердим кроком, трохи спираючись один на одного. Безплатні обличчя пролітали перед ними на тлі рожевозолотого при-смерку Гановер Стріт. Вони опинилися на майдані Коммон в обабі-ках натовпу, що стежив за бюлетенем на Бостонському будинку «Ге-ральда». — «Хто перемагає? Бийте їх... ура за наших!» — галасував Нед. — «Чи ви не знаєте, що сьогодні — вечір виборів», — сказав крізь зуби чоловік за ними. — «Бубубубу» — проревів Нед в обличчя чоловікові.

Дікові довелося відтягти його геть поміж дерева, щоб уникнути бійки. — «Нам напевне дадуть бебехів, якщо ти поведиш себе так далі», — серйозно казав Дік йому над вухо. «І я хочу побачити на-слідки виборів. Мабуть, Вільсон переможе».

— Ходім до Френка Лока та випиймо.

Дік хотів залишитися надворі в натовпі і подивитися на наслідки виборів; він був схвилований і не хотів більше пити. — «Це значить, що ми будемо воювати» — «Краще будемо воювати». — Тупо сказав Нед, — «це так весело... але воюватимемо чи ні, випиймо з цього приводу по мильній».

Буфетник у Френка Лока не хотів їм подавати, хоч попереду він частенько подавав їм, і вони — невдоволені — саме йшли по Вашинг-тон Стріт до іншого бару, коли хлопець — пробіг повз них з екстре-ним випуском газети, де чотирьохдюймовими чорними літерами було надруковано: «обрано Юза». — «Ура!» — гукнув Нед. Дік затулив йому рукою рота й вони стали борюватися на вулиці, а тим часом ворожа група людей збиралася навколо їх. Дік чув в'ялі, неприязні голоси: — «Хлопці з коледжу... Гарвардські». Шляпа йому злетіла з голови. Нед відпустив його, щоб він підібрав її. Фараон протискався до них крізь натовп. Вони обидва випрямлися й тверезо пішли геть з чер-вовими лицями. — «Все це — бубубубу», — тихо прошепотів Нед. Вони пішли до Сколлей-Скверу. Дік був сердитий.

Погляди натовпу навколо Сколлей Скверу йому так само не сподо-балася, і він хотів уже йти додому в Кембрідж, коли Нед завіз роз-мову з якимсь суб'єктом бандитського вигляду та моряком, що коля-вався на своїх ногах. — «Слухай, Чеп, візьмімо їх з собою до Матері Блай», — сказав суб'єкт бандитського вигляду, штовхаючи ліктем мо-ряка під бік. — «Не хвилюйся, хлопче, не хвилюйся», — непевним го-лосом бурмотів моряк.

— Ходім куди хочеш, де немає цього бубубубу, — кричав Нед, хи-таючись з ноги на ногу. — Слухай, Нед, ти п'яний, ходім назад у Кем-брідж», — розпачливо хлипав Дік йому над вухо, сіпаючи його за руку, — «вови хочуть тебе напоїти й забрати в тебе гроші».

— Не напоють мене, бо я п'яний... бубубубу, — тихо заіржав Нед і, знявши з моряка біле кепі, надів його собі на голову замість шляпи.

— Гаразд, роби, що хочеш, чорт з тобою, я йду. — Дік враз пустив Недову руку й пішов геть якомога швидше. Він пішов вздовж Біков-Гілла, у вухах йому дзвеніло, голова була гаряча й щось стукало в ній. Він ішов пішки до самого Кембріджу й увійшов у свою кімнату тремтячий і стомлений, мало не плачучи. Він ліг на ліжко, але не міг заснути, й цілу ніч пролежав, змерзлий і нещасний, хоч укритися килимом поверх ковдр, дослухаючись до кожного звуку на вулиці.

Уранці він встав з головним болем і з почуттям пекучої порожнечі у всьому тілі. Він саме пив каву з підрум'яненою булочкою у закусочний під будинком «Лампуну», коли увійшов Нед, свіжий та рожевий, зі скривленими посмішкою губами. — «Ну, мій молодий політику, професора Вільсона обрано й ми доскочили такі шаблі та еполети». Дік буркнув щось, не кидаючи їсти. — «Я дуже турбувався за тебе», — весело провадив Нед, — «куди ти щез?». — «Ти думаєш, що я зробив?» — Я пішов додому й ліг спати», — огризнувся Дік. — «Цей Барні okazaвся утішним хлопцем, він — інструктор боксу, й був би чемпіоном важкої ваги для Нової Англії, якби в нього було здорове серце. Ми закінчили в Турецькій Купальні... надзвичайно цікаве місце». Дік відчув це як удар по обличчі. — «У мене лабораторні роботи», — хрипко сказав він і вийшов із закусочної.

Тільки смерком він повернувся у Ріджлі. Хтось був у кімнаті. То був Нед, що ходив по кімнаті в синьому присмерку. — «Дік, — за бурмотів він відразу, ледве двері зачинилися за ним, — не треба сердитися». Він стояв, похитуючися, серед кімнати, з засунутими в кишені руками. — «Ніколи не сердься, Дік, на вчиники товаришів, коли вони бувають п'яні... Ніколи не сердься на те, що роблять товариші. Будь гарним товаришем і приготуй мені чашку чаю». Дік налив чайник і розпалив під ним спиртове полум'я. — «Іноді юнак казнащо витворляє, Дік».

— Але така публіка... зійтися з моряком у Сколлей-Сквері... чортзна як небезпечно.

Нед обернувся до нього, сміючися спокійно й щасливо. — «Ти ж завжди казав, мені, що я чортів Бакбейський сноб?»

Дік не відповів. Він опустився на стілець біля столу. Він не сердився вже. Він намагався втриматися від плачу. Нед ліг на софу й підіймав вище голови то одну то другу ногу. Дік сидів, дивлячися на синє спиртове полум'я лампи й прислухаючися до воркотання чайника, аж поки вечірній присмерк не обернувся на тему й попеласте світло з вулиці не почало просякати до кімнати.

Тієї зими Нед напивався щовечора. Дік співробітничав у «Місячнику» та «Адвокаті», деякі вірші його були передруковані у «Літерері Дайджест» та «Коннінг Тауер», відвідував збори Бостонського поетичного товариства й бував на званих обідах у Емі Лауелла. Він та Нед часто сперечалися, бо Дік був паціфіст, а Нед казав, що: враг його бери, він вступить у флот, бо все це бұбу та й годі.

На великодні канікули, після того, як прийняли біль про озброєння флоту, Дік мав довгу розмову з містером Купером, що хотів дістати для нього посаду у Вашингтоні, кажучи, що такому здібному юнакові не слід важити своєю кар'єрою й вступати до армії, бо вже подеф-

кували про набір. Дік зашарівся, як годилося, й сказав, що всяка допомога війні буде проти його сумління. Вони довго говорили, не доходячи ніяких висновків, про обов'язок перед державою, партійний провід та вищу доцільність. Наприкінці містер Купер примусив його дати слово не робити жодного рішучого кроку, не порадившись з ним. В Кембріджі всі проходили військову муштру й відвідували лекції воєнної науки. Дік доконував чотирирічний курс за три роки й мусив багато працювати, але всі предмети здавалися тепер зайвими. Він вибрав час і обробив цикл, сонетів з заголовком «Morituri te salutant» і послав їх на призіві змагання, проваджені «Літерері Лайджест». Цикл здобув приз, але редактори відписали, що хотіли б почути нотку надії в останньому секстеті. Дік вставив нотку надії й послав матері сто доларів, щоб вона приїхала до Атлантик Сіті. Він довідався, що, вступивши до війська, він зможе одержати диплом, не складаючи ніяких іспитів, і поїхав у Бостон, нікому не сказавши нічого, й записався до добровільної служби Червоного Хреста.

Увечері, коли він сказав Недові, що їде у Францію, вони сильно напилися орвієто в своїй кімнаті, й багато говорили про те, як Молодості, Красі, Коханню та Дружбі судилося бути роздавленими ранньою смертю, тим часом, як старі, гладкі, бундючні дурні веселитимуться над їхніми трупами. Перловим світанком вони вийшли надвір і сіли з останньою пляшкою на старому надгробному камені на кладовищі, на розі Гарвард-Скверу. Вони довго сиділи на холодному камені, не мовлячи й слова, і все пили, й після кожного ковтка відкидали голови назад, ніжно мекечучи в унісон: бубубубу.

Коли Дік відплив у Францію на «Чікаго» на початку червня, у нього було таке почуття, ніби йому раптом довелося покинути книгу, що її він читав і не докінчив. Нед, матір, містер Купер, літературна дама, з якою він спав кілька разів не дуже догідно в її двоповерховому приміщенні у Південному Сентрал-Парку, його поезія, приятелі-паціфісти, вогні Еспланади, тремтливо відсвічені в Чарльзі, все розтуманилося в його пам'яті, як розліли відкладеного й недочитаного роману. Він був трохи хворий від моря й трохи боявся пароплава, шумливого, хмельної юрби та довгобразих жінок з Червоного Хреста, що до дрижаків лякали одна одну оповіданнями про заколотих бельгійських дітей про розп'ятих канадських офіцерів та погвалтованих старих черниць. Всередині він був туго зібраний, як туго заведена пружина в годиннику, від думок про те, як воно там на тому боці.

Бордо, Червона Гаровна, ряди старих, високих, глиняного кольору будиноків з мансардами, соняшне проміння й тіні, такі виборно сині та жовті, назви станцій, ніби взяті з Шекспіра, романи з жовтими коріннями у кіосках, пляшки вина в буфетах, все оказалось іншим, ніж він уявляв собі. Всюди по дорозі до Парижу біліди синьозелені поля були окроплені пурпуровими маками, як перші рядки віршу; невеличкий поїзд просувався вперед дактилем; все, здавалося, римувало.

Вони прибули до Парижу надто пізно, щоб з'явитися до управління «Нортон Гаржес». Дік залишив свій чемодан у відведеній йому та ще двом хлопцям кімнаті в готелі Монт-Табор і пішов блукати

по вулицях. Ще не стемніло. Вуличного руху майже не було, але на бульварах було повно людей, що прогулювались у синьому червеному присмерку. Коли стало темніше, жінки висовувалися до них зза кожного дерева, дівчата хапали їх за руки, іноді брудне англійське слово лопалося, як кинуте на брук яйце серед носової співучої французької вимови. Вони йшли втроях рука-в-руку, трохи налякані, й почували себе зовсім чужими; у вухах їм досі дзвечіла розмова про небезпеку заразитися сифілісом або гонореею, що її провів серед них учора увечері військовий лікар на пароплаві. Вони рано повернулися в готель.

Ед Скайлер, що знав по-французьки, бо виховувався у швейцарському пансіоні, похитав головою, чистячи зуби біля вмивальника, й промимрих крізь зубну щітку: «C'est la guerre»¹. — «Що ж, найважчі будуть перші п'ять років», — сказав Дік, сміючись. Фред Семмерс був автомобільний механік з Канзасу. Він сидів на ліжку в своїй вовняній білизні. — «Хлопці», — сказав він, урочисто поглядаючи то на одного, то на другого. — «Це не війна... Це якийсь проклятий бордель».

Вранці вони встали рано, проковтнули каву з булочками й почали, тримтячи, як у пропасти, від хвилювання, на вулицю Франциска Першого, щоб взятися на облік. Їм сказали, де дістати уніформи, застерегли, щоб вони трималися далі від вина й жінок і наказали прийти по обіді. По обіді їм сказали прийти вранці за особистими картками. Особисті картки забрали ще один день чекання. Тим часом вони каталися навколо Буа у кебах, оглядали Notre Dame, Conciégerie та Saint Chapelle, і з'їздили трамваем у Мальмезон. Дік шліфував свою школярську французьку мову й сидів під лагідним соннящим промінням серед занеханих білих статуй в садах Тюїльрі, читаючи Les Dienx ont soit та L'ille des Pingyins¹. . . Він, Ед Скайлер та Фред трималися купи й розкішно обідали щовечора, боячися, що це їхній останній обід у Парижі, а потім йшли прогулятися по бульварах серед велелюдного небесносинього присмерку; іноді вони наважувалися забалакати до дівчат і трохи пожартувати з ними. Фред Семмерс купив собі профілактичну аптечку і серію непристойних карток. Він казав, що в останній вечір перед від'їздом гульне як слід. Коли вони прибудуть на фронт, його можуть убити — і що тоді? Дік казав, що йому пообається розмовляти з дівчатами, але все це надто комерційна справа й вадить йому. Ед Скайлер, прозваний Френчі, що ставав дуже континентальним у своїх уподобаннях, казав, що вуличні дівчата — надто наївні.

Остання ніч перед їхнім від'їздом була дуже місячна, й тому палеті тевгони. Вони саме вечеряли в невеличкому ресторані на Монмартрі. Касирка та офіціант загнали усіх у льох, коли сирени завели вдруге. Там вони зустрілися з трьома молоденькими жінками — Сюзетою, Мінетою та Анегою. Коли маленька пожежна машина, сурмлячи, промчала вулицею, оповіщаючи про закінчення рейду, був уже час закривати ресторан і вони не могли вже дістати нічого

¹ Це — війна.

¹ «Боги прагнуть» та «Острів Пінгвінів» А. Франса.

випити в буфеті; отже дівчата повели їх у будинок з щільно при-
чиненими віконницями, де їх запросили до великої кімнати з багро-
вими шпалерами в зелених трояндах. Сгарий чоловік у зеленому
багровому переднику приніс шампанського і дівчата посідали їм на
коліна й стали кошатити їм волосся. Семмерсові дісталася найкраща
дівчина; він потягнув її просто до алькову, де над ліжком на всю
довжину висіло дзеркало. Потім він закрився завісою. Дік побачив,
що він лишився з найтовщою найстаршою дівчиною, і йому стало
гидко. Шкіра її на дотик була як гума. Він дав їй десять франків
і пішов.

Поспішаючи в місто чорною похилою вулицею, він наскочив на
кількох австралійських офіцерів, що дали йому випити віскі з пляшки
й повели до іншого дому, де вони хотіли оглянути дівчат, але мадам
казала, що дівчата всі зайняті; австралійці ж, що були надто п'яні,
щоб вважати на неї, почали громити приміщення. Дік встиг вислиз-
нути якраз перед приходом жандармів. Він ішов кудись у напрямі
готелю, коли знову зчинилася тривога, і він опинився у підземці,
куди його увірнула юрба бельгійців. Там була дуже гарна дівчина,
й Дік саме намагався пояснити їй, що вона повинна піти з ним у
готель, коли її спутник, алжирський полковник, підійшов до нього з
найженими від гніву вусами. Дік пояснив, що все це помилка, й вони
попрохали один в одного вибачення, адже вони *braves alliés*¹. Вони
обійшли кілька кварталів, шукаючи місця, щоб випити разом, але
скрізь було закрито, й вони розійшлися, шкодуючи, біля дверей Ді-
кового готелю. Він увійшов у кімнату в прекрасному настрої; там
він побачив двох своїх приятелів, що саме вживали аргіроль та масть
Мечнікова. Дік розповів багато небилиць про свої пригоди. Але два
приятелі сказали, що це невелике щастя, враг його візьми, перестріти
таму та образити її ніжні почування. — «Хлопці», — почав Фред
Семмерс, заглядаючи то одному то другому в обличчя своїми круглими
очима, — «це не війна, це проклятий...». Він не міг дібрати потріб-
ного слова — й Дік вимкнув світло.

КІНОХРОНІКА XXII

НАСТУПНИЙ РІК ОБІЦЯЄ ВІДРОДЖЕННЯ ЗАЛІЗНИЦЬ

ДЕБСА ЗАСУДЖЕНО НА 30 РОКІВ УВ'ЯЗНЕННЯ

*Та далекий шлях до краю
де живуть думки мої
де сріблясто місяць сля
і щебечуть солов'ї*

прийдуть нові покоління і благославлять тих, що мужньо обстоюють свої
переконання й складають справжню ціну людському життю порівняно до мате-
ріального зиску і що, проїняті духом братерства, скористаються з надзви-
чайної нагоди.

ПОЗИКА — ЦЕ НАБОЇ ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ ПОЗИКУ

¹ Доблесні союзники.

НЕПЕВНІСТЬ ПЕРСПЕКТИВ ВІДБИВАЄТЬСЯ НА РОБОТІ МІДНІХ ЗАВОДІВ

ЖІНКИ ГОЛОСУЮТЬ ЯК ДОСВІДЧЕНІ ПОЛІТИКИ

поновляють осягнені віками м'ясні страви як кавардак, гуляш, кулеб'яка та пироги з отрібкою. Кожний німецький солдат має в кишені одержну щіточку; потрапивши до в'язниці, він першим ділом витягає щітку й починає чистити свій одяг

ПІДПРИЄМЦЕВІ ТРЕБА ПЕРЕКОНАТИСЯ ЩО РОБІТНИК ОСНОВА ВСЬОГО

*Треба довгу нічку ждати
поки збудеться мій сон*

АГІТАТОРИ НЕ ОДЕРЖАТЬ АМЕРИКАНСЬКИХ ПАСПОРТІВ

два трансвальді, їдучи, висловили свою думку, що британський та американський прапори не мають ніякого значення, і про них, пехай підуть хоч на дно Атлантийського океану, і сказали, що вони — так звані „націоналісти“. що в тих місцях дуже нагадує ІРС¹ — „Я не маю наміру“ — писав Гіртс. — „зустрічатися з губернатором Смітом ні прилюдно, ні приватно, ні політично, ні прямиельськи, бо не вбачаю ніякої користі“

ПОКІНЧИВ САМОГУБСТВОМ У МОРІ; — КРОУДЕР У СІПІ ПЕРЕСЛІДУЄ ДЕЗЕРТИРІВ

*Що старий наш Дялько Сем
Він зібрав собі пізоту
Він зібрав собі кінноту
Гармашам знайшов роботу
Що ж — рушаймо з боєм на Нілоту
Стережися Кайзера !*

ФОТО-ОКО (30)

пригадуючи сірі скорчені пальці часті краплі крові з полотна булькання коли легені пробують дихати брудві шматки тіла що їх ви кладете до санітарної повозки живими а витягаєте мертвими

ми втрюх силимо у сухому цементовому басейні маленького саду з рожевими стінами в Ресікурі

Ні мусить бути якийсь вихід нас вчила країна свобода совісті
Дайте мені свободу або дайте Що ж вони дають нам смерть

соняшне надвечір'я крізь слабу млюсть гірчичного газу я чую пахощі самшити білих троянд білого флоксу з рожевим очком три равлики в коричневу та білу смужку звисають з безкінечною тендітністю з гілки жимолості над головою в блакиті повітряна ковбаса пасється дрімотно як корова коло прикормя п'яні оси липнуть до

¹ „Індустріальні Робітники Світу“.

перестиглих груш що падають і розбиваються коли близькі гармати виригують свої важкі набої що гримочучи пролітають у небесах з дзичанням що нагадує вам прогулянку у лісі й спокоханого вальдшнепа

статечні селяни старанно будували стіни та відхідники з чисто-вишкребеним помостом та півмісяцем у дверях як відхідник десь на старій фермі на батьківщині старанно саджали сади й втішалися плодами та квітками й старанно планували цю війну

до дідька з ними Патрік Генрі у хакі пройшов інспекцію ручної зброї й віддав усі свої пенні на Позику Свободи або дайте мені

Arrivés шрапнель що брязкає арфами з маленьких порохових хмариниок делікатно запрошує нас до неба ми щасливі спостерігаємо рухи равликів у надвечірньому промінні й розмовляємо тихим голосами про

La Libre Belgique Записки Юлія Ареополітику Мільтон став сліпим заради свободи слова Коли ви доберете потрібною слова Демократія зрозуміє навіть банкіри та духівництво я ви вони повинні

Коли три чоловіки зберуться до купи
стане менше на три королівства

ми щасливі розмовляємо тихими голосами в надвечірньому промінні про après la guerre що наші пальці кров легені тіло під брудним хакі feldgrau bleu горизонтом можуть солодшати зростати поки ми не впадемо з дерева стиглі як перестиглі груші arrivés знають і співучі éclats шиплячі газові бомби їм належить влада й слава

або дайте мені вмерти

РАНДОЛЬФ БУРН

Рандольф Бурн¹

став мешканцем дієї землі

не мавши втіхи вибрати собі ані місце для життя ані кар'єру.

Він був горбань, онук одного пастора-конгрегаціоналіста, й народився 1886 року в Блумфілді, у Штаті Нью-Джерсі. Там він відвідував початкову та середню школи.

Сімнадцяти років він пішов на посаду секретаря до одного Моррістаунського комерсанта.

Невтомною прицею він пробив собі дорогу крізь Колумбію, працював на фабриці піанольних нот, працював коректором, настроювачем піанін, акомпаніатором у вокальній студії в Карнеджі-Голлі.

У Колумбії він вчився разом з Джоном Дьюї, дістав закордонну подорож і поїхав до Англії Парижу Риму Берліну Копенгагена, написав книгу про школи Гарі.

¹ Сучасний американський ліберальний філософ.

У Європі він чув музику, дуже багато Вагнера та Скрибіна і купив собі чорний плащ.

Цей маленький, схожий на горобця, чоловічок, шматочок скорченого тіла в чорному плащі, яке завжди страждало й хворіло, поклав камінь у свою пращу.
і вдарив ним Галіафа просто в лоб

Віана, — писав він, — це здоров'я держави.

Наполовину музикант, наполовину педагог - теоретик (кволе здоров'я, бідність, скорчений тулуб, погані відносини зі своїми родичами не отруїли життя Рандольфу Бурнові; він був щасливий чоловік, любив «Мейстерзінгера» і грав Баха своїми довгими руками, які так легко простягалися понад клавішами, любив гарненьких дівчат, добру їжу та розмови вечорами. Коли він умирав від запалення легенів, один приятель приніс йому гоголь-моголь; — Гляньте на жовте, воно прекрасне все казав він, поки його життя розпливалося марінням та пропасницею. Він був щасливий чоловік. З гарячковим інтересом Бурн наклався на поширені тоді в Колумбії ідеї; він вибрав собі рожеві окуляри з бундючного мотлоху науки Джона Дьюї й бачив крізь них ясно й чітко

осяйний капітолій реформованої демократії,

Нову Свободу Вільсона;

але він був надто гарний математик; йому треба було проробляти рівняння;

в наслідок чого

божевільної весни 1917-го року він став втрачати популярність у «Новій Республіці», де він заробляв собі шматок хліба;

бо замість *Нова Свобода* читали *Військова повинність*, замість *Демократія* — *Вираймо війну*, замість *Рейформа* — *Захищайте Моранову позику*

Замість Поступ Цивілізація Освіта Служіння —

Купуйте облиції Свободи,

Покарайте гунів,

у в'язницю тих, що ухиляються від військової служби.

Він вийшов з «Нової Республіки»; тільки у «Семи мистецтв» вистачало сміливості публікувати статті проти війни. Підтримувачі «Семи мистецтв» одержували гроші з іншого місця, друзі не хотіли, щоб їх бачили з Бурном, батько в листах благав його не ганьбити сім'ї. Веселчасте майбутнє реформованої демократії лопнуло, як проколота мильна бульба.

Ліберали кинулись у Вашингтон;

Дехто з друзів умовляв його злізти на шарабан учителя Вільсона; приємно було воювати, сидячи на обертових стільцях бюро містера Кріла у Вашингтоні.

З нього глузували в карикатурах, розвідка і контррозвідка стежила за ним; коли він прогулювався з двома своїми дівчатами - приятельками у Вудс-Голлі, його заарештували, в Кеннектікуті вкрали

в нього чемодан з рукописами та листами (Сила до кінця — гримів вчитель Вільсон).

Він не діждав побачити великий цирк Версальського Миру та рум'яну живорадісність Огойської Ватаги.

Через шість тижнів після перемир'я він умер, обдумуючи статтю про основи майбутнього радикалізму в Америці.

Якщо у людей є дух,
то дух Бурна залишився на землі,
маленький скорчений безстрашний дух у чорному плащі,
що стрибає серед брудних, старих, цегляних та гранітних будинків
нижнього Нью-Йорку.

Й кричить пронизливо, беззвучно хіхочучи :

Війна — це здоров'я держави.

КІНОХРОНІКА XXIII

*Коли ви не любите дядька Семлі
і біло - червоно - блакитного теж*

завтра по обіді у Бренч-Брук-Парку, штат Нью-Джерсі, зніматимуть усмішки патріотичного ессекського округу. Оркестри гратимуть, тим часом як величезний натовп маршуватиме в такт військовим гімнам та пісням. Там будуть матері національних героїв; багато жінок принесуть своїх немовлят, народжених після від'їзду їхніх батьків на фронт, і займуть своє місце в мальовничій процесії Ессекського округу; родичі та друзі героїв, вісників про Свободу, пройдуть повз цілу батарею фотоапаратів, і всі почнуть усміхатися, щоб послати високі № 7 Усмішок через океан. Цим людям призначено почати сміятися о 2 год. 30 хв.

*чернь грабує міста
кореспондент провік через воєну звісчу*

тяжко було дивитися, як щовечора на смерканні все населення покидало місто, йдучи у поля, щоб перебути там ніч. Старі жінки і малі діти, каліки ца возах та в тачках, чоловіки, що несуть на стільцях кволиків і старих.

ЖІНКИ АРТИЛЕРІСТИ У ЧАСТИНАХ ДЖЕРСІ

у складення виникло, коли моряки - чорнороби стали вимагати восьмиденного дня.

*не любите зір що на прапорі нашім —
вертайте за море до краю свого
до краю що був відчизною вам
яким би не звали його ім'ям*

ЛІДЕР ДСП БРАВ ХАБАРІ ¹

*і біло - червоно - блакитною теж
не будьте як те цуценя у казці
руки не кусайте що гліб вам лас*

¹ Добра Стара Партія (республіканців).

Маленька Евеліна, Арджет, Лейд та Гого жили на верхньому поверсі жовтого цегляного будинка на Порт-Шор-Драйв. Арджет та Лейд були сестри маленької Евеліни. Гого був її маленький братик, він був ще менший ніж Евеліна; у нього були такі славні сині оченята, а у місс Матільди були жакливі сині очі. Повертом нижче був кабінет д-ра Гетчінса, де Вашомубатькові не можна заважати і кімната Дорогоїматері, де вона цілий ринок сиділа у яснолюбому капоті перед мольбертом. На першому поверсі містилася вітальня і їдальня, куди приходили парафіяни, і де треба було, щоб діти сиділи мовчки, а в обід звідти пахло дуже смачними стравами, чулися ножі та виделки, дзвічки голоси гостей і громовий страшний голос Вашогобатька, і коли голос Вашогобатька дунав, усі інші голоси стихали. Вашбатько — д-р Гетчінс, але наш Батько на небі. Коли Вашбатька стояв увечері біля ліжка й слухав, як маленькі дівчатка проказували свої молитви, Евеліна від жаху заплющувала очі. Тільки стрибнувши в ліжку й натягнувши ковдру по самій ніс, вона почувала себе в затишку.

Джордж був славний хлопчик, хоч Аделаїда та Маргарет завжди дражнили його, кажучи, що він їхній асистент, так само, як містер Блессінгтон — батьків асистент. Джордж завжди хворів перший, а потім хворіли вони. Було чудово, коли вони всі разом якось захворіли на кір та свинку. Вони лежали в ліжку, і в них були гіацинти в горщиках та морські свинки, а Дорогамати часто приходила до них і читала їм «Книгу Джунглів» і малювала смішні малюнки, а Вашбатько приходив і робив з паперів смішні пташині дзьоби, що роззявлялися й розповідав історію, що їх він сам складав у своїй голові, і Дорогамати казала, що він читає молитви в церкві за вас, діти, і вони дуже пишалися тим і почували себе дорослими.

Коли вони всі повидужували і вже гралися в дитячій кімнаті, Джордж знову захопив щось, і в нього сталося запалення легенів, він застудив собі груди, і Вашбатько був дуже врочистий, і сказав, щоб вони не сумували, якщо бог відкличе маленького братика. Але бог повернув їм маленького Джорджа, тільки він став дуже тендітний після того й мусів носити окуляри, а коли Дорогамати дозволила Евеліні допомогти їй викупати його, бо місс Матільда тоді теж була хвора на кір, Евеліна помітила, що в нього є щось чудне там, де в неї немає нічого. Вона спитала у Дорогоїматері, чи не свинка це, але Дорогамати вилаяла її й сказала, що вона вульгарна маленька дівчина, навіщо вона подивилася на це. — «Пить, дитино, не питай мене». Евеліна вся почервоніла, й заплакала, а Аделаїда та Маргарет не розмовляли з нею багато днів, адже вона така вульгарна маленька дівчина.

Щоліта вони всі їздили салон-вагоном з місс Матильдою у Мейн. Джордж та Евеліна спали нагорі, Аделаїда та Маргарет внизу; місс Матильді вадило в поїзді і вона цілу ніч сиділа на софі напроти, не змикаючи очей. Поїзд ішов з гуркотом, човг-човг, дерева та будинки бігли мимо, ті, що ближче — швидко, а ті, що далі — дуже повільно, а вночі машина ревла, і діти ніяк не могли зрозуміти,

чому дужий, хороший, високий кондуктор був такий добрий до місс Матільди, такої гидкої та ще й хворої. У Мейні всюди пахло лісом, мати та батько чекали їх на вокзалі, і всі вони одягли блузи кольору хакі, і улаштовували справжні табори, коли мандрували з батьком та проповідниками. Це вона, Евеліна, перша навчилася плавати.

Коли вони поверталися в Чикаго, була вже осінь, і мама любила красиве осіннє листя, що від нього місс Матільді було так *traurig*,¹ бо наближалася зима і ранками вони бачили з вікна паморозь на граві у холодку від вагонів. Дома Сем уже зшкрібав емалеу фарбу, а Фев та місс Матільда вшарили завіси, і в диточій сумно пахло нафталіновими кульками. Якось восени батькові заманулося читати їм щовечора, коли вони вже лежали на ліжках, уривки з «Королівських ідилій». Усю ту зиму Аделаїда та Маргарет були король Артур та королева Кіньнебо. Евеліна хотіла бути Еленою прекрасною, але Аделаїда сказала, що їй не можна, бо в неї мишасте волосся, а лице скидається на паштет, отже їй довелося бути служницею Евеліною.

Служниця Евеліна частенько ходила в кімнату місс Матільди, коли тієї не було дома, й подовгу видивлялася на себе в дзеркало. Волосся в неї зовсім не мишасте, і з неї вийшла б справжня блондинка, якби тільки їй дозволили завивати його, а не заплітати у кіски, а в очах її, хоч вони й не такі блакитні, як у Джорджа, є маленькі зелені крапки. Крім того у неї шляхетний лоб. Одного дня місс Матільда спіймала її, коли вона саме дивилася на себе в дзеркало.

— Коли ти дивитимешся на себе надто багато, то побачиш діавола, — сказала місс Матільда своїм гидким, суворим, німецьким голосом.

Коли Евеліні було дванадцять років, вони переїхали в білий будинок аж на Дрексель-Бульвар. Аделаїда та Маргарет поїхали на схід у Нью-Голл, у пансіон, а мамі з її здоров'ям довелося поїхати на зиму до знайомих в Санга-Фе. Чудно було свідати щоранку з Татом, Джорджем та місс Матільдою, яка сильно постаріла й більше приділяла уваги хазяйству та романам сера Джілеберта Паркера, ніж дітям. Евеліні не сподобалось у школі, але вона любила, коли Тато ввечорами допомагав їй у латині і розв'язував для неї алгебраїчні рівняння. Він здавався їй просто надзвичайним, коли, такий добрий і гарний, виголошував проповіді з кафедри, і на післяобідніх медальних лекціях закону божого вона пишалася тим, що її батько — пастор. Вона дуже часто думала про бога-отця, про самаритянку, про Іосифа Арімафейського, про Бальдура прекрасного, про братерство людей та про улюбленого Христового апостола. На різдво вона рознесла по хатах бідняків багато кошків. Який жах — ці злидні, і які нещасні бідняки, і вона запитала батька, чому бог не звертає уваги на жалюві умови життя в Чикаго.

Він посміхався й казав, що вона ще надто мала, щоб сушити собі цим голову. Тепер вона звала його Татом і була його щирою приятелькою.

¹ Сумно.

В день її народження Мати надіслала їй прекрасну ілюстровану книжку — «Святу Діву» Данте Габрієля Россетті, з кольоровими репродукціями його малюнків та малюнків Бєрн-Джонса. Вона часто сама собі повторювала ім'я «Данте Габрієль Россетті», як слово «tautic», так вона любила його. Вона почала малювати й писати невеличкі віршики про ангельські хори та маленьких бідних дітей на різдвяні свята. Перша її картина, написана олійними фарбами, являла собою портрет Елени прекрасної, і вона надіслала її матер. На різдво. Всі казали, що картина свідчить про великий талант. Коли татові друзі приходили обідати, вони казали, знайомлячись з нею: «Ага, так оце та дівчина, що з талантом».

Аделаїда та Маргарет, повернувшись з школи, поставилися до всього дуже зневажливо. Вони казали, що будинок нікуди не годиться і що він зовсім не пасує до Чикаго, і як це жахливо — бути дочками пастора; але Тато, звичайно, не скидався на простого пастора з білим галстуком, він був універсальний, людина дуже широких поглядів, і скорше нагадував видатного письменника або вченого. Джордж ріс похмурим хлоп'ям; у нього завжди були брудні нігті, він не вмів носити як слід галстука і вічно розбивав свої окуляри. Евеліна працювала над його портретом, вона писала його таким, яким він був у дитинстві з синіми очима і золотими кучерями. Вона часто плакала над своїми фарбами, так вона любила його і маленьких бідних дітей, що їх вона бачила на вулиці. Всі казали, що вона повинна присвятити себе мистецтву.

Аделаїда перша познайомилася з Саллі Емерсон. Якось на Великдень вони збиралися поставити в церкві «Аглавену і Селізетту» на користь бідних. Місс Роджерс, вчителька французької мови у школі д-ра Гранта, згодилася пройти з ними ролі, і сказала, що їй слід розпитати міссіс Філіпп Пейн Емерсон, яка бачила закордоном твір в оригіналі, про декорації та костюми; крім того, її допомога забезпечить виставі успіх; все, чим цікавиться Саллі Емерсон, має успіх. Дівчата Гетчінс дуже хвилювалися, коли д-р Гетчінс викликав міссіс Емерсон до телефона й запитав, чи можна Аделаїді приїхати до неї якось уранці, порадитися у справі однієї аматорської вистави. Вони вже сіли були спідати, коли Аделаїда повернулася додому з блискучими очима. Вона розповідала дуже мало, сказала тільки, що міссіс Філіпп Пейн Емерсон особисто знала Метерлінка і що вона прийде до них пити чай, і весь час повторювала:

— Я ще ніколи не бачила такої стильної жінки.

«Аглавена і Селізетта» не мали такого успіху, якого сподівалися дівчата Гетчінс, хоч усі казали, що в декораціях та костюмах, вигаданих Евеліною, було багато смаку; але через тиждень після вистави одного ранку Евеліна одержала повідомлення про те, що міссіс Емерсон запрошує її сьогодні на сніданок, її одну. Аделаїду та Маргарет це так розізлило, що вони не хотіли розмовляти з нею. Вона аж тремтіла, коли вийшла в крижаноблискучий, курний день. В останню хвилину Аделаїда позичила їй шляпку, а Маргарет — свою хутряну горжетку, щоб вона не осоромила їх, як вони казали. Вона промерзла до кісток, поки дісталася до Емерсонського дому. Її провели в маленький будуар, де було безліч всяких щіток, гребенів

ців, срібних банок з пудрою і навіть рум'янами, зелених, пурпурових і рожевих флаконів з туалетною водою, і залишили там саму роздягатися. Побачивши себе у великому дзеркалі, вона мало не скрикнула, такою вона здалася собі малою та негарною, і вбрання її було таке жалюве. Єдине, що здавалося трохи порядним на ній, це — диячка горжетка, і вона залишала її на собі, коли пішла до великої вітальні нагорі, засланої товстим, сірим, м'яким килимом: там було багато соняшного проміння, що падало крізь французьке вікно на яскраві фарби, і стояв чорний полірований рояль. На всіх столах стояли великі вазы з туберозами і лежали жовті та рожеві французькі та німецькі збірники репродукцій. Навіть вкриті сажею квартали чикагських будинків, ніби приплескані вітром, і холодне соняшне проміння, хвилювали її і здавалися незнайомими крізь великі узорі жовтих шовкових фіранок. Серед багатьох пахощів тубероз чувся дорогий запах папіросного диму.

Саллі Емерсон увійшла з папіроскою в зубах і сказала:

«Пробачте мені, люба», — якесь прикра дама тримала її півгодини біля телефона, як метелика на шпильді. Вони свідали за маленьким столиком, що його вніс старий негр уже накритим, і Евеліну частували так, ніби вона була зовсім доросла, і для неї налили навіть стакан портвейну. Вона наважилася тільки вмочити губи, але вино було чудове, і весь сніданок був якийсь крихкий і делікатний, з тертим сиром, накладеним всюди, і вона б з'їла багато, якби не була такою соромливою. Саллі Емерсон говорила про те, які гарні костюми Евеліна вигадала для вистави, і сказала, що їй треба як слід взятися до малювання, і що в Чикаго, як і всюди в світі, є багато людей з артистичними здібностями, але їм не вистачає середовища, атмосфери, моя люба, і що місцева громадськість складається з самих злостивих тупиць, і що невеличкому числу людей, які посправжньому цікавляться мистецтвом, треба триматися купи і створити багате й прекрасне середовище, таке необхідне їм, і про Париж, і про Мері Гарден та Дебюссі. Коли Евеліна йшла додому, у неї голова крутилась від імен, картин та уривків з опер, і вона ще чула пахощі тубероз, змішані з запахом підсмаженого сиру та папіросного диму. Дома їй все здалося таким убогим, голим, непоказним, що вона розплакалася й не хотіла відповідати на запитання сестер; від цього вони тільки ще більше розлютились.

У червні, по закінченню школи, вони поїхали у Санта-Фе, щоб побачитись з матір'ю. У неї був страшенно підупалий настрій у Санта-Фе, сонце так пекло, а обвітрені горби були такі сухі та курні, і мама була така схудла, і вона захоплювалась теософією і говорила про бога та про красу душі індіан та мексиканців таким тоном, від якого дітям ставало не по собі. Евеліна багато читала того літа і майже не виходила з кімнати. Вона читала Скотта і Теккеря, В. Дж. Локка і Дюма, а коли знайшла в домі старий екземпляр «Грільбі», вона прочитала його три рази підряд. З того часу її світ був населений уже не лицарями та дамами, а ілюстраціями Дю-Мор'є.

Коли вона не читала, вона лежала на спині, висновуючи в думках довгі історії про себе та Саллі Емерсон. Здебільшого вона почувала

себе негарно, і її весь час переслідували жалюві думки про людське тіло, від яких її нудило. Аделаїда та Маргарет сказали їй, що треба робити з її щомісячними неприємностями, але вона не розповіла їм, як жалюві від цього вона почуває себе. Вона читала біблію й шукала в енциклопедіях та словниках слово *uterus*¹ і інші подібні слова. Якось увечері вона вирішила, що більше не витримає; вона перервала лийчик з ліками у ванній і знайшла там флакон з написом «отрута», у якому був опій.

Перед смертю їй захотілося написати вірша, їй стало так люблю, гармонійно, *traurig* на душі, коли вона задумала про смерть, але рими не йшли до неї, і кінець-кінцем вона заснула, поклавши голову на папір. Коли вона прокинулася, вже розвиднялося, і вона спіла згорбившись над столом біля вікна, і все тіло її зацімло й потололо в тонкому халаті. Тримтяти, вона залізла в свою постіль. Проте, вона дала собі слово берегти флакон і вбити себе, коли життя здасться їй надто брудним і жалювим. Після цього вона стала почувати себе краще.

Восени Маргарет та Аделаїда поїхали у Вассар, Евеліні теж хотілося поїхати на схід, але всі казали, що вона надто мала, хоч вона склала вже більшість іспитів у своєму коледжі. Вона лишилася в Чикаго, ходила до художньої школи, відвідувала різні лекції й працювала в церкві. Це була нещаслива зима. Саллі Емерсон, здавалось, забула її. Церковна молодь була така затхла та церемонна. Евеліна зненавиділа вечори на Дрексель-Бульварі і бучні фрази в стилі Емерсона, що їх виголошував її батько своїм пишним, гучним, пасторським голосом. Що їй найбільше подобалося, так це її робота в Гелл-Гаузі. Ерік Егстром давав там лекції вечорами і вона, часом бачила його, коли він курив папіросу в задньому коридорі, прихилившись до стіни, дуже схожий, як здавалося їй, на норвежця у своїй сірій блузі, вкритій яскравими свіжими мазками фарби. Іноді вона викурювала папіроску з ним, обмінюючись кількома словами про Мане та незчисленні стіжки сина Клода Мане, і весь час почувала себе ніяково, бо їй здавалося, що її розмова для нього не цікава, і вона боялася, щоб хтонебудь не прийшов і не побачив її з папіроскою.

Місс Матільда казала, що дівчині не годиться бути такою мрійною, і хотіла вивчити її шити.

Тієї зими Евеліна думала тільки про те, як би вступити до інституту Мистецтв і намалювати Лейк-Фронт так, щоб колорит був як у Уїстлера, а багатство і повнота фарб — як у Мілле. Ерік не любив її, інакше він не був би такий товариський та стриманий. Отже, вона вже пережила велике кохання; тепер життя її вже закінчене і вона повинна віддатися мистецтву. Вона почала закручувати собі волосся вузлом на голові, і коли її сесгри сказали, що це не личить їй, вона відповіла, що саме це їй і хочеться. В інституті Мистецтв почалася її прекрасна дружба з Елеонорою Стоддарт. На Евеліні якраз була сіра шляпка, яка, здавалось їй, пагадувала чимсь однією з портретів Мане, коли вона забалакала з цією надзвичайно цікавою дівчиною. Повернувшись додому, вона була така схвильована, що па-

¹ Матка.

писала лист Джорджеві у його папсіон про те, як вона вперше у житті зустріла дівчину, яка по-справжньому відчуває малярство, отже, з нею можна по-справжньому поговорити про все. І крім того, вона працює по-справжньому і така самостійна, і так комічно оповідає. Кінець-кінець, якщо в коханні її відмовлено, вона може побудувати своє життя на прекрасній дружбі.

Евеліні стало так подобатися в Чикаго, що вона була широко розчарована, коли настав час від'їзду в цілорічну подорож за кордон, що її д-р Гетчінс готував для своєї сім'ї так багато років. Але Нью-Йорк, посадка на «Балтік», наклеювання ярликів на багаж і чудні пахощі в каютах, примусили її забути про все. Подорож була важка і судно добре таки гоїдало, але вони обідали за капітановим столом, капітан був веселий англієць і підбадьорював їх, так що вони не пропустили майже жодного обіду. Вони висадилися в Ліверпулі, і в них було двадцять три місця багажа, але по дорозі в Лондоні вони загубили портплед, де була аптечка, і їм довелося витратити перший ранок на те, щоб одержати її у бюро загублених і знайдених речей у Сент-Панкрасі. В Лондоні було дуже туманно. Джордж та Евеліна поїхали подивитись на мармур Елджіна та на Лондонську башту, снідали в ресторані АВС і весело збули час у поїздах підземки. В Парижі д-р Гетчінс дозволив їм залишитися тільки на десять днів, і майже весь цей час вони їздили по містечках оглядати собори. Нотр-Дам, собори в Реймсі, Бове та Шарштрі, з їхніми кольоровими шибками, пахощами ладану серед холодних кам'яних стін і високими сірими довгобразими статуями, мало не зробили Евеліну католичкою. Вони їздили в купе першого класу до самої Флоренції, і у них був кошук з холодною куртиною, багато пляшок мінеральної води Сен-Гальм'є, і вони готували чай на маленькій спиртовій лампі.

Взимку весь час ішов дощ, на віллі було холодно, і дівчата частенько сварилися між собою за всякі дрібниці, а в Флоренції, здавалося, були всюди самі старі англійські леді, і тому Евеліна відійшла від життя і почала читати Гордона Крега. Вона не знала нікого з хлопців, і ненавиділа молодих італійців з іменами із Даєте, що крутилися коло Аделаїди та Маргарет, вважаючи їх за багатих спадкоємців. Кінець-кінець, вона охоче поїхала з матір'ю додому на кілька днів раніше від інших, бо ті збиралися ще з'їздити в Грецію.

Коли пароплав відійшов від пристані і палуба під ногами у неї задримала, і протяжно зарева сирена, Евеліні здалося, що це найщасливіший момент у її житті.

Коли настав вечір, її мати не зійшла до їдальні, і Евеліна була трохи стурбована, коли йшла одна до столу; вона сіла й почала їсти свій суп і не помітила відразу, що юнак напроти неї — американець і гарний з себе. У нього були блакитні очі й кучеряве, розпатлає світле волосся. Яка приємна несподіванка — виявилось, що він з Чикаго. Звався він Дірк Мак-Артур. Він рік провівся у Мюнхені, й казав, що втік звідти, бо його все одно викинули б. Він та Евеліна відразу стали друзями; після цього вони заволоділи всім пароплавом. Переїзд для квітня був тихий. Вони грали в карти та в палубний теніс і подовгу стояли на носі, спостерігаючи, як змісті атлантійські хвилі кучерявилися й розбивалися під натиском судна.

Однієї місячної ночі, коли місяць спускався на захід крізь летючу смугу туману, туди, куди плив і «Кронланд» крізь неспокійний зиб, вони здерлися на дозорну вежу. То була авантюра; Евеліні не хотілося показати, що їй страшно. Там не було дозорця, і вони опинилися самі, і голови їм трохи крутилися в затишному парусному гнізді, де нахло матроськими люльками. Коли Дірк обняв її за плечі, голова їй пішла обертом. Їй не слід було дозволяти йому цього. — «Їй-же-богу, ти молодець, Евеліно, — сказав він, задихаючись. — Гарна дівчина рідко буває гарним товаришем». Зовсім нічого не мавши на думці, вона повернула своє лице до нього. Їхні щокі торкнулися, і його губи прослизнули по її щоці й міцно поцілували її в губи. Вона різко відштовхнула його.

— Тихше, а то я впаду за борт, — сказав він, сміючись. — Слухай, Евеліно, поцілуй мене разочок на знак того, що ти не сердилась. У цю ніч крім тебе та мене нікого немає на всьому широкому Атлантійському океані.

Вона несміливо поцілувала його в підборіддя.

— Слухай, Евеліно, ти мені дуже подобаєшся. Ти — шикарна дівчина.

Вона засміялася на це — і він враз тісно пригорнув її до себе: тверді, сильні ноги його притиснулися до її ніг, його руки були на її спині, його губи намагалися відкрити її губи. Вона відвела свої нуста від нього. — «Ні, ні, будь ласка, не треба», — почула вона свій тонкий, хриплий голос.

— Ну, ладно, мені дуже шкода... Більше ніяких печерних поривів, слово честі, Евеліно. Але не забувай, що ти — найпринадніша дівчина на пароплаві... Я хотів сказати — на світі, ти ж знаєш, що я хочу сказати.

Він став спускатися першим. Коли вона звисілася крізь відтулину у дві дозорного гнізди, їй стало млясно. Вона вже падала. Його руки обхопили її.

— Нічого, нічого, дівчинко, ти просто посковзнулася, — майже грубо сказав він їй над вухо. — Я держу тебе.

Голова їй крутилася, ноги та руки здавалося не слухались її, вона чула свій тонкий кволий голос: — «Не впусти мене, Дірк, не впусти мене».

Коли вони зрештою спустилися драбиною на палубу, Дірк зіперся на щоглу і з грудей йому вирвалося довге зідхання.

— Фу... Ви справді перелякали мене, молода леді.

— Я так шкодую, — сказала вона. — Я була така дурна, і раптом повелася так по дівчачому... Я мабуть зомліла на хвилинку.

— Дурне, мені не слід було брати тебе туди.

— А я все таки рада, що була там, — сказала Евеліна; потім вона відчула, що червоніє, й побігла по головній палубі туди, де був вхід до першого класу та до каюти; там їй довелося вигадати цілу історію, щоб з'ясувати матері, як вона порвала панчохи.

Вона не могла спати тієї ночі й лежала без сну на своїй полиці, прислухаючись до далекого ритму машин, рипу судна та шуму різаних хвиль, що чувся крізь відчинений ілюмінатор. Вона досі відчувала ніжний доторк його щокі і м'язи його рук, що враз нап'ялися,

коли він обняв її за плечі. Тепер вона була певна, що страшенно любить Дірка, і хотіла, щоб він попросив її руки. Проте, вранці їй було дуже приємно, коли суддя Генч, високий, сивий юрист з Солт-Лейк-Сіті з молодим червоним лицем і легковажними манерами, сів на краєчок її палубного крісла і цілу годину оповідав їй про своє колишнє життя на заході, нещасливе одруження, про політику, Теоді Рузвельта і прогресивну партію. Їй хотілося побути з Дірком, але вона почувала себе такою вродливою, і хвилювалася, коли бачила, як Дірк проходив повз них, повисивши носа, поки вона слухала оповідання судді Генча. Їй хотілося, щоб ця подорож ніколи не скінчилася.

В Чикаго вона часто бачилася з Дірком Мак - Артуром. Він завжди цілував її, коли проводив додому, і завжди тісно пригортав її до себе, танцюючи з нею, а часом брав її руку й казав, яка вона славно дівчина, але ніколи не нагадував про одруження. Коли вона зустрілася з Саллі Емерсон на танцях, куди вона пішла з Дірком, їй довелося признатися, що вона зараз зовсім не малює, і Саллі Емерсон була така розчарована, і Евеліні стало соромно, і вона почала швидко говорити про Гордона Кrega та про виставку Матісса, що її вона бачила в Парижі. Саллі Емерсон збиралася йти додому. Юнак чекав Евеліну танцювати. Саллі Емерсон взяла її за руку й сказала: «Але, Евеліно, не забувайте, що ми покладаємо на вас великі надії». І поки Евеліна танцювала, думка про те, чим була для неї Саллі Емерсон, і якою чудовою вона їй здавалася, раптом пройшла крізь її голову; але, коли вона йшла з Дірком додому, всі ці думки затьмарило сяйво його фар, сильний порив автомобіля вперед на зупинках, воркотання мотора, його рука круг її стану, велика сила, що притискала її до нього на поворотах.

Була гаряча ніч, ніч мчав її на захід безкінечними одноманітними передмістями — за місто, у прерію. Евеліна знала, що їй слід повернутися додому, адже тепер усі вже приїхали з Європи, і відразу помітять, якщо вона пізно повертається додому, але вона не сказала нічого. Тільки тоді, коли він спинив автомобіль, вона помітила, що він дуже п'яний. Він видобув флягу й запропонував їй випити. Вона похитала головою. Вони зупинилися перед білим сараєм. У світлі фар пластрон його сорочки, лице та розпатлане волосся здавалися білими, як крейда.

— Ти не любиш мене, Дірк — сказала вона.

— Звичайно ж, люблю... більш, ніж кого іншого... крім хіба самого себе... — це моя нещастя... люблю себе найбільше.

Вона провела пальцями по його голові.

— Ти — дуренький, чи знаєш ти це?

— Атож, — сказав він.

Починався дощ, отже він повернув автомобіль і поїхав у Чикаго.

Евеліна згодом не могла пригадати, як саме трапилася катастрофа, тільки пам'ятала, як вона вилазила спід сидіння, і одяг її був пошкоджений, але у неї нічого не боліло, і дощ стівав по фарах автомобілів, що спинялися обабіч їх. Дірк сидів на крилі найбільшої машини. — «Чи все в тебе гаразд, Евеліно?» — крикнув він нетвер-

дим голосом. — «Все гаразд, тільки одяг», — сказала вона. У нього текла кров з лоба і він притискав руки до грудей, ніби йому було холодно. Потім все обернулося на кошмар, розмови по телефону з татом, улаштування Дірка в госпіталь, уникання репортерів, звернення до містера Мак-Артура, щоб взявся до цієї справи й не допустив її в ранішні газети. Було вісім годин гарячого весняного ранку, коли вона добулася додому, одягнена в плащ, позичений у однієї сіділлки, щоб прикрити порваний вечірній костюм.

Вся сім'я саме снідала. Ніхто не казав нічого. Потім тато підвівся і ступив наперед з серветкою в руці.

— Люба, я не говоритиму зараз про твою поведінку, а тим паче про горе та сором, що їх ти завдала всім нам... Я можу тільки сказати, що, якби ти зазнала серйозного пошкодження при тій ескападі, то ти заслужила його. Іди нагору і відпочинь, якщо можеш.

Евеліна піднялася нагору, двічі повернула ключ у двері і, ридуючи, кинулася на ліжку.

При першій змозі мати та сестри повезли її у Санта-Фе. Там було дуже курно й душно, вона несподівала це місце. Вона не могла забути Дірка. Вона казала знайомим, що вірить у вільне кохання, годинами лежала на ліжку у своїй кімнаті, читала Свінберна, та Лоренса Гопса і мріяла про приїзд Дірка. Вона дійшла до того, що майже могла почувати тверді пальці його рук, притиснуті до її крижів, і його губи, як тієї ночі, коли вони сиділи у дозрілому гнізді на «Кронланді». Вона майже зраділа, коли її звалила скарлатина і їй довелося пролежати вісім тижнів в ізоляторі місцевої лікарні. Всі посилали їй квіти, і вона перечитала силу книг про малюнок та декорування приміщень, малювала аквареллю.

Коли вона прибула до Чикаго на свадьбу Аделаїди, вона була біда і виглядала дорослою жінкою. Елеонора скрикнула, цілуючи її: «Люба, ти стала напрочуд гарна!». Вона думала про те, як би побачитися з Дірком і поговорити з ним про все. Минуло кілька днів, поки вона змогла побачитися з ним, бо Тато дзвонив до нього і заборонив приходити до їхнього дому, і в них відбулася по телефону сцена. Вони зустрілися у вестибюлі «Дракона». Вона відразу помітила, що Дірк не ловив гав з часу останнього їхнього побачення. Зараз він був трохи п'яний. У нього був соромливий хлоп'ячий вигляд і вона мало не заплакала, побачивши його таким.

— Ну, як поживає, чоловіче? — запитала вона, сміючись.

— Паршиво! А от у тебе напрочуд гарний вигляд, Евеліно. Слухай, у нас ідуть «Вітвіки 1914-го року», велика Нью-Йоркська сенсація... У мене є квітки, може підемо, га?

— Ні, це буде занадто!

Він замовив найдорожчі страви, які тільки міг знайти в меню, і шампанського. Щось стояло у неї в горлі, заважаючи їй ковтати. Їй треба побалакати з ним поки він ще не напився.

— Дірк, мабуть це не дуже делікатно, але це занадто важко для мене... Після твоїх вчинків минулої весни, я думала, що подобаюсь тобі. Але чи сильно? Я хочу знати.

Дірк поставив свій стакан і почервонів. Потім глибоко зідхнув і сказав:

— Евеліно, ти ж знаєш, що я не з тих, що одружуються... «Кохай їх і забувай їх», це мені більше до смаку. Я не можу тебе змінити.

— Я не кажу, що мені кінче треба, щоб ти одружився зі мною.— Голос у неї зірвався, вона не володіла собою. Вона почала сміятися.— Я не кажу, що хочу стати чесною жінкою. Та це мені й ні до чого.— Вона засміялася більш натурально.— Забудьмо про це... Я не буду більш дратувати тебе.

— Ти молодець, Евеліно. Я завжди думав, що ти молодець.

Коли вони йшли боковим проходом театру, він був такий п'яний, що їй довелося взяти його під лікоть, щоб він не спіткнувся. Музика, дешеві фарби, рухливі тіла хористок, усе неваче роз'ятрувало у ній якусь рану, все, що вона бачила, впливало на неї так, як солодке на розхитаний зуб. Дірк весь час говорив:— «Глянь на цю дівчину... друга ліворуч у задньому ряді, це Квіні Фротінгем... Ти усе розумієш, Евеліно. Але я тобі скажу одну річ, я ніколи не примушував дівчину робити перший хибний крок... Мені з цього боку нічим себе поприкати». Швейцарка підійшла до них і попросила не розмовляти голосно, він заважає іншим стежити за виставою. Він дав їй долар і сказав, що буде тихий, як миша, як малесеньке німе мишеня, і раптом заснув.

Наприкінці першого акту Евеліна сказала, що їй треба йти додому, бо лікар передписав їй якомога більше спати. Він не відчепився від неї, поки не одвіз її додому в таксі, а потім знову поїхав на виставу і до Квіні. Евеліна пролежала без сну цілу ніч, дивлячись у вікно. Вранці вона першою зішла снідати. Коли прийшов Тато, вона сказала йому, що хоче взятися до роботи й попросила позичити їй тисячу доларів на відкриття ательє по внутрішньому декоруванню будинків.

Декоративне ательє, що його вона заснувала вкупі з Елеонорою Стодлард у Чикаго, не давало такого прибутку, якого сподівалася Евеліна, та й Елеонора, кінець-кінцем, тільки заважало справі; але зате вони зустрічалися з надзвичайно цікавими людьми, ходили на всякі вечори, на прем'єри та вернісажі, і Саллі Емерсон стежила за тим, щоб вони весь час обертались у найкращих мистецьких колах Чикаго. Елеонора скаржилася, що та молодь, яку навколо себе збирає Евеліна— складається з самих бідняків і є скорше пасив аніж актив у їхньому підприємстві. Але Евеліна твердо вірила, що всі вони неодмінно прославляться; отже, коли Фредді Сірджент, який так увірився їм і якому вони кілька разів позичали гроші, виступив перед публікою в Нью-Йорку з власним твором «Тесс із роду д'Ербервілля», Евеліна так захопилася, що мало не закохалася в нього. Фредді був без ума від неї, і Евеліна не знала, що їй робити з ним. Він був славний злопець і дуже подобався їй, але вона не могла уявити себе його дружиною; це був би її перший серйозний роман, а Фредді мало пасував до ролі її коханця.

Проте, їй подобалося сидіти з ним допізна й розмовляти над бокалом рейнвейну та сельтерської у кафе «Бревурт», де завжди було так багато цікавих людей. Евеліна сиділа там, дивлячись на нього

крізь виткий димок папіроски, й гадала сама собі, чи починати з ним роман, чи ні. Він був високий і тонкий, років тридцяти, з сивиною в густому, чорному волоссі й довгастим блідим лицем. У нього були чудові, справді літературні манери, і він так вимовляв широке «А», що люди часто вважали його за бостонця, за одного з Бак-Вейських Сірджентів.

Якось увечері вони сиділи й будували плани про своє майбутнє і про майбутнє американського театру. Якщо вони дістануть фінансову підтримку, вони відкриють постійний театр і створять справжній американський репертуар. Він буде американським Станіславським, а вона — американською леді Грегорі, а може — американським Бакстом. Коли кафе закрилося, вона сказала йому, щоб він обійшов задніми сходами й піднявся до неї в кімнату. Її хвилювала думка про те, що вона буде сама в кімнаті готелю з молодим чоловіком, і вона думала, як би це вразило Елеонору, якби вона довідалася про це. Вони курили папіроси і трохи безладно розмовляли про театр, і кінець-кінцем Фредді обняв її за стан, поцілував і запитав, чи не можна йому залишитися у неї на ніч. Вона дозволила йому поцілувати себе, але весь час думала про Дірка, й сказала йому, що сьогодні — будь ласка — не треба, і він з глибоким каяттям і словами на очах став благати її простити його за те, що він забруднив таку прекрасну мить. Вона сказала, що не мала цього на думці, і щоб він прийшов поспіяти з нею.

Коли він пішов, вона майже шкодувала, що відпустила його. Вона вся умлівала, як тоді, коли Дірк обнімав її, і їй страшенно хотілося знати, яке буває справжнє кохання. Вона прийняла холодно ванну й лягла спати. Коли вона прокинеться і знову побачить Фредді, вона вирішить чи любить вона його, чи ні. Але вранці вона одержала телеграму, яка кликала її додому. Тато серйозно захворів на діабет. Фредді посадив її на поїзд. Вона сподівалася, що розставання зрушить її, але цього якось не сталося.

Д-рові Гетчінсу покращало, і Евеліна повезла його до Санта-Фе поправлятися. Її мати здебільшого теж була хвора, Маргарет та Аделаїда обидві були замужем, а Джордж одержав посаду закордоном у Гуверовському комітеті допомоги Бельгії, і їй довелося самій доглядати старих. Вона прожила у Санта-Фе цілий рік, сонний і нещасливий, хоч навколо був великий і кістякуватий ландшафт, і вона їздила верхи і малювала аквареллю мексиканців та індійських в'язнів. Вона вешталася по дому, замовляла обіди, допомагала по хазяйству, обурювалася з тупості служниць, записувала білізну, що йшло у прання.

Єдиний чоловік, що примушував її оживати, був Хозе о'Рілі. Він був іспанець, попри своє ірландське ім'я, стрункий юнак з обличчям тютюнового кольору та темнозеленими очима; він чомусь був одружений з огрядною мексиканкою, яка щодень місяць приводила йому пискливу смагляву дитину. Він був художник, але жив випадково теслярською роботою, і часом позував художникам. Одного дня, коли він фарбував двері гаража, Евеліна забалакала до нього і попрохала позувати для неї. Він весь час дивився на постель, поки вона малювала його, й казав, що її робота нікуди не годиться, аж

поки це так вплинуло на неї, що вона заплакала. Він попросив пробачення незграбною англійською мовою й сказав, що їй не слід так бентежитися, у неї є талант, і він сам вчитиме її малювати. Він повів її до себе додому, до неохайної хатки в мексиканській частині міста, де він представив її Лолі, своїй дружині, яка злякано дивилася на неї своїми чорними недовірливими очима, й показав їй своє малювання, великі, писані на гіпсі фрески, що нагадували італійські примітивні. — «Бачите, я малюю мучеників», — сказав він, — але не християнських. Я малюю мучеників експloatованого робітничого класу. Лола цього не розуміє. Вона хоче, щоб я малював багатих леді, таких як ви, і заробляв багато грошей. Як ви гадаєте, що краще?». Евеліна почервоніла, їй не сподобалось, що він зарахував її до числа багатих леді. Але картини потрясли її і вона сказала, що рекомендуватиме їх серед своїх знайомих; вона була певна, що відкрила генія.

О'Рілі дякував їй і не хотів після цього брати грошей ні за позування, ні за критику її картин; натомість він іноді позичав у неї по-дружньому невеликі суми. Ще перед тим як він почав залицятися до неї, вона вирішила, що цього разу у неї буде справжнє кохання. Вона збожеволіє, якщо в її житті в найближчому часі не трапиться якась зміна.

Найважче було знайти місце, де б вони могли зустрічатися. Її ательє було в задній частині будинка — але там було небезпечно, бо батько, мати або знайомі, прийшовши провідати її, могли увійти туди шохвилини. Та й ціле Санте-Фе було занадто мале для них, — і люди вже стали помічати, що він часто ходить до її ательє.

Якось увечері, коли шофера Гетчінсів не було дома, вони зазішли у його кімнату над гаражем. Там було темно, хоч око виколи, і пахло давнім люльковим тютюном та брудним одягом. Евеліна жакнулася, коли відчула, що не володіє собою, так ніби вона була під хлороформом. Він здивувався, коли побачив, що вона дівчина, і відразу став з нею дуже добрий та ніжний, і мало не просив у неї пробачення. Але вона не пережила сподіваного екстазу, лежачи в його обіймах на шоферовім ліжку. Їй майже здавалося, що все це вже траплялося з нею попереду. Після того вони довго ще лежали на ліжку і розмовляли тихим інтимним шепотом. Його поведіння змінилося; він поводився з нею серйозно і поблагливо, як з дитиною. Він сказав, що йому гідко так переховуватись, це принижує їх обох. Він хоче знайти місце, де б вони могли зустрічатися на відкритому повітрі, на сонці, а не так, як тепер, неначе злочинці. Він хотів намалювати її, його нахнула б прекрасна стрункість її тіла, і її славні, маленькі круглі груди. Потім він пильно оглянув її, чи не пом'ялося її вбрання, і сказав, щоб вона поспішила додому і лягла спати; і нехай вона вживе яких небудь застережливих заходів, якщо вона не хоче мати дитину, хоч він був би гордий, якби вона народила дитину від нього, тим паче, що вона досить багата, щоб утримувати її. Сама думка про це жакнула її, і вона думала, що з його боку низько і бездушно так легковажно говорити про це.

На протязі зими вони зустрічалися по два-три рази на тиждень у покинутій хатці за містом, на деякій відстані від шосе, на дні

невеликого скелястого каньйона. Вона їздила туди верхи, а він ходив пішки іншою дорогою. Вони називали хатку своїм незаселеним островом. Потім Лола якось зазирнула у його портфелі і знайшла там сотні малюнків однієї й тієї ж самої голої дівчини; вона прийшла до Гетчінсів, трясучися й галасуючи, з волоссям, що спадало їй на обличчя; вона шукала Евеліну, і кричала, що вб'є її. Д-р Гетчінс був страшенно вражений; але Евеліні, хоч внутрішньо вона трусилася від жаху, пощастило зберегти зовнішній спокій; вона сказала батькові, що дозволила о'Рілі тільки малювати себе і що між ними нічого не було, і що жінка — дурна мексиканка, і що вона не може уявити собі чоловіка та жінку наодинці в ательє, не подумавши про них чогось непристойного. Хоч тато й лаяв її за таку нерозсудливість, але повірив їй, і їм пощастило приховати скандал від матері, але після цього вона змогла тільки один раз побачитися з Пепе. Він знизав плечима й сказав, що нічого не може зробити. Не покидати ж йому свою жінку та дітей на голодну смерть, — хоч який він бідний, а жити з ними вінмусить, та й треба ж чоловікові мати жінку, яка б працювала і куховарила для нього; він не може жити романтичними ілюзіями, йому треба їсти, і Лола — добра жінка, хоч вона нерозумна і неохайна, і вона взяла з нього слово не бачитися більше з Евеліною. Евеліна повернулася на каблучках і залишила його, не давши йому договорити. Вона була рада, що в неї є ків' і що вона може скочити на нього й поскакати геть.

ФОТО-ОКО (31)

матрац покритий якоюсь тканиною заміняє диван у ательє дами-фотографа ми сидимо на дивані та на подушках на підлозі і довгошій англійський актор ритмічно читає пісню Пісень.

А дама-фотограф у нагрудниках та шовкових шароварах ритмічно танцює Пісню Пісень

Дівчинка в рожевому класична танцівниця з Пановою сопількою але дама-фотограф з волоссям пофарбованим генною ритмічно танцює Пісню Пісень мелькаючи пупком і брязкаючи нагрудниками у східному стилі.

підкріпіть мене наповни потіште яблуками бо я знемаю від кохання
юю ліва рука у мене під головою а юю права рука обіймає мене
актриса що майже покинула сцену і живе на верхньому поверсі зойкнула раз потім вдруге нальотчики грабіжники о господи її гвалтують ми чоловіки біжимо вгору бідна жінка вона в істериді Це не той поверх на сходах повно шпиків на вулицях стоїть ваговіз Ну хлопці на один бік дівчата на другий що це за приміщення все таки сто чортів. Сищики лізуть з усіх вікон сищики виходять з кухоньки

Дама-фотограф з волоссям пофарбованим генною не підпускає їх запнувшись порт'єрою вимахуючи телефоном Чи це контора

містера Уіккершема? Окружний прокурор неприємний випадок трохи декламації з танцями надзвичайно брутально видатна актриса на другому поверсі в істерії ось будь ласка офіцер побалакайте з окружним прокурором він скаже вам хто я хто мої гості

Сищики вислизують ваговіз завертає в сусідню вулицю англійський актор говорить Тільки з величезним зусиллям я стримувався свиня я страшний коли мене роздратують страшний

Була безмірно-туманна ніч у тумані непевно рухалися великі сіліпривиди пароплавних сирен з нижньої бухти на носі порону ми вдихали прогірклий річний вітер голосно розмовляючи й гучно регочучи

З тихих вулиць Пігаукена неймовірно круті віадуки провадили у туман.

ЕВЕЛІНА ГЕТЧІНС

Вона мало не збожеволіла, поки сіла в поїзд, щоб повернутися на схід. Мама й Тато не хотіли відпускати її, але вона показала їм телеграму від Елеонори, яку та надіслала на її прохання; у телеграмі Елеонора пропонувала їй високий оклад у своєму декоративному ательє. Вона сказала, що це — можливість, яка більше не трапиться, і що вона повинна скористатися нею, та й, кінець - кінцем, Джорж повертається додому у відпустку, отже вони не будуть самотні. Першу ніч після від'їзду, вона пролежала без сну на нижчій полиці, почувавши себе безкінечно щасливою, прислухаючись до завивання вітру і стукоту коліс по рейках. Але за Сент - Луї, вона почала хвилюватися; вона вирішила, що завагітніла.

Вона страшенно злякалася. Великий Центральний вокзал здався їй таким безмежним, в ньому було повно порожніх облич, що дивилися на неї, коли вона йшла слідом за червоною шапкою, що несла її чемодан. Вона боялася зомліти, не дійшовши до таксі. Коли вона йшла через місто, їй було млясо від трясіння таксі та гуркоту вуличного руху. У «Бревурті» вона випила кави. Рум'яне соняшине проміння проходило крізь високі вікна, у залі стояв теплий ресторанний запах; їй стало краще. Вона підійшла до телефона і викликала Елеонору. Покоївка - французенка відповіла, що мадемуазель досі спить, і що вона скаже їй, коли вона прокинеться, хто дзвонив до неї. Тоді вона подзвонила до Фредді; той відгукнувся дуже схвилюваним голосом і сказав, що негайно примчить до неї з Брукліну.

Коли вона побачила Фредді, їй здалося, ніби вона зовсім не відійшла звідси. Він майже знайшов уже фінансову підтримку для свого балета «Майя» і був причетний до однієї нової музичної вистави і хотів, щоб костюми для неї зробила Евеліна. Але він дуже невесело говорив про перспективу війни з Германією, адже він пацифіст, і можливо, що його посадять у тюрму, якщо не вибузне революція. Евеліна розповіла йому про свої розмови з Джозе о'Рілі, і про те, який він великий художник, і додала, що, на її думку, вона мабуть

анархістка. Фредді захвилювався й запитав її, чи певна вона, що не закохався в нього: вона почервоніла й засміялася, і сказала ні, і Фредді сказав, що зараз вона виглядає в сто разів краще, ніж торік.

Вони разом поїхали до Елеонори, яка жила на східних тридцятих вулицях у дуже елегантній і багатій на вигляд квартирі. Елеонора саме сиділа в постелі, відповідаючи на листи. Її волосся було дбайливо прибрано, одягнена вона була в оксамитний пеньюар, оточений мережею та горностаєм. Вони пили в неї каву з гарячими булочками, що їх спекла покоївка з Мартініки. Елеонора зраділа, побачивши Евеліну, і сказала, що вона виглядає дуже добре, і дуже неясно говорила про свої справи і про все. Вона казала, що незабаром стане театральним режисером, і весь час згадувала про «мого фінансового радника» і всякі інші речі; Евеліна не знала, що й думати, але бачила, що справи її йшли добре. Евеліні кортіло запитати її про засоби проти вагітності, але вона ніяк не могла наважитися на це, і може їй і не слід було робити цього, бо коли вони забалакали про війну, вони відразу посварилися.

Надвечір Фредді повів її пити чай до однієї дами середнього віку, захопленої пафосістики, що мешкала на Восьмій Західній вулиці. У неї було повно людей, що сперечалися, хлопців та дівчат, що зводили голови докучи, шепотучись про щось важливе. Там вона розбалакалася з худим яскооким хлопцем, на ім'я Дон Стівенс. Фредді треба було йти на репетицію і вона залишилася там сама, розмовляючи з Дон Стівенсом. Потім вони раптом помітили, що всі розійшлися й вони лишилися самі з хазіяйкою, огрядною, пухкою, запальчастою жінкою, що здалася Евеліні надзвичайно неприємною. Вона сказала надобравіч і пішла. Ледве вона вийшла з парадного під'їзду, як її вразив своїм великим розхитаним кроком Дон Стівенс, тягнучи за собою своє пальто. — «Де ви збираєтесь вечеряти, Евеліно Гетчінс?». Евеліна відповіла, що вона ще не подумала про це, і не зчулася, як уже вечеряла з ним в одному італійському ресторані на Третій вулиці. Він дуже швидко з'їв силу макарон і випив дуже багато червоного вина, а потім познайомив її з офіціантом, на ім'я Джіованні.

— Він — максималіст, так само як і я, — сказав він. — Ця молода жінка, здається, філософська анархістка, але ми допоможемо їй стати на правильний шлях.

Дон Стівенс прибув з Південної Дакоти; завжди, ще з часів навчання у вищій школі, він працював у провінціалній пресі. Крім того, він був у своїй місцевості сільсько-господарським робітником і брав участь у кількох виступах спілки «Індустріальних Робітників Світу». Дуже пишаючись, він показав їй свою червону картку. Він приїхав у Нью-Йорк працювати в «Закликові», але швидко пішов звідти, бо вони, чорт побери, занадто легкодухі, казав він. Він також писав для «Метрополітен Мегезіна», та «Массес», і промовляв на антивоєнних митингах. Він казав, що Сполучені Штати не залишаться поза війною. Це так само вірно, як в аптеці; німці перемагають, робітничий клас цілої Європи от-от має повстати, революція в Росії є початок світової революції, банкіри знають це, так само як і Вільсон; питання тільки в тому, чи підтримають війну індустріальні робітники на сході і фермери та батраки на середньому заході та на заході. Вся преса

або куплена, або їй заткнуто рота. Морган мусить або воювати, або збанкрутувати. — «Де найбільша змова в історії».

Джіванні та Евеліна слухали, затаївши подих; іноді Джіванні нервово озирає кімпату, чи не сидить денебудь за столом переодягнений шпигун.

— Сто чортів, Джіванні, дай ще пляшку вина! — гукнув Дон, припинивши на мить свій докладний аналіз закордонних інвестицій Куна, Леба та компанії. Потім він враз звернувся до Евеліни, наливаючи їй стакан.

— Де ви були всі ці роки? Мені так потрібна була хороша дівчина, як ви. Нум, погуляймо сьогодні, може це в нас остання добра вечерея, за місяць ми можемо опинитися в тюрмі, або нас розстріляють під стінкою, чи не так, Джіванні?

Джіванні забув обслуговувати інші столи і хазяїн загорлав на нього. Евеліна весь час смілася. Коли Дон запитав, що з нею, вона сказала, що й сама не знає, адже він такий смішний.

— Але ж це справжній Армагеддон, сто чортів!

Потім він кивнув головою.

— Та що з цього! Ще не було на світі такої жінки, щоб розумілася на політичних ідеях.

— А я все таки розуміюся... По-моєму, все це — жахливо. Я не знаю, що робити.

— Я не знаю, що робити, — люто сказав він, — я не знаю, чи боротися проти війни, й потрапити до в'язниці, чи дістати посаду військового кореспондента й подивитися на цю чортову колотнечу. Коли б можна було покласти на когось, хто б міг дати підтримку — інша справа... О, сто чортів, ходім звідси?

Він підписав чек і попросив Евеліну позичити йому півдолара для Джіванні, кажучи, що в нього в кишені немає жодного цента. Вона опинилася з ним десь на майдані Петчін у холодній, засміченій кімнаті на третьому поверсі, куди провадили брудні дерев'яні сходи. Він став залицятися до неї, а коли вона сказала, що знайома з ним тільки сім годин, він сказав, що це ще один дурний буржуазний забобон і їй треба з ним покінчити. Коли вона запитала його про засоби проти вагітності, він сів біля неї й півгодини говорив про те, яка велика жінка Маргарет Санджер, і що попередження вагітності є величезне, виключне благо для людства, яке можна порівняти тільки з відкриттям вогню. Коли він знову почав діловито залицятися до неї, вона сміючись і червоніючи, дозволила йому роздягти себе. Була третя година, коли вона, почувавши себе стомленою, винуватою, брудною, повернулася до своєї кімнати у «Бреверті». Вона прийняла велику дозу касторки і лягла на ліжко і пролежала без сну до ранку, думаючи про те, що їй сказати Фредді. Вона умовилася з ним зустрітися об одинадцятій, щоб повечеряти вкупі після його репетиції. Її острах перед вагітністю зник, так ніби вона прокинулася після кошмару.

Всю весну вона, Елеонора та Фредді носилися з планами вистав та декоративних ательє, але з цього нічого не вийшло, і трохи згодом Евеліна зовсім розчарувалася в Нью-Йорку; війну оголошено, на вулицях було повно прапорів та уніформ, всі навколо неї стали

шаленими патріотами і бачили шпигунів та паціфістів під кожним ліжком. Елеонора вступила до Червоного Хреста. Дон Стівенс вступив на службу у Квекерський Комітет Допомоги. Фредді весь час вагався, не знаючи що робити, але кінець-кінцем сказав, що нічого не може вирішити, поки його не мобілізують.

Чоловік Аделаїди працював у Вашингтоні в новому Корабельному відомстві. Тато писав їй мало не щодня, називаючи у своїх листах Вільсона найвеликішим президентом з часів Лінкольна. Іноді їй здавалося, що вона збожеволіє, такі шалені були всі навколо неї. Коли вона забалакала про це з Елеонорою, та звисока засміялася до неї й сказала, що вже попросила дозволу взяти її за помічницю до своєї контори в Парижі.

— Твоя контора в Парижі, любя?

Елеонора кивнула.

— Мені однаково, що робити, я радо робитиму всяку роботу, — сказала Евеліна.

Елеонора відпливла у суботу на «Ромамбол», а двома тижнями пізніше Евеліна вирушила слідом за нею на «Туррені».

Був млиний літній вечір. Вона майже грубо обірвала прощання з Маргаретою, Аделаїдою та Маргаретиним чоловіком Біллем, що на той час був уже майором і вчив новобранців стріляти на Лонг-Айленді, їй так кортіло вирватися з Америки, вона здавалася їй занадто нудною. Пароплав затримався на пристані, на дві години. Оркестр весь час грав «Тіпперері», «Après de ma blonde», та «La Madelon», навколо було дуже багато хлопців у різних ун.формах, всі на підпитку. Маленькі матроси-французи з червоними китицями й дитячими обличчями перегукувалися на гаркавому, гугнявому бордовському жаргоні. Евеліна ходила по палубі з кінця в кінець, поки ноги її заболіли. Їй здавалося, що пароплав не відпливе ніколи. Фредді, що запізнився, весь час махав їй з пристані, і вона боялася, щоб не прийшов Дон Стівенс, і все її життя за останні роки було їй гідке.

Вона спустилася в свою кабіну й почала читати «Вогонь» Барбюсса, що його надіслав їй Дон. Вона заснула, і коли сивоволоса худорлява жінка, її товаришка по каюті, збудила її своєю метушнею, перша, що вона почула, були тремтячі удари судових машин. — «Ну, ви пропустили обід», — сказала сива жінка.

Звали її місс Еліза Фелтон, вона була ілюстраторка дитячих книг. Вона їхала у Францію, щоб стати там шофером вагозова. Спершу вона здалася Евеліні дуже нудною, але поки збігали теплі дні плавби, вона стала подобатись їй. Місс Фелтон дуже прив'язалася до Евеліни і набридала їй, але вона любила вино й добре знала Францію, де вона прожила свого часу багато років. Крім того, вона вчилася малювати у Фонтенебло, у добрі старі часи імпресіоністів. Вона була зла на гуннів за Реймс, Лувен та бідних маленьких бельгійських дітей, що їм гунни одрізували руки, але вона не бачила великої користі з жодного чоловічого уряду, називала Вільсона боягузом, Клемансо — хвастуном, а Ллойд-Джорджа — мерзотником. Вона сміялася над застережними заходами проти підводних атак і казала, що французька лінія цілком безпечна, бо нею їздять усі

німецькі шпигуни. Коли вони висіли в Бордо, вона дуже стала в пригоді Евеліні.

Вони затрималися на день у Бордо, щоб оглянути місто, і не поїхали, у Париж разом з усією публікою з Червоного Хреста та робітниками Допомоги. Ряди сірих будинків вісімнадцятого століття були прекрасні у безкінечному, рожевому літньому присмерку, так само як і квітки у квіткарнях і ввічливі люди в крамницях, і виборні узори залізних огорож, і гарний обід, що його вони з'їли в Шапон-Фен.

Одво тільки було неприємно: Еліза Фелтон відважувала від неї всіх чоловіків. На другий день вони поїхали у Париж денним поїздом, і Евеліна трохи не плакала, дивлячись на красу країни, на будинки, виноград і високі шереги тополь. На кожній станції були маленькі солдатики в яспосиній формі, а літній статечний кондуктор скидався на професора університету. Коли поїзд нарешті плавно прослизнув крізь тунель до Орлеанського вокзалу, у неї щось підступило до горла і вона майже не могла говорити. Так ніби вона ніколи попереду не була в Парижі.

— Куди ви звідси йдете, любя? Бачите, ви самі повинні нести свої монетки, — діловито сказала Еліза Фелтон.

— Мабуть мені треба з'явитися у Червоний Хрест.

— Сьогодні запізно вже, запевняю вас.

— Що ж, тоді я спробую подзвонити Елеонорі.

— Користуватися паризьким телефоном за воєнного часу — все одно, що будити мертвих... Ви краще зробите, коли підете зо мною у один відомий мені готель на набережній, а завтра вранці з'явитесь у Червоний Хрест; принаймні я так зроблю.

— Мені не хочеться, щоб мене відіслали додому.

— Вони не дізнаються, що ви тут і за кілька тижнів... Я знаю тих йолопів...

Отже Евеліна залишалися стерегти їхні речі, поки Еліза Фелтон шукала тачку. Вони павантажили на неї свій багаж і повезли його з вокзалу крізь порожні вулиці в останньому яснопурпуровому присмерку до готелю. Ліхтарів було дуже мало, і всі вони були сині і накригі дошками, щоб їх не видно було звверху. Села, старі мости й довга озія Лувру напроти здавалися блідими й нереальними; Евеліні здавалося, що вона йде крізь якийсь малюнок Уістлера.

— Треба поспішати, щоб добути чогонебудь на вечерю, поки не позакривали все... Я поведу вас до Адрієнни, — сказала місс Фелтон.

Вони залишили у готелі на набережній Вольтера свій багаж, наказавши перенести його у їхню кімнату, і швидко пішли крізь лабіринт вузьких вигнутих вулиць, що швидко темніли. Вони пірнули в двері невеличкого ресторану в ту мить, як хтось почав спускати важкі залізні жалюзі.

— *Tiens, c'est mademoiselle Elise*¹ — скрикнув жіночий голос у глибині тісно обставленої меблями кімнатки. Кудя французька з дуже великою головою і дуже великими булькатими очима підбігла до місс Фелтон, обняла її й поцілувала кілька разів.

¹ Та це ж мадемузель Еліза!

— Це — місс Геттіс, — сказала місс Фелтон своїм байдужим голосом.

— Дуже рада... вона така гарна... прекрасні очі, правда?

Евеліні стало ніяково від погляду французьки і від її великого напудреного обличчя, що сиділо, ніби яйце в чашці, в гофрованій блузі з високим коміром. Вона принесла супу, холодної телятини та хліба, з багатьма перепрошеннями за те, що немає масла та цукру, і весь час одномовітним голосом скаржилась на суворість поліції, на спекулянтів, що скупають продукти та на погану воєнну ситуацію. Потім вона раптом урвала мову: всі погляди одночасно спинилися на написі на стіні:

MEFIEZ VOUS LES OREILLES ENEMIES VOUS Ecoutent¹

— Enfin c'est la guerre² — сказала Адрієнна. Вона сиділа біля місс Фелтон, погладжуючи її худу руку своєю повною рукою, відкрито перснями з фальшивими самоцвітами. Вона приготувала для них каву. Вони пили невеличкими бокалами куантро. Потім вона перетилася через стіл, і погладила Евеліну по шії. — «Fautpas s'en faire, hein?»³ Потім вона відкинула голову назад і провизливо істерично засміялася. Вона весь час підливала їм маленькі бокали куантро, і місс Фелтон була вже трохи п'яна. Адрієнна весь час гладила її руку. Евеліні було душно і млясо в темній кімнатці зі спертим повітрям. Вона звелася на ноги й сказала, що піде в готель, бо у неї болить голова і їй хочеться спати. Вони хотіли затримати її, але вона прослизнула попід жалюзі і вийшла на вулицю.

Половина вулиці було освітлена місяцем, а на другій половині лежала непроглядно-чорна тінь. Раптом Евеліна згадала, що вона не знає дороги до готелю, але вона не могла повернутися в ресторан, та жінка жахала її, і вона швидко пішла вперед, тримаючись освітленого боку, боячися тиші й рідких, примарних перехожих, і старих, лихих будинків з широкими, чорними провалами дверей. Нарешті вона вийшла на бульвар; там прогулювалися чоловіки та жінки, чулися голоси і іводи тихо пробігав по асфальту випадковий автомобіль з синіми ліхтарями. Раптом кошмарний зойк сирени почувся здалека, потім другий, третій. Десь у небі почулося тихе, бджолине гудіння, воно то гучнішало, то тихшало, і потім знову гучнішало. Евеліна подивилася на людей навколо. Ніхто, здавалося не тривожився, ніхто не поспішав піти з бульвару.

— Les avions... les boches...⁴ — чула вона спокійні голоси людей. Вона зупинилася край тротуару, дивлячися в молочне небо, що швидко світишало від прожекторів. Недалеко від неї стояв французький офіцер, солідніший папаша з обвислими вусами та силою галузів на кепі. Небо над ними заискрилося, як сльоза; це було прекрасно і нагадувало феєрверк, що його вона бачила по той бік озера на Четвертій. Мимоліть вона сказала вголос: — «Що це?».

¹ Стережіться, вухі ворога слухають вас.

² Нічого не поробиш, війна.

³ Не треба сумувати.

⁴ Аероплани, німці...

— C'est le shrapnel, mademoiselle.¹ Це наші зенітні гармати, — дбайливо сказав він по-англійськи, а потім подав їй руку й запропонував провести додому. Вона помітила, що від нього сильно пахтить коньяком, але він був дуже славний і поведився з нею по-батьківськи, і смішно показував жестами, як щось падає їм на голови, й сказав, що їм треба ховатися під дах. Вона сказала, щоб він, будь ласка, провів її до готелю на Набережній Вольтера, бо вона загубила дорогу.

— Ah charmant, charmant² — сказав літній офіцер. Поки вони стояли, розмовляючи, публіка на вулиці ніби розтала й щезла. Гармати гавкали тепер з усіх боків. Вони знову йшли вузькими вуличками, тримаючись попід стіною. Враз він штовхнув її в двері і щось гупнуло на брук напроти. — «Це скалки шрапнелі, це! — не добре», — сказав він, стукаючи себе по верху кепі. Він засміявся і Евеліна теж засміялася, вони стали почувати себе прекрасно. Вони вийшли на набережню. Чомусь під густим листям дерев вони стали почувати себе безпечніше. Біля дверей готелю він раптом вказав у небо.

— Гляньте, це — фоккери, вони знущуються над нами.

Поки він говорив, літаки бошів повернулися вгорі так, що їхні крила блиснули на місяці. Одну секунду вони були як сім маленьких срібних бабок, потім щезли. Ту ж мить почувся рвучкий форк бомби звідкись із другого берега ріки. — «Permettez, mademoiselle».³ Вони увійшли у темний, хоч око викали вестибюль готелю і навпіомадки спустилися у підвал. Звівши Евеліну з оставньої приступки курних дерев'яних сходів, офіцер серйозно відсалютував змішаній групі людей в нічних халатах та пальтах поверх білизни, що стовпилися навколо пари свічок. Серед них був офіціант і офіцер спробував замовити собі пляшку, але офіціант сказав: «Ah, mon colonel, c'est defendu».⁴ — і офіцер скривився. Евеліна сіла на якийсь стіл. Вона була така схвильована, дивлячися на цих людей, і дослухаючись до далекого форкання бомб, що майже не помітила, як полковник став стискати її коліно сильніше ніж слід. Вона не знала, що робити з його руками.

Коли повітряний рейд скінчився, щоб пробігло вулицею з чудним, скрипучим шумом, схожим чи то на крикання качки, чи на ревіння осла. Це здалося Евеліні таким смішним, що вона все сміялася та й сміялася, аж поки офіцер, здавалося, вже не знав, що й думати про неї. Коли вона хотіла сказати йому надобраніч і піти до своєї кімнати, щоб лягти спати, він теж хотів іти з нею. Вона не знала, що робити. Він був такий славний і ввічливий з нею, що вона не хотіла бути з ним грубою, але вона ніяк не могла дати йому на розум, що хоче піти до себе й лягти спати; він казав, що він теж хоче. Коли вона хотіла пояснити, що з нею — подруга, він запитав, чи подруга така сама чарівна, як мадемуазель, якщо вона така сама, він буде дуже радий. Французька мова Евеліни зовсім зрадила її. Вона страшенно хотіла, щоб нагодилися місс Фелтон, бо вона не могла

¹ Це шрапнель, мадемуазель.

² Чарівно...

³ Дозвольте, мадемуазель...

⁴ Заборонено, пане полковник.

дати зрозуміти консьержу, що їй потрібний ключ від її кімнати, і щоб полковник не йшов нагорч; вона вже була готова здати свої позиції й заплакати, коли молодий американець у цивільному, з червоним обличчям і задертим носом, з'явився звідкись із тьми і бундючно сказав дуже поганою французькою мовою: — «Monsieur, moi frère de mammosel, хіба ви не бачите, що дівчатко стоялося й хоче сказати bon — soir?».

Він просунув свою руку в полковникову й сказав: — «Vivela France... Ходім до мене в кімнату та випиймо». Полковник підтягся й дуже розсердився. Не чекаючи дальшого, Евеліна збігла стодами вгору, влетіла у свою кімнату і двічі повернула ключ у замку.

КІНОХРОНІКА XXIV

важко уявити собі колосальність сум, що їх доведеться позичати Європі на погадження руйнівних наслідків війни

ЗАХОПИВ САМ 28 ГУННІВ

переговори про мир вже починають впливати на південний залізний ринок

РОЗСИЛЬНИЙ УЗЯВ У ПОЛОН ОФІЦЕРА ОБДУРИЛИ НА ТРЕТІННУ ВІЙСЬКОВОЇ ЗАПОМОГИ

*Для усмішка нас потішить
інша смутком опов'є*

розгляньмо знову справу з розцінками; припустімо, що Сполучені Штати оперують флотом у складі 3000 вантажних та пасажирських суден, що обертаються між Сполученими Штатами та чужоземними портами

БАТАЖКА БАНДИ ВБИТО НА ВУЛИЦІ

*ця усмішка вип'є сліз краплини
як росу уранці сонце н'є
інші мають значіння глибоке
лиш козанці розуміють їх*

СОЛДАТСЬКІ ГОЛОВИ ВИРІШИЛИ ВИБОРИ

припустімо тепер, що в ту делікатну область, де панують економічні загрози, втручається всесильний вплив власника однієї третини світового тоннажу, власника, що ставиться байдуже до прибутків і втрат, що не вважає вирішальним моментом у балансі проценти на вкладені капітали, що будує судна незалежно від того, чи можна буде зисково оперувати ними, чи ні, і що встановлює розцінки не зовсім відповідні до закону пропозиції та попиту: чи багато б часу треба було, щоб океанський транспорт цілого світу зовсім розладнався?

КРОНПРИНЦ НА ПРОГУЛЯНЦІ

*але та, що серце мені гірше
це
усмішка
уст
твоїх*

постійні балачки про мир впливають тривожно а епідемія грипу заважає покупцям з сільських місцевостей відвідувати великі центри.

à quatorze heures précisément точно о чотирнадцятій годині боші щоденно бомбардували цей міст зі своєю славнозвісною точністю щодо часу та місця à quatorze heures précisément точно о чотирнадцятій годині Дік Нортон з моноклем на оці вишикував свою півчоту недалеко від мосту щоб передати її Американському Червоному Хресту

майори з Червоного Хреста були такі товсті та білі в своїх нових уніформах в своїх до блиску начищених поясах в своїх до блиску, начищених тугих ремінних крагах от ми й за морем

от ми й на фронті так так

Дік Нортон поправив свій монокль і почав говорити про те, що от, мовляв, він прийняв нас джентльменами - волонтерами і джентльменами - волонтерами покидає нас Бах

перший arrivè долетіли пахощі мигдалю якийсь по-недільному порожній шлях і жодного солдата перед очима Дік Нортон поправив свій монокль майорів з Червоного Хреста залило багном запах лідіту раптовий повів від убиралень та скупченого війська.

Бах Бах Бах віби Четверте Липня скалки шрапнелі співають у наших вушах дзвенить

міст стоїть і Дік Нортон поправляючи свій монокль стоїть і просторо говорить про джентльменів-волонтерів та про службу в польовому лазареті та про la belle France прекрасну Францію

Стоїть порожня штабна повозка

але де ж майори що перебирають командування?

хто ж скаже промову від імени Червоного Хреста? Наймлявішого найтовщого найбільшого з майорів досі ще видно як він рачкує з багном на своїх країнах залазючи до abris сховку останній з майорів Червоного Хреста що ми бачили.

І це останнє що ми чули про джентльменів про волонтерів.

ЩАСЛИВИЙ ВОЇН

Сім праведних поколінь Рузвельтів жили на острові Менгеттені; їм належали — великий цегляний будинок на 20-тій вулиці, маєток у Доббс-Феррі, ділянки землі у місті, місце в Голландській реформаторській церкві, капітали, акції, облігації, вони почували, що Менгеттен належить їм, вони почували, що Америка належить їм. Їхній син

Теодор був хоробливий юнак, страждав від астми, був дуже короткозорий; кулаки й ступні ніг у нього були такі маленькі, що

Йому важко було вчитися боксу; руки в нього були дуже короткі; з батька його був ніби філантроп, він годував на різдво обідями хлоп'ят - газетярів, оплакував умови життя, трущоби, Іст-Сайд, Чортову Кузню.

У молодого Теодора були повні, влітку його посиляли в ліс, у табори, вчили боксу та фехтування (американському джентльменові треба вміти боронитися), викладали йому закон божий, примушували його допомогти бідним (американському джентльменові треба всіма силами підтримувати своїх менш щасливих земляків);

він був природжений праведник;

він страшенно любив вивчати природу, читати про птахів та диких тварин, ходити на полювання; він зробився добрим стрільцем, не зважаючи на окуляри, добрим пішоходцем, не зважаючи на свої маленькі ступні й короткі ноги, прекрасним їзцем, зухвалим заводі-ляком, не зважаючи на короткорукість, модним політиком, не зважаючи на приваєжність до однієї з маючих голландських сімей Нью-Йорку.

В 1876 - му році він поїхав у Кембридж вчитися в Гарвардському університеті, багатий, балакучий, несталий юнак з бикевбардами й виразною думкою про все, що є під сонцем.

В Гарварді він роз'їздив у бідарці, збирав чучела птахів, сам на-бивав дичину, підстрелену підчас поїздки в Адірондакські гори; хоч він не пив і був навіть трохи богобоязним юнаком, і іноді захоплю-вався думками про реформи та боротьбу зі зловживаннями, він вступив у члени «Порселлану», «Дікі» та інших клубів, по праву сина однієї з маючих голландських сімей Нью-Йорку.

Він казав своїм приятелям, що збирається присвятити все своє життя громадській праці: *я хочу проповідувати не доктрину недо-стойного дозвілля, але доктрину діяльного життя, повною праці та зусиль, роботи та боротьби.*

З одинадцяти років він писав дуже багато, заповнював щоденни-ки, записні книжки та окремі листки крупними поривчастими кри-вульками з приводу всього, що робив, думав, казав;

розуміється, він вивчав юриспруденцію.

Він оженився молодим і поїхав у Швейцарію, щоб зійти на Мат-тергон; передчасна смерть його першої дружини надломилася його. Він поїхав у пустелі південної Докоти, щоб стати скотарем на ріці Малій Міссурі;

коли він повернувся в Менгеттен, він був уже Тедді, меткий стрілець з заходу, мисливець на лосів, носив ковбойську шляпу, вмів заарканювати биків, бився один на один з ведмедем, викону-вав обов'язки виборного шеріфа,

(У кожного Рузвельта є обов'язок перед батьківщиною; обов'я-зок Рузвельта — підтримувати своїх менш щасливих земляків, тих, що недавно прибули до наших берегів);

на заході виборний шеріф Рузвельт ніс тягар білої людини, допо-магав арештовувати злочинців, недобрих людей; робота була за-хватна.

Весь цей час він писав, заповнюючи журнали оповіданнями про своє полювання та пригоди, заповнюючи мітинги своїми промовами

і викриттями, своїми влучними фразами: Діяльне Життя, Здійсненні Ідеали, Справедливе Урядування, коли чоловіки бояться роботи, або бояться справедливої війни, коли жінки бояться материнства, вони тримлять на краю загибелі, і добре, що вони щезнуть з лиця землі, де вони припадні тільки на те, щоб з них глузували всі чоловіки та жінки — душі, одважні, благородні.

Теодор Рузвельт одружився з багатою жінкою й праведно зростав сім'ю в Сагамор-Гіллі.

Він відслужив строк у Нью-Йоркських законодавчих зборах, Гровер Клівленд призначив його на безплатну посаду Уповноваженого по реформуванню цивільної служби,

був уповноваженим по реформуванню поліції Нью-Йорку, переслідував злочинців, стійко доводив, що білий єсть білий і чорний єсть чорний,

написав історію морської війни 1812-го року

був призначений помічником морського міністра,

а коли вибухнув «Мен» подав у відставку, щоб командувати Дикою Кіннотою,

лейтенант — полковник

Це був Рубкон, Боротьба, Пралор батьківщини, Справедлива справа. Американську публіку не залишали в невіданні щодо полковникової хоробрості, її повідомляли про те, як він під кулями сам кинувся в атаку на висоту Сан-Хуан і мусів був повернутися по своїх людей, як він вистрілив у зад іспанцеві, що тікав.

Було дуже негарно, що регулярне військо перше зійшло на висоту Сан-Хуан з іншого боку, і що зовсім не було потреби сходити на висоту Сан-Хуан. Сант-Яго підкорилося. Це була щаслива кампанія. Теодор Рузвельт кинувся в атаку на висоту Сан-Хуан і зайняв пост губернатора, Імперського Штату¹,

але після війни воловтерам, військовим кореспондентам, співробітникам журналів забажалося додому;

було зовсім не зачватно корчитися в поганеньких наметах під тропічним дощем у пекучому ранішньому сонці на спалених пагорбках Куби, де малярія та дизентерія косили людей, і де завжди треба було боятися жовтої пропасниці;

Теодор Рузвельт зібрав круглу петицію² до Президента й попросив щоб воїнів-аматорів одіслали додому, а брудну роботу залишили регулярному військові,

що копало шанці, заривало трупи й боролосся з малярією, дизентерією та жовтою пропасницею,

щоб зробити Кубу логічною для Цукрового Тресту та Нейшенел-Сіті-Банку.

Коли він висів дома, одне з перших побачень його було з Ле-мюєлем Квіггом, емісаром Босса Платта, у якого в підбіїще жилета були зашиті голоси верхнього Нью-Йорку;

¹ Штат Нью-Йорк.

² Кругла петиція — де підписи розміщені колом, щоб не знати було, хто перший підписав.

він бачився також і з Боссом Платтом, але потім він забув про це. Справи були захватні. Він написав життя Олівера Кромвелля, що на нього, як казали в народі, він був схожий. Ставши губернатором, він сплутав Платтові усі карти (праведному чоловікові можна мати коротку пам'ять); Босс Платт вирішив відпекатися від нього, і виставив його кандидатом на віцепрезидента в 1900-му році;

Чолгош¹ зробив його президентом.

Теодор Рузвельт сказано мчав у візку брудними дорогами під буйним дощем від гори Марсі в Едірондакських горах, щоб встигнути на поїзд до Буффало, де вмирав Мак-Кінлі.

Ставши президентом

він перемістив Сагамор-Гілл, здорову, щасливу, звичайну американську домівку у Білий Дім, брав з собою чужоземних дипломатів та товстих офіцерів на прогулянки у Рок-Крік-Парк, де він примушував їх відчайвно продиратися крізь терни, стрибати через річку по камінцях, перебродити через потоки, видиратися на глиняні кручі, і сварився Великою Палицею на багатих злочинців.

Справи були захватні.

Він улаштував Панамську Революцію, під прикриттям якої відбувся славнозвісний фокус, коли обдурену стару та нову компанії, після чого сорок мільйонів доларів зникли в кишенях міжнародних банкірів, але Прапор Батьківщини вилетів над Зоною Каналу і канал був проритий.

Він примусив лопнути кілька трестів
запросив Букера Вашингтона на обід до Білого Дому,
і наполягав на заснуванні заповідників.

Він дістав Нобелівську премію миру за те, що сяк-так зліпив Портсмутський мир, який поклав кінець російсько-японській війні, і послав Атлантийський флот в навколосвітню плавбу, щоб усі побачили, що Америка — першокласна держава. Він залишив президентський пост Тафтові, закінчивши другий строк, і залишив цьому слоноподібному адвокатулюбий для нього обов'язок точити юридичний елей на ображені почування грошових магнатів;

він поїхав у Африку полювати на велику дичину.

Полювання на велику дичину було захватно.

Щоразу, коли лев або слон з тріском падали в кущі джунглів, звалені влучно пушеною розливною кулею, газети сляли заголовками;

коли він розмовляв з Кайзером верхи на коні, весь світ повідомляли про те, що він сказав, так само, як і тоді, коли він вичитував лекцію націоналістам у Каїрі, кажучи їм, що цей світ — для моєї людини.

Він поїхав у Бразилію, де перебрався через Матто-Гроссо в довбаному човні, по воді, що кишіла крихітною рибкою - людодом, пірангою,

¹ Анархіст, що вбив президента Мак-Кінлі в 1900-му році.

стріляв тапірів,
ягуарів,
екземпляри білогубого пеккарі.
Він промчав по бистрині Ріки Сумніву
вниз до рубежів Амазонки, куди прибув недужий, з злоякісним
наривом на нозі, лежачи під тентом на довбанім човні в товаристві
прирученого птаха - сурмача.

Повернувшись до Штатів, він відбув свій останній бій, виставивши
свою кандидатуру в 1912-му році як прогресист, спобірник Чесвої
Політики, хрестоносець в ім'я Простого Народу; Великий Олень
виринув спід Тафтового парового котка й заснував Прогресивну Партію
в ім'я правди в Чикагському Колізеї, при чому делегати, що збира-
лися поновити демократичний уряд, похитувалися зі сльозами на
очах, співаючи:

Вне ред христові во Іни
ідить як на вій ну

Можливо, що Ріки Сумніву було забагато для людини його віку;
можливо що справи вже не були такі захватні; Теодор Рузвельт
втратив голос під час компанії на три фронти. В Дулуті якийсь
мавб'як вистрилю в йому в груди, життя йому врятував тільки сувій
паперу, де була написана його промова, що її він саме збирався
виголосити. Теодор Рузвельт виголосив промову з кулею в грудях,
чув збентежені оплески, знав, що простий народ молиться за його
одужання, але чари вже були розвіяні.

Демократи перемогли, світова війна заглушила праведний голос
Щасливого Воїна гуркотом лідітових вибухів.

Вільсон не хотів дати Теодорові Рузвельтові дивізії, це була не
аматорська війна (можливо, регулярне військо пригадало круглу пе-
тицію з Сант-Яго). Йому лишалося тільки писати журнальні статті
проти гуннів, послати своїх синів; Квентіна вбито.

Це вже не був той захватний аматорський світ. Ніхто не знав,
що в дещо перемир'я Теодора Рузвельта, щасливого воїна з усміхне-
ним осклабом зубів і тримтячим вказівним пальцем, натураліста,
дослідника, співробітника журналів, вчителя недільної школи, ковбоя,
мораліста, політика, праведного оратора з короткою пам'яттю, що
любив викривати брекунів (Аваніїв клуб), що воював подушками зі
своїми дітьми, забрано у Рузвельтівський госпіталь, тяжко хворого на
гострий ревматизм.

Справи вже не були такі захватні;

Теодор Рузвельт мав тверду владу;

він терпів біль, невідомість, думку про те, що його забуто, як
терпів пекучі переходи, коли досліджував Ріку Сумніву, спеку, смер-
дюче багню джунглів, злоякісний нарів на нозі,

і помер увісні

в Сагамор-Гіллі

9-го січня 1919-го року

і склав на плечі своїх синів

тягар білої людини.

11.000 зареєстрованих проституток каже представник відділу пропаганди Червоного Хреста сповнюють вулиці Марселя.

три рази «форд» загрузав на вулиці Ріволі у Фонтенебло ми пили в постелі café au lait каву з молоком Ліс був такий до болю червоний жовтий по - листопадовому рудий під дрібним лавандовим дощем оподаль шлях здіймався на сизі пагорбки повітря пахтіло яблуками

Невер (Dumas nom de dieu — Дюма хай йому.абищо) Атос Портос і д'Артаньян замовили суп з раками в корчмі ми помалу в'їздили в червоний Масон що пахтів виногою гущею та виноградом fais ce que vouldras в долині Рони перше солом'яне соняшне проміння помережило білий шлях тінями огодених тополь на кожній зупинці ми пили червоне вино кріпуче як біфштекс пишне як палац Франціска Першого букет останніх окроплених мрякою троянд ми не переїхали через ріку в Ліон де Жан-Жак Руссо замолоду страждав від білої немочі краєвиди Провансу були всі ніби за часів Гальських воєн міста як словники латинських основ Оранж Тараскон Арль де Ван Гог утяв собі вуха наша група розладчалася ми спинялися пограти в кості в шинку хлопці ми їдемо на південь пити червоне вино що так любили попи їсти жирні страви з оливковою олією та часником простуємо на південь провансальські білі гриби зіви́чний вітер пронизливо завивав на рівнинах Камаргу підганяючи нас на шляху до Марселя де одинадцять тисяч забавлялися собою в мутних дзеркалах променуару в «Аполло»

Устриці та смородинівка дівчинка така смаглявенька з круглою голівкою аматорка зимового спорту наприкінці всі вони казалися автоматами з прорізами роздягнені як фокійські статуетки розміщені з розставленими ногами на шінявих окрайках найстарішого в світі порту

Рів'єра розчарувала але там були церкви кольору цукерок і шпичасті дзвіниці на кожній пагорбі за Сан Ремо Порто Мавріціо сині пляшки зельтерської що стоять у фіолетовому промінні навколо стакану вермут то ріно Савона — декорації для Венеціанського купця намальовані Веронезе Понте Дечімо в Понте Дечімо санітарні повозки розставлені на освітленім місяцем майдані серед холодних кам'яних робітничих будинків паморозь вкривала все у маленькому барі автор Крашної Новели вчив нас пити копьяк пополам з мараскіном

анушечарку

виявилось що він пише зовсім не те що йому хочеться писати Що можна сказати дома про війну? виявилось що йому зовсім не хочеться того про що він пише йому хочеться почувати

коньяк та мараскін вже не молодий (Нас це дуже розсердило ми були жадібні до тих речей яких ми почували що хочемо сказати їм усім що вони брешуть побачити нові міста поїхати у Геную) ще-чарку? виявилось що йому хочеться бути голим засмаглим пастушком що сидить на схилі гори граючи на флюярі в соняшному світі

поїхати у Геную було досить легко туди ходив трамвай Генуя нове місто ми не могли надивитися на мармурових дожив на карколомні сходи мармурових левів у місячному світі Генуя невже старе місто дожив палає? всі мармурові палади й чотирикутні кам'яні будинки й дзвіниці що стремлять на пагорбках здавалися одним мармуровим муром що палає

святоче вогнище під місяцем

у барах було повно брутандів

вираджених цивільних що прогулювалися під портиками за гаванню під Генузьким місяцем море палає співробітник контррозвідки його величності сказав що то американський нафтовіз наскочив на міну. Чи в нього пущена міна? Чому вони не потоплять його?

Генуя очі блищали відсвічуючи полум'я від нафтовою Генуя чого ти чекаєш? криваві одблиски під місяцем у вулицях опівночі на обличчях хлопців та дівчат Генуя очі запитують очі.

через двори бруковані крихким камінням під генузьким місяцем вгору та вниз карколомними сходами, очі палають під місяцем зза найближчого рогу просто в лице сяє полум'я святочного вогнища на морі

11.000 зареєстрованих проституток каже представник відділу пропаганди Червоного Хреста сповняють вулиці Марсело.

ДЖО ВІЛЬЯМС

Подорож була паскудна. Джо весь час мучила думка про Дел, про те, що йому не щастить, а палубна команда складалася з якихось попіпак. Машини весь час зупинялися. «Гіггінботем» був побудований як сирний ящик і мав такий повільний хід, що були дві, коли вони робили не більше тридцяти - сорока миль при помірному противному вітрі. Єдиною розвагою були для нього лекції боксу, що їх давав йому помічник машиніста, на ім'я Глен Гардвік. Це був маленький жиливий чоловік, дуже добрий боксер - аматор, хоч йому було вже років з сорок. Поки вони прибули в Бордо, Джо завдавав йому вже немало мороки з собою. Він був важчий, руки мав довші, і Глен казав, що в нього є всі природні дані для того, щоб зробитися боксером легкої ваги.

В Бордо перший портовий урядовець, що ступив на пароплав, кинувся цілувати капітана Перрі в обидві щокі. Президент Вільсон щойно оголосив війну Німеччині. У місті не знали, як догодити

Les Americains. Вечорами, коли їх відпускали з пароплава, Джо та Глен Гардвік разом блукали по місту. Дівчата в Бордо були з-біса гарні. Вони зустрілися якось надвечір з парою дівчат у міському саду; виявилося, що дівчата зовсім не проститутки. Вони були добре одягнені і, здавалося належали до хороших сімей,— якого чорта, адже тепер війна. Спершу Джо подумав був, що тепер, коли він одружений йому слід би покінути старі звички, але,— сто чортів,— хіба ж не підвела його Дел? За кого вона вважає його, за святого, чи що? Закінчили вони тим, що пішли в невеличкий готель, відомий дівчатам, вечеряли, пили beaucoup вина та шампанського, взагалі здорово гульнули. Ніколи ще Джо так приємно не збував часу з дівчиною. Дівчину звали Марселіною, і коли вони прокинулися вранці, готельний слуга приніс їм каву та булочок, і вони поспідали, сидячи в постелі, і Джо почав поновляти свої знання з французької мови: він вивчив вимовляти *C'est la guerre*, *On les aura je m'en fiche* і Марселіна сказала, що вона буде завжди з ним гуляти, коли він приїздитиме в Бордо, і називала його *petit lapin*.

Вони пробули в Бордо тільки чотири дні, чекаючи своєї черги піти до пристані й розвантажитись; весь час вони пили вино та коньяк, харчі були знамениті, всі упадали коло них, адже Америка вступила у війну, й ці чотири дні були чудові.

По дорозі додому «Гіггінботем» почав так протікати, що капітан зовсім перестав думати про підводні човни. Вони не знали навіть, чи зможуть вони дійти до Галіфаксу. Пароплав повертався без вантажу, і його кидало, ніби поліно, так що вони не могли втримати, страв на столі навіть штормовими підставками. Однієї поганої ночі в навальному тумані, десь на південь від миса Рейс, Джосане відстоював свою чергу біля колеса, уткнувшись підборіддям у свою куртку, коли враз його звалило з ніг. Вони так і не дізналися, що то було — міна чи торпеда. Вони пам'ятали тільки, що човни були в чудовому порядку і що море було тихе, і вони всі покинули судно. Сталося так, що чотири човни розділилися. «Гіггінботем» зник у тумані і вони так і не бачили, як він потопав; коли вони востаннє бачили його, головна палуба була вже врівні з водою.

Вони померзли й змокли. В човні, де був Джо, мало розмовляли. Люди коло весел мусіли тяжко працювати, щоб тримати човен носом проти зйбу, що знімався. Кожна хвиля, трохи більша, ніж інші, заливала їх піною. На них були вовняні светри та рятувальники, але холод проходив крізь них. Нарешті туман почав сіріти і настав день. Човни Джо та капітана трималися вкупі і ввечері їх підібрала велика рибальська шкуна, що йшла з Нью-Фаундленда на Бостон.

Коли їх підібрали, старому Перрі було дуже погано. Капітан рибальської шкуни робив для нього все, що міг, але він був уже непритомний, коли через чотири дні вони прибули в Бостон, і помер по дорозі в госпіталь. Лікарі сказали, що в нього було запалення легенів.

Другого ранку Джотта помічник капітана пішли в контору агента судовласників Перкінса та Еллермена, щоб домогтися платні собі та команді. З пароплавом справа була дуже заплутана, бо хазяї його змінялися, коли він був ще в Атлантийському океані; чоловік на

ім'я Розенберг купив його для спекуляції, і тепер його ніде не могли знайти; Чейз-Нейшенел-Банк заявляв своє право власності, і страхова компанія зняла лемент. Агент сказав, що з ними неодмінно розплатяться, бо є писане зобов'язання від Розенберга, треба тільки почекати. — «Що ж нам робити тим часом, траву їсти, чи як вони гадають?». Клерк сказав, що він дуже шкодує, але їм про це слід говорити з містером Розенбергом.

Джо та перший помічник, лаючись, трохи постояли на тротуарі біля дверей контори; потім помічник поїхав у Південний Бостон розповісти новини головному механікові, що жив там.

Було тепле червнєве надвечір'я. Джо почав ходити по конторах пароплавств, вишукуючи собі якунебудь посаду. Це стомило його й він пішов на майдан Коммон і сів там, дивлячись на горобців та шпаків навколо та на дівчат, що виходили після роботи з магазинів.

Джо зо два тижні вештався по Бостону без копійки. Армія Спасіння клопоталася тими, що врятувалися від катастрофи, годуючи їх бобами, водяним супом та силою недоладних гімнів, що зовсім не пасували до тодішнього настрою Джо. Йому швидко хотілося добути грошей на квиток до Норфолку, щоб побачитися з Дел. Він писав їй щодня, але листи, що приходили йому з равніською поштою, здавалися якимись холодними. Вона турбувалася про плату за квартиру хотіла справити собі дешево з весняного одягу і боялася, що в конторі будуть незадоволені її одруженням.

Джо сидів на лавах на майдані Коммон і блукав серед квітників у міському саду, регулярно навідуючись у контору агента, щоб запитати про посаду, але кінець-кінцем йому набридло де вештання по місту й він пішов у порт і найнявся каптенармусом на судно об'єднаної фруктової компанії «Каллао». Він гадав, що рейс забере мало часу, і, повернувшись він зможе одержати свої гроші.

По дорозі додому їм довелося простояти кілька днів на рейді у Руссо на острові Домінік, чекаючи, поки лімони, що їх вони мали вантажити, пакувалися в кошики. Всі були сердиті на портове начальство, купку чортових англійських жмикротів, за карантин, — за те, що лімони досі не готові і що ліхтери так повільно ходять від берега. В останню ніч стоянки в порту Джо та Ларрі, другий каптенармус дражили кількох молодих негрів у маркітанському човні, що продавали під кормою фрукти та напої команді; і несподівано для самих себе, вони запропонували їм по долару з тим, щоб вони одвезли їх на берег і висадили денебудь подає, щоб не бачили офіцери. На вулицях не було ліхтарів. Чорний, як вугілля, хлопчик підбіг до них і спитав, чи не хочуть вони гірських курчаток. — «Мабуть він має на увазі диких жінок», — сказав Джо. — «Чоловіків немає дома сю ніч». Негриня завело їх до бару, де хазяйкою була гладка мулатка; воно сказала їй щось на незрозумілій для них острівній говірці, й та відповіла, що їм треба почекати кілька хвилин, отже вони сіли й випили трохи горілки. — «Здається, оце і єсть мадам», — сказав Ларрі. — Коли вони не дуже гарні, то хай ідуть до всіх чортів, от що. Я не дуже падкий на чорне м'ясо». З задньої кімнати чулося шкварчання й пахло смаженим. — «Сто чортів, я не від того, щоб під'їсти», — сказав Джо. — «Слухай, хлопче, скажи їй, що ми

хочемо їсти». — «Зараз будете їсти гірське курча». — «Що за чорт? — Вони саме кінчили горілку, коли до них вийшла жінка з великою мискою якоїсь смажені. — «Що це?» — запитав Джо. — «Це гірське курча, пане. Це так ми звемо тут жаб'ячі лапки, але це зовсім не те, що ваші жаби, у Штатах. Я була в Штатах і знаю. Ми б так не їли тут. Наші жаби чистенькі, як курчата. Вам вони справді сподобаються, коли ви розкуштуєте їх». Вони зареготалися. — «Ми винні вам за горілку», — сказав Ларрі, витираючи з очей сльози.

Тоді вони вирішили піти пошукати дівчат. Вони побачили двох, що виходили з якогось приміщення, де грала музика, і пішли слідом у темні вулиці. Вони забалакали до них і дівчата показали зуби, завихлялися в своєму платті й захіхикали. Але троє або четверо негрів підійшли до них сердиті, як чорти, й забалакали щось місцевою говіркою. — «Слухай, Ларрі, нам треба остерігатися», — сказав Джо крізь зуби. — «Ці шмаровози дуже сердиті». Їх вже оточила була галаслива юрба здоровених негрів, коли вони почули позад себе голос американдця. — «Не кажіть нічого, хлопці, я влаштую справу». Чоловічок у кавалерійських штанах хакі та в панамі пробивав собі дорогу крізь натовп, весь час говорячи щось острівною говіркою. У нього було сіре трикутне лице і цупина борідка. — «Моє ім'я Гендерсон, Де-Бюкю Гендерсон з Бріджпорту, штат Коннектикут». Він потис ім руки.

— Ну, що сталося, хлопці? Тепер все гаразд, тут усі мене знають. Ви повинні остерігатися на цім острові, хлопці, бо цей народ дуже дразливий, дуже дразливий... Краще ходімо зі мною, хлопці, та ви'ємо по чарці... — Він узяв кожного з них під руку й швидко повів їх вулицею вгору. — Щож я теж був колись молодий... я й тепер молодий... звичайно ж, я знаю цей острів... враг його побий, це ж найцікавіший з усіх Караїбських островів, тільки що відлюдний... зовсім не бачиш білого обличчя».

Коли вони прийшли до його дому, він провів їх крізь велику вибілену кімнату на терасу, де пахло квітками ванілі. Вони бачили внизу місто з рідкими ліхтарями, темні пагорби та білий кораб «Каллао» з освітленими ліхтарями навколо: Інтервалами до них доходило гримотіння кабестанів та ще звідкілясь скажена мелодія джиги.

Чолов'яга налив їм по стакану рому; потім ще по стакану. У нього був напуга на жердці, що весь час верещав. Береговий бриз доводив з гір важкі пахощі квітів і задував пасмістен біле волосся на очі чоловікові. Він вказав на «Каллао», увесь освітлений серед кола ліхтарів. — «Об'єднана Фруктова Компанія... Об'єднана Злодійська Компанія... Це ж монополія... коли ви не приймете їхніх цін, вони залишають ваші лімони гнити на пристані; це — монополія. Ви, хлопці, працюєте на купку злодіїв, але я знаю, що ви цьому не винні. Це я кажу для того, щоб ви розібралися в справах».

Несподівано для самих себе, Ларрі та Джо почали співати. Старий чоловік казав їм щось про бавовнопрядні машини та обробіток цукрової тростини і все підливав їм рому. Вони були чортячо п'яні. Вони не пам'ятали, як добулися до пароплава. Джо пригадував тільки темний кубрик і хрюпіння на койках, що коливалися навколо нього, потім

сон, що прибав його, ніби мішок з піском, і солодкий, вадкий смак рому в роті.

Через пару днів Джо звалився в гарячці, з страшними болями в суглобах. Він був непритомний, коли його висадили на берег у Сент-Томасі. Це була *дене* — й він прохворів два місяці перше, ніж здужав написати Дел про те, де він опинився. Госпітальний санітар сказав йому, що він п'ять днів не приходив до пам'яті, і вони всі думали, що він помер. Лікарі були сердиті, як чорти, бо це ж постовий госпіталь. Кінець-кінцем, він все таки білий чоловік та ще й непритомний, і вони не могли його віддати на з'їжу акулам.

Тільки в липні Джо одужав настільки, що міг блукати по крутих, запованих кораловим пилом вуличках міста. Він мусив залишити госпіталь і йому довелося б погано, якби кухар у матроських бараках не заглянувся на нього і не знайшов йому кутка в незаселеній частині бараку. Було душно, жодної хмарки не з'являлося в небі, і йому страшенно набридло дивитися на негрів, на голі горби та сину, закриту від моря гавань. Він подовгу сидів на старій вугляній пристані в холодку під шматком гофрованого заліза, дивлячись крізь щілини помосту у чисту, глибоку синьозелену воду, стежачи за зграйками рибок, що шукали поживи навколо паль. Він часто думав про Дел і про французьку дівчину в Бордо, про війну і про те, що «Об'єднана Фруктова Компанія» є купка злодіїв, а потім думки починали кружляти в його голові, як срібні, сині та жовті рибки навколо водоростей, що гоїдалися на палях, і потім виявлялося, що він спав.

Коли у гавань увійшов фруктовий пароплав, що простував на північ, він перестрів одного офіцера на пристані й оповів йому свою сумну історію. Йому дозволили проїхати до Нью-Йорку. Першим ділом він спробував побачитися з Джені; можливо, коли вона нарадить його, він облишить оце собаче життя й візьме постійну роботу на березі. Він подзвонив до рекламної контори Дж. Уард, Мургауза, де вона працювала, але дівчина коло телефону сказала йому, що вона тепер секретарка «самого» й поїхала на захід у командировку.

Він поїхав у Редгук і найняв койку у міссіс Ольсен. Там усі говорили про рекрутський набір та про те, що тепер хапають на вулиці кожного, хто не має при собі реєстраційної картки, й пришивають ухилиння від військової служби. І справді, одного ранку, коли Джо виходив з підземки на Уолл-Стріт, до нього підійшов фараон і запитав його про картку. Джо сказав, що він — моряк торгового флоту і щойно повернувся з плавання, й не мав ще часу зареєструватися, і що він — виняток, але фараон сказав, що нехай він розповість про це судді. Затриманих зібралася ціла партія і їх повели Бродвеєм; якісь фертики в юрбі клерків та прикащиків на тротуарах кричали на них: «Дезертири»! Дівчата шикали та тюкали.

У митниці їх загнали у підвальне приміщення. Був гарячий серпневий день. Джо протоптився до вікна крізь пінну гаркотливу юрбу. Здебільшого це були чуживці, були тут вантажники і просто портові бродяги. Дехто з них гарячився й похвалявся, але Джо пам'ятав про флот, тримав лязк за зубами й слухав. Він пробув там цілий день. Фараони нікого не пускали до телефону, вбиральня була одна і туди ходили тільки під ковчеєм. Джо ледве тримався на своїх підставках.

він іще не виходився як слід після *деме*. Він уже хотів був вислизнути, коли побачив знайоме обличчя. Сто чортів, та це ж — Глен Гардвік.

Глена підібрало англійське судно й приставило у Галіфакс. Він напався помічником машиніста на «Чеманг», що віз партію мугів у Бордо та генеральний вантаж у Геную; його мають устаткувати трьохдюрмовими гарматами, і дадуть на нього флотських гармачів, Джо неодмінно мусигь поїхати з ним. — «Невже ти гадаєш, що мене візьмуть?» — запитав Джо. — «Ще б пак, та їм же до зарізу потрібні морські офіцери; вони тебе взяли б і без атестата». Бордо звучало дуже добре, хіба ж не пам'ятає він своїх приятельок-дівчаток? Вони домовилися, що як тільки Глен виїде звідси, він подзвонить до міссіс Ольсен, щоб та принесла атестат Джо, — він був у сигарному коробку на узголів'ї його койки. Коли їх парешти підвели до столу на допит, чоловік виразу ж відпустив Глена, і сказав, що відпустить і Джо, коли принесуть сюди його атестат, і що їм негайно треба зареєструватися, хоч би вони й не підлягали мобілізації. — «Кінець-кінцем, не забувайте, хлопці, що тепер війна», — сказав інспектор біля столу. — «Шож, ми й не забуваємо», — відповів Джо.

Міссіс Ольсен прибігла з документами Джо, і Джо поспішив у контору в Східньому Нью-Йорку, і його взяли там за боцмана. Капітаном був Бен Тарбел, колишній перший помічник на «Гіггінботемі». Джо хотів зїздити у Норфольк і побачитися з Дел, але, враг його візьми, не такий тепер час, щоб залишатися на березі. Він міг зробити тільки одно: послати їй п'ятдесят доларів, позичених у Глена. Та в нього не було й часу, щоб журитися цим, бо вони відпливли другого ж дня з запечатаними інструкціями про місце зустрічі з охороною.

Пливти з охороною було не так щоб погано. Флотські офіцери на винищувачах та на «Салемі», командорському кораблі, віддавали накази, а капітани торгових суден крутилися сюди й туди, подаючи сигнали прапорцями. Цікаво було подивитися на Атлантийський океан, де всюди тяглися довгі вірвечки вантажних суден, вимазаних маскувальниками у сірі та білі водяні плями, як вивіски перукарень. В каравані були старі корита, якими ніхто не наважився б доїхати і до Стейтн-Айленда за мирного часу, а одне з нових дерев'яних суден судоплавного Бюра зіплене сяк-так з сирого лісу так сильно протікало, — хтось таки нажився на цьому — що його довелося залишити й потопити на півдорозі.

Джо та Глен курили свої люльки у Гленовій кабіні й подовгу балакали проміж себе. Вони вирішили, що все на березі — буза, і що єдине підхоже для них місце — синє море. Джо осточортіло зіпати на юрбу волоцюг, що становили його команду. Ледве вони вступили у зону, як усі судна пішли зигзагуватим курсом, і всі порядком перетрусилися. Джо ніколи не лаявся так у своєму житті. Що кілька годин зчинялася фальшива тривога з приводу підводних човнів, гідроплани кидали морські бомби, а збентежені гармаші стріляли на старі барила, на жмути водоростей та білки на воді. Всім аж полегшало, коли вони увійшли вночі у жіронду, де проміння прожекторів зустрічалося на воді, де миготіли вітрильні сигнали й усюди шмигали патрульні човни.

Приємно було вивантажити з пароплава брудних, тупітливих мулів, що провоняли усе судно, і позбавитися галасливих, лайливих конюхів. Глен та Джо пробули на березі лише кілька годин і не могли знайти Марселіни та Лулу. Гаронна зі своїми новими, збудованими американцями, залізобетонними пристанями скидалася на Делавар. Виходячи в море, їм довелося зупинитися на кілька годин, щоб покласти парову трубу, що протікала; вони побачили патрульний човен, що проходив повз них з кількома човнами на буксирі, набитими до облавків людьми, і вони подумали собі, що у німців зараз досить роботи на морі.

Цього разу вони пливли без охорони. Туманної ночі вони вислизнули з гавані. Коли один з палубних матросів вийшов наверх з папіросою в куточку рота, помічник збив його з ніг і сказав, що його заарештують, як паршивого німецького шпигуна, коли він повернеться додому. Вони пливли вздовж узбережжя Іспанії до самого фіністера. Капітан шойно взяв курс на південь, коли вони побачили за кормою справжнісінький періскоп. Капітан схопив сам колесо й ревною кризь трубу в машинний відділ, щоб дали найшвидший хід, хоч той хід, звичайно, не міг бути дуже швидким, а гармаші почали щосили стріляти.

Періскоп щез, але через дві години вони нагнали якийсь кетч, схожий на корито, мабуть іспанське рибальське судно, що простувало до берега, можливо у Віго; він похитувався від легенького вітру, що повівав з заходу-північного-заходу. Не встигли вони перетягти кільватер кетча, як пароплав здригнувся від вибуху, стовп води змочив усіх на мостик. Все пішло як по-заведеному. Залили тільки відділок № 1. На щастя вся команда встигла вибратися з кубрика й стояла у своїх рятувальниках на середній палубі. «Чеманг» трохи осів носом, більш нічого. Гармаші були певні, що це старий, чорний кетч кинув міну, й зо два рази вистрелили в нього, але пароплав так гоїдався на важких хвилях, що постріли пропали марно. У всякому разі, кетч зник з овиду за островом, що перегороджує вхід до рейду Віго. «Чеманг» входив до рейду найтихшим ходом.

Поки вони увійшли у канал напроти міста Віго, вода вже почала заливати смоки у відділу № 2, а в машинному відділі її вже було на чотири фути. Їм довелося сісти на тверду піддану міліну праворуч від міста.

Тепер вони знову опинилися на березі зі своїми клунками і стояли на вулиці перед конторою консула, чекаючи, щоб той знайшов їм якебудь пристановище. Консул був іспанець і говорив по-англійськи не так добре, як йому годилося б говорити, але обійшовся з ними добре. Ліберальна партія міста Віго запросила офіцерів та команду на бій біків, що мав відбутися по обіді. Знову тяганина; капітан одержав телеграфне розпорядження передати пароплав агентам компанії «Гомец і К^о» у Більбоа, що купили його так, як він був, і вже міняли йому реєстр.

Коли вони прибули в цирк, половина юрби привітала їх вигуками «Viva los Aliados» («Хай живуть союзники»), а інша половина зашикала й закричала: «Viva Mauga» «Хай живуть Маура»¹. Вони думали,

¹ Вожь іспанських консерваторів.

що відразу зайде бійка, але вийшов бик і всі втихомирилися. Бій биків був дуже поганий, але хлопці, в блискітках були браві молодці, і юрба, що сиділа навколо, весь час примушувала їх пити вино з невеличких чорних міхів, і передавала з рук у руки пляшки коньяку, отже вся команда перепилась й Джо весь час доводилося возитися з нею, щоб тримати хлопців у порядку. Потім місьреве товариство, що симпатизувало союзникам, улаштувало для офіцерів банкет, і вусаті пани виголошували запальні промови, яких ніхто не розумів, а америкашці гукали «ура» і співали «Йдуть хлопці», «бережіть домашнє вогнище», «Ми у Гамбург їдем на виставу». Головний механік, на ім'я Мак-Гіллікеді, виконав кілька фокусів на картах, і вечір видався блискучий. Джо та Глен спали разом у готелі. Служниця там була надиво гарна, але не дозволяла їм пустувати з собою. — «Ну, Джо,» — сказав Глен, коли вони лягали спати, — «це — чудова війна.» — «Слухай, здається, пробили три,» — сказав Джо. — «Ні, ми не били, ми гуляли,» — сказав Глен.

Вони три тижні чекали у Віго, поки урядовці сперечалися про їхній юридичний стан, і все це їм страшенно набридло. Потім їх посадили на поїзд до Гібралтару, де вони мали пересісти на судно Судоплавного Бюро. Три дні вони перебули в поїзді, і спали на твердих лавах. Іспанія була суцільний хребет великих, курних гір. У них були пересадки в Мадриді та Севільї, й кожного разу до них приходив чоловік з консульства і клопотався ними. У Севільї вони довідалися, що йдуть в Алхекірас, замість Гібралтару.

Коли вони прибули в Алхекірас, виявилось, що ніхто нічого не знає про них. Вони отаборилися в консульстві, поки консул посилав телеграми на всі боки; кінцем він відкупив для них два вагони й переслав їх у Кадікс. Іспанія була нічого собі країна, все скелі та вино та повногруді чорнобкі жінки та оливні дерева. В Кадіксі їх зустрів агент консульства з телеграмою у руці. Нафтовіз «Золота Мушля» чекав на них у Алхекірасі, і їх знов посадили у вагони, де вони підстрибували на твердих лавах, з припалими курявоюлицями, з набитими пилом ротами, не маючи копійки в кишені, щоб купити чогонебудь випити. Коли вони сіли на «Золоту Мушлю» о третій годині світлої місячної ночі, хлопці були такі стомлені, що попадали й поспули просто на палубі, поклавши голови на свої матерські мішки.

Наприкінці жовтня «Золота Мушля» висадила їх у Перт-Амбої. Джо одержав свою платню й з першим же поїздом поїхав у Норфолк. Йому осточортіло кричати на юрбу волоцюг у кубрику. Сто чортів, він покінчив з морем; тепер він оселиться на березі й спробує пожити сімейним життям.

Він почував себе чудово, коли їхав пороном від мису Чарльза, повз Ріпрапс, з бухти, повної білих баранців, у тиху, руду воду Гемитон-Родсу, де було тісно від кораблів; чотири великих панцерники стояли на якорі, всюди шмигали випищувачі і білий митний катер, виднілися масковані вантажні та вугільні пароплави, купка воєнних барж стояла на якорі окремо. Був блискучий осінній день. Він почував себе добре: в кишені в нього було триста п'ятдесят доларів. На ньому був добрий

костюм, він сильно засмаг і щойно добре пообідав. Враг його бери, йому треба тепер трохи кохання. Може у них буде дитина.

Порфольк безперечно змінився. Все у новеньких уніформах, промови вуличних ораторів на розі вулиць Мен та Гренбі, плакати Позики Свободи, грають оркестри. Він ледве впізнав місто, коли йшов від порону. Він писав Дел про свій приїзд, але тепер був стурбований майбутнім побаченням, бо останнім часом не мав від неї листів. У нього досі зберігся ключ від їхньої квартири, але він постукав, перше відчинити двері. В квартирі не було нікого.

Він стільки разів уявляв собі, як вона вибіжить йому назустріч. Але зараз тільки чотири години, вона, мабуть, ще на роботі. Мабуть, живе з подругою, який розгардіяш у кімнаті!.. На верьовці сушиться білизна, на всіх стільдах валяється одаг, коробка з недоїденими цукерками на столі... Господи, та в неї ж мабуть були вчора гості. Ойде половинка кекса, стакани, де вчора було вино, на підносі — купа папіросних недокурків, а серед них — недокурки сигари. Ох, мабуть у неї є деякі приятелі. Він зайшов у ванну кімнату, погодився і трохи причепурився. Що ж, Дел завжди всім подобалась; мабуть вона весь час приймала друзів, грала в карти і всяке таке інше. У ванній стояла банка з рум'янами та губною помадою, крапи були обсіпані пудрою. Джо почував себе якось чудно, голячись серед усіх цих жіночих речей.

Він почув на сходах її сміх та чоловічий голос; ключ кладіть у замку. Джо закрив свій чемодан й звівся. Дел підстригла собі волосся. Вона кинулася до нього й оповела йому руками шию. — «Я ж кажу, що це мій чоловік». Джо відчув помаду на її губах. — «Ах, як ти схуд, Джо! Бідний хлопчику, ти мабуть сильно хворів... Якби у мене було хоч трохи грошей, я б відразу сіла на пароплав і приїхала до тебе... Це Вілмер Тейло... Тобто лейтенант Тейло, він якраз учора дістав свій чин».

Джо на мить завагався, а потім простяг руку. У гостя було коротко підстрижене руде волосся й веснянкувате лице. На він була діагоналева уніформа, блискучий пояс і краги. На плечах у нього були срібні нашивки, на ногах — остроги.

— Він завтра їде за океан. Він хотів пообідати зі мною. Ах, Джо, мені так багато треба тобі розповісти, серденько!

Джо і лейтенант Тейло стояли, ніяково дивлячись один на одного, тим часом, як Дел метушилася навколо, прибираючи кімнату й весь час говорячи до Джо.

— Це жаліливо, я ніяк не можу вибрати хвилинку, щоб зробити щонебудь, і Гільда так само... Ти пригадуєш Гільду Томпсон, Джо? Ну, то вона жила зо мною весь час, щоб мені легше було платити за квартиру, і ми обидві щовечора працюємо у крамничці Червоного Хреста, і крім того я продаю Позик Свободи... Вона надумала змінити собі прізвище, бо в неї ж воно німецьке. Я пообіцяла називати її Глорією, але я весь час забуваю... Ти знаєш, Вілмере, Джо двічі мав справу з торпедою.

— Що ж, я гадаю, страшенні тільки перші шість разів, — пролебедів лейтенант Тейлор. Джо буркнув щось.

Дел зникла у ванній і причинила двері.— «Ви, хлопці, розташуйтеся догідніше. Я одягнуся за хвилинку».

Йогом з них не мовив і слова. Черевик лейтенанта Тейлора рипів, коли він переступав з ноги на ногу. Нарешті він видобув з кишені пляшку.— «Вип'ємо»,— сказав він.— Мій транспорт відпливає після півночі».— «Випити можна»,— сказав Джо, без усмішки. Коли Делла, переодягшись, вийшла з ванної, вона була разючо гарна. Вона стала багато кращою, ніж тоді, коли Джо востаннє бачився з нею. Він весь час роздумував, чи не підійти та не тьопнути цього офіцера, але той нарешті пішов; Дел сказала йому прийти за нею в крамницю Червоного Хреста.

Коли він пішов, вона сіла на коліна до Джо й стала розпитувати його про все; чи одержав він атестат на другого помічника, чи скучив за нею, та як їй хочеться, щоб він міг заробляти трохи більше грошей, бо їй страшенно не подобається отак жити з подругою, адже тільки так вона й може платити за квартиру. Вона трохи випила віскі, що залишилося від лейтенанта, скошлатила йому волосся й приголубила його. Джо запитав її, чи скоро прийде Гільда; вона сказала, що ні, бо в неї, побачення— вона зустрінеється з нею в крамниці. Але Джо пішов і замкнув двері, і вони вперше були по-справжньому щасливі, стискаючи одне одного в обіймах на ліжку.

Джо не знав, що йому робити з собою в Норфолку. Дел була цілий день у конторі, а вечорами сиділа в крамниці. Він звичайно вже лежав на ліжку, коли вона поверталася додому. Звичайно її проводив додому якийсьбудь армійський офіцер, або ще хтонебудь, і він чув, як вони розмовляли й жартували за дверима; й лежав на ліжку, уявляючи собі, як інший цілує та пригортає її. Він був готовий побити її, коли вона входила, й кричав на неї, і вони сварилися й кричали одне на одного, і вона завжди наприкінці казала йому, що він не розуміє її, і що вона вважає, що це непатріотично— втручатися в її працю на користь війни, іноді вони мирилися, і він сходив з ума від кохання, а вона робилася зовсім маленькою та і тоненькою в його обіймах і засипала всього його маленькими, коротенькими поцілунками, і він трохи не плакав від щастя. Щодня вона все крашала, а одягалася справді дуже елегантно.

Недільними ранками вона була така стомлена, що не хотіла вставати, і йому доводилося готувати для неї сніданок, і вони снідали разом, сидячи на ліжку, так, як він колись снідав з Марселіною у Бордо. Потім вона сказала йому, що вона без ума від нього, і який він славний хлопець, і як хочеться їй, щоб він знайшов собі хорошу роботу на березі й заробляв багато грошей, так щоб їй не треба було служити, і як капітан Барнс, у якого батько—мільйонер, хотів, щоб вона розійшлася з Джо і одружилася з ним, а містер Кенфілд з Дюпонової контори, той що виганяє 50. 000 на рік, хотів подарувати їй перли, але вона не взяла їх, бо думала, що це—нега-рзад. Від таких розмов Джо ставало дуже погано на душі. Іноді він починав говорити про те, як би їм завести дітей, але Дел завжди при цьому чудно кривилася й просила його не говорити про це.

Джо всюди шукав роботу; він мало не вступив майстром в одяг з ремонтних майстерень ньюпортських доків, але в останню хвилину

якийсь фрукт випередив його й перекопив у нього посаду. Разів зо два він ходив гуляти з Дел, Гільдою Томпсон, кількома армійськими офіцерами та мічманом з винищувача, але всі вони гордували ним, і Дел кожному дозволяла цілувати себе, і бігала в телефонну будку з кожним, хто мав на собі уніформу, і Джо страшенно мучився. Він знайшов більярду, де бували знайомі йому хлопці й де можна було дістати хлібної горілки, і став порядком напиватися.

Потім якось уночі, побувши зі своїми приятелями на боксі й після того трохи випивши, Джо зустрів на вулиці Дел у товаристві якогось паршивого офіцера. Було зовсім темно, народу на вулиці було мало, — і вони заходили у кожний темний ганок, і офіцер цілував і обіймав її. Коли він побачив їх у світлі ліхтаря й переконався, що то справді була Дел, він шідійшов до них і запитав її що в біса все це значить? Дел мабуть була напідпитку, бо почала хіхикати різким, товким голосом, і це розлютило його; отже він відступив трохи й тьопнув офіцера навілі просто в груди. Остроги дзенькнули й офіцер простягся на маленькому газоні під ліхтарем. Це трохи розсмішило Джо, але Дел стала люта, як чорт, і сказала, що попросить заарештувати його за образу мундира, за напад та побиття, і що він сам — нікчемний, сопливий болягуз, що ухилється від військової служби — і чого він никає дома, коли всі хлопці зараз на фронті б'ються з гувнами. Джо протверзівся, звів хлопця на ноги й сказав їм, що вони обоє можуть іти простісінько в пекло. Він пішов раніше, ніж офіцер, що, як видно, був сильно п'яний, і лише відплюбувався, встиг взятися до нього; він пішов просто додому, запакував свій чемодан і виїхав.

Вілл Стерп був саме в місті, отже Джо пішов просто до нього, підняв його з постелі й сказав, що покінчив з сімейним життям, і попросив позичити йому двадцять п'ять доларів на проїзд до Нью-Йорку. Вілл сказав, що це — чудово, і що таким хлопцям, як Джо, не годиться пав'якати з жінками. Вони балакали про всякі речі мало не до ранку. Потім Джо заснув і проспав аж до вечора. Він прокинувся саме вчасно, щоб встигнути на Вашингтонський пароплав. Він не взяв каюти й тинявся цілу ніч по палубі. Розбалакавшись з одним офіцером, він зайшов посидіти в каюту пілота, де захисно пахло старими люльками. Прислухаючись до плюскоту води під носом, і стежачи за хистким білим пальцем прожектора, що дотикався до буїв та маяків, він став опановувати себе. Він сказав, що їде в Нью-Йорк побачитися з сестрою і скласти іспити на другого помічника в Судоплавному Бюрі. Ного оповідання про те, як його судно зіткнулося з торпедою і, зробило велике враження, бо ніхто з команди «Домініон Сіті» не був на тому боді.

Йому приємно було, як у старовину, стояти на носі морозним листопадним світляком, вдихати знайомий солонуватий запах води. Потомак, пропливати повз цегляно-червону Александрію та Анакостію, арсенал та адміралтейство, бачити Монумент, що рожево витикався з ранкового туману. Пристані виглядали по-старому, яхти та моторні човни стояли на якорях насупроти, підходив Балтіморський пароплав, старенькі екскурсійні пароплави, зустрічі черепашки під ногами на пристані, навколо стояли негри-робітники. Потім він ускочив

у джорджтаунський трамвай, і незабаром уже йшов угору цегляною вуличкою. Дзвонячи біля дверей, він запитував себе, чого йому треба дома.

Мати постарішала, але була в дуже гарному настрої; вона весь час була заклопотана своїми пожильцями та дівчатами, що були вже обидві заручені. Вони сказали, що справи Джени йдуть добре, але життя в Нью-Йорку змінило її. Джо сказав, що він їде в Нью-Йорк складати іспити на другого помічника, і що він неодмінно побачить її. Коли вони запитали його про війну, підводні човни тощо, він не знав, що відповідати їм, і все віджартовувався. Він був радий, коли настав час їхати у Вашингтон на вокзал, хоч вони були дуже ласкаві з ним і, здається, думали, що бути другим помічником у такому віці — велике щастя. Він нічого не сказав їм про своє одруження.

Всю дорогу до Нью-Йорку Джо просидів у вагоні для курящих, дивлячися у вікно на ферми, стації, реклами та брудні вулиці фабричних міст у штаті Джерсі під зливним дощем — і все, що він бачив, нагадувало йому Дел і місця в околицях Норфолку й щасливі часи дитинства. Прибувши на Пенсільванський вокзал у Нью-Йорку, він відразу здав свій чемодан на сторону й пішов Восьмим Авеню, блискучим від дощу, на ріг вулиці, де жила Джени. Він здумав, що краще спершу протелефонувати їй, і подзвонив з сигарної крамниці. Голос її прозвучав якось сухо, вона сказала, що зараз — не вільна і зможе побачитися з ним тільки завтра. Він вийшов з телефонної будки й пішов вулицею, не знаючи, куди подітися. Під пахвою в нього був пакунок з парою іспанських шалей, що їх він купив для неї та для Дел в останню свою подорож. У нього був такий поганий настрій, що він хотів був кинути шалі в річка, але, роздумавшись, пішов до сходової камери на вокзалі й поклав їх у чемодані. Потім пішов у зал очікування й закупив люльку.

Сто чортів, йому треба випити. Він поїхав на Бродвей і пішов до Юніон-Скверу, спиняючися біля кожного приміщення, що скидалося на салун, але йому ніде не хотіли давати горілки. Юніон-Сквер був увесь освітлений; заліплений флотськими вербувальними плакатами. Велика дерев'яна модель папцерного корабля заступала один бік майдану. Там стояв натовп навколо молодої дівчини, одягнутої мориком, що виголошувала промову про патріотизм. Знову пішов холодний дощ і натовп розсипався. Джо пішов вуличкою й зайшов у шинок під назвою «Стара ферма». Він мабуть здався знайомим шинкареві, бо той сказав «Алло» й налив йому віскі.

Джо розбалакався з двома хлопцями з Чикаго, що пили віскі пивними кухлями. Вони сказали, що ця балачка про війну — облудна пропаганда, і що коли робітники перестануть працювати на військових заводах, де виробляються гранати для того, щоб відривати голови іншим робітникам, то ніякої проклятої війни не буде. Джо сказав, що вони, враг їх побори, кажуть правду, але ж подумайте сами, які великі гроші там можна заробити. Хлопці з Чикаго сказали, що вони сами працювали на військовому заводі, але тепер вони з цим покінчили, хай йому абищо, і що коли робітники заробляють кілька зайвих доларів, то це значить, що воєнні спекулянти одержують зайві мільйони.

Вони сказали, що росіяни вчинили добре, зробивши революцію та пострілявши проклятих спекулянтів, і що те саме трапиться й в Америці, якщо тут не вживуть заходів — та це й краще було б, враг його візьми. Буфетчик перекинувся до них через прилавок і сказав, що їм не слід так говорити, бо люди подумують, що вони — німецькі шпигуни.

— Але ж ти сам німець, Джордж, — сказав один з хлопців. — Буфетчик почервонів і сказав:

— Ім'я нічого не значить... Я — американський патріот. Я кажу це для вашої ж користі. А коли ви хочете сісти в тюрму — що ж, я не стану вам на заваді.

Але він почастував їх за свій рахунок і Джо здалося, що він погоджується з ними.

Вони розпили ще пляшку: Джо сказав, що все це — правда, але що в бісового батька поробиш? Хлопці сказали, що можна прилучитися до спілки «Індустріальних Робітників Світу», одержувати червону картку й бути класово-свідомим робітником. Джо сказав, що ця справа годиться тільки для чужоземців, але, якби хтонебудь заснував партію білих для боротьби з спекулянтами та проклятими банкірами, то він би пристав на це. Хлопці з Чикаго почали дратуватися й сказали, що члени ІРС такі ж білі, як і він, і що політичні партії — дурниця — і що всі хлопці з півдня — штрейкбрехери. Джо відсунувся геть, і вже поглядав на хлопців, кого б із них першого вдарити, коли втрутився буфетчик. Він був товстий, але широкоплечий, і блакитні очі його дивилися недобре.

— Слухайте, волоцюги, — сказав він, — що я скажу вам: я, звичайно, німець, але хіба я за кайзера? Ні, він — наволоч, а я соціаліст і живу тридцять років у Нью-Йорку, маю будинок, плачу податки, і я — добрий американець, але це не значить, що я воюватиму за банкіра Моргана, ні в якому разі. Я знаю американських робітників, членів соціалістичної партії, тридцять років, і вони тільки те й роблять, що сваряться один з одним. Кожний сучий син вважає себе крадім за іншого сучого сина. Ви, ледацюги, забираєтеся звідси... час закривати... Я закрию приміщення й піду додому.

Один з чикагських хлопців почав сміятися.

— Гаразд, Оскаре, це мабуть горілка вплинула на нас... Після революції все буде інакше.

Джо все ще хотів битися, але заплатив за випивку, останньою кредиткою, і буфетчик, досі червоний від своєї промови, підвіс до уст кучоль пива. Він здув з нього піну й сказав: «Коли я говоритиму так, то втрачу свою роботу».

Всі потиснули один одному руки, і Джо вийшов у вітрлий дощ, що находив з північного сходу. Він знову пішов на Юніон-Сквер. Вербувальні промови скінчилися. Модель панцерника була темна. Пара обідраних хлоп'ят скулилася в затишку за вербувальним наметом. У Джо був паршивий настрій. Він спустився в підземку й став чекати поїзда на Бруклін.

В квартирі міссіс Ольсен було темно. Джо подзвонив і вона незабаром вийшла в стебнованому рожевому халаті й відчинила двері. Вона була сердита, що її збудили, й вилаяла Джо за пияцтво, але

дала йому койку й на ранок позичила п'ятнадцять доларів, щоб він трохи причепурився, поки одержить роботу на одному з пароплавів Судоплавного Бюра. Міссіс Ольсен виглядала стомленою й постарілою, вона казала, що їй болять попереки і що вона вже не може впоратися зі своєю роботою.

Вранці Джо прилаштував їй у коморі кілька полиць і виніс купу сміття, а потім пішов у вербувальну контору Судоплавного Бюра, щоб запитатися до офіцерської школи. Клерк за конторкою, що ніколи не бував у морі, задав йому купу ідіотських запитань, і сказав прийти через тиждень довідатися, яке вирішення буде на його прохання. Джо розгнівався, послав його до... й вийшов.

Він повів Джені вечеряти, а потім у театр, але вона говорила те саме, що й інші, й картала його за непристойні слова, отже він не дуже весело збув з нею час. Але шалі їй сподобалися, і він був радий, що їй так добре ведеться в Нью-Йорку. Розповіді про Дел він так і не встиг.

Провівши її додому, він не знав, куди подітися. Йому хотілося випити, але після вечора з Джені та всього іншого в нього нічого не лишилося від п'ятнадцяти доларів, позичених у міссіс Ольсен. Він пішов до відомого йому салуну на Десятім Авеню, але салун був уже закритий: заборона на час війни. Тоді він пішов назад до Юніон-Скверу, може той хлопець Текс, що його він бачив, коли йшов з Джені через сквер, досі сидить там, і він зможе з ним поговорити трохи. Він сів на лаві супроти бутафорського панцерника й став розглядати його: не погана робота. Сто чортів, шкода, що я ніколи не бачив, як там у середині, в справжньому панцернику,— думав він, коли Текс опустився на лаву поряд з ним і поклав йому на коліно руку. Ледве Текс доторкнувся до нього, як Джо зрозумів, що йому не подобається цей хлопець, очі в нього посаджені надто близько одне від одного.

— Чому ти такий кислий, Джо? Мені казали, що ти складаєш іспити?

Джо кивнув, нахилився й обережно сплюнув собі між черевиків.

— Що ти скажеш про цю модель панцерника— дуже гарна, правда? Їй-богу, ми щасливі, що не воюємо з німцями в траншеях десь за морем!

— О, я зовсім не від того,— пробурчав Джо,— мені плювати.

— Слухай, Джо, у мене наклывується одне дільце. Правда, мені не слід би ляпати про це скрізь, але ти ж хороший хлопець. Я знаю, що ти не розкажеш нікому. Я без роботи вже два тижні, щось не гаразд з моїм плушком. Розумієш, я зовсім хворий, слово честі. Я не можу більше працювати на важкій роботі. Мене годувала одна знайома дівчина. Так отож, я сидів на лаві в цьому сквері, коли добре одягнений хлопець підсів до мене й розбалакався зі мною. Він здався мені одним з тих фертиків, що шукають підходящого товару, розумієш? Ну, думаю,— це йому вскочить у копійку; бо й справді, сто чортів, що ж робити, коли я хорий і не можу працювати?

Джо сів, відкинувшись, витягнувши ноги й засунувши руки в кишені, і пильно дивився на обрис панцерника па тлі будинків. Текс, говорив швидко, нахилиючи своє лице до лиця Джо.— «Виявилось,

що сучий син — шпигун. Ну й злякався ж я! Таємний агент. Його начальник — Бернс... він вистежує червоних, дезертирів, німецьких шпигунів, хлопців, що не вміють тримати язик за зубами... І що ж — він пропонує мені роботу, двадцять п'ять доларів на тиждень, якщо я працюватиму як слід. І все, що я маю робити, — це вештатися всюди та слухати, що люди говорять, розумієш? Коли я почую щонебудь не стопроцентне, я переказую про це начальникові, а він вже розбирає справу. Двадцять п'ять доларів на тиждень, та ще й служба на користь батьківщини, а якщо я потраплю в яку історію, Бернс визволить мене... Що ти скажеш про такий заробіток, Джо?

Джо став на ноги. — «Мені час у Бруклін». — «Зачекай... Бачиш, ти завжди добре ставився до мене. Ти згодний, я бачу, Джо... Я зведу тебе з цим хлопцем, коли хочеш. Він славний хлопець, освічений, і всяке таке інші, і знає, де можна добути доскоchu горілки та дівчат, якщо тобі цього захочеться». — «Сто чортів, я піду в море, далі від цього г-а», — сказав Джо, повернувшись спину й пішов до станції підземки.

ФОТО-ОКО (34)

Його голос був за три тисячі миль звідси він все хотів встати з ліжка щоби йому були яскраво рожеві він задихався Ні хлопча ти краще лежи спокійно ми не хочемо щоб ти ще більше застудився тим то мене й надіслали сюди доглядати тебе й стежити щоб ти не вставав з ліжка

Кімната з круглою як бочка стелею вся дхне пропасницею, вапном та карболовою хворі італійці надворі сирена повітряної тривоги в кошмарі

(Местре вузлова станція і місячне світло на Бренті й центральний госпіталь і тимчасовий склад амуніції

карболове синє місячне світло)

він все намагався встати з ліжка Хлопча ти краще лежи спокійно його голос був у Мінезоті та хіба ж ви нерозумієте щочоловіковітреба встати у мене побачення розглянутиважливу справу тим людям ніколинеслідбитаказалежуватися в ліжку я втрачу свій вклад Ради бога чи не думаєте ви що я вже зовсім банкрут?

Хлопчетобі треба лежати спокійно ми в госпіталі у Местре у тебе невеличка пропасниця від неї тобі здається все чудним

Та обличчя ж чоловіка! Ти в одній банді з ними осьучіміріч я знаю вони прийшлиобібратимене вони думають що я ідіот молодосос щовклавгроші я покажу, їм я відіруу їм їхнюпрокляту головушку!

Моя тінь на склепінні велетенська й незграбна тремтить і коливається від однієї свічки що бризкає червоним у сиру карболову зпмову ніч у госпіталі над тінию на койці треба його тримати за

плечі класти на ліжко Керлі здоровий хлопець не зважаючи на (чуються їхні мотори зараз вибухнуть антиповітряні батареї мабуть чудово там у місячному світлі далеко від смороду карболки та вбиралень та хворих італійців)

знову сідаю й припалюю папіросу від свічки він ніби спить дихає дуже важко дихають запалені легені можу чути свій подих і стук води в крані лікарі та санітари всі внизу в захистку від повітряного нападу їм не чути навіть стогону хворого італійця

Господи невже хлопець умирає?

Вони вимкнули свої мотори маленькі барабани у мене у вухах напевне через це їх називають барабаннями (там угорі в синьому місячному сяйві австрійський спостерігач сягає рукою до шнура щоб перекинути віз з яблуками) вогник свічки тихо стоїть у повітрі.

не цього разу але бам у бік голови збудив Керлі і брязкіт шибок у вікнах нагорі свічка затремтіла але не погасла склепіння коливається від моєї тіні і тіні Керлі чорт він сильний у голові повно гарячкового чаду Хлопче тобі треба лежати в ліжку (вони таки перекинули віз з яблуками), скалки шрапнелі падають як град надворі Хлопче тобі треба знову лягти на ліжко.

Але в мене побачення божемиймилий чи не скажете ви як мені потрапити знову до своїх згляньтесь батечку я немавнадумцілихого це я про тих про всіх голос розходитьсь стогоном я знову підтягую ковдру йому до підборіддя знову запалюю свічку знову закурю папіросу, знову дивлюся на годинник мабуть скоро день десять годин мене не змінять до восьмої

оподаль голос підноситься все вище й вище й налітає як сирена повітряної тривоги аййОУТУ

КІНОХРОНІКА XXV

частини генерала Першинга сьогодні захопили ферму Бель-Жуайзе і південні околиці лісу Лож. Америкаців зустріли тільки незначним кулеметним вогнем. Цим просуванням мають випрямити лінію фронту. Крім цього, наші дії на фронті

сьогодні полягали головним чином у артилерійському вогні та бомбардуванні. Роз'їзди оперують навколо Беллуно випередивши потік союзників, що летиться крізь прохід Кверо в районі Грайна.

ПОВСТАЛІ МАТРОСИ НЕ БОЯТЬСЯ СОЮЗНИКІВ

Bonjour ma cherie
Comment allez vous
Bonjour ma cherie
Як живеться тобі?

після довгої наради з військовим та державним секретарями президент Вілсон повернувся у Білий Дім сьогодні надвечір, як видно, дуже вдоволений, що події весь час розвивається так, як він передбачав

*Avez vous fiancé ? Cela ne fait rien
Voulez vous coucher avec moi ce soir ?
Слухай, маленька, комбьєц ?*

ДОПОМАГАЙТЕ ДЕПАРТАМЕНТОВІ ПОСТАЧАННЯ — ВИКРИВАЙТЕ СПЕКУЛЯНТІВ

лорд Роберт, права рука міністра закордонних справ Бальфура, додав: — «коли ми переможемо, відповідальність за судьби Америки та Великобританії лежатиме не тільки на уряді, а й на всьому народі». Поява червоного прапора на наших вулицях є ознака рознузданості сваволі і анархічних, антидержавних настроїв, так само як чорний прапор є символ усього огадного

ЛЕНІН ПОЇХАВ ДО ФІНЛЯНДІЇ

тут мені як щурові в млині гарно сьогодні другого жовтня. У неділю я брав участь в бою і мене поранило кулеметною кудею в ліву ногу над коліном. Я в центральному госпіталі і мені дуже гарно. Я пишу лівою рукою, бо моя права рука в мене під головою

БІРЖА МОГУТНЯ, АЛЕ ДІЯЛЬНІСТЬ ЇЇ ОБМЕЖЕНА

*Колись я наважусь і вб'ю торніста
Колись його мертвим знайдуть в трані
Я суржу в нього вирву вирву
і розтопчу її й кину в прірву
і потім
у ліжку пролежу весь вік.*

ДОН-КІХОТ З ІНДІАНИ

Гіббен, Пекстон, журналіст, Індіанополіс, штат Індіана, 5-го жовтня 1880 р. — син Томаса Ентрекіна та Джюлії Мерріл (Кетчем) бакалавр мистецтв, Прінстон, 1903, майстер мистецтв, Гарвард, 1904.

В ті роки, коли Гіббен підростав, усі на середньому заході були стурбовані: щось було не гаразд з Американською Республікою; може це Зоологій Сгандард, Привілей, Капіталовкладення, Уола-Стріт?

Багаті багатшали, бідні біднішали, з дрібних фермерів видушували всі соки, робітники працювали по дванадцять годин на день — їм вистачало тільки на прожиток; прибутки були для багатих, закон був для багатих, фараони були для багатих;

Чи ж для цього пілігрими пробивалися крізь шторм, обсіпали індіанців, що тікали, дробом із своїх мушкетонів

і будували кам'яні ферми нової Англії,

чи ж для цього піонери перевалили через Аппалахські гори,

з довгими мисливськими рушницями на худих спинах,

з жменю зерна в кишені шкіряної куртки,

чи ж для цього індіанські хлопці застрелили Джонні Реба й зробили чорних людей вільними?

Пекстон Гіббен був маленький заводіяка, належав до однієї з найкращих сімей (у Гіббенів була оптова мануфактурна торгівля в Індіанополісі); у школі багаті діти не любили його, бо він водився

з бідними дітьми, а бідні діти не любили його, бо батьки його були багаті,

але він був найкращий учень у Шорт-Рідж-Гай, редагував шкільну газету, перемагав у всіх дебатах.

І Принстоні він був типовим молодим студентом, редагував «Тигр» не крився, що любить залицятися до дівчат, блискучо складав іспити і був більшом на оці для всіх святеників. Звичайно блискуча молодь його класу й стану обирає для себе юридичну кар'єру, але Гіббс мріяв про мандрівки і романи à la Байрон та де-Мюссе, комільфотні пригоди у чужих краях, отже тому що його сім'я була одна з найкращих в Індіані і підтримувала дружні відносини з сенатором Беверіджем, він одержав посаду в дипломатичному корпусі:

3-й секретар і 2-й секретар Американського посольства в С. - Петербурзі і Мексика-Сіті 1905-6 р. р. — другий посол і повірений у справах, Богота, Колумбія, 1908 9 р. р.; Гаага й Люксембург — 1909—12 р. р. Сант-Яю де Чілі 1912 р. (пішов у відставку).

Пушкін замість Мюссе; С. - Петербург — романтика молодого ледді:

позолочені шпилі під платиновим небом, крижаносіра Нева, бистра й глибока під мостами, де дзвенять дзвіночки сарей; поворот з Островів з кохавкою великого князя, найвродливішою найзалюбленишою співачкою неаполітанських вуличних пісень.

Пачка карбованців на стіл у високій кімнаті, де блищать люстри, моноклі, діаманти на білих плечах;

білий сніг, білі скатерті, білі простирадла, кахетинське вино, горілка, свіжа, як щойно скошене сіно, астраханська ікра, осетер, фінська лососина, лапландські куріпки і найвродливіші в світі жінки;

але настав 1905-ий рік, якось уночі Гіббс вийшов з посольства і побачив червоне палахкотіння на втопаному снігу Невського

і червоні прапори, кров, замерзлу в коліях, кров, що сочилася по трамвайних рейках;

він побачив кулети на балконах Зимового палацу, козаків, що нападали на беззбройний натовп, що жадав миру, хліба та трохи свободи,

чув гортання ревнії російської марсельєзи, якийсь упертий струміль повстання спалахнув у старій американо-кавській крові, він цілу ніч ходив по вулицях з революціонерами, скомпромітував себе в посольстві

і його перевели у Мексіку-Сіті, де ще не було революції, тільки неони, попи і тиша великих вулканів.

Сентіфікоси¹ обрали його членом жокей-клубу,

де у величому будинку з синіх пубельських кахоль він програв на рулетці всі свої гроші й допоміг друзям розпити останні ящики шампанського, що залишилися від Кортесового погрому

¹ «Партія вчених» — реакційна партія в Мексикі.

Повірений у справах у Колумбії (він ніколи не забував, що зобов'язаний своїй кар'єрою Беверіджеві; він палко вірив у Рузвельта, у справедливість та реформу, закони проти трестів, велику Палицю, що розполює хабарників та злочинців-багатіїв, і забезпечить для звичайної людини те, що їй належить), він допоміг інсценувати революцію, що відняла зону каналу у єпископа Боготи, згодом він боровив Рузвельта — підчас Пулітцерівського процесу про клевету; він був прогресист, вірив у канал та в Т. Рузвельта.

Його зіпхнули в Гаагу, де він спав на темних засіданнях Міжнародного Трибуналу.

В 1912-му році він покинув дипломатичну службу й повернувся додому агітувати за Рузвельта,

добувся до Чикаго вчасно, щоб почути, як з'їзд співав у Колізеї «Вперед, христові воїни»; серед тиску голосів та вигуків він почув тупіт російської марсельєзи, похмуру мовчанку мексиканських пеонів, колумбійських індіанців, що чекають визволителя, у відгомоні гімну він чув розмірені такти Декларації незалежності.

Балачки про соціальну справедливість вичерпалися; Т. Рузвельт був флюгер, як і всі інші, Американський Олень був набитий такою самою тирасою, як і ДОП.

Пекстон Гіббен виставив у Індіані свою кандидатуру до Конгресу, як прогресист, але Європейська війна одвернула увагу публіки від соціальної справедливості.

Військор «Шоттизмневіка Колльєра» 1914 — 15 р. р., штатний кореспондент «Ассошіейтед Пресс» у Європі 1915 — 17 р. р., військор «Шоттизмневіка Леслі» на близькому Сході і секретар Російської Комісії Допомоги Близькому Сходу, червень-грудень 1921 р.

В ті роки він зовсім забув про ліловий шовковий халат дипломата, туалетне приладдя з словової кості, маленькі tête-à-têtes з великими княгинями,

він поїхав у Німеччину секретарем Беверіджа, бачив, як німецька армія відбивала крок, ідучи через Брюсель, бачив Пуанкаре, що йшов довгими, рокованими на руїну, галереями Вердена між шерегами злих, напівповсталих солдатів у синьому, бачив гангренозні рани, холеру, тиф, маленьких дітей з опухлими від голоду животами, червиві трупи, що лишилися після сербського відступу, п'яних союзних офіцерів, що ганялися по столах за хворими, голими дівчатами в борделях Салоніків, солдатів, що грабували крамниці та церкви, французьких та англійських матросів, що билися пивними пляшками в барах;

походжав по терасі з королем Константином підчас бомбардування Афін, бився на дуелі з членом французької комісії, який підвісив й вийшов з ресторану, коли якийсь німець сів за стіл обідати у «Великобританії». Гіббен вважав дуель за жарт, аж поки всі його друзі почали надивити циліндри; він став і дозволив французові двічі вистрелити в себе, а потім вистрелив в землю, в Афінках, як і всюди, він весь час потрапляв у різні історії, хирний заводіяка, що завжди був готовий обстоювати своїх друзів, зведених, або

якусь ідею, надто необачний, щоб побудувати для себе схожий спектательний кар'єри.

Чин 1-го лейтенанта ФА, листопад 27 — 1917 р.; капітана, травень 31 — 1919 р.; служив у військово-учбових таборах, Грант; у Франції в 332-му піхотному полку; фінансовий відділ головного управління; в генеральн. шт. на посаді ген. інспект. Американського Експедиц. Корпуса; у відставці з 21 серпня 1919 р.; капітан Червоного Хреста, лютий 7, 1920 р.; знову в армії, лютий 7 — 1925 р.

Війна в Європі була кривава, брудна, безглузда, а війна в Нью-Йорку викрила таке глибоке болото підлоти та лицемірства, що кожний, хто бачив все це, ніколи більше не зможе почувати себе так, як до війни; у військових навчальних таборах було інакше, хлопці вірили у Світ, відновлений для Демократії, Гіббен вірив у Чотирнадцять Пунктів, він вірив у Війну для закінчення війни.

У складі військової місії в Арменії, серпень-грудень 1919 р.; штабний коресп. «Чикаго Трібюн» у Європі; у складі Комітету Допомоги Близькому Сходу 1920 — 22 р. р.; секрет. Російської комісії Червоною Хрестом в Америці 1922 р.; віце-директ. Нансенової місії 1923 р.; секрет. американської комісії допомоги російським дітям, квітень 1922 р.

У рік голоду, холери, тифу Пекстон Гіббен поїхав у Москву з комісією допомоги.

В Парижі досі торгувалися за ціну крові, сварилися над ігравковими прапорами, річковими кордонами на рельєфних картах, історичним призначенням народів, а тим часом за лаштунками випробувані майстри підрядів, Детердінґи, Захарови, Стівнеси сиділи тихо та дбали для себе сировину.

У Москві був порядок,

У Москві була робота,

У Москві була надія;

Марсельеза 1905-го р., вперед христові воїни 1912-го р., похмура пасивність американських індіанців, піхоти, що чекає смерті на фронті, все це чулося у великому могутньому гриміні Марксового «Інтернаціоналу».

Гіббен вірив у новий світ.

Знову в Америці.

Хтось добув фотографію, де був знятий капітан Пекстон Гіббен, коли він клав вінок на могилу Джона Ріда; його хотіли викинути з Червоного Хреста.

У Прінстоні, на двадцятирічних зборах його випуску, його співучні намагалися лічувати його; вони були п'яні і може то був тільки школярський жарт, що спізнився на двадцять років, але вони вже накиннули були йому петлю на шию,

на шибеницю проклятих червоних, немає більше місця в Америці для реформ, немає більше місця для старих лозунгів: соціальна справедливість, прогрес, повстання проти гніту, демократія; загнуйте червоних,

не давайте їм грошей,

не давайте їм роботи!

Член Ліги американських письменників, товариства учасників колоніальних воєн, ветеранів закордонних воєн Американського легіона; член Королівського та Американського географічних товариств; кавалер російського ордена Св. Станіслава, грецького ордена Спасителя, японського ордена Святого Скарбу. Клуби: Прістонський, Журналістів, Громадянський (Нью - Йорк).

Азтор: Константин і грецький народ, 1920; Голод у Росії, 1922. Генрі Уард Бічер, американський портрет, 1927. пом. 1929 р.

КІНОХРОНІКА XXVI

ЕВРОПА НА ОСТРІІ НОЖА

*Tout le long de la Tnamise
Nous sommes allés tout les deux
Gouter l'heure exquise*

в таких обставинах здається дивним, що Департамент юстиції ставиться з явною прихильністю до тих, що узилилися від мобілізації, з побажливостю — до засуджених анархістів, і з чимсь дуже подібним до байдужості — до переважної більшості тих, досі неув'язаних і невисланих на протязі кількох років після організації Стільної Корпорації Сполучених Штатів Уолл - Стріт займалась впрямом кубічних ярдів води вприснутої у капітал.

ПІСЛЯ ЗАКРИТТЯ НАСТАЛО ПОЖВАВЛЕННЯ ЗІ СТАЛЛЮ

*Куди ми, хлопці, йдемо звідсіля
Куди ми йдемо із міста*

*Світлаочі з Гарлема ми йдемо
У Джерсі - Сіті на пристань*

перемога у війні так само залежить від індустриальних робітників, як і від солдатів. Наше дивовижне досягнення у День Незалежності, коли ми спустилися на воду сто пароплавів, показує, що ми можемо домогтися ще більшого успіху. **ж**що ми візьмемося до роботи з справжнім патріотичним запалом;

САМАРІТЕНСЬКІ КУПАЛЬНІ ЗАТОПЛЕНО ПОВІДДЮ СЕНИ

*Нехай я не знаю
За що ця війна,
З'ясується швидко
для мене вона,
Тому — моя любов
Випри слюзу
Я тобі в подарунок
Царя привезу
І турка добуду
І Кайзера теж
Якою ще подивлю
Від мене ти ждеш*

ПІСЛЯВОЄННІ ПЛАНИ ЕКСПЛУАТАЦІЇ ВУЛКАНІЧНИХ СИЛ ЕТНІ

СТАРОВИННЕ МІСТО В СУТІНКАХ НАВІТЬ УГНЕДІЛЮ НЕ ДЗВОНЯТЬ ПО ЦЕРКВАХ

*Куди ми хлопці йдемо звідсіля
Куди ми йдемо із міста*

У Фонтенебло, вишикувані у сквері перед палацом Франциска I-го, вони вперше побачили великі сірі «фіати» — санітарні автомобілі, якими вони мали їздити. Скайлер прийшов і розповів їм, як він розбалакався з шоферами-французами, від яких вони приймали машини, — вони зараз люті як чорти, бо ж їм тепер треба повертатися на фронт. Вони запитували, якого чорта американці замість того, щоб сидіти дома та пильнувати свої справи, їдуть сюди й заповнюють тут усі теплі місця? Увечері чота розташувалася на квартирах у невеличкому містечку в Шампані — у критих толем і пропахлих карболкою бараках. Виявилося, що того дня було Четверте Липня, отже квартирмейстер розпорядився видати на вечерю шампанського, а потім прийшов генерал з білими моржовими баками і виголосив промову про те, як з допомогою *Amérique héroïque* буде забезпечена *la victoire* і запропонував тост на честь президента Вільсона. Командир чоти Білль Нікербокер підвівся, трохи нервуючись, і виголосив тост на честь *la France héroïque*, героїчної П'ятої Армії та *la victoire* на різдво. Феєрверк улаштували боші, вони зробили повітряний рейд, що примусив усіх втекти до бомбозахистку.

Ї Ледве вони спустилися вниз, Фред Семмерс сказав, що тут страшенно смердить і що йому хочеться випити, і разом з Діком пішов шукати шинку, тримаючись попід стріхами хат, щоб уникнути випадкових справжельних скалок з зевітних гармат. Вони знайшли невеличкий бар, повний тютюнового диму та французьких солдатів, що співали *La Madelon*. Всі присутні голосно привітали їх, і відразу їм запропонували дюжину стаканів. Вони вперше закурили „*caporal ordinaire*“ і всі пили з ними, так що, коли шинок закрився і сурми заграли сигнал, який у французів відповідає нашій вечірній зорі, вони пішли злегка похитуючись, чорними вулицями, рука в руку з двома французами, що пообіцяли знайти їм їхні квартири. Французи казали, що війна — паскудство, а перемога — мерзенна брехня, і жадібно допитувалися, чи знають щонебудь *bes americains* про *la revolution en Russie*. Дік сказав, що він пацифіст, і готовий обстоювати всі засоби, якими можна спинити війну, отже вони дуже значливо потисли один одному руки й забалакали про *la revolution mondiale*¹

Коли вони вже лежали на своїх койках, Фред Семмерс раптом підвівся, закутавшись у ковдру, і сказав своїм курйозним урочистим тоном: — «Хлопці, це не війна, це чортова божевільня».

У їхній чоті було ще два хлопці, що любили пити вино та цвєнкати сьак-так по-французьки: Стів Уорнер, гарвардський студент, та Ріплі, першокурсник з Колумбії. Вони всюди блукали в'я'тьох, вишукуючи по околицішніх селах шинки, де можна було дістати омлет та печені яблука, і обходили щовечора пивниці: їх почали називати «Гренадиновою»² гвардією. Коли чота рушила на Буа-Сакре під Вер-

¹ Світова революція.

² Гренадин — напій, що виготовляється з гранат.

деном і розквартирувалася на три дощових тижні в невеличкому зруйнованому селі, що звалось Еріз-ла-птіт, вони поставили свої койки поруч у кутку старого напівзруйнованого амбара, куди їх загнали. Дощ не переставав ні в день ні вночі; щільний день і цілу ніч повз них лізли ваговози крізь глибокий рідкий глієй дороги, везучи людей та боеприпаси у Верден. Дік часто сидів на своїй койці, дивлячись крізь двері на розгойдані заляпані болотом обличчя молодих французьких солдат, що їхали у наступ, п'яні, одчайдушні, вигукуючи *à bas la guerre, mort au vaches, à bas la guerre*.¹ Якось у амбар несподівано увійшов Стів, обличчя його над мокрим плащем було бліде, очі мигтіли, і він сказав тихо: «Тепер я знаю, як у часи терору виглядали вози, на яких везли засуджених на смерть, оце ж вони і єсть, оті вози».

Дік з полегшенням переконався, коли вони нарешті виїхали на лівію вогню, що він боїться не більше, ніж інші. Виїхавши вперше на свій пост, він і Фред заблукали в потрошеному артилерійськими набоями лісі, і саме намагалися вивести автомобіль на невеличкий нагорбок, голий, як поверхня місяця, коли три набой з австрійської 88-міліметровки просвітили над ними, неначе три удари батоном. Вони й самі не знали, як зскочили з машини в рів, але, коли рідкий блакитний дим, що пахтів мигдалем, розійшовся, вони обидва лежали ницьма в болоті. Фред зовсім розклеївся і Дікові довелось обняти його й весь час шептати на ухо: — «отямся, хлопче, нам треба звикнути до цього. Отямся, Фред, зараз ми одуримо їх». Вся ця пригода йому здалася смішною, і він весь час сміявся, їдучи понад дорогою до спокійнішої частини лісу, де перев'язочний пункт догадалися розташувати якраз перед батареєю 405-ої ділянки, так що кожний постріл гармати мало не викидав поранених з койок. Одвізши поранених у розподільник, вони повернулися в роту й продемонстрували товаришам три зазубрених діри, пробитих скалками набойів у борту машини.

На другий день почалася атака і контратака, і заслонний вогонь і велика газова атака; три дні рота працювала по двадцять чотири години і під кінець у всіх оказалась дизентерія і розладналися нерви. Одного хлопця контузило, хоч він був дуже боязкий і не їздив на лівію, і його довелося відіслати в Париж. Двох інших довелося евакуювати через дизентерію. Гренадинова гвардія пройшла крізь атаку щасливо, тільки Стів та Ріплі якось уночі трохи нюхнули гірчачного газу на П2 і блювали щоразу, коли брали щонебули у рот.

Вони відпочивали двадцять чотири години — й сходилися тоді в невеличкому саду в Ресікурі, де була їхня база. Сад прилягав колись до рожевої вілли, але вілла була потрошена на порошок, так ніби велика нога наступила на неї. Сад зацілів, тільки заріс бур'яном без догляду, троянди саме були в цвіті, а метелики та бджоли гули навколо квіток сонячними вечорами. Спершу гудіння бджіл здавалося їм віддаєними *arrivés*² — і вони попадали животами на землю.

¹ Геть війну, смерть жеротникам.

² Набій, що потрапив у ціль.

почувши його. Посеред саду був колись цементовий басейн, і вони частенько сиділи в нім, коли німцям раптом сходило на думку обстріляти дорогу та міст поблизу. Обстріл повторювався регулярно тричі на день, а в інтервалах можна було трохи погуляти. Хто-небудь із них застоював черги у похідній крамниці й купував для всіх південнофранцузьких днів та шампанського по чотири п'ятдесят за пляшку. Потім вони скидали сорочки, якщо було сонячно, і підсмажували собі спини та плечі, і сиділи в сухому басейні, смакуючи дині та п'ючи тепле сидрове шампанське, і розмовляли про те, як вони повернуться до Штатів і заснують підпільну газету на зразок „La libre Belgique“, щоб розповісти народові, що таке війна.

Найбільше Дікові впадав на душу маленький відхідник, що нагадував йому відхідники на фермах Нової Англії, з чисто вишарпаним сидінням і цівмісяцем у дверях, крізь який сонячними днями сюди й туди з заклопотаним байдужим лїтали оси, що гвіздалися у стелі. Він сидів там, коли йому болів живіт, дослухаючись до тихого гомону своїх друзів, що розмовляли в висохлому басейні. Стоячи у відхіднику й підтираючись кількома старими, пожовклими листками „Petit Journal“ за 1914 рік, що досі висіли на гвіздку, і слухаючи їхні голоси, він почував себе щасливим, так ніби тут була його батьківщина. Одного разу він повернувся у басейн, заціпаючи пояс, і кажучи:—«Знаєте, я думаю про те, як чудово було б, якби можна було реорганізувати клітинки свого тіла у якийсь інший організм... таке паскудство—бути людиною... я хотів би бути котом, гарненьким, безтурботним хатнім котом, що сидить біля вогню».

— Ще б пак,—сказав Стів, беручи сорочку й одягаючи її. На сонці набігла хмарка і враз стало холодно. Канонада була тиха й далека. Дік раптом почув себе самотнім, йому стало холодно.

— Ще б пак, адже зараз просто соромно бути людиною. Я присягаюся, присягаюся, що мені соромно бути людиною... Потрібна якась величезна хвиля надії, може революція, щоб я знову став поважати себе... Господи, які ми паскудні, жорстокі, злі, безсловесні малпи.

— Ну, якщо ти хочеш поважати себе, Стів, і щоб ми, інші малпи, теж поважали тебе, чому б тобі не збігати тепер, поки ще не почали стріляти, за пляшкою шампанської водички?—сказав Ріплі.

Після штурму висоти 304 дивізія відійшла на двохтижневий відпочинок за Бар-ле-Дюк, а потім на спокійну ділянку Аргонни, що зветься Піч Парижу, де французи грали в шахи з бошами на фронтовій лінії і де одна сторона завжди попереджала другу, коли підводила міну під ворожі траншеї. Змінюючись з поста, вони йшли в багатолюдне, незруйноване місто Сен-Менегульд і їли там свіжий паштет, гарбузовий суп та смажену курятину. Коли хоту розкустили й усіх відіслали в Париж, Дікові дуже шкода було покидати тихі, осінні ліси Аргонни. Армія Сполучених Штатів перебирала на себе санітарну службу у французів. Всі одержали по примірникові

подяки чоті, об'явленій у наказі; Дік Нортон виголосив промову під артилерійським вогнем, пі раз у не впустивши моноклія з ока, вітав їх, як джентльменів-добровільців, і так їхня чота перестала існувати.

Того листопада в Парижі було спокійно й приємно, коли не вважати на випадкові набой з Берти. Було надто туманно для повітряних рейдів. Дік та Стів Уорнер знайшли дуже дешеву кімнату за Пантеоном; удень вони читали французькі книги, а вечорами блукали по кафе та пивницях. Фред Семмерс одержав посаду в Червоному Хресті по двадцять п'ять доларів на тиждень і завіз собі постійну дівчину другого ж дня по прибутті в Париж. Ріплі та Ед Скайлер зняли собі розкішну квартиру над баром «Апрі». Вечорами вони разом обідали і сперечалися до хрипоті про те, що їм тепер робити. Стів казав, що поїде додому і відмовиться від військової служби з «моральних мотивів», хай їй чорт; Ріплі та Скайлер казали, що їм однаково, що робити, поки вони поза американською армією, й говорили про вступ до Чужоземного Легіону, або до ескадрилі Лафаета.

Фред Семмерс сказав:

— Хлопці, ця війна — найбільше шахрайство двадцятого століття, я — за неї та за сестер з Червоного Хреста.

Під кінець першого тижня він посадив уже дві посади в Червоному Хресті, по двадцять п'ять доларів кожна, й був на утриманні однієї *motteine*¹ власниці великого будинка в Нейллі. Коли гроші у Діка вийшли, Фред трохи позичив для нього у своєї *motteine*, але він ніколи не показував її.

— Не хочу, хлопці, щоб ви знали, до чого я дійшов, — казав він.

Якось у час сніданку Фред Семмерс прийшов сказати, що все умовлено і, що у нього є місця для всіх. — «Італійці, — пояснив він, — зовсім розкисли після Капоретто і ніяк не можуть стриматися, щоб не відступати. Вирішено піддати їм духу, надіславши до них американську санітарну частину Червоного Хреста. Йому доручено покласти комплектувати частину, і він уже записав їх до неї. Дік відразу сказав, що розмовляє по-італійськи й почуває, що дуже допоможе підняти настрій італійців, отже другого ранку вони всі були в конторі Червоного Хреста, ледве вона відкрилася, і їх записали, як належалося, до 1-чоти американського Червоного Хреста в Італії. Потім їм довелося чекати ще два-три тижні, і за той час Фред Семмерс завербував якусь таємничу сербську леді, що її він знайшов у одному кафе за майданом Сен-Мішель; вона хотіла навчити їх приймати гашіш; тим часом Дік стоваришувався з одним п'яним чорногорцем, що був колись хозяїном бару у Нью-Йорку, і той пообіцяв улаштувати всім їм по ордену від короля Чорногорії Ніколая. Але рота вийшла якраз у той день, коли вони збиралися піти на прийом у Нейллі, щоб їм прикололи там їхні ордену.

Колона з дванадцяти «фіатів» та восьми «фордів» вирушила гладенькими макадомовими дорогами через ліс Фонтенебло на пів-

¹ Жінка в тилу, що бере на себе піклування якимнебудь солдатом-фронтником.

день, і повернула на схід серед виноградних горбів центральної Франції. Дік керував «фордом» сам і був так зайнятий своїми ногами, що майже не звертав уваги на краєвиди. Другого дня вони перевалили через гори в долину Рони, в багатий виноградний край з яворами та кипарисами, що пахтів вином, пізніми осінніми трояндами, та півднем. У Монтелімарі — війна, страх перед в'язницею, протест, заколот — все це видалося їм кошмаром з іншого століття.

Вони розкішно повечеряли в затишному рожевобілому місті грибами, часником та кріпким червоним вином. — «Хлопці, — повторював Фред Семмерс, — це не війна, а справжня Куркова мандрівка». Вони пишно розляглися на завішених парчовими порт'єрами ліжках у готелі, а коли вони виїздили вранці, маленький школяр побіг за Діковою машиною, вигукуючи *Vive l'Amérique*, і дав йому коробку нуги місцевого гатунку; то була країна достатку.

Того дня вони під'їхали до Марселю, і колона розпалася; дисципліна підупадала, шофери зупиняли машини біля кожної винної крамниці на сонячному шосе — випити та програти в кості. Представник відділу пропаганди Червоного Хреста і кореспондент «Сеттердей Івнінг Пост», славетний письменник Монтоммері Елліс, жадливо вписав і чутно було, як він гикав та галасував на штабному автомобілі, тим часом як маленький товстий лейтенант, увесь червоний, істерично хекаючи бігав сюди й туди понад колоною на кожній зупинці. Кінець-кінцем їх таки зібрала до купи й вони в'їхали у Марсель у повному порядку. Вони розташували машини лавою на головному майдані, і хлопці почали розходитися по наоколичніх барах та кафе, коли в одного шофера, на ім'я Форд, з'явилася блискуча ідея зазирнути у свій газоліновий бак з сірником, і він висадив свою машину в повітря. Місцева пожежна частина прибула з великим шиком, і коли машина № 8 як слід сполелася, вони обернули свою шлангу з високим тисненням на інші машини, так що Скайлер, що розмовляв найкраще по-французьки, мусів одірватися від розмови з продавщицею папірос на розі кафе й звернутися з благанням до брандмейстера, щоб той ради Христа припинив свою роботу.

Гренадинова гвардія, з додатком одного хлопця з славної 7-ої роти, на ім'я Шеллрек, знавця народних танців, розкішно пообідала у «Брістолі». Вечір вони збули у променюарі Аполло, де було так багато всяких *petites femmes*, що вони зовсім не бачили вистави. Всі були п'яні, всюди сила жінок, мигтючі, осяйні головні вулиці, кафе та кабаре, чорні, пітні тунелі вуличок за гавання, повні зім'ятих ліжок, матросів, черношкірих і смаглявих людей, скорчених животів, обвислих, пурпурово-білих грудей, стегон, що тиснуться одне до одного.

Пізно вночі Стів та Дік опинилися самі в ресторані за вечерею з шинки, яєць та кави. Вони були п'яні і сонні, і дрімотно сперечалися один з одним. Коли вони розплачувалися, літня офіціантка попросила їх покласти чайові на рижок столу, і вони позскакували з своїх стільців, коли вона спокійно підняла свої спідниці й збрала монети собі між ноги.

— Оце так трюк, ну і трюк, сто чортів!.. Жінка-автомат! —

повторював Стів; це їм здалося таким чудним, таким надзвичайно чудним, що вони зайшли у один вранішній бар і хотіли розповісти про це чоловікові за прилавком, але той не зрозумів їх і написав для них на шматочкові паперу назву одному дому, де можна танцювати ріга-джіг — поважного, зручного і високоморального дому. Впучи від реготу, хитаючись і спотикаючись, вони полізли вгору безкінечними сходами. Вітер був диявольськи холодний. Вони опинилися перед якимсь чудернацьким на вигляд собором і стали дивитися на гавань, пароплави і довгі смуги платинового моря, затишного між попельятих гір... — «Господи, та це ж Середземне море».

Вони протверезилися від холодного, рвачкого вітру та металічного ранкового світла і добулися до свого готелю саме впору, щоб розштовхати інших від п'яної дрімоти й першими з'явитися на свої місця до поставлених у шерг автомобілей. Дік був такий сонний, що забув, що йому треба робити ногами, і наскочив своїм «фордом» на передню машину, і розбив свої фари. Товстий лейтенант вилаяв його і, відібравши в нього машину, посадовив його у «фіат» до Шелдрека, отже, цілий день у нього був вільний, купляючи він дивився на Карниз, на Середземне море, на міста з червоними дахами та на довгі низки пароплавів, що трималися берега, болчися підводних човнів. Часом їх супроводили французькі влищувачі, у яких усі труби були не там, де треба.

Коли вони переїздили через італійський кордон, їх привітали юрби школярів з пальмовим листям та кошиками помаранчів і кіно-оператор. Шелдрейк весь час поглажував собі бороду, кланявся й садюгував при вигуках *evviva gli americani*, аж поки один помаранч потрапив йому межіючі й замалим не розбив носа. Шофер передньої машини трохи не виколов собі око об пальмову гілляку, що її кинув якийсь екзальтований мешканець Вентімілі. Приймали їх дуже бучно. Увечері в Сан-Ремо захопав італійці весь час підбігали до хлопців, тиснули їм руки й вітали їх з *il presidente Veelson*; хтось украв усі запасні шини з маленького вагоза і чомодан представника відділу пропаганди Червоного Хреста з штабної машини. Їх вітали дуже щедро й не додавали їм задачі в барах. *Evviva gli aleati*.

Всі в чоті на чім світ кляли Італію за її гумові макарони та одтове вино, крім Діка та Стіва, що раптом стали італофілами й покупали собі підручники, щоб вчити мову. Дік уже міг чудово імітувати італійську розмову, особливо перед офіцерами Червоного Хреста, додаючи *о* наприкінці всіх відомих йому французьких слів. На все оставив він міг наплювати. Було сонячно, вермут був чудовий; міста, іграшкові церкви на вершешках горбів, виноградники, кипариси та блакитне море нагадували декорації якоїсь старосвітської опери. Будинки мали театральний, кумедно-величний вигляд; на кожній глухій стіні клят італійці понамальовували віква, колопади та балкони з гладкими красунями з тіціанівським волоссям, що перехилилися через них, хмари та зграї купідонів з ямками на животах.

Увечері вони вишикували колону на головному майдані якогось забутого богом містечка на околицях Генуї. Разом з Шелдреком

вони зайшли в бар випити чогонебудь, і там опинилися в товаристві кореспондента «Сетердей Івнінг Пост», що швидко п'янів, він і сказав, що заздрить їхньому гарному виглядові, сангвінічній молодості та іdealізму. Стів у всьому перечив йому й з гіркістю доводив, що молодість — найпаскудніший час у житті, і що йому треба бути щасливим, адже йому сорок років, і він може не воювати, а тільки писати про війну. Елліс добродушно зауважив, що вони так само не воюють. Стів розсердив Шелдрек, висопившись: — «Ні, звичайно, ні, ми ж чортіві *embusqués*»¹. Він та Стів покинули бар і побігли, як олені, щоб зникнути з виду, поки Шелдрек зможе рушити за ними. За рогом вони побачили трамвай, з написом «Генуя», і Стів вскочив у нього, не сказавши й слова. Дікові нічого не лишалось робити, як вскочити слідом за ним.

Трамвай обігнув один квартал і виїхав на набережну: — «Вра мене побий, Дік, — сказав Стів, — це прокляте місто палає». За чорними корпусами кораблів, підтягнутих до берега, рожеве полум'я ніби полум'я велетенської лампи, слало до них по воді широкі світляну смугу.

— Слухай, Стів, чи не захопили Геную австрійці?

Трамвай їхав, грюкаючи; кондуктор, що підійшов до них по гроші на квитки, здавався спокійним.

— Інглезе? — запитав він. — «Американі», — відповів Стів. Він засміявся й поляскав їх по спинах, і сказав щось про президента Вільсона, чого вони не зрозуміли.

Вони зійшли з трамвая на великому майдані, оточеному величезними аркадами, крізь які могутньо дув сірий гірко-солодкий вітер. Виряджені люди в пальтах ходили туди й сюди по чистих мазаїчних тротуарах. Все місто було мармурове. Всі фасади, звернуті до моря, були рожеві від заграви.

— Тенори, барітони та сопрано готові до вистави, — сказав Дік. Стів буркнув:

— А хор мабуть улаштують прокляті австрійки.

Померзши, вони зійшли в одне кафе, що блищало нікелем та дзеркальним склом, і випили грогу. Офіціант сказав їм, крученою англійською мовою, що це горить американський нафтовіз, він наскочив на міну і горить уже три дні. Довгообразий англійський офіцер підійшов до них від бару й почав розповідати їм, що у нього секретне доручення, що відступ — надзвичайно ганебний; він досі не припинився; в Мілані говорять про те, щоб відійти до По: чортів австрійки досі не зайняли усю чортову Ломбардію тільки через те, що їх дезорганізувало раптове просвітлення вперед і тепер вони майже в такому самому безпорядному стані, як і чортів італійці. Прокляті італійські офіцери весь час говорили про укріплення чотирикутника, і якби не французьке та англійське військо за італійськими позиціями, вони давно б уже запродалися ворогові. Та й у французькому війську настрій досить хисткий. Дік сказав йому, що всі їхні речі відразу ж крадуть, ледве вони спустять з ока свої машини. Англієць сказав, що злодійство в цих місцях надзви-

¹ Ті, що окопалися.

чайне; з приводу цього йому й дано секретне доручення; він намагається вислідити цілий вагон чобіт, що зник невідомо куди, між Вентімільї та Сан-Рафаслем.

— Цілий вагон змивів за одну ніч... надзвичайна справа... Гляньте на тих одірваних за столом, де чортові австрійські шпигуни, усі вони — шпигуни... Але як би я цього не домагався, я не можу заарештувати їх... надзвичайно!.. Це диявольська мелодрама, ось що це, нестеменно як у «Друрі-Лейні»¹. Дуже добре, що ви, американці, втрутилися в цю війну. Якби не ви, австрійський прапор уже сьогодні мав би над Генуєю.

Він раптом поглянув на годинник на руці, порадив їм негайно купити пляшку віскі у барі, якщо їм хочеться ще випити, бо всі бари зараз закриваються, попрощався з ними й жваво вийшов.

Вони знову заглибилися в порожнє мармурове місто й почали спускатися до берега темними провулками та кам'яними сходами, тим часом як відблиск на виступах стін, поки вони йшли, ставав щоразу яснішим і червонішим. Кілька разів вони збивалися за дороги: нарешті вони вийшли до пристані, де жилися щогли скучених фелюк, а за ними коливалися маленькі червоноверхі хвилі гавані, мол, а за молом маса полум'я з нафтовоза, що горів. Сльнязовані й п'яні, вони весь час ішли та ішли містом. — «Йй богу, оці міста — старіші ніж світ», — повторював Дік.

Вони саме оглядали на підніжку сходів, мармурового лева, схожого на собаку, виглянсуваного на протязі століть людськими руками до блиску, коли якийсь американець запитав їх чи знають вони, куди вони йдуть у цьому проклятому місці. Це був молодий хлопець, матрос з американського судна, що прибуло з вантажем мулів. Вони сказали, що авжеж, вони знають, куди йдуть, і дали йому випити коньяку з пляшки, що її вони купили в барі. Вони сиділи на кам'яній балюстраді біля лева, схожого на собаку, пили кон'як з пляшки й розмовляли. Матрос показав їм кілька шовкових панчіх, що їх він врятував з окупленого вогнем нафтовоза, розповів їм, як він закрутився був з однією італійською дівчиною, але вона заснула, а йому обридло, і він пішов від неї. — «Ця війна — справжнє пекло, хіба не правда?» — сказав він. Вони всі зайшлися реготом.

— Ви, здається, дуже гарні хлопці, — сказав матрос. Вони дали йому пляшку і він випив трохи коньяку.

— Ви прямо принци, — пробелькотів він. — Я хочу сказати вам, що я думаю, слухайте... Вся ця чортова війна — шахрайство, це темна справа, паскудство від початку до кінця. Завжди якось виходить так, що нам, хлопці, дістається завжди той кінець палки, що в г-і. Я кажу, що кожному не можна довіряти. Кожний по своєму йде до всіх чортів... от і все, правда?

Вони докінчили кон'як.

Шалено виспівуючи «Хай чорт побирає все», матрос щосили жбурнув пляшку в голову кам'яному левові. Генуезський лев все так само спокійно дивився перед себе скляними собачими очима.

¹ Театру Лондон.

Похмура юрба цікавих почала збиратися навколо, щоб подивитися, в чому річ, і вони рушили далі; матрос вимахував, ідучи, своїми шовковими панчохами. Вони зникли йому йому пароплав, що стояв біля пристані, і довго тиснули йому руки біля сходів.

Тепер Дікові та Стівові треба було повертатися за десять миль до Понте-Дечімо. Змерзли й сонні, вони йшли, аж поки їм заболіли ноги, а потім вскочили в останній вагон італійського трамваю. На майдані та на дахах вагонів лежала паморозь, коли вони доїзжали до місця. Дік зашумів чимсь, умошнюючись на койці поряд з Шелдреком, і Шелдрек прокинувся: — «Що за чорт?» — сказав він. — «Заткнися, — сказав Дік, — хіба ти не бачиш, що будиш людей?»

Другого дня вони прибули у Мілан, велике, холодне місто з наїженим, схожим на подушку для шпильок собором та Галереєю, де було повно людей, ресторанів, газет, повіїв з Чіндзаго та гіркою Кампрі. Там їм довелося перечекаати ще деякий час; майже вся чота сиділа цілими днями у задній кімнатці ресторану й безкінечно грала в кости; потім їх перевели у містечко, що звалось Доло і було розташоване на замерзлому каналі десь серед Венеціанської рівнини. Щоб дістатися до елегантноі, різьбленоі, мальованоі вілли, де їх розквартирували, їм довелося переїхати через Бренту. Рота британських саперів підвела під міст міни й готувалася висадити його в повітря, як тільки знову почнеться відступ. Вони пообідали зачекати, поки проїде чота І, а потім висадили міст. В Доло їм майже нічого було робити. Стояла сира зимова погода; майже всі хлопці цілими днями сиділи коло печі та програвали один одному гроші в покер, тим часом як гренадинова гвардія готувала собі гарячі ромові пунші на газаліновій жарівці, читала Бокаччіо по-італійськи й сперечалася з Стівом про анархізм.

Дік подовгу міркував над тим, як би йому пробратися у Венецію. Нагода трапилася; товстий лейтенант був дуже стурбований, що чота лишилася без какао, і що комісар Червоного Хреста в Мілані не надіслав їм провізії на сніданки. Дік зауважив, що Венеція — одна з найбільших світових рияків какао, і що слід би когось із хлопців, хто знає італійську мову, послати туди до какао; отже, одного морозного ранку Дік, запасшись потрібними документами та печатами, сів на невеличкий пароплав у Местре.

Лагуна була вкрита тоненькою шкуркою льоду, що рвалася з шовковим звуком обабіч вузького носу, де стояв Дік, перехилившись через поруччя; очі його сльозилися від різкого вітру, коли він дивився на довгі ряди стовпів та яскочервоні будинки, що блідно підводилися з зеленої води до схожих на пузирі куполів та чотирикутних загострених башт; вони вирізьблювалися щоразу чіткіше на чинковому небі. Горбаті мости, оброслі зеленою тванню сходи, палаці, порожні мармурові набережні. Життя помітає було тільки в групі міноносців, що стояли на якорі у Великому Каналі. Дік зовсім забув про какао, хочаби посповених статуями майданах, по вузьких вуличках та набережних над вкритими кригою каналами великого мертвого міста, що лежало на лагуні, крихке й порожнє, як гадюче линовище. З півночі чулося стугоніння гармат, звідси було п'надцять миль до Піави. Коли він повертався на віллу, почав падати сніг.

По кількох днях їх перевели у Бассано за Монте-Граппа, у віллу в стилі пізнього ренесансу, всю розмальовану купідонами, ангелами та штучними порт'єрами. За віллою під критим мостом день і ніч ревла Brenta. Тут вони весь час вивозили з госпіталів ящики відморожених ніг, пили гарячі ромові пунші, у Чітаделлі, де був центральний госпіталь, і публічні доми, і виспівували «Туман, туман, роса» та «Чорний маленький бик спустився з гори» над чудовими макаронами за обідом. Ріплі та Стів вирішили зайнятися малюванням, і цілими днями малювали архітектурні деталі критого мосту. Скайлер вправлявся в італійській мові, розмовляючи про Ніцше з лейтенантом-італійцем. Фред Семмерс заразився чимсь від однієї міланської леді, яка, з його слів, безперечно належала до однієї з найкращих міланських сімей, бо їздила в кареті й сама підчепила його, а не він її, і тепер у вільний час здебільшого готував собі всякі домашні ліки на зразок вишневого гілля в гарячій воді. Дік став почувати себе самотнім, йому стало невесело, захотілося особистого життя,—і він часто писав листи додому.

— «Ви повинні зрозуміти, що тут діється», — писав він Терлоу, відповідаючи на захоплюючий тираду Гільди про «війну для закінчення війни». — Я вже не вірю в християнство, і тому не можу аргументувати свої думки з цієї точки погляду, але ви вірите в нього, принаймні, це робить Едвін, отже йому треба усвідомити собі, що, умовляючи молодь іти у цю дику божевільню, що зветься війною, він чинить усе можливе, щоб повалити всі ті принципи та ідеали, у які він найбільше вірить. Як сказав один хлопець, з якими ми розмовляли якось уночі в Гецуї: це темна справа, це брудна шахрайська гра, що її улаштували уряди та політики для своїх власних егоїстичних цілей, паскудство спочатку до кінця. Якби не цензура, я міг би розповісти дещо, від чого вам би завадило».

Потім резонерський настрій раптом минав і всі фрази про свободу та цивілізацію, випаровуючись з його голови, здавалися йому дурними, і він запалював газолінову жарівку, готував ромовий пунш і жвавішав, теревепаючи з Стівом про книги, малярство та архітектуру. Місячними ночами австрійські бомбовози не давали їм спати. Іноді Дік не йшов у захисток і підставляв себе під бомби, відчуваючи якусь гіркоту втіху від цього, хоч захисток, щоправда, теж не міг захистити їх від бомби зверху.

Якось улітку Стів прочитав у газеті, що померла абіссинська імператриця Таїту. Вони не спали всю ніч. Вони випили увесь свій ром і так пустували, що решта чотири подумала, що вони збожеволіли. Вони сиділи у темі біля відчиненого, осіяного місяцем вікна, закутавшись у ковдри, і пили тепле забальоне. Кілька австрійських літаків, що гули вгорі, раптом виключили мотори й скинули бомби просто перед ними. Загавкали зенітні гармати і шрапнель поблискувала у місячно-мистому небі над ними, але вони були надгоп'яні, щоб зважати на це. Одна бомба впала просто в Brentu, а три інші заповнили простір перед вікном червоним, мигтливим вогнем і струснули віллу трьома громохкими ударами. Тинк посипався з стелі. Вони чули, як заторохтіла черепиця, сиплючись з даху.

— Дивіться, адже ми мало не загинули! — сказав Семмерс. Стів почав співати «Відійди від вікна цього, сонце моє», але інші заглушили

ного пісню незграйним. «Deutschland, Deutschland über alles». Вони відразу страшенно сп'явіли.

Ед Скайлер саме стояв на стільці, декламуючи «Лісового царя», коли Фельдман, син хазяїна готелю у Швейцарії, що був тепер начальником чоти, просунув голову у двері й запитав, якого чорта вони тут казяться. «— Краще б ви йшли у захисток, одного механіка-італійця вбито, а солдати, що йшов шляхом, відірвало обидві ноги... не час для пустощів». Вони запропонували йому випити й цим ще більше розлютили його. Після цього вони почали пити марсаду. Згодом, у сірāvи равного досвітку, Дік встав і попенятався до вікна блювати; дощ лив, як з відра, піява бистрина Брен ти здавалася білою під мигтючим дощем.

Другого дня Дікові та Стівові припадало їхати на пост у Рову. Вони виїхали з двору о шостій, голови їхні були як гарячі балони, вони були щасливі, що втекли від грандіозного скандалу, що розігрався в чоті. У Рові на фронті були спокійно; іноді вони перевозили кількох хворих на запалення легенів та невериків, або двох-трьох нещасливців, що самі попростреливали собі ноги і що їх треба було везти у госпіталь під ковном. Але за офіцерським столом, де вони обідали, всі були дуже схвильовані. Поручник Сардіналя сидів під арештом на своїй квартирі за грубіянське поводження з полковником; він просидів уже два дні, складаючи невеличкий марш для мандоліни, що його він називав маршем полкових лікарів. Серраті розповів їм про це, хіхікаючи собі в долоню, поки до столу чекали інших офіцерів. Все це сталося з приводу машинки для кави. У їдальні було тільки три машинки — одна для полковника, друга для майора, а третя обслуговувала по черзі всіх молодших офіцерів; гаразд, якось на тому тижні вози жартували з гарненькою дівчинкою, дочкою селянина, у якого вони стоять на квартирі; вона не дозволяла нікому з офіцерів цілувати себе, й мало не ошаліла, коли хтось ушпилює її за стегно, і це дуже розсердило полковника, а надто, коли Сардіналя зайшов з ним у заклад на п'ять лір, що він поцілує її; він щось прошепотів їй на ухо й вона дозволила йому поцілувати себе, від чого полковник дуже почервонів і наказав ординарцеві не давати машинки поручникові, коли настане його черга; але Сардіналя дав ординарцеві ляща, зчинилася колотнеча, і в наслідок неї Сардіналя посадили під арешт на квартирі, і зараз американці побачать справжній спектакль, як у цирку. Всім їм довелося якомога швидше прибрати серйозного вигляду, бо в ту мить з бряскотом увійшли до їдальні полковник, майор та два капітани.

Увійшов ординарець, одсалютував і бадьоро доповів, що макарони готові, і всі посідали до столу. З хвилину офіцери сиділи тихо, всотуючи в себе довгі, масні пінки макарон, томатового кольору пляшки ходили круг столу, і полковник саме прочистив горло, щоб розповісти один з анекдотів, від якого всі мусіли сміятися, коли зверху почувся дзвін мандоліни. Обличчя полковникові почервоніло, і замість того, щоб розповісти анекдот, він поклав собі в рот повну виделку макарон. Була неділя, й тому обід дуже затягся. За десертом машинку для кави передали Дікові на знак уваги до gli americani, а хтось тим часом видобув пляшку стріги. Полковник наказав ординарцеві запросити

гарненьку дівчину на чарку стрегі; той дуже кисло сприйняв цей наказ, як здалося Дікові; але пішов і привів її. Вона оказалась вродливою, повною сільською дівчиною з оливковим обличчям. Зашарівшись, вона весілю підійшла до полковника й сказала йому, що дуже дякує, але, будь ласка, вона ніколи не п'є міцних напоїв. Полковник схопив її, посадовив собі на коліно, й хотів примусити її випити свій стакан стрегі, але вона зціпила свої чудові, ніби з слонової кістки, зуби й не хотіла пити. Кінчилося тим, що кілька офіцерів тримали її, доско-чучи, а полковник вилив стрегу їй на підборіддя. Всі аж заходилися від реготу, крім ординарця, що став блідий, мов крейда, та Стіва й Діка, що не знали, куди подітися. Поки старші офіцери дражнили й доскотали її, лаяючи руками їй під блузку, молодші офіцери тримали їй за ноги й лаяли руками її за коліна. Нарешті полковник настільки вперміг напад реготу, що зміг вимовити: « — Годі, тепер вона мене поцімує ». Але дівчина вирвалася від них і вибігла з кімнати.

— Піди, заверни її, — сказав полковник ординарцеві.

За хвилину ординарець повернувся, став струнко й сказав, що не може знайти її. — « Молодець », — прошепотів Дікові Стів. Дік помітив, що ноги ординарцеві тремтіли. — Не можеш, га? Не можеш? — ре-внув полковник і штовхнув ординарця; один з лейтенантів виставив ногу, ординарець перечепився об неї і впав. Всі засміялися, а полковник ударив його ногою в бік. Він був звівся на руки та ноги, але полковник ударив його ногою в зад і знову звалив на підлогу. Офіцери заходилися від реготу. ординарець ліз до дверей, а полковник біг за ним, злегка штовхаючи його ногами то в один, то в другий бік, як форвард штовпає футбольний м'яч. Це всіх потішило і всі знову вишипи стрегі. Вийшовши з їдальні, Сerratі, що реготався разом з іншими, схопив Діка за руку й просичав йому на ухо: « Bestie... sono tutti bestie »¹.

Коли інші офіцери розійшлися, Сerratі повів їх до Сардінальї, високого, довгобразого юнака, що любив називати себе футуристом. Сerratі розповів йому про все, що трапилося, й додав, що американ-цям, він боїться, було гидко.

— Футуристи не повинні нічим гидувати, крім слабості та глуп-ства, — сентенційно сказав Сардінальї. Потім він розповів їм, що довідався, з ким спить гарненька дівчина... з ординарцем. Він ска-зав, що це гидко йому; це доводить, що всі жінки — свині. Потім він запропонував їм присісти на його койку і зіграв їм марш полкових лікарів. Вони заявили, що марш — прекрасний.

— Футурист мусить бути сильним і нічим не гидувати, — сказав він, все ще бриняючи на мавдоліні. — Саме я поважаю німець-ких та американських мільйонерів.

Всі засміялися.

Дік та Стів вийшли, щоб одвезти у госпіталь кількох поранених. За амбаром, де стояли їхні машини, вони побачили ординарця, що свідів на камені, поклавши голову на руки. На його брудному обличчі виднілися смуги від сліз. Стів підійшов до нього, поплескав його по спині, і дав йому пачку папірос «Мекка», одержаних від Асоціації Мо-

¹ Тварини... всі вони — тварини.

люди Християн. Ординарець схопив Стівову руку і ніби хотів поцілувати її. Він сказав, що після війни поїде в Америку, де народ цивілізований і не такий брутальний, як тут. Дік запитав його, куди поділася дівчина. «— Пішла,— сказав він.— Andat via».

Коли вони повернулися в чоту, там їх чекали великі ускладнення. Прибув наказ— Севеджу Уорнерові, Ріплі та Скайлерові з'явитися в Головну Управу в Римі, звідки їх мають відіслати в Штати; Фельдман відмовився пояснити їм, у чому річ. Вони помітили, що всі люди в чоті поглядають на них підозріло й хвилюються, коли вони забалакують до них, крім Фреда Семмерса, який сказав, що нічого не розуміє, і що вся ця історія так або інакше нагадує божевільню. Шелдрек, що перепіс свої маватки та койку в іншу кімнату, прийшов з таким виглядом, ніби хотів сказати «я ж казав вам», і розповів, що чув розмову про «підбурливі висловлювання», і що офіцер італійської секретної поліції був тут і запитував про них. Він побажав їм всього найкращого й сказав, що все це дуже йому не подобається. Вони покинули чоту, не попрощавшись ні з ким. Фельдман одвіз їх разом з їхніми сумками та постелими маленьким вагеном у Вігенду. На станції він дав їм літери до Риму, сказав, що все це дуже йому не подобається, побажав їм всього найкращого й поїхав назад, не подавши їм руки.

Сучі сини,— буркнув Стів,— можна подумати, що ми хворі на проказу.

Ед Скайлер поречитував військові перепустки, обличчя йому сяло.

— Товариші, браття,— сказав він,— мені кортить виголосити промову... Це найщасливіша нагода... чини усвідомили собі, джентльмени, що Червоний Хрест, інакше відомий під назвою курки, яка несе золоті яйця, презентує нам безплатну подорож по Італії? Ми не доберемося до Риму й за рік.

— Тримаймося далі від Риму аж поки не настане революція,— зауважив Дік.— Увійдімо в Рим з австрійцями,— сказав Ріплі.

Поїзд прибув на станцію. Вони розташувалися з речами в купе першого класу; коли прийшов кондуктор і спробував їм з'ясувати, що в їхніх ордерах значиться другий клас, вони не зрозуміли італійської мови, отже кінець-кінцем він облишив їх. У Вероні вони висіли, щоб відправити свої мішки та постелі в Рим. Був час вечеряти, і вони вирішили походити по місту й збути там вечір. Вранці вони пішли оглянути старовинний театр і велику персикового кольору мармурову церкву Сан-Дзено. Потім вони сиділи біля кафе на вокзалі, аж поки не прибув римський поїзд. Поїзд був набитий офіцерами в яскосних та яснозелених шинелях; У Болоньї їм набридло сидіти на підлозі у вестибюлі вагона, і вони вирішили, що їм слід оглянути славетні похилі башти. Вони поїхали у Пістою, Лукку, Пізу і потім знову вибралися на головну лінію у Флоренцію. Коли кондуктори хитали головою над їхніми ордерами на проїзд, вони поясняли, що їх неправильно поінформували і що вони сіли не на той поїзд, адже вони не знають мови. У Флоренції, де було мрячно й холодно і всі будинки скидалися на свої власні копії, що їх вони бачили в Америці, начальник станції силоміць посадив їх на римський експрес, але вони вислизнули з нього з другого боку й сіли в місцевий

поїзд, що йшов на Ассізі. Звідти вони поїхали в колісі, найнятії на один день, через Сан-Джiminьяно в Сієнну, де було так само багато багат, як і в Нью-Йорку, і закінчили свою подорож одного чудового весняного ранку оглядом фресок Сінйореллі у соборі в Орвієтто, пересичені малюством, архітектурою, олією, чесником та краєвидами. Вони перебули там цілий день, дивлячися на величезну фреску Страшного Суду, п'ючи прекрасне вино і гріючися проти сонця на майдані перед собором. Коли вони прибули в Рим, на вокзалі, що біля Діоклетіанових Лазень, вони дуже болячися, здаючи свої перепустки; вони здивувалися, коли службовець тільки проштампував їх і повернув їм, сказавши: « — Для проїзду назад».

Вони пішли у готель, почистилися, а потім зібрали останні гроші і влаштували справжній банкет — першокласний обід, вино Фраскатті, раки на десерт, вар'єте і кабаре на Віа Рома; там вони зустрілися з молодою американкою, яку вони прозвали баронессою, і вона запропонувала їм показати місто. Під кінець вечора ні в кого з них не лишилося досить грошей, щоб поїхати додому з баронессою або з якоюсь із її чарівних подруг, отже вони найняли візника на останні десять лір і поїхали подивитися на Колізей при місячному світлі. Величезні руїни, різьблене каміння, імена, величні римські імена, старий візник у легенькому цероватому циліндрі, з зеленими моржовими вусами, що рекомендував їм публічні доми під ушербним місяцем, величезні маси кам'яних будівель з силою арок та колон, накопичені всюди у присмерку ночі, громохке слово Рим, що затихає бундучними акордами у давнині, все це запаморочило їм голови, коли вони лягали спати, і Рим так бився їм у вуші, що вони не могли заснути.

Уранці, поки інші спали мертвим сном, Дік встав і пішов у Червоний Хрест; він раптом так рознервувався й збентежився, що не міг з'їсти свого свіданку. В управі він побачив огрядного майора з Бостону, який, здавалося, заправляв усім, і він прямо запитав його, якого чорта їм треба від них? Майор хмикав і мимив шось, і намагався говорити якомога делікатніше, як і належало говорити Гарвардцеві з гарвардцем. Він говорив про необачність і надзвичайну помисливість італійців. Річ у тім, що цензорів не сподобався тон деяких листів, і так далі і таке інше. Дік сказав, що йому треба пояснити своє становище, і що коли Червоному Хресту здається, що він не виконував своїх обов'язків, вони повинні віддати його до військового суду; він сказав, що такі історії, мабуть, трапляються з багатьма, з кожним, хто має паціфістські переконання, але тепер, коли країна почала воювати, він хоче працювати по змозі, але це не значить, що він вірить у війну, йому треба з'ясувати своє становище. Майор сказав: ах, гаразд, він розуміє, і так далі, і таке інше, але молодь повинна зрозуміти, як корисно бути обачним, і так далі, і таке інше, і що всю справу цілком задовільно пояснено — все це сталося тільки через необачність; отже, тепер інцидент вичерпано. Дік наполягав, щоб йому дозволили пояснити своє становище, а майор наполягав, що інцидент вичерпано, і так далі, і таке інше, аж поки все це здалося Дікові трохи смішним і він вийшов з управи. Майор пообіцяв перевести його в Париж, якщо він погодиться взяти там посаду. Дік повернувся в готель, пригнічений і роздратований.

Ріплі та Скайлера не було дома, і він пішов з Стівом блукати по місту, дивився на сонячні вулиці, що пахтіли смаженою оливною олією, вином та старим камінням, на церкви з високими куполами бароко, на колони, Пантеон, на Тибр. В кишені у них не було жодного цента ні на снідапок, ні на випивку. Вони збули ківець дня голодні, сумно подрімали на теплому м'оріжку Північю і прийшли в готель виснажені й пригвічені, і знайшли дома Скайлера та Ріплі, що дуже весело пили вермут з содовою водою. Скайлер наскочив на старого батькового приятеля, полковника Андерсона, що прибув обслідувати Червоний Хрест, і розповів йому про своє лихо і звернув його увагу на деякі зловживання в Міланській філії. Майор Андерсон угостив його сніданком і вином у готелі «Росія», позичив йому сто доларів і улаштував його на посаду у відділі пропаганди. «—Отже, товариші і браття, *evviva Italia* і прокляті *Alleati*, тепер ми всі влаштовані». — «А як же наша справа?» — люто запитав Стів. «— Забудьмо про неї, *siamo tutti italiani*¹... хто зараз поразник?»

Скайлер угостив усіх обідом, повіз штабною машиною у Тіволі та на озеро Немі і, ківець-кінцем, посадив їх у паризький поїзд, улаштувавши їм проїзди свідомства, де кожний з них іменувався капітаном.

Першого ж дня в Парижі Стів пішов у контору Червоного Хреста і заявив, що хоче, щоб його відправили додому. «— Хай йому пек, я зроблюся противником військової служби з моральних мотивів», — сказав він. Ріплі вступив у артилерійську школу в Фонтенебло. Дік знайшов дешеву кімнату на Іль-Сен-Луї й цілими днями ходив на прийом до вищих урядовців Червоного Хреста; Гайрем Гелсі Купер назвав йому деякі імена у своїй дуже обережній відповіді на його телеграму з Риму. Вищі урядовці посилали його один до одного. «— Юначе, — сказав йому один лисий урядовець у розкішному кабінеті в готелі «Крільон», — ваші переконання свідчать тільки про ваше безрозсудство та боягузство, але вони нічого не значать. Американський народ повстав, щоб перемогти кайзера. Ми покладаємо всі сили, всю енергію на цю справу; кожний, хто спробує стати поперек шляху великій машині, побудованій енергією та відданістю ста мільйонів патріотів для святої справи порятунку цивілізації від гуннів, буде розчавлений, як комах. Мене дивує, що вихованець коледжу має так мало здорового глузду. Не жартуйте з вогнем».

Ківець-кінцем його послали в контррозвідку, де він зустрівся з одним товаришем по університету, молодим хлопцем на ім'я Сполдінг; він привітав його кислою усмішкою.

— Чоловіче, — сказав він, — у такі часи — не можна віддаватися своїм особистим почуванням... Я вважаю за справжній злочин — дозволяти собі розкіш особистих переконань, за справжній злочин. Тепер війна і ми всі повинні виконувати свій обов'язок, тільки такі люди, як ви, заохочують німців воювати, такі люди, як ви та росіяни.

¹ Ми всі італійці.

Начальник Сполдінга був капітан і носив остроги на начищених до блиску крагах; він був юнак з серйозним поглядом і віжним профілем. Він підійшов до Діка, наблизив своє обличчя до його й гукнув: — Щоб ви робили, як би два гунни напали на вашу сестру? Ви б билися, правда?... Якщо ви не брудний жовтий собака...

Дік спробував пояснити, що він дуже озлоче робив би й далі ту роботу, яку робив досі, що він хоче потрапити знову на фронт з Червоним Хрестом, і що йому треба з'ясувати своє становище. Капітан ходив по кімнаті, всяко картаючи його та вигукуючи, що кожний, хто залишився пацифістом після того, як президент оголосив війну — злочинець, або ще гірше — дегенерат, що такі люди непотрібні в американському експедиційному корпусі, і що він догляне за тим, щоб Діка відіслали до Штатів і щоб йому ні в якому разі не дозволили більше повертатися сюди. «— Американський Експедиційний корпус — не місце для дезертира».

Дік здався й пішов у управу Червоного Хреста за проїзними документами; йому видали ордер на «Турен», що відпливав з Бордо за два тижні. Останні два тижні в Парижі він працював добровільцем-санітаром у американському госпіталі на авеню Буа-де-Булонь. Був червень. Кожної ясної ночі були повітряні рейди, а при відповідному вітрі з фронту чути було канонаду. Німці наступали, позиції були так близько від Парижу, що санітарні машини приставляли поранених безпосередньо в центральні госпіталі. Цілу ніч тяжко поранені лежали на носилках на широкому тротуарі перед госпіталем, під деревами, вкритими свіжим листям. Дік допомагав переносити їх мармуровими сходами у прийомний pokій. Якось уночі його поставили вартувати біля дверей операційної, й цілих дванадцять годин йому довелося виносити надвір відра крові та корпії, звідки часом виставлялася розтрощена кістка або шматок руки чи ноги. Змінюючись, він пішов додому боляче-стомлений, в ранньому паризькому досвітку, що пахнув полуницями, думаючи про обличчя, очі, мокре від поту волосся, зціплені пальці, заляпані кров'ю та брудом, про хлопців, що чіплялися до нього, випрохуючи папіроску, про поранених у легені, що стогнали, булькаючи кров'ю.

Одного дня він побачив кишеньковий компас у вітрині ювеліра на вулиці Ріволі. Він зайшов до ювеліра й купив; в голові його з'явився цілком готовий план — купити дивальний одяг, покнути уніформу на пристані у Бордо й перейти Іспанський кордон. Коли пошастять, а йому неодмінно шастать, бо у внутрішній кишені в нього збереглися всі старі проїзні документи, — він перейде кордон, а потім, опинившись у країні, де немає цього кошмару, він вирішить, що йому робити.

Весь час, поки він пакував у мішок свої книги та інше добро і віс його на спині необережно на Орлеанський вокзал, Сунбернова «Пісня в час порядку» невідступно дзвеніла в його голові.

Коли три чоловіки тримаються купи
На три королівства менше стає

Сто чортів, треба написати вірша: чого люди потребують, так це збудові поезії, яка наснажила б їх для повстання проти їх кани-

бальських урядів. Сидячи в купе другого класу, він так захопився мріями про те, як він житиме в спаленому сонцем іспанському місті, як він розсилатиме всюди вогненні вірші та відозви, закликаючи молодь повстати проти різників, вірші, що їх друкуватимуть у таємних друкарнях по цілому світі, що майже не бачив паризьких передмість, та синьозелених літніх полів, що бігли за вікном.

Хай наш прапор підноситься в простори свіжі
Хай наш прапор червоний угору злетить,
Коли лави рідкі стануть ще рідкіші
І зостанеться десять імен з двадцяти.

Навіть грім та брязк, грім та брязк французького поїзда, здавалося, співав, а слова ніби шепотіла в унісон юрба, що йшла:

Коли три чоловіки тримаються купи,
На три королівства пенше стає.

Опівдні Дік відчув голод і пішов у вагон-ресторан, щоб востаннє як слід пообідати. Він сів до столу проти вродливого юнака у формі французького офіцера. «— Боже милий, Нед, чи це ти?» Блек Вігль-сворт відкинув назад голову за своєю чудною звичкою й засміявся.

— Гарсон!— гукнув він,— стакан для monsieur.

— Чи довго ти пробував у ескадрилі Лафаетта?— пробелькотів Дік.

— Не довго... Вони викинули мене.

— А як з флотом?

— Теж викинули, ці чортіві ідіоти вирішили, що в мене tbc... Гарсон, пляшку шампанського!.. Куди ти їдеш?

— Зараз розповім.

— Ну, а я їду додому на „Турені“.

Нед відкинув голову назад і знову засміявся, і його губи склалися так, як тоді, коли він вимовляв своє бубубубу. Дік помітив, що хоч обличчя Недове було дуже бліде, тонка шкіра під очима та на скронях була червона, а очі блищали трохи більше ніж звичайно.

— І я теж їду,— почув він свій голос.

— Я потрапив в історію,— сказав Нед.

— Я теж,— відказав Дік.— По самі вуха.

Вони піднесли стакани, подивилися один одному увічі й засміялися. Вони просиділи у вагон-ресторані весь вечір, розмовляючи та п'ючи, і прибули в Бордо п'яні, як сови. Нед витратив усі свої гроші в Парижі, а у Діка їх теж лишилося дуже мало, і їм довелося продати свої постелі та екіпіровку кільком американським лейтенантам, що тільки-но прибули з Америки; вони зустрілися з ними в «Кафе-де-Бордо». Зовсім, як колись у Бостоні, вони ходили з бару до бару й шукали, де б випити, коли всі барн закрилися. Вони майже всю ніч пробули в елегантному публічному домі, де всі стіни були оббиті оксамитом, розмовляючи з мадам, висохлою жінкою з довгою, як у лами, верхньою губою; вона була одягнена в чорну з блискітками вечірню сукню; вони сподобалися їй, і вона угостила їх супом з цибулею. Вони так забалакалися з нею, що забули про дівчат. Вона була в Трансваалі під час англобурської війни і розмовляла якоюсь чудною південно-африканською англійською говіркою.

— Vous comprenez¹, у нас була дуже гарна клієнтура, самі офіцери, дуже багато елегантності, декоруму. Оці хлопці... вони зчиняли таку бучу... диявольськи шикарно, знаєте... У нас було три салони, один салон для англійських офіцерів, один для бурських, дуже гарна публіка, за всю війну не було жодної сварки, жодної бійки... vos compatriotes les américains ce n'est pas comme ça mes amis... Beaucoup² сучих синів, пиляють, колотяться, блюють, naturellement il y a aussi des gentils qarçons comme vous, mes mignons, des veritables³ джентльмени,—і вона поплескала їх обох по щоках моголястими руками в перстнях. Коли вони виходили, вона хотіла поділувати їх, і пішла з ними до дверей, кажучи:

— «Bonsoir, mes Jolis petits джентльмени»⁴.

За весь час плавби вони ніколи не були тверезі після одинадцяті ранку; стояла тиха, туманна погода; вони були дуже щасливі. Якось уночі, самотньо стоячи на кормі біля невеличкої гармати, Дік поліз у кишеню за папіросою, і його пальці натрапили на щось тверде у підбійці пальта. То був маленький компас, куплений для того, щоб перебратися через Іспанський кордон. З винуватим виразом на обличчі, він виловив його з кишені й викинув за борт.

КІНОХРОНІКА XXVII

ПОРАНЕНИЙ ГЕРОЙ ВІЙНИ—ШАХРАЙ, ЗАЯВИЛА ЖІНКА НА СУДІ

*Там де трім війни тримить
Нерухомо сестра-жсаїбниця стоїть
Як троянда Землі Нічіві*

зі снів тисяч, що зібралися подивитися на спуск кораблів і були свідками катастрофи, рештовання просто перевернулося, мов гігантська черепаха, скинувши у воду на глибину двадцяти п'яти футів. Це трапилось за чотири хвилини у початку спуску.

*О цей бій у Нарі у Нарі
Після нього не жити мені*

БРИТАНСЬКЕ ВІЙСЬКО ПОЧАЛО ОПЕРАЦІЇ НА АФГАНСЬКОМУ КОРДОНІ

провідна роль, що II Сполучені Штати безперечно мають взяти на себе у світовій торгівлі, залежатиме великою мірою від розумної і вмілої експлуатації розвитку американських гаваней

*Я хочу додому додому скоріш
Тут кулі свистять і туркочуть гармати
Не хочу я більше в траншеях конати
О дайте заморський мені пароплав
Щоб німець проклятий мене не сніймав*

ви розпочали похід проти іграшок, але, конфіскувавши й знищивши всі німецькі іграшки, ми дим ще не покладемо кінця німецькому імпорту.¹

¹ Ви розумієте...

² Не те що ваші компатріоти-американці, друзі мої... Багато...

³ Звичайно, трапляються й славні хлопчата, як ви, дітки, справжні...

⁴ Добрийвечір, мої любі маленькі...

ЗАТРИМАНО ЗА ОБІДОМ У КАФЕ 20 ОСІБ

**НЕ ТРИБА ДОЗВОЛЯТИ ПРОТИЗАКОННИХ ЗБОРИЩ У ЦЕЙ КРИТИЧНИЙ
МОМЕНТ ЩО ЗАГРОЖУЄ СОЦІАЛЬНИМ ПЕРЕВОРОТОМ**

*О божже мені ще рано вмирати
Я хочу додому*

Напсі живе вічним життям, не зважаючи на рейди

**ПОЛІЦІЯ ШУКАЄ ТАТУЙОВАНУ ЖІНКУ В СПРАВІ ВБИВСТВА НА
ЗАЛІЗНИЦІ**

'ПОКЛОННИК ПОБИВ ЖІНКУ ФРОНТОВИКА'

Юнак зізнався, що він узяв гроші, щоб сприяти підвищенню по службі одного резервного офіцера. Виявляється, що ці люди — китайські купці з Іркутська, Чіти і інших міст, і їхали додому в Харбін, везучи свої прибутки, щоб властиві їх у нові підприємства

*О цей бій у Парі у Парі,
Після нього не жити мені*

банкіри Сполучених Штатів, Британії та Франції вживають заходів, щоб оберігти інтереси чужоземних капіталовкладників

— ці три дівчини прибули у Францію тринадцять місяців тому і перші почали давати концерти на фронті. Вони улаштували вдень виставу для американських частин на платформі великої морської гармати в трьох кілометрах від позицій, а увечері того ж таки дня почався наступ на Шато - Тьеррі. Після цього їх перевели в прифронтову ділянку Екс - Ле - Бен, де вони вдень працювали в крамничці, а вночі розважали публіку і танцювали

*Де ще на юнака така країна бідна
Beaucoup вина beaucoup розва
Тут сина не пізнала б мати рідна
Як хочеш глумити
на статую свободи
ближче
покань покинь покинь паризке бойовище*

ФОТО-ОКО (35)

дві кішки кольору гарячого молока злегка зафарбленого кавою з акваміриновими очима і чорними як сажка голівками завжди сиділи у вікні пральні проти маленької молочної де ми звичайно снідали на Монтань - Сент - Женев'єв що приткнулася серед старих стиснутих з боків аспідних будинків латинського кварталу над крутими вуличками такими захисними (в тумані крихітні вулички обмазані різнокольоровою крейдою набиті безкінечно - малими барами ресторанами крамничцями фарб і старовинних гравюр ліжками біде видхнулою парфюмерією мікроскопічним шкварчанням смаженого масла

Берта вибухнула не голосніше від пострілу дитячого пістолета біля готелю де помер Оскар Уайльд ми подалися по сходах на гору подивитися чи не горять будинок але стара жінка що її смалець горів була люта як відьма

всі великі пові квартали навколо Тріумфальної Арки спустіли
але в потріпаному жовтоспинуму Парижі Карманьоли передмістя Сен-
Антуан Комуни ми співали

Suis dans l'axe

Suis dans l'axe

Suis dans l'axe du gros canon

коли Берта упала в Сену зчинився concours de pêche в малень-
ких яснозелених човнах серед рибалок з бурдюми що вибирали
сітками оглушених вибухом пискарів.

ЕВЕЛІНА ГЕТЧІНС

Евеліна перебралася до Елеонори на набережну Ла-Турнель, у шкварну квартиру, що її Елеонора якимсь-то побитом дістала. Це була мансарда сірого, облупленого будинка, побудованого ще за часів Рішельє і пофарбованого за часів Людовіка Пятнадцятого. Евеліні ніколи не набридало дивитися у вікно крізь тонке мереживо балкона на Сену, де іграшкові пароплави збурювали течію, тягнучи блискучі лаковані баржі з мережевими завісками та геранями на вікнах зелених і червоних палубних кают, та на острів навпроти, де винесли дуги повітряних контрфорсів підкидали апсиду Нотр Дам споміж дерев невеличкого парку у запаморочливу височінь. Вони щовечора пили чай біля вікна за столиком Буля, повернувшись з контори на вулиці Ріволі, де вони цілий день наліплювали в альбоми малюнки зруйнованих французьких ферм, осиротілих дітей та голодних немовлят; ці альбоми надспалися в Америку, де вони фігурували під час збору пожертв на користь Червоного Хреста.

Після чаю вона йшла в кухню й стежила за роботою Івонни. З допомогою консервів та дукру, що їх видавали у Червоному Хресті; Івонна завела таку систему обміну на інші продукти, що харчування їм майже нічого не коштувало. Спершу Евеліна хотіла припинити її діяльність, але вона відповіла їй цілим потоком доказів: чи не думає мадемуазель, що президент Пуанкаре або міністри кабінету, ces salaus de profiteurs, ces salaus d'embusqués¹ обходяться без булочок? Це система А², ils se fichent des particuliers, des pauvres gens³... дуже добре, що її леді ідуть так само гарно, як оті старі верблюда, генерали; якби її воля, вона б поставила до стінки усіх генералів і міністрів embusqués⁴ і бюрократів. Елеонора сказала, що перевеселі страждання трохи вплинули на розум цієї жінки, але Джеррі Бернгом зауважив, що зараз увесь світ божевільний.

Джеррі Бернгом був маленький червоновидий чоловічок, і це він визволив її від полковника у перший вечір по її прибутті у Париж. Вони часто потім сміялися над цією історією. Він працював у «Юнаїт тед-Пресс» і з'являвся щодав-три дні у її контору за матеріалами про роботу Червоного Хреста. Він знав усі паризькі ресторани

¹ Ці брудні спекулянти, ці брудні герої тилу.

² Система особистої ініціативи.

³ Вони плюють на штатських, на бідняків.

⁴ Ті, що окопалися.

й подив Евеліну обідати у «Тур д'Аржан» і снідати у таверну Нікола Фламеля; після свіданку вони блукали старими вулицями Марс і часто обоє спізнялися на роботу. Коли вони сідали увечері за зручний, спокійний столик у кафе, де їх не могли підслухати (він казав, що всі офіціанти-шпигуни), він пив багато коньяку з содовою водою й впливав перед нею свої почуття — яка гидка йому його робота, як кореспондент просто не спроможний побачити нічого нового, бо у нього на шні весь час сидять три, а то й чотири цензори, і йому доводиться відсилати зарані приготовлені кореспонденції, де кожне слово — безсоромна брехня; як людина втрачає самоповагу, працюючи отак рік-у-рік, як кореспондент до війни був не набагато кращий від першого-ліпшого шахрая, а тепер не має такого низького слова, яким би можна було назвати його. Евеліна намагалася підбадьорити його, кажучи, що по закінченні війни він напише книгу, таку як «Вогонь», і розповість всю правду про війну. — «Але війна ніколи не скінчиться... Занадто вона зискована, чи розумієте ви мене? В Америці загрибають гроші, британці загрибають гроші, навіть французи, подивіться на Бордо, Тулузу, Марсель, як там загрибають гроші, а прокляті політики — всі вони позаводили собі банківські рахунки в Амстердамі та Барселоні, сучі сини». Потім він брав її за руку, рюмсаючи, як стара баба, і обіцяв, коли закінчиться війна, повернути собі самоповагу й написати великий роман, що його він зараз виносує в собі.

Пізно восени Евеліна якось увечері притьопала додому крізь сльоту і туман і побачила, що Елеонора п'є чай з якимсь французьким солдатом. Вона зраділа йому, бо весь час скаржилася, що вона ніяк не може познайомитися ні з ким з французів, крім своїх співробітників та жінок з Червоного Хреста, а ті наводять на неї страшенну нудьгу; тільки через кілька хвилин вона втямила, що перед нею — Моріс Мілле. Їй стало чудно, що вона колись так обожнювала його, особливо коли була ще підлітком; у нього був такий літній потертий вигляд, і він скидався на стару дівчину у своїй брудній синій уніформі. Під його великими очима з довгими дівочими війми були глибокі сині западини. Елеонорі, як видно, він досі здавався прекрасним, і вона ловила кожне його слово про високе надхнення самопожертви та про містичну гармонію смерті. Він був санітаром у центральному госпіталі в Нансі, зробився дуже релігійним і майже забув англійську мову. Коли вони запитували його про його малювання, він знизував плечима й нічого не відповідав. За вечерею він їв дуже мало і пив саму воду. Він залишився до пізнього вечора, оповідаючи їм про чудесне навернення невірних, про соборкування на передових позиціях, про молодого Христа, що уявився йому серед поранених на перев'язочному пункті під час газової атаки. Après la guerre він піде в монастир. Імовірно, до траппістів. Коли він пішов, Елеонора сказала, що це — найзахватніший вечір у її житті; Евеліна не запечувала їй.

До кінця своєї відпустки Моріс прийшов ще раз якось увечері і привів з собою молодого письменника, що працював на набережній Д'Орсей, високого молодого француза з рожевими щоками, схожого на англійського школяра, на ім'я Рауля Лемоньє. Він охоче говорив

по-англійськи, ніж по французьки. Він прослужив на фронті два роки альпійським стрільцем і був звільнений через свої легені, чи то через свого дядька - міністра, а якого саме — він не хогів казати. Все це йому осточортіло, казав він. Проте, він кохався в теннісі і щовечора ходив гребти у Сеп-Клод. Елеонорі спало на думку, що цілу осінь їй не вистачало саме теннісу. Він казав, що йому подобаються англійки та американки, бо вони люблять спорт. А тут кожна жінка гадає, що ви хочете відразу лягти з нею в ліжко. — «Кохання — дуже нудна річ», — казав він. Він стояв з Евеліною біля вікна, розмовляв про коктейль (йому подобалися американські напої), дивився на останні тині пурпурового присмерку, що лягали на Нотр Дам та на Сену, тим часом як Елеонора та Моріс сиділи у темі в маленькому салоні й розмовляли про св. Франциска Ассизького. Вона запросила його обідати.

Вранці Елеонора сказала, що вона, мабуть, зробиться католичкою. По дорозі в Червоний Хрест вона примусила Евеліну зайти з нею в Нотр Дам прослухати мессу — і вони обидві поставили по свічці за здоров'я Моріса, що відїздив на фронт, перед якоюсь досить неприємною, як здалося Евеліні, дівчиною недалеко від головного входу. Але все це було імпрозантно — і скорботні голоси поїв, і вогні, і холодні пахощі ладану. Вона справді сподівалася, що бідного Моріса не вб'ють.

Увечері Евеліна запросила на обід Джеррі Берггема, місс Фелтон, що саме повернулася з Амьєну, та майора Елтона, що прибув у Париж у якійсь справі з танками. Обід видався на славу — смажена качка з помаранчами, хоч Джеррі, якого драгували довгі розмови Евеліни з Лемоньє, кінець-кінцем, напився і багато сквернословив, розповідаючи про відступ біля Капоретто та про поразки союзників. Майор Елтон сказав, що йому не слід про це говорити, хоч би це й була правда, і дуже почервонів. Елеонора страшно обурилася й сказала, що його треба заарештувати за такі розмови, а коли всі розійшлися, вона майже посварилася з Евеліною.

— Що подумає про нас цей молодий француз? Ти — славна дівчина, дорога Евеліно, але в тебе страшенно вульгарні друзі. Я не знаю де, ти вишукуєш їх, але ота Фелтонка вишила чотири коктейлі, квартиру божоле і три стакани коньяку — я навмисне рахувала.

Евеліна розсміялася і вони обидві зареготалися. Але Елеонора сказала, що вони стали жити надто по-богемськи і що це негаразд, а надто під час війни, коли все складається так жахливо в Італії та в Росії, коли бідні хлопці сидять у траншеях, і всяке таке інше.

У ту зиму Париж поступово сповнявся американцями у військовій формі, штабними автомобілями та продуктами зі складів Червоного Хреста; майор Мургауз, що був, як виявилось, старий приятель Елеонори, приїхав з Вашингтону, щоб взяти до своїх рук відділ пропаганди Червоного Хреста. Ще до його приїзду всі вже говорили про нього, бо перед війною він був один з найбільш відомих Нью-Йоркських спеціалістів інформації. Не було нікого, хто б не чув про Дж. Уарда Мургауза. В конторі зчинилася страшна метушня, коли стало відомо, що він уже висадився у Бресті, і всі хвилювалися, стурбовано чекаючи, куди впаде перший удар.

Вранці, коли він прибув у Париж, Евеліна перш за все помітила, що Елеонора завилася. Потім, якраз перед перервою на обід, усіх співробітників відділу пропаганди запросили в кабінет майора Вуда знайомитися з майором Мургаузом. Він був досить огрядний чоловік з блакитними очами й дуже світлим, аж білим волоссям. Його мундир добре сидів на ньому, а його лакований пояс та краги блищали як дзеркало. Евеліні він відразу здався ширим і привабливим, щось було в ньому, що нагадувало їй її батька; він дуже сподобався їй. Він здавався молодим, хоч у нього вже було сиве волосся, а в його мові чувся легкий південний акцент. Він виголосив невеличку промову про значення роботи Червоного Хреста для підтримання духу серед публіки та бійців і про те, що їхня пропаганда повинна переслідувати дві цілі; стимулювати пожертви серед публіки в Штатах і інформувати публіку про хід роботи. Зараз усе лихो в тому, що публіка не знає, яку важливу роботу провадять рабінки Червоного Хреста, і що вона занадто прихильно ставиться до критики германофілів, що приховуються під маскою пацифізму, і всяких зойлів та дезертирів, завжди готових усе засуджувати та критикувати; американський народ та розорене війною населення союзних держав повинні обзнатися з блискучими подвигами самопожертви, що їх вчинили робітники Червоного Хреста, не мевши блискучими, в своєму роді, як і подвиги наших дорогих солдатиків у траншеях.

— Навіть у цей момент, друзі мої, ми перебуваємо під вогнем, і ми готові на більшу самопожертву в ім'я того, щоб цивілізація не щезла з лиця землі.

Майор Вуд відкинувся на спинку свого обертового стільця; стільць скрипнув і всі здригнулися й поглянули вгору, а дехто виглянув у вікно, ніби сподіваючись побачити набій Берти, що мчав просто на них.

— Отже, — енергійно провадив майор Мургауз, — ви знаєте, які почування ми мусимо прививати публіці... спазму в горлі, напружені нерви, рішучість іти до кінця.

Евеліна мимоволі захопилася його промовою. Вона швидко скося поглянула на Елеонору, що здавалася холодною й була схожа на лілію, як тоді, коли вона слухала Морісове оповідання про молодого Христа, що явився йому під час газової атаки. Ніколи не вгадаєш, про що вона думає, — сказала сама собі Евеліна.

Увечері, коли Дж. Уард, як Елеонора звала майора Мургауза, прийшов до них пити чай, Евеліна відчула, що за нею пильно стежать, і скільки могла стежила за своїми словами; оце і є той «фінансовий радник»; вона внутрішньо посміхнулася. У нього був трохи виснажений вигляд, говорив він мало і помітно хвилювався, коли вони розповідали йому про місячні ночі та повітряні рейди і про те, як президент Паункаре особисто об'їздив щоранку руїни і висловлював співчуття потерпілим. Він пробув у них недовго й поїхав штабною машиною на нараду з якимсь високим урядовцем. Евеліні здалося, що він яернувався й почував себе незручно, і охоче залишився б у них. Елеонора вийшла з ним на площадку сходів і не поверталася деякий час. Евеліна пильно поглянула на її, коли вона повернулася в кімнату, але її обличчя зберегло звичайний вираз тонко вирізьбленого спокою.

З язики Евеліни трохи не зірвалося запитання, чи не був майор Мургауз її... П... вона не могла знайти підходящого слова.

Елеонора деякий час мовчала; потім похитала головою й сказала: — «Бідна Гертруда».

— Хто це?

У голосі Елеонори прозвучала бляшана нотка.

— Дружина Дж. Уарда... вона зараз в санаторії, у неї нервовий розлад... від усього цього напруження, люба, від цієї жахливої війни.

Майор Мургауз поїхав в Італію, щоб реорганізувати там відділ пропаганди при Червоному Хресті, а через пару тижнів Елеонора одержала розпорядження з Вашингтону перейти на роботу у римський відділ. Таким чином Евеліна залишилася на квартирі удвох з Івонною.

Була холодна, нудна зима, працювати з робітниками Червоного Хреста було дуже нудно, але Евеліна не покинула посади і часом навіть розважалася увечері з Раулем, що приходив до неї й водив її у якунебудь таверну, або в інше нудне, як він завжди казав, місце. Він водив її у Noctambules, де іноді можна було випити після дозволеного часу; або у невеличкий ресторан на Монмартр. Якось Січнєвої місячної ночі, стоячи у порталі Сакре-Кер, вони спостерігали нальот цешпелінів. Париж простягався перед ними холодний і мертвий, яруси дахів та куполів здавалися вирізьбленими з снігу, шрапнель морозно блискала вгорі, а світло прожекторів здавалося полапками гігантських комах, що рухалися крізь молочну темряву. Через рівні інтервали спалахувало червоне, різке полум'я запальних бомб. Враз вони помітили дві маленькі срібні сигари вгорі. Здавалося, що вони летіли вище, ніж місяць.

Евеліна відчула, як Раулева рука, що була навколо її стану, прослизнула вгору, і тепер лежала у неї на грудях, «— C'est fou, tu sais... c'est fou, tu sais»,¹ — одностонно говорив він; здавалося, що він забув англійську мову. Після цього вони заговорили по-французьки, і Евеліні здалося, що вона страшенно любить його. Коли у вулицях пролунав сигнал, вони пішли додому через темний повчазний Париж. На одному розі до них підійшов жандарм і запитав у Лемоньє документи. Він терпляче перечитав їх при слабому синьому світлі наріжного літара, тим часом як Евеліна стояла поблизу, затаївши подих, і чула, як билось її серце. Жандарм повернув документи, відсалютував, багатомовно перепросився й пішов геть. Ніхто з них нічого не сказав; Рауль здавалося був певний, що спатиме цю ніч з нею на її квартирі. Вони жваво йшли холодними чорними вулицями й ноги їхні різко цокали об тротуар. Вона спиралася на його руку; їхні стегна іноді торкалися, і було щось напружене, електричне, незручне в тому доторку.

Її будинок був один з небагатьох будинків у Парижі, де не було консьєржа. Вона відімкнула двері і вони полізли, тримгачи, холодними кам'яними сходами. Вона пошепки попросила його не шуміти, щоб не почула її служниця. «— Це дуже нудно», — прошепотів він. Його губи тепло доторкнулися до її вуза; «— Сподіваюся, що ти не дуже аудьгуватимеш зі мною».

¹ Це божевілья — знаєш.

Він розчесав собі волосся біля її туалетного столика, понюхав з виглядом знавця флаконів з духами, потім спокійно, без тіні замішання, прицепившись перед дзеркалом і сказав:

— Чарівна Евеліно, хочеш бути моєю дружиною? Це можна влаштувати, знаєш. Мій дядько, — а він голова см'ї — дуже любить американців. Звичайно, все це дуже нудно, контракт і все інше.

— О ні, я зовсім цього не хочу, — прошепотіла вона зі свого ліжка, хіхікаючи й тремтячи. Рауль люто, ображено поглянув на неї, дуже формально побажав надобраніч і пішов.

Коли дерева за її вікном почали вибурнюватися, а на ринках цвіточниці вже продавали нарциси та золотощі, близька весна примусила її особливо гостро відчутися свою самотність у Парижі. Джеррі Бергем поїхав у Палестину; Рауль Лемоньє більше не ходив до неї; буваючи в місті, майор Еплтон заходив до неї і старанно розважав її, але він був дуже нудний. Еліза Фельтон керувала санітарним автомобілем центрального госпітала Сполучених Штатів на авеню Буа-де-Будонь; вона приходила неділями, коли була вільна, і отруювала життя Евеліні, скаржачись, що в душі Евеліна не є вільна язичниця, як їй здавалося попервах. Вона казала, що ніхто не любить її, і що вона молить бога, щоб він послав Берту, призначену для неї, покласти край її мукам. Дійшло до того, що Евеліна зовсім не була дома неділями і часто просиджувала вечори на посаді, читаючи Анатоля Франса.

До того ще й витівки Івонни дуже дратували її; ця жінка намагалася направляти життя Евеліни своїми ушіпленими зауваженнями. Вона зраділа, коли Дон Стівенс заявився у відпустку, страшенно худий, одягнений у сіру квакерську форму. Евеліна вирішила, що, кінєд-кіндем, можна буде зійтись з ним. Вона сказала Івонні, що це — її кузен, і що їх виховували разом, і вселила його в квартиру Елеонери.

Дона страшенно схвилювала перемога більшовиків у Росії; він їм неймовірно багато, випив усе вино в домі і весь час натякав на якісь таємничі підземні сили, що з ними він нібито має зв'язок. Він казав, що всі армії готові повстати, що те, що було біля Капоретто, буде й на всьому фронті, німецькі солдати так само готові до революції, і де буде початок світової революції. Він розповідав їй про заворушення у Вердені, про довгі поїзди солдатів, що їхали в атаку, вигукуючи «Геть війну» і стріляючи по дорозі на жандармів.

— Евеліно, ми на порозі грандіозних подій... Робітничі маси всього світу більше не обстоюватимуть цього безглуздя... Сто чортів, нам зараз майже варто воювати, якщо після війни нам подастить побудувати нову соціалістичну цивілізацію.

Він перехилився через стіл і поцілував її під самим носом у Івонни, яка саме подавала гарячі оладки, політі коньяком. Він посварився на Івонну пальцем і майже примусив її засміятися, сказавши: *Après la guerre finie*¹

Навесні і влітку справи, як видно, справді захиталися; мабуть, Дон сказав правду. Вночі вона чула гігантський прибіб гармат, які весь час підтримували заслонний вогонь на згортуваному фронті. У Черво-

¹ Після закінчення війни.

тому Хресті було повно божевільних чуток: британська П'ята Армія повернула спину й побігла, канадці повстали й захопили Амьєн, шпигуни виводили з ладу всі американські аероплани, австрійці знову пробивалися в Італію. Управі Червоного Хреста тричі наказували пакуватися й бути наготові до виїзду з Парижу. У таких обставинах відділові пропаганди було важко підтримувати належний бадьорий тон у своїх публікаціях, але Париж переконливо виповнювався американськими обличчями, американською військовою поліцією, лакованими посами, консервами; потім якось у ліпні майор Мургауз, щойно повернувшись з Штатів, прийшов в управу з свіжими відомостями про бій під Шато-Тьєрі і об'явив, що через рік війна закінчиться.

Того ж вечора він запросив Евеліну пообідати з ним у Кафе де-ла-Пе і ради цього обіду вона скасувала побачення з Джеррі Берингемом, який саме повернувся з Близького Сходу та Балкан і без кінця розповідав про холеру та бідування. Дж. Уард замовив розкішний обід, він казав, що Елеонора попросила його трохи розважити Евеліну. Він говорив про грандіозну епоху американської експансії, яка має настати після війни. Америка — добрий самаритянин, що лікує рани роздертої війною Європи. Схоже було на те, що він репетирує промову; закінчивши її, він чудно поглянув на Евеліну, ніби перепошуючись, і сказав: «—Найсмішніше те, що все це — правда;» Евеліна засміялася й несподівано відчула, що Дж. Уард їй справді дуже подобається.

На ній було нове вбрання, куплене у Пакена на гроші, що їх надіслав їй батько у день її народження, і вона відпочивала у ній після своєї форми. Вони спершу пообідали, а потім почали серйозну розмову. Евеліна хотіла примусити його розповісти їй щонебудь про себе. Після обіду вони пішли до Максима, але там було повно буйних авіаторів, а шум, здавалося, лякав Дж. Уарда, отже Евеліна сказала йому, що краще піти до неї й випити по бокалу вина. Коли вони приїхали на набережну Ла-Турнель і вже виходили з нового автомобіля Дж. Уарда, вона побачила Дон Стівенса, що йшов вулицею. Вона сподівалася, що він не побачить її, але він обернувся і підбіг до неї. З ним був молодий хлопець у формі рядового, на ім'я Джонсон. Вони всі зійшли вгору й похмуро посідали у вітальні. Вона та Дж. Уард весь час розмовляли тільки про Елеонору, а ті два з стурбованим виглядом похмуро сиділи на своїх стільцях. Нерешті Дж. Уард звівся, спустився вниз, сів у свій автомобіль і поїхав.

— Сто чортів, чи може бути щонебудь гидкіше, як майор з Червоного Хреста? — вибухнув Дон, ледве зачинилися двері за Дж. Уардом. Евеліна була сердита.

— Щож, це не гірше, ніж удавати з себе квакера.

— Пробачте, що ми вдерлися до вас, — сказав солдатик, білявий, як швед.

— Ми хотіли піти з вами у кафе, або ще куди небудь, — задириливо почав був Дон. Солдатик перебив його.

— Сподіваюся, що ви пробачите нам, що ми вдерлися до вас, тоб-то, що я вдерся до вас... Я попросив Дона повести мене до вас. Він так багато оповідав про вас — і я вже цілий рік не бачив справді гарної американської дівчини. —

Він говорив шанобливо, з верескливим міннезотським акцентом, який спершу був не сподобався Евеліні, але коли він перепросився й пішов, він здався їй славним; вона заступилася за нього, коли Дон сказав: «— Це дуже славний хлопець, але в ньому є щось дурне». Вона не дозволила Донові залишитися в неї на ніч, і він пішов від неї дуже насулнений.

У жовтні повернулася Елеонора; вона привезла силу старовинних італійських панелей, що дісталися їй майже задарма. В управі Червоного Хреста було тепер більше людей, ніж того потребувала робота, і тому вона, Елеонора та Дж. Уард поїхали штабною машиною досліджувати маркітанські крамнички Червоного Хреста у східній Франції. Подорож була чудова, погода стояла на диво гарна, зовсім як в Америці в жовтні місяці; вони снідали і обідали при штабах полків, корпусів або дивізій, всі молоді офіцери були дуже милі з ними, Дж. Уард був у дуже гарному настрої і весь час смішив їх; вони бачили роботу польової артилерії, спостерігали повітряну дуель, бачили «ковбаси» і чули вибух одного *arrivé*. Саме під час цієї подорожі Евеліна вперше стала помічати якусь холодність у ставленні до неї Елеонори і це дуже вразило її; вони були такими гарними подругами перший тиждень після повороту Елеонори з Риму.

У Парижі раптом стало дуже весело, з'явилося багато знайомих; брат Евеліни Джордж, що був перекладачем при Головній Інтендантській Управі, містер Робінс — приятель Дж. Уарда, завжди п'яний і з дуже смішною манерою говорити, Джері Бернгем, сила журналістів і майор Еплтон, що був уже полковником. Вони влаштовували інтимні обіди та вечори, і головні трудності для них полягали в підборі гостей та розміщенні їх по рангах. На щастя всі їхні знайомі були офіцери або кореспонденти, які прирівнювались до офіцерів. Тільки один раз до них заявився Дон Стівенс, коли вони саме чекали на обід полковника Еплтона та бригадного генерала Бінга, і Евеліна створила дуже ніякове становище, запросивши його лишитися; генерал сказав, що, на його думку, кракери — найгірший сорт дезертирів, а Дон спалахнув і відповів, що пацифіст може бути кращим патріотом, ніж штабний офіцер, який має тепле місце, і що, кінцев — кінцем, патріотизм — злочин проти людськості. Було б дуже неприємно, якби не полковник Еплтон, який випив дуже багато коктейлів і провалився в маленький позолочений стілець, де він сидів, що дуже розсмішило генерала і дало йому нагоду висміяти полковника у поганому каламбурі про *avoir du poise*, який одвернув увагу гостей від суперечки. Елеонора була дуже сердита після випадку з Доном, і коли гості розійшлися, вона серйозно посварилася з Евеліною. Вранці Елеонора не розмовляла з нею; Евеліна пішла шукати іншу квартиру.

КІНОХРОНІКА XVІІІ

*Гей да високо орли літають
У Мобілі у Мобілі*

Американці переплывали ріку, здерлися на стрімкі берега каналу і блискучим штурмом взяли Дюн. Гідний уваги факт, що *Compagnie Generale Fransatlantique*, більш відома під назвою Французької Лінії, за весь час війни не втратила жодного судна з свого регулярного пасажирського складу.

ЧЕРВОНИЙ ПРАПОР В'ЄТЬСЯ НАД БАЛТІЙСЬКИМ МОРЕМ

„Я проїхав через Єгипет, щоб приєднатися до Єленбі, — сказав він. — За ці години я покрив аеропланом відстань, на яку діти Ізраїля витратили сорок років. Хай цей факт примусить людей задуматися над прогресом сучасної науки“

*I шасл'ові болюзи не тікають
У Мобілі у Мобілі*

ПЕРШІНГ ВЕСЬ ЧАС ВІДТИСКУЄ ВОРОГА

СПІВАЄ ДЛЯ ПОРАНЕНИХ СОЛДАТІВ; НЕ РОЗСТРІЛЯЛИ ЗА ШПИГУНСТВО

*Ji donnerais Versailles
Paris et Saint Denis
Le tours de Notre Dâme
Les clochers de mon pays*

ДОПОМАГАЙТЕ ДЕПАРТАМЕНТОВІ ПОСТАЧАННЯ ВИКРИВАЙТЕ СПЕКУЛЯНТІВ

Діловита згода, досягнута з більшістю пунктів учасниками конференції за юволявила й навіть трохи здивувала їх.

ТОРГОВІ СУДА ТІКАЮТЬ ВІД ЧЕРВОНИХ

ГУННИ БІЖАТЬ

*Auprès de ma blonde
Qu'il fait bon fait bon fait bon
Auprès de ma blonde
Qu'il fait bon dormir*

CHEZ LES SOCIALISTES LES AVEUGLES SON ROI

Німецький уряд просить Президента Сполучених Штатів Америки вжити заходів для відновлення миру, повідомити всіх учасників війни про цю пр.сьбу і запросити їх делегувати повноважних представників, щоб розпочати переговори. Німецький уряд приймає за основу для мирних переговорів програму, вкладає у Президента Сполучених Штатів у своєму посланні до Конгресу від 8-го січня 1918 року, і в його пізніших заявах, зокрема в його промові від 27-го вересня 1918 року. Щоб уникнути дальшого кровопролиття, Німецький Уряд просить Президента Сполучених Штатів здійснити негайне укладення негайного замирення на землі, на воді та в повітрі.

ДЖО ВІЛЬЯМС

Деякий час Джо тинявся по Нью-Йорку та Брукліну, позичаючи гроші у міссіс Ольсен і щоденно напиваючись. Одного дня вона взялася за нього й викинула його геть. Було з-біса холодно і йому довелося пару ночей перебути в місії. Він болявся, що його заарештують і заберуть до війська; йому все вже осточортило; кінець-кінцем він поплив простим матросом на «Аппалачці», великому новому вантажному пароплаві, що йшов у Бордо та Геную. Те, що з ним поводитися як з в'язнем і примушували його мити палубу та обшкріпати фарбу, віби пасувало до його настрою. У кубрику були здебільшого селянки, що ніколи не бачили моря, та кілька старих володиг,

не придатних ні до чого. За чотири дні вони потрапили в лютий шторм і прийняли на себе невелику припливну хвилю, що скинула на палубу два човни на штірборті; весь караван розігнало; палуба не була законопачена як слід і вода весь час текла в кубрик. Виявилося, що Джо — єдиний матрос у команді, на якого помічник міг звирити колесо, отже вони звільнили його від обшкрібання фарби — і за чотири години вахти у нього було досить часу, щоб подумати про те, як погано жити на світі. В Бордо йому захотілося побачити Марселіну, але нікому з команди не довелося зійти на берег.

Боцман зійшов на берег, напився з кількома американськими солдатами й повернувся з пляшкою коньяку для Джо, що подобався йому, та силою всяких спліток про те, як німці б'ють жаб, і австрійців, а надто італійців, і що, якби не ми, Кайзер давно вже в'їхав би на коні у веселії Париж, і що все тримається на волосинці. Було з-біса холодно. Джо та боцман пішли в кухню й випили коньяк з коком, що був у бувальнях і брав участь у клондайкській золотій гарячці. Вони сами лишилися на судні, бо офіцери були на березі, де вони розглядали мадемаузелів, а всі інші спали. Боцман сказав, що це кінець цивілізації, але кок сказав, що він на це... і Джо сказав, що він на це... і боцман сказав, що вони обидва чортові більшовики й холодно розстався з ними.

То була чудна подорож — навколо Іспанії, крізь протоку й похід французьким берегом до Генуї. Всю дорогу тяглася суцільна валка змаскованих вантажних пароплавів — грецьких, англійських, норвезьких, американських, що трималися ближче до берега, зі складеними на палубі рятувальними колами й спушеними на шлюпбалках човнами. Позв них пропливала друга валка, що поверталася порожнем — транспорті та вугільні пароплави з Італії та Салоніків, білі госпітальні пароплави, всякі старі корита з усіх семи морів, іржаві вантажні пароплави з гвинтами, піднятими так високо над водою, що шум від них чувся години зо дві після того, як корпуси пароплавів зникали з виду. В Середземному морі вони побачили далеко від берега французькі та англійські військові судна й простенькі на вигляд винищувачі з довгими смугами диму; звісті окликали їх і припливали оглядати судні документи. На березі нічого не нагадувало про війну. Коли вони прийшли Гібралтар, встановилася соняшна погода. Іспанський берег був зелений, з голими, рожевими та жовтими горами в даліні, і весь укритий білими хатками, схожими на куски цукру, що де-не-де скупчувалися в міста. Перетинаючи Ліонську затоку під мрякою, в глянному вітром тумані, при бридкому зибові, вони мало не наскочили на велику фелюку, навантажену барилами вина. Потім вони гоїдалися похід Французькою Рів'єрою в скигльовому пінічному вітрі, бачачи перед собою міста з червоними дахами, світлі та блискучі, і суворі, скелясті горби за ними, і снігові верхівлі, що чітко повставали понад усім. За Монте-Карло перед ними відкрився величезний амфітеатр — будинки були рожеві, сині та жовті і всюди по долині стрімкі високі та гостроверхі шпилі церков.

Цілу ніч вони виглядали великий маяк, що позначав на мапі Геную, коли раптом побачили попереду червоний блиск. Поширилася чутка, що німці захопили місто і підняли його. Другий помічник

сказав капітанові просто на мостіку, що їх усіх заберуть у полон, якщо вони попливуть далі, і що краще повернутися назад і зупинитися в Марселі, але капітан сказав йому, що це, праг його бери, не його діло і що хай він тримає язик за зубами, поки його не затоплять. Блиск яскравішав, поки вони підпливали ближче. Виявилось, що то горів нафтовіз за молом. То був великий, новий нафтовіз компанії «Стандард Ойл», з трохи осілою носовою частиною; погонь дився з нього й розливався по воді. Добре видно було мол, маяки й місто, що громадилося за ними по горбах, з червоним відблиском у всіх вікнах, і скупчені в гавані пароплави, освітлені червоним сявом.

Коли вони кинули якір, боцман узяв Джо та двох хлопців у човен і поїхав з ними подивитися, чи не знайдуть вони чого на нафтовозі. Корма була високо піднята над водою. Скільки вони бачили, на судні не було нікого. Кілька італійців у моторному човні підпливали до них і щось задержкотіли, але вони вдали, що не розуміють їх. Пожежний пароплав стояв поблизу, але, як видно, він нічого не міг поробити. «Якого чорта вони не затоплять його?» весь час казав боцман.

Джо помітив верев'яну драбину, що звисала у воду, й підігнав до неї човен. Не встигли інші гукнути йому, щоб він повернувся, як він зііз уже на половину драбини. Скочивши з поруччя на палубу він подумав, якого чорта йому тут треба. — «Сто чортів, сподіваюся, що він вибухне», — сказав він собі вголос. На палубі було видно, як удень. Передня частина судна і море навколо неї горіли, як лампа. Він подумав, що судно наскочило на міну, або його висаджено торпедою. Як видно, команда покинула судно похапцем, бо за шлюпбалками на палубі, де раніше були рятувальні човни, налягло кілька матросських мішків і різний одяг. Джо відібрав собі гарний новий светр, а потім спустився до каюти. На одному столі він знайшов ящик гаванських сигар. Він взяв одну сигару й запалив її. Це підняло його настрої — стояти тут і запалювати сигару на чортовому нафтовозі, що може кожної хвилини висадити його до всіх чортів. До того ж, сигара була добра. В пакунку з папіросного паперу на столі було ще сім пар шовкових панчіх. — От би привезти додому для Дел, — була його перша думка. Але потім він згадав, що з Дел у нього покинчено. Проте, він захопив шовкові панчохи в кишеню й повернувся на палубу.

Боцман кричав йому з човна, щоб він заради христа повернувся, бо вони покинуть його. Він підібрав гаманець на сходах до кают-компанії. — «Це не газолін, це сира нафта, вона може горіти тиждень!» — крикнув він хлопцям у човні, поволі сходячи по драбині й попихуючи сигарою, дивлячись через гавань, забиту щоглами, трубами та кранами, на великі мармурові будинки, старі башти, портики та горби за ними, освітлені червоним полум'ям. — «Де в біса поділася команда?».

— Мабуть досі вже перепилася на березі, кулі б і я охоче поїхав, — сказав боцман. Джо розподілив сигари між усіма, але панчохи залишив собі. В гаманці не було нічого. — «Чорня шов», — пробурчав боцман. — «Невже у них не було ніяких хемікалій?» — «Ці прокляті

італійці не знали б що з ними робити, хоч би й мали їх», — сказав один з матросів.

Вони повеслували назад до «Аппалачія» й доповіли капітанові, що нафтовіз — покинутий і що це справа портової адміністрації — збутися його.

Цілий наступний день нафтовіз горів за молом. Смерком ще один з його баків вибухнув, як римська свічка, й вогонь став усе більше й більше поширюватися на воді. «Аппалачедь» підняв якір і підійшов до пристані.

Того вечора Джо та боцман пішли подивитися на місто. Вулиці були вузькі, на них були і сходи, що провадили вгору, до широких проспектів з кафе та столиками на тротуарах під колонадами, де брук був з шліфованого мармуру, покладеного візерунками. Було досить холодно, отже вони зайшли в бар і почали пити якісь рожеві гарячі напої, розведені ромом.

Там вони наскочили на одного італійця, Чарлі на ім'я, що пробув двадцять років у Брукліні і він повів їх у шивок, де вони з'їли силу макарон та смаженої телятини й пили біле вино. Чарлі казав, що в італійській армії з ними поводяться як з собаками, а платять усього п'ять центів на день, та й то не завжди. Чарлі був цілком за il presidente Veelson та чотирнадцять пунктів, кажучи, що скоро вони замиряться без перемоги і зроблять велику революцію в Італії і оголосять велику війну Франції, і що англієць зовсім не вважає на італійця. Чарлі привів двох дівчат, сказавши, що це його кузини — Недда та Дора, і одна з них сіла на коліна до Джо і з'їла силу макарон, і вони всі пили вино. Щоб заплатити за вечерю довелось віддати усі гроші, що були у Джо.

Коли він ішов з Неддою спати надвірними сходами, він бачив відблиск від нафтовоза, що горів за гаванню, на білих стінах та черепичних дахах будинків.

Недда не хотіла роздягатися, і вимагала, щоб Джо показав гроші. У Джо не було грошей і він видобув шовкові панчохи. Вона стурбувалася і похитала головою, але вона була з-біса гарна, і в неї були великі, чорні очі, і Джо страшенно хотілося, отже він гукнув Чарлі; Чарлі піднявся по сходах, забалакав по-італійськи до дівчини, й сказав, що, звичайно, вона візьме шовкові панчохи, бо хіба ж Америка не найвизначніша країна на світі й tutti aleati всі союзники — й президент Вільсон дуже добрий до Італії. Але дівчина не здавалася, поки вони не знайшли стару жінку, що була на кухні; та зійшла, важко дихаючи, нагору, помацала панчохи, й мабуть сказала, що вони справді шовкові й коштують грошей, бо дівчина обвила рукою шию Джо, а Чарлі сказав: — «Ну, хлопче, вона спатиме з тобою всю ніч, вона вміє як слід любитися».

Але десь опівночі, коли дівчина заснула, Джо набридло лежати з нею. До нього доводив сморід збиралень з подвір'я, а півень весь час галасував, як чорт, під самим вухом у Джо. Він устав, одягся й навшпиньки вийшов з кімнати. Шовкові панчохи висіли на стільці. Він узяв їх і заплунув знову собі в кишеню. Черевник його чортячо рипіли. Двері на вулицю були замкнені й засунуті, і він довго возився з ними, поки одчинив їх. Ледве він вийшов на вулицю, як десь

загавкав собака, і він побіг. Він заблудився у лабіринті вузьких кам'яних вуличок, але розміркував, що, спускаючися весь час з гори, він колись вийде таки до гавані.

Потім він побачив на деяких стінах відблиск від нафтовоза, що горів, і став керуватися ним.

Деся на крутих сходах він наскочив на американців в уніформах хакі, й запитав їх про дорогу, й вони дали йому вишити коньяку з пляшки, кажучи, що вони йдуть на італійський фронт, що був великий відступ, і що справи паршиві, і що вони не знають, де той паршивий фронт, і що вони чекатимуть тут, поки той паршивий фронт не дійде просто до них. Він розповів їм про шовкові павчохи, і їм здалося це страшенно смішним, і вони показали йому дорогу до пристані, де стояв «Аппалачець» і довго тисли йому руку, віддаючи надобраніч, і сказали, що італійці — свині, а він сказав, що вони — принци, бо вони показали йому дорогу, й вони сказали, що він — принц, і потім вони докінчили коньяк, і він пішов на судно й заліз на свою койку.

Коли «Аппалачець» повертався додому, нафтовіз все ще горів за гаванню. Джо випівав у поворотну подорож з трипером, і не міг пити кілька місяців, отже він ніби остаточно, повернувшись до Брукліну. Він вступив до Берегової Школи Судоплавного Бюра в Платтівському Інституті, склав іспит на другого помічника, й цілий рік їздив сюди й туди між Нью-Йорком та Сен-Назером, на «Овенді» — новому дерев'яному судні, збудованому в Сіетлі, що завдало їм немало клопоту.

Він часто листувався з Джени. Вона була за океаном, працювала в Червоному Хресті, і стала великою патріоткою. Джо починав думати, що вона, можливо, має радію. Кінець-кінцем, якщо вірити газетам, бошів б'ють, а це для молодого хлопця відкриває великі можливості, якщо тільки його якимсь побутом не візьмуть за німецького прибічника, або за більшовика, або ще за якусь бісову штучку. Зрештою, як писала Джени, цивілізацію треба врятувати, і на нас лежить обов'язок зробити це. Джо завів собі ошадну книжку й придбав облігації «Свободи».

У ніч замирення Джо був у Сен-Назері. Місто шаліло. Всі були на березі, всі солдати-американці поприходили з таборів, всі солдати-жаби повиходили з бараків, кожний плескав іншого по спині, витягаючи пробки, частуючи один одного, відкриваючи пляшки шампанського, цілуючи кожну гарненьку дівчину, приймаючи цілунки від старих жінок та цілунки в обидві щокі від усатих французьких ветеранів. Помічники, капітан, командир та кілька флотських офіцерів, що їх вони досі ніколи не бачили, улаштували великий обід у кафе, але далі супу справа не посунулася, бо всі танцювали в кухні й так чапояли кухаря, що той упав без духу, і всі вони сиділи там, співаючи та п'ючи великими стаканами шампанське і вітаючи вигуками союзні прапори, що їх дівчата посилали по місту.

Джо помандрував шукати Жянету, дівчину, що причаровувала його кожного разу, коли він бував у Сен-Назері. Він хотів знати її, поки ще міг триматися на ногах. Вона пообіцяла спати з ним цю ніч ще до того, як стало відомо про День Замирення. Вона казала, що не спить ні з ким, поки «Овенді» стоїть в порту, і він добре ставився до неї й привозив їй beaucoup presents із Z'Amerique i du seccer i du

сауа¹. У Джо був гарний настрій, кишені в його були набиті грішми і сто чортів, американські гроші дещо коштували в ці дні; а кілька фунтів цукру, що їх він приніс у кишенях свого дошового плаща, були для мамзельок вартіші за гроші.

Він пішов у заулок, де було кабаре, — самий червоний плюш та дзеркала — і де музика грала «Зоряний Прапор» і всі загукали *Vive Z'Amérique* і почали підносити йому просто до обличчя келихи, як тільки він увійшов, а потім він танцював з товстою дівчиною і музика грала якийсь чортячий фокстрот, чи що. Він покинув свою дівчину, бо побачив Жанету. Вона прибралася американським прапором поверх сукні і танцювала з великим шестифутовим чорним сенегальцем. Джо ошалів. Він відштовхнув її від негра, що оказався французьким офіцером, і був увесь у золотих галунах, і вона сказала: — «В чому річ, любий?» Джо розмахнувся й ударив проклятого негра скільки було сили просто в груди, але негр і не ворухнувся. На чорному обличчі його з'явився розгублений, усміхнений вираз, так шіби він збирався запитати про щось. Кельнер та кілька французьких солдатів підійшли й хотіли відтрутити Джо. Усі кричали та джеркотіли. Жанета намагалася стати між Джо та кельнером, але дістала удар у челюсть, що шоквав її долі. Джо звалив кількох французьких солдатів і задкував до дверей, коли побачив у дзеркалі, що здоровенний хлопець у блузі спускає йому на голову пляшку, тримаючи її обіруч. Він хотів обернутися, але не встиг. Пляшка розтрощила йому череп, і йому настав край.

КІНОХРОНІКА XXIX

з одержанням новини міська телефонна сітка була негайно вся занята

*y fallait pas
y fallait pas
y fallait pas - a - a - a - galler*

ВАЖКІ ГАРМАТИ НА ВУЛИЦЯХ ГАМБУРГА

у житинці натовп співав «Зоряний прапор» під керуванням Байрона Р. Ньютона, портового збирача

МОРГАН НА ПІДВІКОННІ ХВИЦАВСЯ ОБСИПАЮЧИ НАТОВП ТЕЛЕГРАФНОЮ СТЬОЖКОЮ

коли надійшла новина, першою озвалася сирена пожежного човпа «Нью-Йорк», що стояв у Беттері, і негайно, в одну секунду, в порту знялося пекельне витья

О скажіть чи помітили ви на зорі

ЖІНКИ НАПАЛИ НА КРОНПРИНЦА ЗА ТЕ ЩО ВІН ПОЦІЛУВАВ МОДИСТКУ

*Allons enfants de la patrie
Le jour de gloire est arrivé*

*Тут не місце лоскотати Мері
тут не місце для нас*

¹ Багато подарунків з Америки, цукру, кави.

«Ми воювали з дияволом — і де виправдує всі наші страждання», — сказав Вільям Говард Тафт на святі перемоги, що відбулося вчора

*Кекекеті любя Кеті
Ти єдина моя люлюлюбов
і, коли світить місяць*

Юн. - Пресс. Н. - Й.

Париж терміново Брест Адмірал Вільсон що заявив о 16.00 (4 г. д.) Брестській газеті перемир'я підписано згодом повідомив незапевне поки Брест буйно святкував

У КВІНСІ БАНДИТИ ЗАТРИМАЛИ ДВА ТРАМВАЇ

*За коровником
Я чекатиму біля кукукузенних дверей*

тільки солдати та матроси поживали святування. Вони щиро хотіли повеселитися і багато пили, хоч були у військовій формі. Деякі з бійців, що повернулися на батьківщину, трохи не зчинили бешкету, набравши повні жмені каміння й намагаючись розбити електричний плакат на розі Бродвея та Сорок другої вулиці, де було написано:

ПРІВІТ НАШИМ ГЕРОЯМ ЩО ПОВЕРНУЛИСЯ

*О скажіть чи помітили ви на зорі
Те що ми на смерканні вітали так гордо
Коли вибухи бомб і ракет кожному мить
Нам казали що прапор наш твердо стоїть*

ФОТО - ОКО (36)

щовечера після останнього переклику виливаючи щєбра за борт на підвіреному боці ми спиналися на мить вдихнути листопадового вітру бризки сипалися нам на вухі коли ми дивилися на шумовання що летіло з високосяжних хвиль що топлять кораблі пожирають людей (у цьому глибокому пурпурі пливучі міви тихо здіймаються й падають підводні човни плавають під ними на рівному кілі) поглянути на затуманене хмаркою небо зняти руки з масних дужок відер повних баланди що її ніхто не хотів їсти (дев'ять разів їли дев'ять разів викидали недоїдену їжу дев'ять разів лаялися з кухарем-лондонцем що намагався виїхати на варених абрикосах переклики струнко цок цок вільно освітлюють кожний куточок бляшаної миски дев'ять разів шикувалися в хитливому душовому коридорі хворі на морську хворобу налякані морем солдатики з мішками для їжі у руках)

Гей солдате скажи підписали перемир'я скажи скінчилася війна нас везуть додому балачки в клозеті дурниці верзеш я скажу одно ми несли порожні щєбра вниз трьома прольотами сходів у хитливий ладкий трюм повертаючися з повними коли судно хиталося трохи баланди витікало через край.

МІСТЕР ВІЛЬСОН.

У рік обрання Бекенена президентом Томас Вудро Вільсон народився у пасторському домі у Стаунтоні в Вірджинській долині;

Його мати була дочка пресвітеріанського пастора; він походив з старого шотландсько-ірландського роду; батько його теж був пресвітеріанським пастором і викладав реторику у духовних семінаріях: Вільсони жили у світі слів, злитованих двома віками кальвіністських богословів у непохитний небосхил;

Бог був Слово

і Слово було Бог.

Д-р Вільсон був чоловік статечний, він любив свій дім, своїх дітей, добрі книги, свою дружину, правильну синтаксу і промовляв до бога щодня на сімейних молитвах;

він виловав своїх синів

поміж біблією та словником.

Роки громадянської Війни,

роки труб та барабанів, залпів та прокламацій,

Вільсони жили в Огесті, штат Джорджія; Томмі був лінгвистичним хлопчиком, не знав азбуки до дев'яти років, але, коли він навчився читати, його улюбленим читанням була книга Гарсона Уімза

«Життя Вашингтона».

У 1870-му році д-ра Вільсона запросили до Колумбійської духовної семінарії, у Південній Кароліні; Томмі вчився у коледж-Девідсона,

де в нього розвинувся гарний тенор;

потім він перейшов у Принстон і зробився публічним оратором і редактором «Принстонця». Його перша стаття у «Літерері Мегезін» Нессо була похвальним словом Бісмаркові.

Після цього він вивчав право у Вірджинському Університеті: молодий Вільсон хотів зробитися Великою людиною, як Гладстон або англійські парламентарії вісімнадцятого століття; він хотів зачарувати переповнені аудиторії справою істини; але юридична практика драгувала його; він більше почував себе дома у книжному повітрі бібліотек, у лекційних залах, у друкарні коледжу; він відчув полетшення, коли покинув юридичну практику в Атланті і одержав звання ад'юнкта-професора в коледжі Джонса Гопкінса; там він написав «Конгресіональний режим».

Двадцяти дев'яти років він одружився з дівчиною, що мала нахил до малювання (залицяючись до неї, він вчив її вимовляти широке «а») і лістав посаду викладача історії та політичної економії для дівчат у Брайна Мора. Одержавши ступінь доктора філософії у коледжі Джонса Гопкінса, він став професором у Уеслійському інституті, писав статті, розпочав «Історію Сполучених Штатів»,

виступав прилюдно на оборону Істини, Реформ, Відповідального уряду, Демократії, піднявся на усі схили блискучої університетської кар'єри: у 1901-му році попечителі Принстону запропонували йому пост ректора:

він поринув у реформування університету, нажив собі палких друзів і ворогів, посіяв незгоду на університетському полі, і американський народ став знаходити на перших сторінках газет ім'я Вудро Вільсона

у 1909-му році він виголосив промови про Лінкольна та Роберта Е. Лі а в 1910-му

у демократичних верховодів Нью-Джерсі, притиснутих до стінки розоблачителями та реформістами, з'явилася блискуча ідея запропонувати кандидатуру на губернатора, бездоганному ректорові коледжу, що притягав таку велику аудиторію привселюдною обороною Справедливості.

Звертаючись з промовою до Трентонського зібрання, що виставило його кандидатом на пост губернатора, містер Вільсон висловив свою віру в середню людину (містечкові верховоди та їхні прихвосні зглянулися й почушали потилиці); він провадив далі зміцнілим голосом:

це та людина, що її зданням я сам хочу керуватися, щоб потім, коли завдання помножаться і настануть дні загального замішання та страду, ми змогли підняти свої очі із цих темних долин, де скелі особливих привілеїв затінують і викривають твоєю нашою тропу, туди, де сонце сяє крізь прохід у розбитих скелях, сонце господнє, сонце, призначене переродити людей, сонце, призначене звільнити їх від пристрасності та відчаю й піднести нас до горних висот, до обітваної землі кожного, хто жадає свободи та прогресу.

Містечкові верховоди та їхні прихвосні зглянулися й почушали потилиці; потім гукнули ура; Вільсон обдурив простаків, налігав верховодів і був обраний величезною більшістю голосів;

отже він залишив Принстон тільки на половину зреформованим і став губернатором Нью-Джерсі,

і замирився з Брайаном

за обідом у Дені Джексона: коли Брайан зауважив: — «звичайно, я знав, що ви не погодитесь з моїми поглядами на грошову систему» — містер Вільсон відказав: — «я тільки можу сказати, містер Брайан, що ви справді велика людина».

Він познайомився з полковником Гаузом,

чим політичним Мерліном-аматором, що плів свою павутину у готелі Готем,

і в липні на партійному з'їзді у Балтіморі, Гірет і Гауз, що ховалися за лаштунками, та Брайан, що гагакав у коридорах, похажуючи з хусткою поверх зім'ятого комірця, улаштували для спітнілих делегатів ляльковий театр, в наслідок якого Вудро Вільсона виставили кандидатом на президента.

Перехід прогресистів у Чикаго від Тафта на бік Т. Рузвельта забезпечив успіх на виборах;

отже він залишив Штат Нью-Джерсі наполовину зреформованим (безжалісна гласність була девізом Шедоу-Лаунської кампанії) і вступив у Білий Дім, наш двадцять восьмий президент.

Коли Вудро Вільсон їхав Пенсільванія-Авеню вкупі з Тафтом, цією бочкою, що, будучи президентом, добросердно розбивав усі намагання Т. Рузвельта поставити промисловість під урядовий контроль,

Дж. Лірпонт Морган розкладавав пасьянс у своєму кабінеті на Уолл-Стріт, викурюючи по двадцять чорних сигар на день, кленучи вівітки демократії.

Вільсон картав прибутки й таврував привілеї, відмовився визнати Хуерту й посла в міліцію на Ріо-Гранде,

провадячи політику сторожкого вічікування. Він видав «Нову Свободу», особисто виголошував свої послання до Конгресу, веначе ректор коледжу, що звертається до факультету та студентів. У Мобілі він сказав:

Я хочу використати цю нагоду і заявити, що Сполучені Штати не домагатимуться силою жодного додаткового футу території; і висадив моряків у Вера-Круці.

Ми свідки піднесення народного духу, пробудження тверезої громадянської душки, відродження народної влади, що становить початок епохи глибокої реконструкції...

але світ почав крутитися навколо Сараєва.

Спочатку це був нейтралітет у думках і на ділі, потім надто жорді, щоб воювати, коли потоплення Лузитанії, загроза Моргановим позикам та оповідання британських та французьких пропагандистів примусили усі фінансові центри Сходу загаласувати про потребу війни, та й притяжливність барабанного бою та гармат була надто сильна; найкращі люди запозичали свої моди з Парижу, а своє широке «а» з Лондону, в тому числі і Т. Рузвельт, і Дім Моргана.

Через п'ять місяців після свого переобрання під гаслом *він утримував нас від війни*, Вільсон провів у конгресі постанову про озброєння флоту і об'явив, що Сполучені Штати перебувають у стані війни з Центральними Державами:

Сила без затримки і без обмеження, сила до кінця.

Вільсон став державою (війна є здоров'я держави), Вашингтон — його Версалею, він укомплектував соціалізований уряд людьми по доларові на рік, представниками від великих корпорацій, і улаштував пишний парад

людей, вогнеприпасів, мулів, вагозовів, що впряджалися до Франції. П'ять мільйонів людей і стояли струнко біля своїх критих толем бараків кожного вечора, поки грали «Зоряний Прапор».

Війна принесла восьмигодинний день, жіночу рівноправність, сухий закон, примусовий арбітраж, високу платню, великий процент зиску, вартість плюс контракти, і втіху бути Злотою Матір'ю.

Якби ви не погодилися з потребою убезпечити світ для вартості плюс демократії, вас би ув'язнили разом з Дебсом.

Вистава скінчилася, мабуть, занадто швидко, князь Макс Баденський уже благав про чотирнадцять пунктів, Фох займав фортеці перед мостями на Рейні, а Кайзер, ледве зводячи подих, біг за поїздом по платформі Потсдамського вокзалу в циліндрі і, як дехто каже, з фальшивою бородою.

З допомогою *Всемогутнього Бога, Права, Правди, Справедливості, Свободи, Демократії, Самовиначення націй, Без аннексії і контрибуцій*, цукру Куби, Кавказького марганцю, північнозахідної пшениці, південної бавовни, Британської блокади, генерала Першінга, Паризьких таксомоторів та семидесятип'ятиміліметрових гармат ми виграли війну.

4-го грудня 1918-го року Вудро Вільсон, перший президент, що покинув територію Сполучених Штатів під час свого президентства, виїхав у Францію пароплавом «Джордж Вашингтон», наймогутніша людина в світі.

У Європі знали, як пахне газ, знали вадкосолодкий сморід неглибоко закопаних трупів і сірий колір шкіри оголоділих дітей; там читали в газетах, що містер Вільсон — за мир, за свободу, за консерви, масло та цукор;

він висів у Бресті зі своїм штатом експертів та публіцистів після важкої подорожі на «Джорджі Вашингтоні».

La France héroïque зустрічала його промовами, шкільними хорами, майорами в червоних поясах. (Чи бачив містер Вільсон у Бресті, як жандарми били демонстрацію докерів, що прийшли зустрічати його з червоними прапорами?)

На вокзалі: у Парижі він ступив з поїзда на широкий червоний килим і пішов поміж двох рядів пальм у горщиках, циліндрів, почесних легіонів, прикрашених орденами мундирів, сурдутів, розеток, бутоньерок, до ролс-ройса. (Чи бачив містер Вільсон живою у чорному, калік у маленьких візках, бліді, схвильовані обличчя на вулицях, чи чув він жахливу тоскність вигуків, коли його та його нову дружину вчили до готелю Мюрат, де в кімнатах, повних грезету, комодів з інкрустаціями, позолочених годинників та купіловів, були приготовлені президентські апартаменти?)

Поки експерти організовували процедуру мирної конференції, застигли столі зеленою байкою, упорядковували протоколи.

Вільсони поїхали розглянутися: на другий день Різдва їх прийняли в Бекінгемському палаці; на Новий Рік вони відвідали папу та мікроскопічного італійського короля у Квіриналі. (Чи знав містер Вільсон, що в закінчених війною селянських халаузах понад Бренною та Піавою палили свічки перед його портретом, вирізаним з ілюстрованих журналів?) (Чи знав містер Вільсон, що народи Європи чули виклик гнітові у його Чотирнадцяти Пунктах, так само як віки тому вони чули виклик гнітові в дев'яносто п'яти артикулах, що їх прибив Мартін Лютер до церковних дверей у Віттенберзі?)

18-го січня 1919-го року у гущі мундирів, трикутних шлях. галузів, орденів, еполет, рангових та лицарських відзнак Високі Договірні Сторони, союзні і об'єднані держави зійшлися в Залі Годинників на набережній д'Орсей, щоб продиктувати мир:

але пишне зібрання мирної конференції було надто прилюдне місце для переговорів про мир, отже Високі Договірні Сторони утворили Раду Десятьох, пішли у Гобеленовий зал і, оточені Рубенсовою Історією Марії Медічі, почали укладати мир.

Але Рада Десятьох була надто прилюдне місце, для переговорів про мир,

отже вони утворили Раду Чотирьох.

Орlando поїхав, розгнівавшись, додому

і тоді залишилися троє:

Клемансо,

Ллойд Джордж,

Вудро Вільсон.

Три старих чоловіки, що тасували колоду,

видаючи карти:

Рейнську область, Данціг, Польський коридор, Рур, самовизначення національних меншостей, Саар, Лігу Націй, мандати, Месопотамію, Свободу морів, Трансїорданію, Шандунь, Фіуму і острів Яп, кулетний вогонь і підпали, голод, воші, холеру, тиф; нафта була козирем.

Вудро Вільсон вірив у бога своїх батьків.

так він сказав парафіянам у маленькій конгрегаціоналістській церкві на Лаутер-Стріт у шотландському містечку Карлайлі, де проповідував колись його дід; день був такий холодний, що кореспондентам довелося сидіти на старовинних церковних лавках не знімаючи пальт.

7-го квітня він наказав тримати «Джордж Вашингтон» у Бресті під парою і бути наготові, щоб забрати американську делегацію додому;

але він не поїхав.

19-го квітня шахрай Клемансо та шахрай Ллойд Джордж втягли його в свою маленьку приємну гру для трьох, що її вони називали Радою Чотирьох.

28-го червня Версальський договір був готовий

і Вільсонові довелося їхати додому, щоб пояснити політикам, які тим часом підкопувалися під нього у Сенаті та Палаті, тверезій громадській думці та боготві своїх батьків, як він дав себе обчистити і наскільки він убезпечив світ

для демократії та Нової Свободи.

З того дня, коли він висів у Гобокені, він говорив, стоячи спиною до стіни Білого Дому, він говорив, щоб зберегти свою віру в слова, він говорив, щоб зберегти свою віру в Лігу Націй, щоб зберегти віру в себе, в бога своїх батьків.

Він напружував кожний нерв свого тіла й свого розуму, всі сили уряду, що були в його розпорядженні; (коли хтонебудь не погоджувався, він був шахрай або червоний; ніякої пощади Дебсові).

У Сієтлі революційні робітники, вожді яких були ув'язнені, у Сієтлі революційні робітники, вождів яких линчували і розстрілювали, як собак, у Сієтлі уобблі вишикувались на чотири квартали, коли проїздив Вільсон, і мовчазно стояли зі згорнутими руками, дивлячись на великого ліберала, що мчав повз них у своїй машині, закутаний у пальто, схудлий від втоми, з судорожно зведеною половиною обличчя. Люди в блузах, важкороби, зустріли його мовчанкою після багатьох кварталів оплесків та патріотичних вигуків.

У Пуебло, Колорадо, він був сивий чоловік, що ледве тримався на ногах, з судорожно зведеною половиною обличчя:

Тепер, коли тумани, що кривали це велике питання, розійшлися, я певний, що люди побачать істину віч-на-віч, лице в лице. Є одна мета, яка завжди підіймає американський народ і до якої він завжди простягає руки, це — Істина справедливості, свободи та миру. Ми прийняли цю істину і хочемо, щоб вона вела нас і через нас увесь світ туди, в блаженну країну спокою та миру, що про неї світ ніколи й не мріяв.

Це була його остання промова;

у поїзді по дорозі до Вічїти з ним стався перший удар. Він відмовився від лекційного турне, розпочатого з метою пропаганди Ліги Націй. Тепер він був розбитий, паралізований чоловік, що ледве ворочав язиком;

у той день, коли він здав президентство Гардінгові, об'єднаний комітет Сенату та Палати послів Генрі Кабота Лоджа з офіційним візитом до президента у Капітолій і офіційним запитанням, чи не хоче він звернутися з посланням до конгресу, що зібрався на об'єднане засідання;

Вільсон примусив себе звестися на ноги, важко спираючись обома руками на поруччя крісла. — «Сенаторе Лодж, мені немає про що говорити, дякую... Доброго ранку», — сказав він.

3-го лютого 1924-го року він помер.

КІНОХРОНІКА XXX

ЗАБОРОНА ГІГАНТСЬКИХ ГАРМАТ?

*Пам'яті поли до вас ходять щовечір
Про добрі й про злі вам виспівують речі,
Коли ж їх про хліб запитують бува
На відповідь ллються солодкі слова*

ПРЕЗИДЕНТ ТРОХИ ЗАСТУДИВСЯ НА МОРІ

Спеціального кучаря з штатом офіціантів та кухарських помічників надіслано з «Вілтмору»

Дуже комфортабельне прижиттєння

Струнний Оркестр грає ціл час обідів, військово-морський духовий оркестр грає на палубі

*Ти наїснися ще почекай
як потрапиш нарешті у рай*

місто являє картину найдикишої руйни, надто навколо почташту, до нині знищеного вогнем, де залишилися самі руїни

*Працюй і молися
Сінем живися*

ТУТ ЗІБРАНО ТРИ ВАГОВОЗИ ПРОТОКОЛІВ

олинадцять убито і двадцять два поранено, деякого тяжко, в наслідок вибуху гримучої ртуті в пороховому відділі капсюльного заводу Порохової компанії Е. І. Дюпон де-Немур; увечері міссіс Вільсон випустила поштових голубів... і в цей час який прекрасний був дух нації, яка єдність мети, яка наполегливість, який ентузіазм характеризували цей блискучий вияв сили, цю невтомку діяльність. Я вже казав, що ті з нас, хто залишився дома працювати навколо організації та постачання, завжди реалізує до тих, кого ми підтримували своєю працею, але нам ніколи не треба соромитися... музику в Італії постачав квартет матросів

*Коли звалилися з ніб
Ти одержиши пиріг
У раю міжє солтиш*

ГОРГАС РОЗМІЩУЄ СОЛДАТІВ У ХАЛУПАХ 800 БІЙЦІВ ВІТАЛИ БІЛЬШОВИКІВ

уся церемонія була старанно підготована, але юрбу тримали оподаць.
Народ, що зібрався на згірках біля пристані, зняв оглушливий галас, коли човен президента рушив. Кортж пішов в бік від Єлісейських Полів до мосту Олександра III-го, щоб перейти через Сену, і це нагадало іншу історичну процесію, коли Париж перевершив себе, щоб вшанувати самодержавного правителя в особі царя

ЗВЕРНУВСЯ З ПРОМОВОЮ ДО 1400 МАЙОРІВ З БАЛКОНА ПАЛАЦУ

БРИТАНСЬКИЙ ФЛОТ ПЕРШИЙ У СВІТІ ЗАЯВИВ ЧЕРЧІЛЬ

ФОТО-ОКО (37)

в алфавітному порядку за рашом вистукано двома холодними указовими пальцями на «Короні» у ротай канцелярії групі А та В страж. преч. С та Д

Струн-Ко хапаю гудзики та петлі на горлі стягу ю борлак, зводжу до купи США та меркуріїв жезл

Вільно

на дворі йде муштра під пурпуровою мжичкою зимового вечора у Фер'єр-ан-Гатіне абатстві заснованому Хлодвігом над модами трьох учнів господа нашого Ісуса Христа 3-я Позика Свободи Держє казнач. Альбіана Поліціана та Гермаціана 4-а Позика Свободи Держє казнач. має бути Е— або інша форма Канцелярії Саніт. Корп. 38 тепер дощ ллє і канави булькиють чується плюскіт з усіх зелено-скляних струмочків Алькуїн був колись пріором і млинові колеса мелять за обізмшаними кам'яними стінами і тут поховані Клотільда з Клодоміром.

підвищення відмічати тільки під заробітком сонно викладавав на роз'їдений іржею «Короні» в наметі Мандрівного Цирку О'Рілі один коли не вважати на хазяїна що відбував солдатчину на своїй койці та тверезого виснаженого хлопця хворого на те що його військовий лікар за пилтикою ніяк не міг оглянути

Йод вас зробить щасливим
Йод вам спочити дасть

чотири тридцять перепустка швидко лягає серед пілжоль у моїй кишені тимчасовий квартирмейстер Санітарного Корпуса і поруччик виходять крізь ворота базисного табору Санітарної служби Сполучених Штатів Америки у своїх плащах в освітлений лампою дощ без цента в кишені і йдуть у корчму «Білий Кінь» де з допомогою своїх нашивок та парлевукання вимантачують горілку та омлет з смаженими яблуками і заграють з круглоvidoю Мадленою чи можна нам

в темному передпокої що провадить до задньої кімнати хлопці вишикувалися чекають щоб потрапити до дівчини в чорному що приїхала з міста кинути десять франків і помчати в профілакторій

на дворі лє дощ на вимощене кругляками місто в приміщенні ми п'ємо червоне вино парлевукаємо жаб'ячі лапки чи можна нам

старий солдат територіального війська п'є за сусіднім столом заборовений абсент і каже tout est bien fait dans la nature à la vôtre aux américains

Après la guerre finie
Назад у Штати одвезіть мене

у перший день нового року відпущений після переклику я пішов гуляти з одним хлопцем з Філадельфії по пурпурових дорогах зораних зимовими коліями під пурпуровим мереживом переплетених дерев де було повно граків що крикали у нас над головами через заіржавілі згирки до села ми хочемо зайти далеко дістати доброго вина де багато меровінгських імен млинові колеса склянозелені потоки де вода з булькотом лється з старих кам'яних риштків червоні щічки Мадлени запах букового листя ми хочемо випити хлопця із Філадельфії одержав неавсоир монети зимове пурпурове вино совде пробивається крізь хмари у перший день нового року

у першому селі

ми спиваємось серед дороги

подивитися на воскову ляльку

сільську дівчину схожу на Мадлен але молодшу вона лежить з простреленою лівою груддю в крові у коліях дороги гарна й повна як маленька перепілочка

потім старий чоловік розув одну ногу підставив дробовик під підборіддя натиснув на курок пальцем і звіс собі геть тім'я ми стоїмо дивимоса на босу ногу на черевик на ногу в черевикові на застрелену дівчину на старого чоловіка з мішком на голові на брудний палець ноги що ним він спустив курок Fautpas toucher поки не приїде комісар procès verbale

в цей перший день
нового року сонце,
слє,

ДОЧКА

Тренти жили в будинку на Приємній вулиці, найкращій вулиці в Делласі, найбільшому й найпередовішому місті в Техасі, найбільшому штаті Америки, з найчорнішою землею і найбільшим народом, і Америка — найвеликша країна у світі, а Дочка — найєдиніша й найлюбіша Татова дівчинка. По-справжньому її звали Анна-Елізабет Трент, так само, як і її бідну дорогу маму, що вмерла, коли вона була ще зовсім маленька, але Тато та хлопці звали її Дочкою. Бедді по-справжньому звали Вільяма Делеві Трент, так сімо, як і тата, що був видатним адвокатом, а Бестерове справжнє ім'я було Спенсер Андерсон Трент.

Взимку вони ходили в школу, а влітку вовтузилися на ренчі, що його обібрав собі, бувши піонером, ще їхній дід. Коли вони були зовсім маленькі, там ще не було огорожі й кілька нетаврованих биків ще блукали у вибалках, а коли Дочка вчилася в середній школі, все вже було огорожене, з Делласу прокладали макадомаве шоссе і Тато їздив усюди своїм фордом, а не чудовим арабським жеребцем, що звався Мулла, і що його дав йому один скотар на Виставці заводського скота в Уеко, — скотар розорився й не мав чим сплатити гонорар адвокатові. У Дочки був буланій поні, якого звали Кавою, він кивав головою й рив копитом землю, коли йому хотілося одержати шматочок цукру, але у декого з знайомих її дівчат були машини, і хлопці докучали Татові, щоб він купив автомобіль, справжній автомобіль замість цієї нещасної старої калоші, що нею він їздив по ренчу.

Навесні, коли Дочка кінчала середню школу, Тато купив відкритий автомобіль «Пірс-Ерроу» і щасливішої від неї дівчини не було на світі. Сидячи біля руля вранці перед початком іспитів у пухнастому білому платті і очікуючи Тата, що саме прийшов з контори й перодигався, вона думала якби приємно було її подивитися на себе, як вона сидить цього не дуже душного червневого ранку в блискучій, чорній, осяйній машині серед блискучих мідних та нікелевих пристроїв під осяйним блакитним розкішним Техаським небом у центрі великої, рівної, багаті Техаської країни, що простягається у кожний бік на двісті миль. Вона бачила половину свого обличчя в маленькому овальному дзеркальці на крилі автомобіля. Воно здавалося червоним і засмаганим під її піщанотемним волоссям. Їй захотілося, щоб волосся

ї було червоне, а шкіра — біла, як молоко, як у Сюзанні Гіліспай: раптом вона побачила Джо Уошберна, що йшов вулицею, смаглявий і серйозний, у панамі. Вона вчасно прибрала собі на обличчя несподівану посмішку, і він сказав: «— Який у вас гарний вигляд, Дочко, пробачте мені, що я кажу це». «— Я саме чекаю Тата та хлопців, щоб їхати на іспити. Ах, Джо, ми спізналися і я так хвилююсь... Мені дуже ніяково».

— Ну, бажаю успіху. — Він нешвидко пішов, одягаючи знову свою панаму. Щось гарячіше, ніж червоне проміння, впроділося з дуже темних очей Джо і вкрило рум'янцем її обличчя, й пробігло по ший на спину під тонким вбранням і вниз середньою її грудей, де маленькі пуп'янки, що про них вона намагалася ніколи не думати, саме починали ставати помітними. Нарешті Тато та хлопці вийшли, всі біляві, одягні, засмаглі. Тато пересадив її на заднє місце до Беда, що сидів прямо, ніби аршини проковтнув.

З'явся сильний вітер і обсилав їм піском обличчя. Побачивши цегляні будинки школи, натовп, легкі костюми, кіоски і великий прапор з смугами, що звивався в небесах, вона так схвилювалася, що більше вже нічого не пам'ятала.

Увечері на балу, одягши вперше в житті бальне плаття, вона знову ожила серед тюля, пудри і натовпу, серед ніякових, несподіваних хлопців у чорних фраках, серед дівчат, що набивалися в туалетну кімнату, щоб оглянути одна одну вбрання. Танцюючи, вона зовсім не розмовляла, тільки усміхалася й тримала голову трохи набік, і сподівалася, що хтось закохається в неї. Здебільшого вона не знала, з ким танцює, і тільки рухалася, усміхаючись, у хмарі рожевого тюля та кольорового світла; хлоп'ячі обличчя витикалися перед нею, силкувалися говорити з нею розв'язаним тоном досвідченого серцеїда або навпаки — були несподівані й мовчазні, різкокольорові обличчя на однакових дерев'яних тулубах. Слово честі, вона здивувалася, коли під час роз'їзду Сюзанна Гіліспай підійшла до неї в роздягальні і посміхнулася:

— Люба, ти була царницею балу.

Коли Бед та Бестер повторили це вранці, а стара чорна Емма, що виховала їх усіх після маминої смерті, увійшла з кухні й сказала: — «Йй право, місс Анні, все місто говорить, що ви були вчора царницею балу», — вона вся зашарілася від щастя. Емма додала, що так сказав їй жовтий молочник-шахрай — його тітка працює у міс-сіс Уошберн. Потім вона поставила на стіл булочки і вийшла, осклабившись, як відкрите піаніно.

— Шож, Дочко, — сказав Тато своїм низьким, спокійним голосом, і потріпав її по руді, — я сам так думав, але мені здавалося, що я небезсторонній.

Вайтку прийав Джо Уошберн, що саме закінчив юридичну школу в Остіні й збирався вступити восени на службу в Татову контору, і прогостював у них на ренчі два тижні. Дочка жакливо поводитися з ним, примусила старого Гілдрета дати йому для верхової їзди коровистого, маленького, старого, одноокого попі. клала жаб йому на ліжку, подавала йому за столом гарячий соус з перцем замість грибною підливи, або намагалася улаштувати так, щоб він клав собі в каву сіль

замість цукру. Хлопці так не злюбили її, що не розмовляли з нею, а Тато сказав, що вона стає справжньою дикункою, але вона не збиралася кидати своїх витівок.

Потім вони якось поїхали вечеряти на Ясне Плесо й почали плавати при місяці у ковбані, що була під кручею. За хвилину Дочку піби гедзь укусив; вона вибігла на берег і сказала, що зараз стрибне з кручі. Вода здавалася дуже приємною, місяць, тримитяч, плавав по ній. Усі гукнали, щоб вона не робила цього, але вона зробила блискучий стрибок з кручі. Але щось трапилось з нею. Вона забила собі голову, і голова їй страшенно боліла. Вона ковтала воду, вона боролася з великою вагою, що тиснула на неї — то був Джо. Місячне сяйво погасло у виру, і все зчорніло, тільки її руки були навколо шиї Джо, а пальці затужавили навколо випнутих м'язів його рук. Прийшовши до пам'яті, вона побачила над собою обличчя Джо, місяць знову був у небі і щось тепле текло їй по лобі. Вона силкувалася сказати: «— Джо, я люблю вас, Джо, я люблю вас», — але все навколо знову обернулося на теплу, липку чорноту, і тільки десь глибоко-глибоко вона чула його голос: «... ледве не втопила мене, до того ж ...» голос Тата різкий і сердитий, неначе на суді: «Я казав їй, що не треба стрибати звідти».

Вона знову прийшла до пам'яті в себе на ліжку; голова їй жахливо боліла, і над нею стояв д-р Уїнслоу, і найперше, що вона подумала, — де зараз Джо і навіщо вона поводитися з ним, як ідіотка, навіщо сказала йому, що любить його? Але ніхто нічого не говорив про це, і всі були страшенно ласкаві до неї, крім Тата, що прийшов і забалакав з нею своїм сердитим адвокатським голосом, і почав вимовляти їй за її одчайдушність та хлоп'яцтво, і за те, що вона трохи не втопила Джо, так міцно вона вцепилася за нього, коли обох їх витягали з води. У неї був пролом черепа і їй довелося пролежати все літо, і Джо був страшенно ласкавий до неї, хоч він трохи чудно дивився на неї своїми гострими чорними очима, коли вперше зайшов у її кімнату. Поки він гостював на ренчі, він щодня приходив читати їй після сніданку. Він прочитав їй всю «Лорну Дун» і половину «Ніколаса Ніклбі», а вона лежала на ліжку, гаряча й схудла від пропасниці, слухаючи кризь біль у голові, як гримить його голос, весь час борючися з собою, щоб не закричати, як дурочка, що вона шалено любить його і чому він не любить її хоч трошки? Коли він поїхав, хворіти стало зовсім нецікаво. Тато або Бед приходили й іноді теж читали їй, але тепер їй майже завжди більше подобалося читати самій. Вона прочитала всього Діккенса, двічі перечитала «Лорну Дун» і «Гавань» Пуля, що породила в ній бажання поїхати в Нью-Йорк.

Восени Тато повів її на північ, у Ланкастер, штат Пенсильванія, і віддав її на рік у пансіон. Подорож у поїзді дуже сподобалася їй, весь час вона була страшенно схвильована, але в пансіоні місс Тіндж було жахливо, всі дівчата були родом з півночі, дуже недобрі, вони сміялися з її вбрання й розмовляли тільки про Ньюпорт, Саутгемптон та про театральні прем'єри, яких вона ніколи не бачила; це дратувало її. Вона плакала щоночі, лежачи на ліжку й думаючи про те, як вона ненавидить школу і як Джо Уошберна ніколи вже не любив

тиме її. Коли надійшли різдвяні канікули і їй довелося залишитися у школі з двома місцями Тіндл та кількома вчительками, що жили надто далеко, вона вирішила, що не витримає більше, і одного ранку, коли всі ще спали, вийшла з дому, пішла на вокзал, купила собі квиток до Вашингтону й сіла в перший поїзд, що йшов на захід, не маючи при собі нічого, крім зубної щітки та нічної сорочки у своїй сумці. Їй було спершу страшно самій у поїзді, але в Гевр-де-Гресі, де вона пересідала, у її купе сів дуже гарний молодий віргінець, кадет військової академії. Вкупі їм було дуже весело, і вони всю дорогу сміялися та розмовляли. У Вашингтоні він надзвичайно мило попросив дозволу бути її провозатим, і водив її по всьому місту, і показав їй Капітолій, Білий Дім і Смітсонівський Інститут, угостив її свіданком у «Нью-Вілларді» і увечері посадив на поїзд, що йшов у Сент-Луїс. Звали його Поль Інгліш. Вона пообіцяла йому писати кожний день, завжди. Вона була така схвилювана, що зовсім не могла спати, й лежала на своїй полиці, дивлячись у вікно пультманівського вагона на дерева й горби, що крутилися, вкриті темною освітленим світлом, та на вогні, що іноді мелькали мимо; вона ясно пам'ятала, як він виглядав і як розділене було його волосся, і як він затримав її руку. Спершу вона трохи нервувалася, але вони скоро здружилися, і він був з нею дуже ввічливий і уважний. Це була її перша перемога. Коли через два дні, сонячним зимовим ранком, вона увійшла в Ідальню, де Тато й хлопці саме сідали, господи, як вони здивувалися; Тато почав був картати її, але Дочка бачила, що він так само радий, як і вона. Проте, їй було все одно, так приємно було знову опинитися вдома.

Після різдвя, вона, Тато та хлопці поїхали на тиждень на полювання в околиці Корпус-Крісті і збули час дуже весело. Дочка вбила свого першого оленя. Коли вони повернулися в Деллас, Дочка сказала, що візашо не повернеться у пансіон і що їй хочеться поїхати у Нью-Йорк і пожити там у Ади Уошберна, що вчиться в Колумбії, і пройти такі курси, де б вона справді чогось навчилася. Ада була сестра Джо Уошберна, стара дівчина, але дуже розумна і освічена; вона була педагогічка і складала докторські іспити. Довелося немало посперечатися, бо Тато забрав собі в голову, що їй неодмінно треба повернутися в пансіон, але кінець-кінцем вона його таки переконала й незабаром поїхала в Нью-Йорк.

Усю дорогу в поїзді вона читала «Les Misérables» і дивилася на сіриво-коричневий зимовий ландшафт, що здавався зовсім безжизним після просторих пагорбів Техасу, вкритих білою зеленню озимої пшениці та люцерни; вона все більше хвилювалася й боялася, поки година по годині поїзд наближався до Нью-Йорку. В одному купе з нею їхала огрядна, дуже добра вдова, що сіла на поїзд на станції Літл-Рок; вона без кінця говорила про небезпеки та пастки, що устеляють дорогу молодій жінці у великих містах. Вона так пильно оберігала Дочку, що та цілком не могла розбалакатися з цікавим чорнооким юнаком, що сів на поїзд у Сент-Луїсі і весь час переглядав якісь папери, витягаючи їх з коричневого портфеля. Їй здавалося, що він трохи схожий на Джо Уошберна. Нарешті, коли вони проїздили Нью-Джерсі й по дорозі чимраз більше траплялося фабрик

та брудних промислових містечок. Дочинне серце почало битися так швидко, що вона не могла сидіти спокійно й увесь час виходила й топталася у вестибюлі, де дув холодний, різкий вітер. Товстий сивий кондуктор запитав її з іронічною посмішкою, чи не жде її на вокзалі козаний, що їй так не терпиться приїхати. Вони саме проїздили через Ньюарк. Ще одна зупинка. Небо над мокрими, повними автомобілів вулицями було олів'яного кольору, мряка в'їдалася в сніг сірим рябощинням. Поїзд мчав просторими, пустельними солонцями, де стримізи подекуди безладними групами фабричні будинки, іноді траплялася чорна річка з пароплавами, що пливли по ній. Людей зовсім не було видно; солонці здавалися такими холодними, що їй від одного погляду на них ставало страшно і хотілося повернутися додому. Потім поїзд враз поринув у тунель, і швейцар став складати багаж у передньому кінці вагона. Вона влізла у футряне пальто, подароване їй Татом на різдво, і натягла рукавички; її руки були холодні від хвилювання та страху — а що, як Ада Уотсони не одержала її телеграми, або не змогла прийти на вокзал зустрічати її?

Але ось вона стоїть на платформі у своєму пенсне та плащі, така сама стара дівчина, як і завжди, і з нею — трохи молодша дівчина, родом, як виявилося, з Уеко, студентка інституту мистецтв. Вони довго їхали в таксі багатолюдними, сльотними вулицями з жовтими та сірими купами снігу понад тротуарами.

— Якби ви приїхали на тиждень раніше, Анна - Елізабет, їй - право, ви побачили б справжню віхолу.

— Я думала, що сніг такий, як на різдвяних листівках, — сказала Естер Вільсон, цікава дівчина з чорними очима, довгастим лицем і низьким трагічним голосом. — Але то була ілюзія, так само як і в багатьох інших випадках.

— Нью-Йорк не місце для ілюзій, — різко сказала Ада.

— Все це мені здається якоюсь ілюзією, — сказала Дочка, дивлячись у вікно таксі.

Ада і Естер жили в приємній великій квартирі на Університетських Висотах; вони обернули їдальню на спальню для Дочки. Їй не подобався Нью-Йорк, але він був надзвичайний; все таке сіре та брудне, люди на вулицях всі здаються чужоземцями, і ніхто не звертає на тебе уваги, хібащо іноді якийсь чоловік зачепить на вулиці або притулиться у підземці, від чого буває тільки гидко. Вона записалася вільною слухачкою, одвідувала лекції з економіки, англійської літератури та мистецтва, часом перекидалася слівцем з якимсь хлопцем, що сидів поряд з нею, але вона була набагато молодша проти всіх, і не могла, як видно, зацікавити їх своєю розмовою. Було дуже весело ходити іноді з Адою на ранкові спектаклі, або їздити неділями з Естер у музей мистецтв на імперіалі автобуса, щільно закутавшись у пальто; але обидві вони були такі статечні та дорослі, і весь час вражалися тим, що вона казала або робила.

Коли Поль Інгліш подзвонив до неї й запросив її піти з ним якось у суботу на денну виставу, вона страшенно схвилювалася. Вони написали одне одному кілька листів, але досі не бачилися після Вашингтона. Цілий рапок вона приміряла то одне то друге вбрання, мінjala зачіски, і саме брала гарячу ванну, коли він прийшов

до неї; отже Аді довелося дуже довго розважати його. Коли вона, побачила його, все її хвилювання щезло; він здавався таким дерев'яним та прямим у своїй уніформі. Вона й не зчулася, як уже глузувала з нього й всю дорогу в підземці витворяла всякі дурниці, так що, коли вони дісталися до «Астора», куди він повів її снідати, він був лютий, як цуцик. Вона покинула його за столом і пішла у жіночу кімнату подивитися, чи не можна прибрати волосся трохи краще, й розбалакалася там з літньою єврейкою, обвішаною діамантами, що загубила своє портмоне, і коли вона повернулася, свіданок столів уже на столі холодний, а Поль Інґліш нетерпляче поглядав на свій годинник-браслет. Вистава їй не сподобалася, а він спробував бути з нею нахабним у таксі, коли вони їхали по Ріверсайл-Драйву, хоч був білий день, і вона ляснула його по обличчі. Він сказав, що ніколи не зустрічав гіршої дівчини, а вона відказала, що їй подобається бути такою, і якщо це не до смаку йому, то хай він собі робить, що хоче. Ще до цього вона вирішила викреслити його з списку знайомих.

Вона увійшла до себе в кімнату, розплакалася й не схотіла вечирати. Вона почувала себе по-справжньому нещасною, що Поль Інґліш оказався таким нудним фертом. Вона почувала себе самотньою, бо тепер її ніхто вже нікуди не водитиме, і познайомитися вона теж ні з ким не зможе, бо з нею всюди ходять оці старі дівки. Вона лежала долі на спині, дивлячись на меблі знизу, як у часи дитинства, і думала про Джо Уотсберна. Коли увійшла Ада, вона побачила, що Дочка лежить долі у найбезглуздішій позі, з задраними ногами; вона підскочила до Ади, обцілювала їй усе обличчя, обняла її й сказала, що вона була форменою ідіоткою, але тепер усе це минуло, і чи немає чогонебудь під'єсти у холодильнику.

Коли вона зустрілася з Едвіном Віналем на одному з Адиних недільних вечорів (вона майже ніколи не виходила до гостей, бо всі вони сиділи так мавіжно й розмовляли так урочисто над какао та пирогами) все відразу поїнакшало і Нью-Йорк став їй подобатися.

Він був худий юнак, і студіював соціологією. Він сидів на твердому стільці, незручно примостивши на руці чашку какао, і, здавалося, не знав, куди подіти свої ноги. Він за весь вечір не сказав нічого, а коли йшов, причепився до якоїсь Адиної фрази про цінності, й виголосив цілу промову, весь час наводячи цитати з якогось Веблена. Дочці він чомусь подобався; вона запитала його, хто такий Веблен, і він почав розмовляти з нею. Вона не все розуміла, що він говорив, але те, що він так серйозно розмовляє з нею, було їй страшенно приємно. Він був білявий, але брови та вії навколо його ясно-сірих очей з золотими іскорками були чорні. Їй подобалися його везграбні, повільні рухи. Він прийшов до неї на другий вечір і приніс їй том «Теорії заможного класу», й запитав її, чи не хоче вона піти з ним посковзатися на катку Сент-Ніколас? Вона пішла одягатися, і довго возилася, пудрячись та дивляючись на себе в дзеркало.

— Гей, Авно, ради бога, швидше, ми ж нема цілу ніч ідемо!—гукнув він у двері.

Вона ніколи не мала на ногах коньків, але вміла кататися на коньках з коліщатами, отже, тримаючися за Едвінову руку, вона об'їхала великий зал, де грав оркестр і юрусами тягнулися ліхтарі та облицчя на балконах. Вона ще так не веселилася, відколи виїхала з дому.

Едвін Вінал працював у благодійному товаристві, жив у гуртожитку і був стипендіатом Колумбійського Університету; він казав, що професори занадто теоретизують і, здається, зовсім не розуміють, що мають справу з живими людьми, як ви, або я. Дочка колись працювала у церкві й розносила копійки з подарунками для вбогих білих сімей на різдвяні свята, отже вона сказала, що охоче попрацювала б для бідних тут, у Нью-Йорку.

Коли вони знімали коньки, він запитав, чи не жартує вона, і вона усміхнулася до нього й сказала: «— Щоб я не зійшла з цього місця, коли я жартую».

Отже наступного вечора він повіз її у нижнє місто; вони їхали сорок п'ять хвилин підземкою, а потім ще великий шмат трамваєм, аж поки не добулися до гуртожитку на Гренд-Стріт; там їй довелося зачекати, поки він давав лекцію англійської мови групі брудних литвинів, чи то поляків, чи комусь у цьому роді. Потім вони пішли блукати вулицями і Едвін розповів їй про тутешні умови життя. Це нагадало їй мексиканську частину Сан-Антоніо або Гаустона, тільки тут були люди з усіх країн. Здавалося, що ніхто з них ніколи не купався, а всі вулиці смерділи покидьками. Всюди висіла білизна й вивіски на всяких чудернацьких мовах. Едвін показав їй кілька вивісок на російській та єврейській мовах, одну на вірменській і дві на арабській. На вулицях було повно народу, ручні візки стояли понад тротуарами, всюди ходили коробейники, з ресторанів пахло якимись незнайомими стравами, чулася чужомовна грамофонна музика. Едвін вказав їй на двох виснажених нафарбованих дівчат — вуличних жінок, з його слів, — на п'яниць, що виходили, спотикаючися, з садунів, на юнака в картатій кепці, — альфонса і кликуна з публічного дому, як сказав Едвін, — на кількох блідолицих хлопців — бандитів і торговців наркотиками. Їй аж полегшало, коли вони знову вийшли з підземки і пішли в місто, де весняний вітер дув крізь широкі порожні вулиці, де пахло рікою Гудзоном.

— Ну, Анно, як вам сподобалася ця маленька мандрівка в пекло?

— Чудово, — сказала вона помовчавши. — Іншим разом я візьму з собою в сумці револьвер. Але всі ці люди, Едвін, як же ви зробите з них громадян? По-моєму, не слід пускати до нас всіх отих чужоземців, вони тільки псують нам країну.

— Ви глибоко помиляєтеся, — різко сказав Едвін. — Вони всі зросилися б пристойними людьми, якби мали змогу. Ми були б точнісінько такі, як вони, якби нам не пощастило народитися у пристойній сім'ї, у якомусь квітучому американському містечку.

— Ах, як ви можете говорити такі дурниці, Едвін, вони ж — не білі люди й ніколи не стануть білими. Вони нагадують мексиканців, або щось подібне, або негрів.

Вона схаменулася і проковтнула останнє слово. Кольоровий хлопечко ліфтер дрімав на даві якраз позад неї.

— Ви — безнадійна невігласка, маленька язичниця, — ущипливо сказав Едвін. — Ви ж християнка, правда? Чи ви колинебудь думали про те, що Христос був єврей?

— Я аж палаю, так мені хочеться спати, і тому не можу сперечатися, але я знаю, що ви помиляєтесь.

Вона увійшла в ліфт і негр-ліфтер підвівся, позіхаючи та потягуючись. У смугі світла, що швидко зменшувалося, між підлогою ліфта та стелею вестибюля вона ще встигла побачити Едвіна, що сварився на неї кулаком. Вона послала йому поцілунок, не вклавши в нього ніякого значіння.

Коли вона увійшла у квартиру, Ада, що читала у вітальні, трохи покартала її за такий пізній поворот, але вона просила не картати її, вона надто стомлена й сонна для цього.

— Що ти думаєш про Едвіна Вінала, Адо?

— Шож, любя, я думаю, що він — прекрасний хлопець, може трохи неспокійний, але він угамується... Що?

— Ні, нічого, — сказала Дочка, позіхаючи. — Надобраніч, Адо, голубко.

Вона взяла гарячу ванну, сильно надушилася й лягла, але не могла заснути. Ноги їй боліли від слизьких тротуарів і в неї було таке почуття, ніби стіни будинків, набряклі похоттю, брудом і смородом скупчених тіл, навалюються на неї; не зважаючи на духи, у носі їй досі стояв гнилий сморід покидьків, і від мерехтіння вульчних ліхтарів та обличчя очі її щеміли. Коли вона заснула, їй приснилося, що вона нафарбувала собі губи й ходить сюди та туди, сюди та туди по вулиці, з револьвером у сумці; Джо Уошберна пройшов повз неї і вона схопила його за рукав, намагаючись зупинити його, але він пройшов мимо, не дивлячись на неї, і Тато теж, і вони навіть не обернулися, коли великий бородатий дід наблизився до неї; він гідко смердів Іст-Сайдом, часником та клозетами, і вона хотіла виийняти револьвер з сумки, щоб застрелити його, і він обняв її й прихилив її обличчя до свого. Вона не могла видобути револьвер з сумки, й чула за ревучим грюкотом підземки голос Едвіна Вінала, що сказав: «— Ви ж християнка, правда? Ви голубко помиляєтесь... християнка, правда? Чи ви коли думали, що Христос був би точнісінько такий, як вони, якби йому не пощастило народитися від пристойних людей... християнка, правда?

Ада, стоячи над нею в нічній сорочці, збудила її.

— Що з тобою, дитино?

— У мене був кошмар... яке безглуздя! — сказала Дочка й сіла, випроставшись, на ліжку. — А що, може я кричала пробі?

— Ручуся, що ви, дітки, десь їли смажений хліб з сиром, тому ти й запізнилася, — сказала Ада й пішла, сміючись, в свою кімнату.

Навесні Дочка вступила у жіночу баскетбольну команду Християнської Асоціації Молодих Жінок у Бронксі й заручилася з Едвіном Віналем. Вона сказала йому, що не хоче виходити заміж ще зо два роки, а він сказав, що не потребує плотського шлюбу, але для них важливо виробити план свого майбутнього життя та праці. Недільними вечорами, коли розгодинювалося, вони їздили в Палісадний Парк і смажили там собі м'ясо, і дивилися крізь дерева на вогні, що з'являлися на великому, зубчатому, скелястому обрисі міста, розмовляючи

про те, що є добро, а що зло і що таке справжня любов. Повертаючись додому, вони стояли рука в руку на носі порона, серед панораму бойскаутів, екскурсантів та дачників, дивилися на велику панораму освітлених будинків, що щезала в аскаровчервоній млі північної ріки, й розмовляли про жахливі умови життя в місті. Едвін ділував її в лоб, віддаючи надбравіч, і вона підіймалася ліфтом, почувавши цей поцілунок — посвята.

Наприкінці червня вона на три місяці поїхала додому на ренч, але цього літа вона була дуже нещасна. Вона якось не могла обітратися й сказати Татові про своє заручення. Коли Джо Уошберн приїхав до них на тиждень, хлопці страшенно дражнили її, кажучи, що він заручився з однією дівчиною в Оклагома-Сіті, і вона так зневажлива, що не розмовляла з ними, а з Джо була тільки ввічлива. Вона весь час уперто їздила норовистим, маленьким ковником, що хвицалася й скдава її кілька разів. Якось увечері вона увігнала автомобіль просто у ворота й побила на друзки обидві фари. Коли Тато став картати її за необачність, вона сказала йому, щоб він не турбувався, вона все одно знову поїде на схід і сама зароблятиме собі на життя, і він збудеться її. Джо Уошберн поводився з нею так само серйозно-ласкаво, як і раніше, і часом, коли вона витворяла всякі дурниці, вона помічала в його гострих очах чудний, проникливий, глузливий блиск, від якого вона якось раптом слабіла і почувала себе дурним дівчиною. Увечері, напередодні його від'їзду, хлопці загнали в купку каміння за корралем гримучу змію, і Дочка почала під'южувати Джо, щоб він спіймав її і одірвав їй голову. Джо збігав по розвилкувату палицю, спіймав гадюку, що мала міхур біля голови, і вдарив її щосили об стіпу невеличкої копильні. Поки вона, звиваючись, лежала на траві з поламаним хребтом, Бед зняв їй голову мотикою. «Дочко,— протг Джо, дивлячись їй у лице спокійним усмішкуватим поглядом,— іводі ви поводитесь так, ніби ви зовсім збожев'їли».

— Ви ідіот, от що ви таке,— сказала вона.

— Дочко, ти божевільна... перепроси Джо,— гукнув Бед, підбігаючи до неї, з червоним обличчям, з мертвою гадюкою у руці.

Вона обернулася, увійшла в хату й кинулася на ліжку. Вона не виходила з своєї кімнати, аж поки Джо не поїхав від них уранці.

Увесь останній тиждень перед від'їздом у Нью-Йорк вона поводилася, як ангел, підлизувалася до Тата та хлопців, пекла для них пирожки і поралася по дому, покутуючи свої злі, шалені вчинки. Вона зустрілася з Адою в Делласі й вони взяли окреме купе. Вона сподівалася, що Джо приїде на вокзал проводити їх, але він був у Оклагома-Сіті в нафтовій справі. Ідучи на північ, вона написала йому довгого листа, про те, що вона не знає, що її прийняло того дня, коли трапилася історія з гадюкою, і нехай він, будь ласка, простить її.

Дочка багато працювала цієї осені. Вона домоглася, що її прийняли до школи журналістики, хоч Едвін відраджував її від цього. Він хотів, щоб вона готувалася до професії вчительки або благодійної робітвиці, але вона казала, що журналістика відкриває ширші перспективи. Вони майже зовсім розійшлися після цього; хоч вони й часто бачилися, але не розмовляли вже весь час про заручення. Вона подружилася з хлопцем, на ім'я Уебб Креперс, що студіював журналістику, хоч

Ада казала, що він поганий хлопець, і не дозволяла приводити його додому. Він був вищий від неї на зріст, чорноволосий, і йому не можна було дати більше, як п'ятнадцять років, хоч він казав, що йому двадцять один. У нього було молочво-біле обличчя, за яке його прозвали вемовлятком, і якась кумедна, конфіденціальна манера в розмові, так ніби він сам ставився несерйозно до того, що казав. Він називав себе анархістом, і весь час говорив про політику та війну. Він теж водив її в Іст-Сайд, але з ним було цікавіше, ніж з Едіном. Уєббові завжди кортіло кудисьбудь зайти, випити побалакати з людьми. Він водив її в салуни, у Румунські погребці, в Арабські ресторани і в безліч інших місць. Всюди у нього були знайомі, і, як видно, всюди він мав кредит, бо в нього майже ніколи не було грошей, і коли у них виходили всі гроші, що були при ній, Уєбб просив записати решту. Дочка тільки іноді випивала стакан вина, і коли він ставав надто буйним, вона примушувала його провести її до найближчої станції підземки і їхала додому. На другий день він був трохи знесилений і злегка тремтів, і розповідав їй про свої блукання та смішні пригоди, що трапилися з ним учора, коли він був під чаркою. Кишені його завжди були набиті брошурами про соціалізм та синдикалізм і примірниками журналів «Мати-земля», та «Массис».

Після різдва Уєбб весь поринув у страйк текстильних робітників, що відбувався у якомусь містечку у штаті Нью-Джерсі. Якось у неділю вони поїхали подивитися що там робиться. Вони встали з поїзда на брудному цегляному вокзалі в центрі порожнього ділового кварталу, де групи людей стояли біля закусочних, а порожні крамниці були всі закриті з огляду на неділю; вони не помітили в місті нічого особливого, аж поки не вийшли до цегляних фабричних будинків — довгих, низьких, чотирикутних. Купки полісменів у синьому стояли серед широкого брудного шосе, що провадило до воріт, за дрютявою огорожею ходили похмурі хлопці в хакі. «— Це — шеріфові поняті, сучі сини», — промирих крізь зуби Уєбб. Вони пішли у штаб до однієї дівчини, Уєббової звайомої, що давала в газети інформацію про страйк. Вкінці брудних сходів, де товпилися сіролиці чужоземці — чоловіки та жінки — у випіволу, посірілому одягові, вони натрапили на кімнату, звідки чулися голоси та стук друкарських машинок. Передпокій був завалений купами листівок; юнак з ватомленим лідом пакунками роздавав їх хлопцям у драгих светрах. Уєбб відшукав Сільвію Делгарт, довгоносу дівчину в окулярах, що вистукувала, як скажена, на машинці біля заваленого газетами та вирізками столу. Вона помахала рукою й сказала: «Уєбб, почекайте мене надворі. Я хочу показати місто кільком кореспондентам, що приїхали до нас, і краще буде, коли ви підете зі мною».

У передпокої вони наткнулися на одного Уєббового знайомого, Бена Комптона, високого юнака з довгим тонким носом і червоними повіками; він сказав, що буде виступати на мітингу й запитав Уєбба, чи не хоче він теж виступити.

— Але! Що я можу сказати цим людям? Та я ж такий самий ледар-студент, як і ви, Бен.

— Скажіть їм, що вони завоюють світ, скажіть їм, що ця боротьба є частина великого історичного бою. Найлегше у робітничому русі—

говорити. Істина досить проста. Він говорив? уривчасто, роблячи павзу після кожної фрази, так ніби кожна фраза потребувала деякого часу, щоб вибратися звідкись із середини. Дочка подумала, що він — симпатичний, але, можливо, єврей.

— Гаразд, спробую пробелькотіти щонебудь про демократію в промисловості, — сказав Уебб.

Сільвія Делгарт вже штовхала їх вниз по сходах. З нею був блідий юнак у плащі та чорній фетровій шляпі; він жував кінчик погаслої сигари.

— Товариші, це — Джо Біглоу, з «Глобуса».

Вона вимовляла *p* по-західному, й від цього Дочка відразу почувала себе як дома.

— Ми хочемо показати йому, що в нас робиться.

Вони обійшли все місто, побували в хатах страйкарів, де натовпені жінки в засуканих по лікті светрах готували вбогі недільні обіди з солонини та капусти або з тушкованого м'яса та картоплі, а в деяких хатах — з самої капусти та хліба або з самої картоплі. Потім вони зайшли у закуточну біля вокзалу й поснідали там. Дочка оплатила чек, бо, як видно, ні в кого не було грошей, і вже був час іти на мітинг.

Трамвай був набитий страйкарями, їхніми жінками та дітьми. Мітинг мав відбутися в сусідньому містечку, бо тут все належало фабрикантам і не було ніякої можливості найняти приміщення. Почало мрячати, й вони промочили собі ноги, бредучи по калюжах до неприємного бараку, де мав відбутися мітинг. Біля входу в барак їх перестріла ківна поліція. «— Зал повний, — сказав їм фараон на розі вулиці, — більше не дозволено нікого пускати».

Вони стояли під дощем, чекаючи когонебудь з розпорядників. Тисячі страйкарів — чоловіків, жінок, хлопців, дівчат — зібралися біля входу в барак, літні люди неголосно розмовляли на чужоземних мовах. Уебб весь час повторював: «— Це формене насильство. Хтось мусить вжити заходів». У Дочки померзли ноги і їй хотілося додому.

Тоді зза бараку вийшов Бен Комптон. Люди почали збиратися навколо нього. «— Це Бен... це Комптон, славний хлопець, Бенні, — чула вона їхні розмови. Хлопці ходили серед натовпу, шепочучи: «— Для нас буде окремий мітинг... Не відступайтеся, товариші».

Він почав говорити, тримаючись однією рукою за ліхтарний стовп.

— Товариші, це ще одна образа, кінута в обличчя робітничому класові. У залі не більше, як сорок чоловік, а вони зачинили двері й кажуть, що там повно...

Натовп заколихався, шляпи й парасолі застрибали під мрякою. Потім вона побачила, як два фараони поволікли Комптона, й почувала торхтіння патрульного вагоза. «— Ганьба! Ганьба!» — гукали люди. Вони відступилися перед фараонами, їх відпирали від бараку. Люди мовчазно й похмуро пішли вулицею в напрямі трамвайних колій, їх відтискав від бараку загін кінної поліції. Раптом Уебб прошепотів їй над вухом: «— Дозвольте зіпертися на ваше плече, — й скочив на водогілку колонку.

— Це насильство, — крикнув він, — вам дали дозвіл на це приміщення, ви заплатили за нього, і ніяка сила на світі не має права відняти його у вас. Геть козаків!

Два кінних полісмени скакали до нього, прокладаючи собі шлях серед натовпу. Уебб зіскочив з колонок й ухопив Дочку за руку. — «Тепер біжим, як чорти», — прошепотів він і побіг, хиличися сюди й туди серед схвилюваного натовпу. Вона рушила за ним, задихаючися від реготу. Трамвай ішов головною вулицею. Уебб ускочив у нього на ходу, але вона не наважилася й стала чекати іншого. Тим часом фараони їздили серед натовпу, розганяючи його.

Ноги Дочці боліли від цілоденного швendaння по брудних вулицях, і вона вирішила їхати додому, поки ще не застудилася до смерті. На вокзалі вона побачила Уебба, що очікував поїзда. Він, здавалося, був переляканий на смерть. Він висунав кепку не очі, закутав підборіддя шарфом і вдав, що не знає Дочки, коли вона підійшла до нього. Коли вони сіли в душно нагрітий вагон, він прослизнув поміж лавами й примостився поряд з нею.

— Я боявся, що якийнебудь шпик упізнає мене на вокзалі, — прошепотів він. — Ну, як вам все це подобається?

— По-моєму, все це — жадливо... вони такі шалені... Мені здалися симпатичними тільки ті хлопці, що вартували коло фабрик, бо вони справді скидалися на білих... А щодо вас, Уебб Кретер, то ви бігли, як одень.

— Не говоріть так голосно... Чи не гадаєте ви, що мені слід було зачекати, щоб і мене заарештували, як Бена?

— По суті, це мене не обходить.

— Ви не розумієте революційної тактики, Анно.

Вони сіли на порон, змерзлі й голодні. Уебб сказав, що в нього є ключ від кімнати одного товариша на Восьмій вулиці, і що є рація піти туди, — погрітися й випити чаю, а потім уже поїхати в місто. Вони довго й понуро йшли від поронної пристані, не вимовивши за всю дорогу жодного слова. У кімнаті Восьмої вулиці смерділо терпентином і було брудно: це було велике ательє, що ogrівалося газовою жарівкою. Було холодно, як у Гренландії, отже вони закуталися в ковдри, познімали черевики та панчохи, й почали гріти ноги перед жарівкою. Дочка зняла з себе спідницю під ковдрою й повісила її на пічку.

— Ну, — сказала вона, — коли прийде ваш товариш, ми будемо скомпромітовані.

— Він не прийде, — сказав Уебб, — він поїхав до понеділка у Колд-Спрінгс.

Уебб ходив по кімнаті босий, грюючи воду та підсмажуючи грінки.

— Ви краще б зняли штани, Уебб, бо я бачу, як вода капає з них.

Уебб почервонів, зняв штани і завинувся у ковдру, непаче римський сенатор.

Вони довго мовчали; крізь віддалений гул вуличного руху вони чули тільки уривчасте булькання в чайнику, що починав кипіти. Потім Уебб раптом забалакав, нервово і ображено:

— Так ви гадаєте, що я — болягуз? Що ж, можливо, ваша правда. Анно... Звичайно, мені плювати... Я кажу, бачите, що бувають часи, коли треба бути болягузом, і часи, коли треба діяти, як мужчина. Помовчіть з хвилинку, дайте мені сказати... Ви страшенно мені подобається... і я справді був болягузом, що не сказав про це раніше.

правда? Я не вірю в любов і в інші подібні речі, всякі буржуазні нісенітниці; але я вважаю, що коли люди подобаються одне одному, то вони болягузи, якщо не... ви знаєте, що я маю на увазі.

— Ні, я не знаю, Уебб,— сказала Дочка, помовчавши.

Уебб глинув на неї в замішанні, потім привів її чашку чаю і кілька грінок з маслом та сиром. З хвилину вони їли мовчки; було так тихо, що вони чули, як кожне з них ковтало чай маленькими ковточками.

— Ради бога, що ви цим хочете сказати?— раптом вигукнув Уебб.

Дочці було тепло, вона кувала у ковдрі, розімлівши від гарячого чаю, і сухе газове тепло лизало їй п'яти.

— Мало, що може людина сказати,— сонно пролепетала вона.

Уебб поставив свою чашку й заходив по кімнаті, тягнучи за собою ковдру.

— Будь ти проклята,— раптом промовив він, наступивши на кнопку. Він стояв на одній нозі, оглядаючи п'яту, чорву від бруду, що вкривав підлогу.— Невже ви не розумієте, Анно... люди повинні бути вільними й щасливими в коханні... Ну, сміливіше!

Шоки в нього були рожеві, а давно нестрижене волосся стирчало на всі боки. Він все стояв на одній нозі, оглядаючи собі п'яту. Дочка почала сміятися.

— У вас страшенно смішний вигляд, Уебб.

Тепло розпливалося по всьому їй тілі.

— Дайте мені ще чашку чаю й підсмажте ще шматочок хліба.

Випивши чай і з'ївши грінку, вона сказала:

— Чи не час нам у місто?

— Слухайте, Анно, я ж роблю вам нескромні пропозиції,— рвучко сказав він, сміючись і плачучи разом.— Ради бога, будьте уважнішою до мене... Сто чортів, я примушу вас бути уважною, паскудице!

Він кинув ковдру й підбіг до неї. Вона бачила, що він був зовсім божевільний. Стягні її з стільця, він поцілував її в губи. Їй довелося таки поводитися з ним, бо він був м'язистий і сильний, але їй пощастило впертися йому в підборіддя ліктем, відхилити його обличчя і вдарити його в ніс. З носа йому пішла кров.

— Не будьте дурнем, Уебб,— сказала вона, важко дихаючи.— Я не хочу цього — принаймні, зараз. Ідіть, умийтесь.

Він пішов до зливальниці й сполоснув собі обличчя. Дочка хапливо одягла спідницю, черевики та панчохи й теж підійшла до зливальниці.

— Це дуже негарно з мого боку, Уебб, я дуже шкодую. Я завжди чомусь погано поводжуся з тими, хто мені подобається.

Довгий час Уебб нічого не казав. З носа йому все йшла кров.

— Ідуть додому,— сказав він.— Я залишуся тут. Все гаразд... Це — моя помилка.

Вона одягла мокрий плащ і вийшла в блискучі вечірні вулиці. Ідучи додому експресом підземки, вона весь час думала про Уебба з тим теплим і ніжним почуттям, з яким вона звичайно думала про батька та хлопців.

Вона не бачила його кілька днів, потім якось увечері він подзвонив до неї й запитав, чи не хоче вона піти з ним завтра вранці дежурити у страйковому пікеті. Ще було темно, коли вони зустрілися біля

порону. Обое мерзли й хотіли спати, і мало розмовляли, ідучи поїздом. З поїзда їм довелося чимдуж бігти слизькими вулицями, щоб вчасно дістатися до фабрик і приєднатися до лівій пікетів. Всі обличчя здавалися холодними й синцюватими у синьому вранішньому світі. Жінки куталися в шалі, кілька чоловіків та хлопців були у пальтах. Молоді дівчата тримали у своїх дешевих модних пальтах, що зовсім не гріли їх. Фараони вже розганяли передові пікети. Дехто з страйкарів співав «Завжди солідарні», інші гукали: — «страйкбрехери, страйкбрехери!» і видавали чудні, протяжні, глузливі крики. Дочка була в замішанні й дуже хвилювалася.

Раптом усі навколо неї розсипалися й побігли, й вона залишилася сама серед вулиці перед дрявлою фабричною огорожею. За десять футів від неї молода жінка посковзнулася і впала. Дочка спіймала зляканий погляд її круглих, чорних очей. Дочка ступила наперед, щоб допомогти їй, але перед нею опинилися два полісмени, що вимахували своїми палицями. Дочка подумала, що вони хочуть допомогти дівчині підвестися. Вона стала, як вкопана, коли побачила, як один полісмен підвів ногу. Він ударив дівчину ногою просто в обличчя. Дочка не пам'ятала, що трапилося потім, і пригадувала тільки, що вона вимагала револьвера і била полісмена по великому червоному обличчі, по гудзиках та по товстому, важкому сукні його шинелі. Щось звалилося їй на голову ззаду; м'ясо й хвору її поклали на поліційний автомобіль. Вона побачила перед собою обличчя дівчини, потоптане й закривавлене. У темному фургоні були ще чоловіки та жінки, вони лаялись і сміялись, але Дочка та жінка, що сиділа проти неї, тільки зачудовано дивилися одна на одну й мовчали. Потім, двері зачинилися за ними і вона опинилася у темі.

Коли їх здали в тюрму, її обвинуватили в бунті, образі дією, нападі на представника влади та підбурюванні до повстання. В оточеній в'язниці було не дуже погано. Жіноча половина була повна страйкарів, всі камери були набиті дівчатами, що сміялись й розмовляли, співали пісні й розповідали одна одній, як їх заарештували, скільки часу вони просиділи і як вони неодмінно виграють страйк. У доччиній камері всі дівчата оточили її й розпитували як вона потрапила у в'язницю. Вона почувала себе справжньою героїнею. Надвечір її викликали, і вона побачила Уебба, Аду та якогось адвоката, що стояли біля столу поліційного сержанта. Ада просто ошаліла.

«Прочитай це, молода леді, і подумай, що скажуть дома», — сказала вона, жбурнувши їй під ніс вечірню газету.

«Техаська красуня побила полісмена» — такий був аншлаг. Потім ішло оповідання про те, як вона звалила полісмена міцним ударом у челясть. Її звільнили під заклад у тисячу доларів; перед в'язницею Бен Комптон вискочив з групи репортерів, що стояли навколо нього, й кинувся до неї.

— Вітаю, місс Трент, — сказав він, — це було диявольськи сміливо... ваш вчинок зробив дуже гарне враження в пресі.

З ним була Сільвія Делгарт. Вона обняла й поцілувала її.

— Це був дуже мужній вчинок. Бачите, ми посилаємо делегацію з петицією у Вашингтон до президента Вільсона, і ви теж мусите

поїхати. Президент відмовиться прийняти делегацію, і ви улаштуєте демонстрацію перед Білим Домом, і вас знову заарештують.

— Нічого собі, — сказала Ада, коли вони нарешті сіли на Нью-Йоркський поїзд. — Мені здається, що ти зїхала з глузду.

— Ти зробила б так само, Адо, голубко... Коли все розповім Татові та хлопцям, вони ошаліють. Такого самоправства я ніколи не бачила. — Тут вона розплакалася.

Дома вони знайшли телеграму від Тата; *негайно виїзду. Ніяких пояснень до мого приїзду. Пізно вночі прибула друга телеграма. Тато серйозно твоя приїзди негайно додому нехай Ада візьме найкращою адеоката. Вранці, злякана й тримтючи, Дочка сіла в перший поїзд, що йшов на південь. У Сент-Луїсі вона одержала ще одну телеграму: не тямлюся Татові краще двобічне запалення легенів. Вона була дуже збентежена і їй стало краще, коли вона побачила широкі степи Техасу, весняні лани, що саме наливалися, васильки, що вже цвіли. Бестер зустрів її на станції.*

— Ну, Дочко, — сказав він, узявши у неї з рук чемодан, — ти мало не вбила Тата.

Бестерові було сімнадцять і він був капітаном шкільної безбольної команди. Везучи її додому новеньким «штудем», він оповів їй про домашні справи. Бед наскандалив в Університеті і його от-от мають вигнати; він зв'язався з однією дівчиною у Гальвестоні, і та тепер намагається шантажувати його. У Тата були великі неприємності, він залпнувся у нафтових справах, а газетна шумиха про те, як Дочка побила полісмена, мало не доконала його; стара Емма стала вже надто стара, щоб провадити хазяйство, отже тепер Дочці треба покинути свої божевільні витівки, залишитися дома й узятися до хазяйства.

— Бачиш цю машину? Правда, чудова?... Я купив її на власні гроші... Перепродав кілька земельних ділянок під Амарілью — просто так, знечев'я — і заробив п'ять тисяч доларів.

— Ти молодець, Бестер. Знаєш, я тобі скажу, дуже приємно все так бути дома. Але щодо того полісмена, то ти сам вчинив би так само, або ти — не мій брат. Я все розповім тобі колинебудь. Повір мені, так приємно побачити знову техаські обличчя, після тих поганих тхорячих облич на сході.

У передпокої вони побачили д-ра Уінслоу. Він тепло потис її руку й сказав, що вона виглядає дуже добре, і хай вона не турбується, будьшобудь, він поставить її Тата на ноги. Спальня, обернута на больничну палату, і червоне, неспокійне Татове обличчя, зробили на неї тяжке враження, і їй не сподобалося, що домом порядкує сиділка.

Колі Тато почав потроху вичунювати, вони поїхали на пару тижнів у Порт-Артур, щоб віддати візит одному давньому Татовому приятелю. Тато казав, що подарує їй автомобіль, якщо вона залишиться дома і визволить її з цієї дурної халепи, в яку вона вискочила на півночі.

Вона знову захопилася тенісом і гольфом і часто бувала на людях. Джо Уотсберн оженився, жив у Оклагомі, і багатів на нафті. Вона почувала себе краще в Делласі, коли його не було там; бачачи його, вона дуже бентежилася. Восени вона поїхала в Остін, щоб закінчити

школу журналістики, головним чином через те, що вона сподівалася, що Бед у її присутності поводитиметься краще. Вечорами щоп'ятниці вони їздили додому її відкриттям «Бююком» і поверталися в Остін у понеділок. Тато купив у передмісті новий будинок у стилі Тюдор, і весь вільний час її пішов на добирання меблів, вішання завіс та прибирання кімнат. У неї була сила зальотників, які весь час приходили по неї, і їй довелося завести спеціальний зошит для побачень. Після оголошення війни громадське життя стало особливо жвавим. Вона з ранку до вечора була на ногах і майже зовсім не спала. Всі хлопці стали офіцерами або пороз'їздилися по учбових таборах. Дочка вступила у Червоний Хрест і організувала військову крамничку, але цього було мало, і вона весь час домагалася, щоб її послали закордон. Бед поїхав у Сан-Антоніо, у школу літунів, — а Бестер, що був у міліції, збрехав про свій вік і вступив рядовим у армію, і його послали у Дежферсонівські казарми. У крамниці було дуже шумно, щотижня їй робили одну або дві пропозиції одружитися, але вона завжди відповідала, що їй зовсім не хочеться бути солдаткою.

Потім одного ранку прибула телеграма з Військового Департаменту. Тато був у справах в Остіні, отже вона сама розпечатала її. Бед потерпів аварію, загинув. Найперше Дочка подумала про те, як важко це вплине на Тата. Задзвонив телефон; викликали здалека, з Сан-Антоніо, схоже було на голос Джо Ушберна.

— Це ви, Джо? — кволо запитала вона.

— Дочко, мені треба поговорити з вашим Татом, — почувся його серйозний, протяжний голос.

— Я знаю... О Джо!

— Це був його перший самостійний польот. Він був надзвичайний хлопець. Ніхто, здається, не знає, як це трапилось. Мабуть якийсь дефект у конструкції. Я подзвоню в Остін. Я знаю, де можна знайти його... Я маю його номер... скоро побачуся з вами, Дочко.

Джо дав відбій. Дочка пішла у свою кімнату й зарилася лідом у неприбрану постіль. Одну мить вона намагалася уявити собі, що вона досі ще не встала, що їй приснився і телефонний дзвінок і голос Джо. Потім вона уявила собі Беда так яскраво, неначе він був з нею в кімнаті. Його сміх, його сильні, худі, довгі пальці, що схопили за руль поверх її пальців, коли вона завернула надто круто, в'їздуни за рогу в Сан-Антоніо — коли вона востаннє одвозила його після відпустки, — його чисте, схвилюване, худе обличчя над тугим коміром уніформи хакі. Потім їй знову почувся голос Джо: «Мабуть якийсь дефект у конструкції».

Вона зійшла вниз і вскочила у свою машину, біля наливної станції, де вона брала газолін і масло, доглядач запитав її, як живеться її братам в армії. Їй ніколи було розповідати йому про те, що сталося. «Ім чудово живеться», — сказала вона й посміхнулася; ця усмішка вразила її, як ляпас по обличчю. Вона телеграфувала Татові в контору його компаньйона, що їде до нього, і виїхала з міста на Остін. Шляхи були в поганому стані, але вона почувала себе краще, коли машина вганялася у брудні колії; вода розліталася на всі боки, коли вона переїздила через калюжі з швидкістю п'ятидесяти кілометрів на годину.

Вона їхала пересічно по сорок п'ять кілометрів на годину й прибула в Остін ще до смерку. Тато вже поїхав поїздом у Сан-Антоніо. Напівмертва від втоми, вона вирушила слідом за ним. Одна шина стала випускати повітря, і полагодження її забрало в неї багато часу; тільки після півночі вона зупинилася біля готелю «Менджер», перед тим, як увійти, вона машинально поглянула на себе в дзеркало. На її обличчі були патьоки багна, очі її були червоні.

У вестибюлі вона побачила Тата та Джо Ушберна, що сиділи поряд, з погаслими сигарами в зубах. Їх обличчя були трохи схожі. Мабуть то був сірий насуплений погляд, що надавав їм схожості. Вона подімувала їх обох.

— Тату, тобі треба лягти,— жваво сказала вона.— У тебе дуже стомлений вигляд.

— Здається, що й справді треба... Більше нічого нелишається робити,— сказав він.

— Зачекайте мене, Джо, поки я влаштую Тата,— тихо сказала вона, проходячи повз нього. Вона пішла з Татом у кімнату, взяла для себе кімнату поруч, скошлатила йому волосся, дуже ніжно подімувала його й залишила самого.

Коли вона знову спустилася вестибюль, Джо сидів на тім самім місці, з тим самим виразом на обличчі. Його вигляд мало не звів її з ума.

Вона здивувалася своєму різкому, жвавому голосу.

— Ходім на хвилинку на повітря, Джо, я хочу трохи пройтися. Дош відсвіжив повітря. Була прозора весняна ніч.

— Слухайте, Джо, хто відповідає за аварії з літаками? Мені треба знати.

— Дочко, як чудно ви говорите... Що вам треба зробити, так це — трохи поспати, у вас дуже стомлений вигляд. Армія — величезна інституція. Помилки неминучі. Всякі постачальники заробляють зараз силу грошей. Щоб ви не казали, а авіація зараз переживає своє дитинство. Всі ми, вступаючи до авіації, знаємо, чим ми важимо.

— Якби Беда вбили у Франції, я б не відчула цього так... але тут... Джо, хтось безпосередньо відповідає за смерть мого брата. Я не робитиму дурниць. Я тільки піду й побалакаю з ним, і все. Ви всі вважаєте мене за божевільну, я знаю, але я думаю про всіх інших дівчат, що їхні брати вчать в авіаційних школах... Той, хто оглядав ці аероплани,— зрадник перед батьківщиною, і його треба застрелити, як собаку.

— Слухайте, Дочко,— сказав Джо, ведучи її назад до готелю,— ми зараз воюємо. Окремі особи нічого не значать, тепер не час виявляти свої особисті почуття та критикувати уряд. Коли ми переможемо гуннів, тоді в нас буде досить часу, щоб виявити всіх порушників права, всіх шахраїв... така моя думка.

— Гаразд, надобраніч, Джо... Глядіть же, бережіться. Коли вам дають літак?

— О, через пару тижнів.

— Як Гледіс та Бенні?

— О, дуже добре,— сказав Джо. Чудна вимушеність почувалася в його голосі, він почервонів.

— Вони в Тулзі, у міссіс Піггінс.

Вона не могла заснути — і лежала нерухома, охоплена тихим, байдажним одчаєм; вона була надто стомлена, щоб спати. Коли настав ранок, вона пішла в гараж по свою машинну. Вона помацала у мішку на дверцятах, чи ціла її сумка, де у неї завжди був маленький револьвер з перловою ручкою, й поїхала у авіаційний табір. Вартоний на воротах не пропустив її, і вона послала записку до полковника Морріссі, Татового приятеля, про те, що їй треба негайно бачити його. Капрал був дуже гречний, і запропонував їй стілець у маленькому приміщенні біля воріт; за кілька хвилин він сказав, що дозволиться до полковника Морріссі. Вона стала говорити з ним, але не знала, що сказати. Стіл, кімната й капрал млясо закрутилися перед нею і вона зомліла.

Вона опам'яталася у штабній машині; Джо Уотсберн одвезив її в готель. Він потріпав її по руці, кажучи: «— Все гаразд, Дочко». Вона горнула до нього й плакала, як маленька дівчинка. У готелі її поклали в постіль і дали їй бром, і лікар дозволив їй встати тільки після похорону.

Відтоді за нею встановилася репутація трохи божевільної. Вона залишилася в Сан-Антоніо. Життя було дуже веселе й напружене. Цілі дні вона працювала у військовій крамничці, а вечорами йшла гуляти, вечерля й танцювала, кожного вечора все з іншим офіцером-літуном. Всі стали багато пити. Вона почувала себе, так як тоді, коли вона ходила на шкільні вечори; їй здалося, що вона рухається у якомусь сіпучо-яскравому тумані вечір, ліхтарів, тавців, шампанського, різноколових облич і прямих, однакових тулубів чоловіків, що танцювали з нею, тільки тепер вона поводитися з ними глузливо, й дозволяла обнімати й цілувати себе у таксі, у телефонних будках, у задніх кімнатах.

Якось увечері вона зустріла Джо Уотсберна на обіді, влаштованому Ідою О'єсен на честь кількох хлопців, що їхали за океан. Вона вперше побачила, що Джо п'є. Він не був п'яний, хоч вона бачила, що він випив дуже багато. Вони вийшли й сіли поруч у темі на сіддях заднього ганку. Була ясна, душна літня ніч, коники сюрчали у траві, сильний, гарячий вігер шарудів у сухому гіллі дерев. Раптом вона взяла Джо за руку. «— Ах, Джо, як це жахливо!».

Джо заговорив про те, який він нещасливий зі своєю дружиною, як він заробляє силу грошей на своїх нафтових ділянках, і як це йому ні до чого, як йому осточортіла армія. Його призначили інструктором і не хочуть пускати за океан, і він просто божеволіє в таборі.

— Ах, Джо, я теж хочу поїхати за океан. Й так бонгаздо живу тут!

— Ви, справді, стали поводитися якось чудно після Вєдової смерті,— почувся м'який, низький, протяжний голос Джо.

— Ах, Джо, я хотіла б умерти,— сказала вона, поклати йому на коліна голову й заплакала.

— Не плаче, Дочко, не плаче,— заговорив він і раптом став цілувати її. Його поцілунки були міцні й шалені, й змусили її знесилено прихилитися до нього.

— Я не люблю нікого, крім вас, Джо,— раптом спокійно промовила вона. Але він вже опанував себе.

— Дочко, простить мене,— сказав він спокійним, адвокатським голосом.— Я не знаю, що я мав на увазі, я мабуть божевільний... ця війна зробила усіх нас божевільними... надобраніч... Саушайте... от що... викресліть усе це з своєї пам'яті, добре?

Тієї ночі вона не зімкнула очей. О шостій ранку вона сіла у свою машину, набрала газоліну та масла, й вирушила на Деллас. Був ясний осінній ранок, туман сів у западинах. Сула стерня шелестіла на червоних і жовтих осінніх пагорбах. Було вже пізно, коли вона добулася додому. Тато, ще не лягав; у халаті повернувшись, він читав повідомлення з театру воєнних дій.

— Ну, вже недовго. Дочко,— сказав він.— Гінденбургіві позидії розвалюються. Я знав, що коли наші хлопці візьмуться до справи, то вже доведуть її до кінця.

На обличчі в Тата стало більше зморшок і волосся стало ще білішим; таким старим вона ще не бачила його. Вона підіграла коробку законсервованого супу, бо не встигла в дорозі підісти. Вони славно повечеряли удвох і прочитали лист від Бестера з табору Мерітт, де його колона очікувала відрадження за океан. Коли вона лягла на ліжку у своїй кімнаті, їй здалося, що вона знову стала маленькою дівчинкою; вона завжди була щаслива, коли їй доводилося розмовляти віч-на-віч з Татом; вона заснула, як тільки голова її торкнулася до подушки.

Вона залишилася в Делласі доглядати Тата; тільки іноді, коли вона думала про Джо Уошберна, їй здавалося, що вона більше не витримає жодної хвилини. Настало лжезамирення, а потім справжнє замирення, всі сходили з ума цілий тиждень, як під час Ново-Орлеанського карнавалу. Дочка вирішила залишитися старою дівчиною й вести Татове господарство. Приїхав Бестер, дуже засмаглий; він розмовляв весь час військовим жаргоном. Вона почала відвідувати лекції у Південному Методистському Університеті займалася благодійністю, брала книги з бібліотеки, пекла кекс; коли до Бестера приходили знайомі дівчата, вона поводитися з ними як літня компаньйонка.

У День Подяки¹ до них прибули на обід Джо Уошберн і його дружина. Стара Емма захворіла і Дочка сама приготувала їдника. Тільки тоді, коли всі сіли до столу, де жовті свічки горіли в срібних підсвічниках, і солові горіхи були розікладені на невеличких срібних підносах, і всюди були розсипані рожеві та пурпурові кленові листки, вона згадала про Джо. Їй раптом стало млясо і вона побігла до себе. Вона лежала видьма на ліжку, дослухаючись до їхніх серйозних голосів.

Джо підійшов до дверей узнати, що сталося. Вона зіскочила з ліжка, сміючись, й на смерть перелякала Джо, поцілувавши його прямо в губи.

— Все гаразд, Джо,— сказала вона.— А як ви?

Потім вона побігла до столу, і всіх оживила, так, що обід минув дуже весело. Коли вони пішли пити каву в сусідню кімнату, вона сказала їм, що підписала контракт на шість місяців з комітетом

¹ Останній четвер листопада.

Допомоги Близькому Сходу, що вербував добровільців у Південному Методистському Університеті, і їде в Європу. Тато розлютився, а Бестер сказав, що тепер, коли війна скінчилася, їй треба сидіти дома, але Дочка відповіла, що інші наклали головами для врятування світу від вимців, а вона хоче тільки віддати шість місяців на допомогу потерпілим. Коли вона сказала це, всі здумали про Беда й замовкли.

Власне кажучи, вона ще не підписала контракту, але вона зробила де другого ранку, а потім підлабузвилася до місс Фразьєр, прибулої з Китаю місіонерки, і її на тому ж тяжкій поїзді послали у Нью-Йорк з наказом негайно виїхати з канцелярією в Рим, перший етап її служби. Весь час, поки вона одержувала паспорт та шила собі уніформу, вона була така схвилювана, що майже не помічала, які похмури були Тато та Бестер. В Нью-Йорку вона пробула тільки один день. Коли завила сирена й пароплав відійшов від пристані й рушив униз Північною рікою, вона весь час стояла на передній палубі; її волосся розвіялося на вітрі, вона вдихала хвилюючий запах пароплава, порту, відкритого моря, і почувала себе дворічною дівчинкою.

КІНОХРОНІКА XXXI

НЕЗРІВНЯНИЙ ГОЛОС КАРУЗО ОСПІВУЄ ПЕРЕМОГУ ПЕРЕД ВУЛИЧНИМ НАТОВПОМ

*Ех - ех - ех просто щастя не війна
Хто не схоже піти у солдати*

від піка Умбрал на північ від Стельвіо пролягає вздовж хребта Ретійських Альп до початків Етчу, та Ейзака, а потім по горах Рашен та Бреннер і гірському пасму Етцтальських та Ціммертальських Альп; потім спускається на південь через гору Тоблах.

*Ледве вранішня зоря проіграє
Нам злипаються очі хоч стріль
Але ми не підводимося, поки сержанти
не подасть нам чаю в постіль*

ЗАГПНОТИЗОВАНИЙ ЖІНКОЮ

загальні втрати, включаючи 318, що вибули з лав сьогодні, сягають 64,306 11,760 наклали головами у бою, а 6,193 — тяжко поранені.

*Ех - ех - ех просто щастя не війна
Хто не схоже піти у солдати
Ех аж соромно трохи брати*

по селах у селянських хатах американців вітають, як гостей, приділяють їм найкращі кімнати, а хазяйки люблять подають їм блискучо вичищені самовари та чайники

Le chef de gar il est cocu

у густо заселених місцевостях групи чужоземців у національних костюмах надавали святкуванню особливо мальовничого вигляду. Повсюди панував настрій карнавалу.

немає ніяких підстав гадати, що ці представники солідної інформаційної організації, яка обслуговує газети всієї країни, не зуміли зрозуміти своєї відповідальності в такий важливий для батьківщини момент. Навіть спроби випередити події треба за таких умов розглядати як тяжку помилку і винних у цьому треба притягати до відповідальності

*Чи в скарпі сьогодні вранці?
Ні, сьогодні скарі немає
Але чому плаває завжди
чибуля в нашому чаї?*

МІСІС ВІЛЬСОН ПІДНЕСЛИ ПРИКРАШЕНОГО САМОЦВІТАМИ ГОЛУБА МИРУ

та водоподіл Преділя, Подланіски та Ідріт. Від цього пункту кордон повертає на південний схід до Шнеебергу, відокремлюючи весь басейн Сави та її допливів. Від Шнеебергу він спускається до надбережжя в такий спосіб, щоб включити Кастю, Маттулю та Волоску.

ФОТО-ОКО (38)

покладено печать підписано видано весь Тур пахтить липовим дівотом душно уніформа приліпає до тіла комір тре мені горло

тільки чотири дні тому дезертир проліз попід товарними вагонами на станції Сен-П'єр-де-Корм очікував у буфеті поки вартовий Вієськової Поліції одведе погляд від дверей щоб вислизнути з сигарою в зубах (і з серцем у горлі) потім у маленькій коробці готельної кімнати виправляв дату на старому командировочному посвідченні але сьогодні

моє звільнення пропечатане підписане видане розсипається іскрами у мене в кишені як римська свічка

я йду повз канцелярію Інтендантської Управи Гей солдаті твої мундир розстебнувся (к і. м. товаришу) і далі отіненою липами вулицею до лазні де серед подвір'я ростуть квітки зелений окріп летіє з мідних лебединих голівок у білометалеву ванну я скидаю з себе все увесь милолюб прокислим рожевим милом і лізу поковзлом у теплий зелений глиб ванни крізь білу завіску вікна падець вечірнього проміння довшіє на стелі сухий і теплий рушник пахощі пари в чемодані у мене цивільний костюм позичений в одного знайомого хлопця молодець-рядовий з останньої чоти санітарного корпусу Дядька Сема (порядковий номер... ніколи не міг запам'ятати номера я кинув його у Луару) спливає стічною канаваю з бульканням та сичанням і

давши щедро на чай і одержавши ласкавий погляд від товстої жінки що прибирала рушники

я виходжу у липові пахощі липневого вечора бреду до кафе де коло
маленьких столиків на пулиді тільки офіцери можуть опускати на
стілці свої діагоналеві задн

і замовляю коньяк неприступний для тих в уніформах очікуючи
можда на Париж і міцно сідаю в довгих штанах на залізний стілець
анонім у цивільному

КІНОХРОНІКА XXXII

НЕ МОЖЕ ПРИГАДАТИ ВБИВСТВА СЕСТРИ; ВИМАГАЄ

*У мене тарячка
У мене тарячка
У мене п'яна тарячка*

ЗАГРОЗА МИЛЬНОЇ КРИЗИ

з першим весняним сонячним промінням і відновленням бігів Париж повер-
нувся до нормального життя. Тисячі і тисячі прапорів усіх народів висять па-
десятках канатів, нап'ятих між щоглами, створюючи чарівне ймовірно пре-
красне видовище.

ЗНАЙДЕНО АВТОРА ЗАГРОЗЛИВИХ ЛИСТІВ

*Я люблю свій край я люблю свій край
Та на цій війні мене озло одчай
Я всією душею роюсь на бій
але мало боїв у цій ірі бойовій*

поліція знайшла передпокій, набитий таємничими пакунками; коли розпеча-
тали їх, виявилось, що вони містять брошури на єврейській російській та англій-
ській мовах і члєвські картки союзу «Індустріальних Робітників Світу»

ВЕЛИКИЙ ВІТЕР ЗБІЛЬШУЄ НЕБЕЗПЕКУ

ПОКИ БАЛАКАЮТЬ ПРО МИР ВІЙНА БУНУЄ У ВСЬОМУ СВІТІ

агенти сказали, що арешти робляться з розпорядження Державного Департа-
мента. Арешт був такий несподіваний, що ніхто з затриманих не встиг одержати
з судна багаж. Потім надійшла скарга від двох дільців з Луря; вантаж прибув,
мішки відкрили і в них оказався звичайний будівельний гіпс. Великий автомобіль
завів вверх дном на деревах, тим часом як пасажирн попадали з височини двад-
цяти футів у потік

*Боже боже війна це пекло
Відтоді як горілку заборонили*

РІЗАНИНА У СЕУЛІ

[У мене бібібіла тарачка]

З слів верховного прокурора Пальмера, Департамент Юстиції має намір
врятувати до відповідальності консервних фабрикантів.

L'Ecole du Malheur Nous Rend Optimistes.

Єднання вільних народів забезпечить справедливе розв'язання Паризької
конференції.

цілком ясно, що Ліга Надії лежить розбита на друзки, на підлозі готелю
«Крільон», а поміркований союз, що міг би з більшою користю посісти її місце
є покищо тільки чорновий нарис у Гамбурзі зібрався натопи, щоб подивитися
на Форда

НАТЯКИ НА УТВОРЕННЯ ВЕЛИКОГО СИНДИКАТУ ДЛЯ РОЗРОБКИ ПРИРОДНИХ БАГАТСТВ АЗІЇ

*Коли менше їсти нам Гувор наказав
Я скорився й не скаржился не нарікав
Потім з вулицям чорні настали дні
А тепер він лізе в душу мені*

камішня грюкало об дах, вікна тріщали, ошалілі люди кричали "кривь" отвір звика, тим часом, як їм треба було ухвалити ряд важливих постанов, які на-
стійно вимагали спокою та розсудливості. Президент не прийняв лідерів демо-
кратичного руху

ЛІБКНЕХТА ВБИТО ПО ДОРОЗІ ДО В'ЯЗНИЦІ

ЕВЕЛІНА ГЕТЧІНС

Евеліна переїхала в маленьку квартиру на вулицю Бюссі, де щодня відбувався вуличний базар. Щоб показати, що жодних підстав для неприязні немає, Елеонора подарувала їй пару розмальованих італійських панелей, щоб прикрасити ними темну вітальню. На початку листопада почали ширитися чутки про замирення, а потім враз одного вечора майор Вуд вбіг у кімнату, де працювали Елеонора та Евеліна, відтяг їх від столів, поцілував обох і вигукнув: — «Нарешті це сталося!» Несподівано для самої себе Евеліна поцілувала майора Мургауза прямо в губи. Контора Червоного Хреста стала скидатися на дортуар пансіона у ніч після першої футбольної перемоги: де було Замирення.

У всіх раптом знайшлися пляшки коньяку, і всі співали «Довга, довга доріженька завертає», та «La Madel lon pour nous n'est pas sévère».

Вона, Елеонора, Дж. Уард та майор Вуд сіли в таксі і поїхали в Кафе де-ла-Пе.

Увесь час вони чомусь виходили з таксі, а інші люди приходили на їхнє місце. Їм треба було дістатися до кафе де-ла-Пе, але щоразу, коли вони сідали в таксі, натовп зупиняв їх, а шофер кудись зникав. А коли вони дісталися туди, всі столи були вже заняті, і публіка, співаючи й танцюючи, двома довгими низками вливалася і виливалася з кафе. Там були греки, польські легіонери, росіяни, серби, албанці у білих спідничках, шотландець з воликою і багато дівчат в ельзаських костюмах. Було дуже досадно, що не знайшлося вільного столика. Елеонора сказала, чи не краще їм піти в інше місце. Дж. Уард був дуже заклопотаний і все рвався до телефона.

Здавалося, тільки майор Вуд справді розважався. Він був сивий, мав маленькі посріблені свиною вуса, і весь час повторював: «— Ах, сьогодні тягар знято з усіх». Він пішов з Евеліною нагору подивитися, чи немає там вільної кімнати; там вони наткнулися на двох анзаків,¹ що сиділи за більярдным столом навколо дюжини шампанського. Незабаром вони всі вже пили шампанське з *анзаками*. Вони не могли знайти ніякої закуски, хоч Елеонора казала, що помирає з голоду, а коли Дж. Уард хотів був увійти в телефонну будку, він знайшов там

¹ Анзак — Австралійський та Ново-Зеландський армійський корпус.

сплєтєних у обіймах італійського офіцера і якусь дівчину. *Анзак* був зовсім п'яний; один з них казав, що замирення, мабуть, не що інше, як чортова брехня, вигадана з метою пропаганди; отже Елеонора запропонувала поїхати, якщо це можливо, до неї й під'їсти чогонебудь. Дж. Уард погодився, адже вони можуть зупинитися біля Біржі, і він пошле звідти кілька телеграм. Йому треба звестися з своїм маклером. *Анзакам* не сподобалося, що їх покинули, і вони попрощалися з ними майже грубо.

Вони довго стояли перед оперою у гущі розбурханого натовпу. Вуличні ліхтарі горіли; сірі контури опери були облямовані по карнизу мигтючими газовими вогниками. Їх штовхали й крутили на всі боки. Не було ні автобусів, ні автомобілів; іноді вони бачили таксі, що стрімко серед натовпу, неначе скеля серед потоку. Нарешті у боковій вулиці вони наткнулися на штабну машину Червоного Хреста, що саме була вільна. Шофер, що був трохи під гаркою, сказав, що він хоче відвести машину в гараж, і додав, що мабуть, сьєршу він їх завезе на набережну де-ла-Турнель.

Евеліна вже сідала в автомобіль, як раптом все це їй здалося страшенно нудним, і вона залишилася. За хвилину вона вже марширувала підруку з маленьким французьким матросом серед групи людей, одягнених здебільшого у польську військову форму; натовп сунув за грецьким прапором, співаючи «La Brabançonne».

Через хвилину вона зрозуміла, що відбилася від автомобіля і своїх друзів, і злякалася. Вона навіть не пізнавала вулиць у цьому новому Парижі, повному електричного світла, прапорів, оркестрів та п'яних. Через деякий час вона вже танцювала з маленьким матросом на асфальтовому майдані перед церквою з двома баштами, потім з французьким колоніальним офіцером у червоному плащі, потім з польським легіонером, що трохи розмовляв по-англійськи й жив колись у Ньюарку, в штаті Нью-Джерсі, а потім враз кілька молодих французьких солдатів вже танцювали круг неї, побравшись за руки. Треба було цілувати когонебудь з них, щоб розбити коло — в цьому полягала гра. Спіймавши одного з них, вона поцілувала його і всі заплескали в долоні й загукали ура та «тай живе Америка». Надійшла ще одна ватага і теж почала танцювати навколо неї, так що кінець-кінцем їй стало страшно. У неї вже почала крутитися голова, коли вона помітила у юрбі американську уніформу. Вона пробилася крізь коло, відштовхнувши від себе маленького, товстого француза, кинулася на ший американському солдатові й поцілувала його, і всі засміялися й загукали ура та епсоге. Йому неначе стало ніяково; чоловік біля нього був Поль Джонсон, приятель Дон Стивенса.

— Бачите, мені все одно треба було когось поцілувати,— сказала Евеліна, червоніючи.

Солдат засміявся; він здавався задоволеним.

— Сподівався, що ви не розсердилися, місс Гетчінс, сподівався, що ви не сердитесь, знаєте, юрба і всяке таке інше,— сказав, перепрошуючись, Поль Джонсон.

Народ крутився навколо них, танцюючи та гукаючи, і їй довелося поцілувати також і Поля Джонсона перше, ніж їх відпустили. Він урочисто перепросився й сказав:

— Чи не чудово бути в Парижі, бачити замирення, і таке інше, якщо ви нічого не маєте проти цього натовпу, і всього іншого?... але, слово честі, місс Гетчінс, вони страшенно добродушні. Ні бійок, авіаного... Ну, Дон у цьому кафе.

Дон стояв за маленьким цинковим прилавком при вході в кафе, розміщуючи коктейлі для великої ватаги дуже п'яних канадців та *авіаків*.

— Я не можу його витягти звідти, — прошепотів Поль. — Він уже випив більше, ніж слід.

Вони витягли Дона зза прилавка. Скидалося на те, що нікому було платити за випивку. На дверях він скинув сірий кашкет і вигукнув: — «Хай живуть квакери... Геть війну!». Всі ухвальо загомоніли. Деякий час вони безцільно блукали навколо; подекуди їх зупиняли корогоди людей і починали танцювати навколо неї, і Донові доводилося цілувати її. Він був буйно п'яний, і їй не подобалося, що він поводився з нею так, віби вона — його коханка. Вона почала відчувати втому, коли вони дісталися до майдану Згоди, й запропонувала перебратися через річку й спробувати добутися до її квартири. де в неї є трохи холодної телатини та салату.

Поль ніяково казав, що мабуть йому краще не йти з ними; але Дон побіг від них за гуртом ельзаських дівчат, що стрибали, простуючи кудись Єлісейськими Полями.

— Тепер ви мусите піти зі мною, — сказала вона. — Щоб мене не цілувало надто багато чужих людей.

— Але, місс Гетчінс, ви не думайте, що Дон навмисне побіг від нас. Він дуже легко захоплюється, а надто коли він під чаркою.

Вона засміялася, і вони пішли далі, не сказавши більше ні слова. Коли вони дійшли до її дому, стара консьєржка пришкадибала до них зза своєї загородки й потисла їм руки.

— Ах, мадам, це — перемога, — сказала вона. — Але від цього мій мертвий син не воскресне, правда?

Евеліна якось нічого не змогла придумати, щоб відповісти їй, і тільки дала їй п'ять франків. Вона пішла до себе, монотонно бурмочучи: «Мерсі, мосьє, мадам».

Вгорі, в маленьких кімнатках Евеліни Полеві, видимо, було страшенно нудно. Вони поїли все, що знайшлося, до останньої крихти двілого хліба, і розмовляли трохи безладно. Поль сидів на краю стільця і розповідав їй про свої службові роз'їзди. Він казав, як це чудово для нього, що він приїхав сюди, побачив армію і європейські міста, і що він зустрічається тут з такими людьми, як вона та Дон Стівенс; і нехай вона не зважає уваги на його погану обізнаність з усім тим, про що вона розмовляла з Доном.

— Якщо це справді початок миру, то я не знаю, що ми всі тут робитимемо, місс Гетчінс.

— О, звіть мене Евеліною, Поль.

— Я вважаю, що це справді мир, згідно з чотирнадцятьма пунктами Вільсона. Я вважаю Вільсона за велику людину, щоб не казав Дон; я знаю, що він — у сто разів розумніший від мене, але все таки... можливо, що це остання війна в світі. Боже мій, подумайте тільки!..

Вона сподівалася, що він поцілує її, ідучи від неї, але він тільки мотів її руки й пошепки сказав:

— Сподіваюся, що ви нічого не матимете проти, коли я зайду до вас у свій наступний приїзд до Парижу.

На час Мирної конференції Дж. Уард одержав велику квартиру в «Крільоні», його білянка секретарка, місс Вільямс, сиділа за конторкою в маленькій прийомній, а Мортон, його камердинер-англієць, подавав надвечір чай. Евеліна любила заходити в «Крільон» вечорами, повертаючися з роботи і проходячи попід арками вулиці Ріволі. У ветхих коридорах готелю було повно американців, що весь час прибували й від'їжджали. У великому салоні Дж. Уарда, Мортон, крадучись, подавав чай людям у мундирах і сурдутах, а в прокуреному цигаросним димом повітрі було повно недоказаних анекдотів. Її чарував Дж. Уард, одягнений у сірий костюм з шотландського сукна, з незмінною складкою на штаних (він відмовився від мундира майора Червоного Хреста) і їй подобалися його стримані, приємні манери, що так пасували до заклопотаного вигляду дуже зайнятої людини; його весь час кликали до телефона, секретарка подавала йому телеграми й записки, іноді він зникав з кимнебудь в амбразурі вікна, що виходило на майдан Згоди, і пошепки розмовляв там про якісь важливі справи, або одержував запрошення зайти на хвилинку до полковника Гауза; і все таки, коли він наливав їй шампанського коктейлю, збираючись разом з усіма йти обідати в ті вечори, коли він був вільний від службових обов'язків, або запитував її, чи не хоче вона ще чашку чаю, Евеліна одну секунду почувала на собі прямий погляд хлоп'ячих блакитних очей, що дивилися на неї з чудним, ширим і трохи насмішкуватим виразом; цей погляд дратував її. Їй хотілося узнати його краще; вона почувала, що Елеонора стереже його так, як кішка стереже мишу. Кінець - кінцем, казала сама собі Евеліна, вона не має на нього ніякого права. Та й не сложе на те, щоб між ними було щонебудь.

Коли Дж. Уард був зайнятий, вони часто виходили в місто з Едгаром Роббінсом, що був ніби помічник Дж. Уарда. Елеонора не терпіла його, кажучи, що в його цинізмі є щось образливе, але Евеліні подобалося слугувати його розмову. Він казав, що мир незабаром стане страшнішим, ніж війна; добре, — казав він, — що ніхто не запитує його, думки про сучасне становище, а то він давно потрапив би за неї у в'язницю. Найулюбленіше місце Роббінса було кафе Фредді за Монмартром. Вони просиджували там цілі вечори в тиші, накуренних кімнатах, тим часом як Фредді — людина з білою, як у Уота Уйтмена, бородою — грав на гітарі і співав. Іноді він напивався, і частував усіх за свій рахунок. Тоді його дружина, сердита жінка, що скидалася на диганку, виходила з задньої кімнати, лаяла його і галасувала. Публіка біля столів підходила й декламувала довгі вірші про *La grand'route*, *La misère*, *L'Assassinat*, або співала старі французькі пісні на зразок *Las filles de Mantes*. Коли це не допомагало, всі присутні плескали в лад долонями. Це називалося — давати здачу. Фредді позвайомився з ними, й зчиняв велику метушню, коли вони приходили. — «Ah, les belles Américains!» Роббінс задумливо сидів біля

столика, п'ючи увесь час кальвадо, іноді розповідаючи їдкі анекдоти про останнє засідання мирної конференції Він казав, що кафе — паршиве, кальвадо — пікчемне, а Фредді — брудний, старий волоцюга; але чомусь він завжди оточе йшов туди.

Дж. Уард був там кілька разів; часом вони брали з собою якогось делегата з мирної конференції, і його страшенно вражала їхня обізнаність з внутрішнім життям Парижу. Дж. Уард захоплювався старими французькими піснями, але казав, що в цьому кафе йому завжди починає свербіти все тіло, і що тут, мабуть, є блохи. Евеліні подобалося спостерігати його, коли він слухав пісню, примружившись і відкинувши назад голову. Вона бачила, що Роббінс не цінить багатих можливостей, закладених у його натурі, і завжди обривала його, коли він починав говорити щонебудь саркастичне про «великий сир», як він називав Дж. Уарда. Вона думала, що з боку Леонери негарно було сміятися над такими дотепами, а надто раз Дж. Уард виявляв таку увагу до неї.

Коли Джеррі Бернгем повернувся з Вірменії й довідався, що Евеліна часто зустрічається з Дж. Уардом Мургаузом, він страшенно збентежився. Він запросив її поспідати з ним у «Медічі Грілл» на лівому березі, і весь час говорив на цю тему.

— Я ніколи не сподівався, Евеліно, що вас може привадити такий чванько, як він. Він же нічого собою не являє, він тільки нікчемний рупор... Слово честі, Евеліно, я зовсім не вимагаю від вас, щоб ви закохалися в мене, я знаю, що вам байдужісінько до мене, та й чп може бути інакше?... Але, господи, якийсь газетний агент!

— Слухайте, Джеррі, — сказала Евеліна з набитим ротом, — ви ж добре знаєте, що я люблю вас... Мені дуже набридає, коли ви говорите так.

— Мене не любите так, як мені того хотілося б... але до біса з усім цим... Вам вина, чи пива?

— Зимовте гарного бургундського, Джеррі, щоб зігрітися трохи... А хіба ви сами, не написали статтю про Дж. Уарда?... Я читала її в «Геральді».

— Продовжуйте, товкмачте свої... Їй богу, Евеліно, присягаюся, що я покину цю нікчемну професію... Адже то була звичайнісінька, старомодна писанина, і я думав, що ви спроможетеся зрозуміти це. Їй же богу, це гарна риба.

— Чудова... але, Джеррі, не мені, а вам треба навчитися краще розуміти деякі речі.

— Не знаю, я думав, що ви не така, як інші буржуазні жінки, сами порядкуєте собою, і всяке таке інше.

— Покиньмо сваритися, Джеррі, давайте краще веселитися, адже ми в Парижі, війна скінчилася, сьогодні чудовий зимовий день, і все тут...

— Війна скінчилася, ще б пак, — грубо сказав Джеррі. Евеліна подумала, що з Джеррі їй дуже нудно, і виглянула у вікно на рум'яне зимове проміння, старий фонтан у стилі Медічі, і ніжне фіолетове мереживо голих дерев за високою залізною огорожею Люксембурзького саду. Потім вона глянула на червоне, напружене обличчя Джеррі, його кирпатий ніс і кучеряве, по-хлоп'ячому хвилясте волосся, що починало братися сивиною; вона перехилилася через стіл і злегка поплескала його по руці.

— Я розумію, Джеррі, ви бачили таке, що я й не уявляю собі...
Мабуть це мене збив з пуття Червоний Хрест.

Він засміявся, налив їй ще трохи вина й сказав відхнувши:

— Ви — диявольськи принадна жінка Евеліна, я ще не зустрічав такої... але ви, як і всі жінки, поклоняєтеся силі; коли гроші, — сила, ви поклоняєтеся грошам, коли слава — славі, коли мистецтво — ви без ума від мистецтва... Я думаю, що я не змінився, я тільки не так серйозно ставлюся до себе.

Евеліна підбрала губи й нічого не сказала. Їй враз стало холодно, страшно й самотно, і вона не могла придумати, що сказати. Джеррі проковтнув стакан вина й почав розповідати про те, як він покине свою роботу й поїде в Іспанію писати книгу. Він казав, що хоч він і позбавлений самоповаги, але бути газетним кореспондентом в ці дні — останнє діло. Евеліна сказала, що їй зовсім не хочеться повертатися в Америку, бо їй здається, що жити там після війни буде дуже нудно.

Випивши каву, вони пішли садом. Біля сенату кілька старих агентів менів грали в крокет в останньому промінні вечірнього сонця.

— Ах, ці французи — чарівні, — сказала Евеліна.

— Друге дитинство, — буркнув Джеррі.

Вони бездіяльно йшли вулицями, читаючи яснозелені та рожені театральні афіші на кіосках, дивлячися на вітрини антикварних крамниць.

— Нам обом час на роботу, — сказав Джеррі.

— Я не піду, — озвалася Евеліна. — Я позволю й скажу, що застудилася й мушу лягти в постіль... Мабуть, я так і зроблю.

— Не треба, краще прогуляймо сьогоднішній день і побавмося як слід.

Вони зайшли в кафе напроти Сен - Жермен - де - Пре. Коли Евеліна повернулася від телефона, Джеррі підніс їй букет фіалок і замовив коньяк з селтерською.

— Евеліно, давайте гуляти, — сказав він. — Мабуть, я таки протелеграфую сучим синам про свою відмову від роботи.

— Ви справді гадаєте, що вам слід це зробити, Джеррі? Адже це дає вам чудову нагоду побачити мирну конференцію — і все інше.

Через кілька хвилин вона залишила його й пішла додому. Вона не дозволила йому провести її. Проходячи провз вікно, де вони сиділи, вона зазираюла всередину: він якраз замовляв ще пляшку.

На базарі Бюссі під газовими ліхтарями було весело. Пахло свіжою зеленню, маслом, сиром. Вона купила кілька булочок на сніданок та трохи маленьких пирожних — на випадок, якщо хтонебудь прийде до неї пити чай. У її невеличкому, рожевобілому салоні було дуже захисно, брікети горіли в каміні. Вона закуталася в морський плед і лягла на диван.

Вона вже спала, коли бризнув дзвінок. Це були Елеонора та Дж. Уард, що прийшли запитати про її здоров'я. Дж. Уард був вільний цього вечора, і хотів провести їх в оперу на «Кастора і Поллукса». Евеліна сказала, що почуває себе страшенно погано, але, будь-як, піде з ними. Вона приготувала чай для них і побігла у спальню одягатися. Вона почувала себе такою щасливою, що не могла не

мугикати, сідаючи до туалетного столика й дивлячись на себе в дзеркало. Її шкіра здавалася дуже білою, а на обличчі в неї був спокійний, таємничий вираз, що так подобався їй. Вона обережно злегка напоямила губи і вузлом стягла позаду волосся; волосся драгувало її, бо воно не вилосило й було якогось непевного кольору; на хвилину її захотілося залишитися дома. Потім Евеліна увійшла до неї з чашкою чаю в руці й сказала, що треба поспішати, адже їм доведеться ще поїхати до неї й почекати, поки вона теж олягнеться, а опера починається рано. У Евеліні не було справжнього вечірного манго і їй довелося накинути старе пальто з кролячого хутра поверх вечірного вбрання. В Елеонори вони знайшли Роббієнса, що чекав їх. На нім була візитка, що здавалося дуже непоказною. Дж. Уард був у мундирі майора Червоного Хреста. Евеліна подумала, що він, мабуть, займався гімнастикою, бо його челюсть не випирала вже так з тісного, високого коміра, як раніше.

Вони нашвидку пообідали в «Піккарді» і випили багато погано приготовлених коктейлів Мартіні. Роббієнс та Дж. Уард були в добром настрої, і весь час смішили їх. Евеліна зрозуміла тепер, чому їм так добре було вкупі. Вони запізналися в оперу, але там було чудово, всюди блищали канделябри та мундири. Місс Вільямс, секретарка Дж. Уарда, була вже в ложі. Евеліна подумала, як любо, мабуть, працювати для нього, і на мить боляче позаздрила місс Вільямс, навіть її пофарбованому перекисом волосся і жвавій, холодній манері розмовляти. Місс Вільямс відкинулася назад і сказала, що вони пропустили найцікавіший момент, бо президент і міссіс Вільсон щойно прибули в оперу, зустрінуті бурхливими оваціями; з ними прибув маршал Фош і, здається, президент Пуанкаре.

В антракті вони насилу продерлися у набите публікою фойє.

Евеліна розгулювала з Роббієнсом, зрідка ловила поглядом Елеонору та Дж. Уарда, і трохи заздрила їм.

— Тут спектакль куди кращий, ніж на сцені, — сказав Роббієнс.

— Вам не подобається опера?.. мені вона здається чудовою.

— Звісно, якщо, наприклад, ви дивитеся на неї з професійної точки погляду...

Евеліна стежила за Елеонорою; її саме знайомили з французьким генералом у червоних штаних; цього вечора вона була по-своєму прекрасна — якоюсь твердою, холодною красою. Роббієнс хотів був провести їх крізь патови до маленького бару, але їм довелося відмовитися від цього, надто багато людей було навколо. Роббієнс ні з того ні з цього почав говорити про Баку та про нафтові справи.

— Кумедія та й годі, — казав він. — Поки ми сидимо тут і сваримося під головуванням шкільного вчителя Вільсона, Джон Буль загрибає собі майбутні світові запаси нафти... щоб вони, бачите, не дісталися більшовикам. Вони захопили Персію і Месопотамію — і будуть проклятий, якщо тепер вони не підбираються до Баку.

Евеліні було нудно, вона думала сама собі, що Роббієнс знову випив більше ніж слід, але тут задзвенів дзвінок.

Коли вони повернулися в ложу, в глибині її сидів худолитий чоловік у буденному костюмі, тихо розмовляючи з Дж. Уардом. Елеонора перехилилася до Евеліни й шепнула їй над вухо: «— Це генерал

Гуро». Світло погасло; глибока, урочиста музика примусила Евеліну забути про все. Ледяє музика урвалася, Евеліна перекинулася до Дж. Уарда і запитала його, як йому це сподобалося.— «Чудово»,— сказав він, і вона несподівано побачила в його очах сльози. Вона почала розмовляти про музику з Дж. Уардом та чоловіком у буденному костюмі; його ім'я було Расмуссен.

У високому, заналто пишно прибраному фойє було душно й тісно. Містеру Расмуссеніві пощастило відчинити вікно і вони вийшли на балкон, звідки видно було довгі лінії вогнів, що розпливалися в дальньому кінці вулиці червоним, мигтливим туманом.

— От коли б мені хотілося жити,— мрійно сказав Дж. Уард.

— При дворі сонячного державця?— запитав містер Расмуссен.— Ні, там, мабуть, було занадто холодно взимку, а щодо водогону— то я ручусь, що він був у жахливому стані.

— Ах, то були чудові часи,— піби не чуючи, сказав Дж. Уард. Потім він обернувся до Евеліни.

— Глядіть, не застудіться... знаєте, вам слід би було одягтися.

— Як я вже казав, Мургауз,— сказав іншим тоном Расмуссен,— у мене є вірогідні відомості, що вони неспроможні утримати Баку без підмоги, а її вони не можуть одержати ні від кого, крім нас.

Знову продзвенів дзвінок і вони поспішали в ложу.

Після опери вони зайшли в кафе де-Ла-Пе випили по стакану шампанського. Роббіна не було з ними, він проводив місс Вільямс до готелю. Евеліна і Елеонора сиділи обабіч Дж. Уарда на м'якому дивані, а містер Расмуссен сидів перед ними на стільці. Він говорив більше за всіх, нервово ковтаючи серед розмови шампанське, або ж запускаючи пальці в своє колюче чорне волосся. Він був інженер «Стандард Ойла». Він розповідав про Баку, Могомарру та Моссу, про те, як Англо-Перська компанія та «Роял-Детч» ігнорують інтереси Сполучених Штатів на Близькому Сході, намагаючись накинати нам мавдат на Вірменію, пограбовану турками до останньої стеблини, де не лишилося нічого, крім голодного населення, яке треба годувати.

— Нам все одно доведеться годувати їх,— сказав Дж. Уард.

— Але, слухайте, треба щось зробити: якщо навіть президент настільки забув про інтереси Америки, що дозволяє британцям весь час дурити себе, то можна ж підняти громадську думку. Ми втрачаємо нашу першість у світовому видобутку нафти.

— Але ж справа з мандатами покищо не розв'язана.

— З усього видно, що британці збираються поставити конференцію перед доконаним фактом... мовляв, хто знайшов, той і хапай... але для нас було б краще, якби Баку дісталось французам.

— А як росіяни?— запитала Евеліна.

— Якщо взяти на увагу самовизначення націй, то росіяни не мають права на нього. Переважна більшість населення— турки та вірмени,— сказав Расмуссен.— Але, чорт візьми, мені здається, що краще було б, якби воно дісталось червоним, а не британцям. Звичайно, я не думаю, що вони довго протримаються.

— Так, у мене є певні відомості, що серед більшовиків стався розкол і що на протязі найближчих трьох місяців у Росії відновиться мовархія.

Коли вони докінчили першу пляшку шампанського, містер Расмуссен замовив ще одну. Коли кафе закрилося, Евеліні вже дзвеніло у вухах.

— Давайте прогуляємо цю ніч,— сказав містер Расмуссен.

Вони взяли таксі й поїхали па Монмартр, в Аббатство; там танцювали й співали, всюди були військові мундири, і всі стіни були обвішані союзними прапорами. Дж. Уард запросив до танців спершу Евеліну, і в Елеонори був трохи кислий вигляд, коли їй довелося танцювати з містером Расмуссеном, який справді танцював дуже погано. Евеліна та Дж. Уард розмовляли про музику Рамо, і Дж. Уард знову сказав, що хотів би жити в часу Версальського двору. Але Евеліна сказала, чи може бути щонебудь більш захватне, як жити в Парижі саме тепер, коли просто під вашим носом переробляється вся карта Європи, і Дж. Уард відповів, що, мабуть, її правда. Вони погодилися, що оркестр справді занадто поганий, щоб танцювати під нього.

Потім Евеліна танцювала з містером Расмуссеном; він сказав, що вона дуже вродлива, і що йому не вистає в житті гарної жінки; що він погратив усе своє життя на викорчовування лісів під золоті копальні та дослідження нафтоносних дупаків, і що все це йому осточортіло; і що раз Вільсон дозволяє британцям дурити себе і збирається віддати їм майбутні світові запаси нафти — і це в той час, коли ми виграли війну для них — то йому більше нічого робити.

— Хіба нічого не можна зробити, хіба ви не можете ознайомити публіку з своїми ідеями, містер Расмуссен?— запитала Евеліна, злегка прихилившись до нього. Божевільне шампанське вино запаморочувало їй голову.

— Це справа Мургауза, а не моя, та й з того часу, як почалася війна, віякої громадськості взагалі немає. Публіка дуже охоче виконує все, що їй наказують; до того ж, вона так само далеко від нас, як і всемогутній бог... що яам треба зробити — так це дати зрозуміти ситуацію кільком верховодам. А Мургауз має доступ до них.

— А хто має доступ до Мургауза?— безтурботно запитала Евеліна.

Музика замовкла.

— Страшенно хотів би знати це,— тихо сказав Расмуссен тверезим голосом.— Може, ви?

Евеліна похитала головою і посміхнулася з стиснутими губами, як Елеонора.

Коли вони з'їли супу з цибулею та трохи холодного м'яса, Дж. Уард, сказав:

— Ходім на Гору і попросимо Фредді зіграти нам кілька пісень.

— Я думаю, що вам там не подобалося,— озвалася Елеонора.

— Мені й зараз не подобається,— сказав Дж. Уард,— але я люблю французькі пісні у виконавці Фредді.

В Елеонори був сердитий і сонний вигляд. Евеліні хотілося, щоб вона і містер Расмуссен пішли додому. Вона почувала, що Дж. Уард буде дуже цікавий, якщо вона зможе розмовляти з ним наодинці.

У Фредді було майже порожньо; в кімнатах було холодно. Вони не могли дістати шампанського, а замовлених лікерів ніхто не пив.

Містер Расмуссен сказав, що Фредді нагледує йому одного знайомого шукача золота у горах Сангре-де-Крісто, і почав розповідати довгу історію про Долину Смерті, хоч його ніхто не слухав. Усі померзли: сонні і мовчазні, вони поїхали назад через Париж старим двоциліндровим таксомотором, що смердів цвіллю. Дж. Уард хотів кави, але всі кафе були вже закриті.

На другий день містер Расмуссен подзвонив на посаду до Евелін і запросив її поспішати з ним. Вона насилу вгадала причину, щоб відмовитися. Після цього містер Расмуссен бував всюди, де була вона, надсилав їй квіти та квітки до театрів, возив її автомобілями на прогулянки, надсилав їй маленькі блакитні листи-телеграми з ніжними словами. Елеонора допікала їй новим Ромео.

Потім у Парижі виринув Поль Джонсон; він одержав степендію в Сорбонні і часто приходив вечорами до неї на вулицю Бюссі, і сидів, мовчазно дивлячись на неї печальними очима. Він та містер Расмуссен сиділи в неї, розмовляючи про пшеницю та біржі, поки вона одягалася, щоб вийти у місто з кимнебудь іншим, звичайно з Елеонорою та Дж. Уардом. Евеліна бачила, що Дж. Уард зустрічається з нею так само охоче, як і з Елеонорою; це через те, — казала вона сама собі, — що в Парижі зараз дуже мало добре одягнених американських дівчат, і Дж. Уардові подобається всюди бувати з ними і мати їх коло себе, обідаючи з значними особами. Між нею і Елеонорою установилися холодні, нервово-саркастичні відносини, і тільки іноді, залишившись наодинці, вони розмовляли поміж себе як колись, висміюючи людей і всякі пригоди. Елеонора ніколи не попускала нагоди погузувати з її численних Ромео.

Її брат Джордж з'явився якось до неї на посаду з двома срібними капітанськими нашивками на плечах. Його діагональний мундир сидів на ній, як рукавичка, краги блищали, остроги дзвеніли. Він служив у «Інтелідженс Сервіс» при британській армії, і саме повернувся з Германії, де був тлумачем при штабі генерала Мак-Ендрьюса. Він їздив у Кембридж не весняну сесію, називав усіх волопами та нікчемами, і каав, що їжа в ресторані, куди Евеліна возила його спідати, просто таки генеральська. Коли він пішов, сказавши на прощання, що її погляди — нічого не варті вона заплакала. Виходячи з Червоного Хреста того вечора й сумно думаючи про Джорджа, що став таким жалюгідним, обмеженим солдатом, вона зустріла під аркадами вулиці Ріволі містера Расмуссена; він віс клітку з заводною канаркою. Це було чучело канарки, і, її заводили десь під кліткою. Вона мала крилами й співала. Він зупинив її на розі й примусив канарку співати.

— Я хочу послати її додому дітям, — сказав він. — Я розійшовся з дружиною, але дуже люблю дітей. Вони живуть у Пасадені... У мене життя склалося нещасливо.

Він запросив Евеліну зайти з ним у бар Ріда і випити коктейль. Там вони зустріли Роббіна у товаристві рудовологої журналістки з Сан-Франціско. Вони разом сіли до плетеного столика й вишав александерса. Бар був набитий публікою.

— Яка користь з Ліги Націй коли нею запровалятимуть Великобританія та її колонії? — кисло сказав Расмуссен.

— Хіба ви не думаєте, що будьяка ліга — краще, ніж нічого? — запитала Евеліна.

— Важить не те, як ми називаємо речі, а хто орудує ними, — сказав Роббінс.

— Це — дуже цинічне зауваження, — сказала каліфорнійка. — Тепер не час для цинізму.

— Саме тепер, — відказав Роббінс; — якби ми не були цинічними, нам усім довелося б покінчити самогубством.

У березні Евеліна одержала двохтижневу відпустку. Елеонора якраз збиралася їхати в Рим, щоб допомогти ліквідувати тамтешній відділ; вони вирішили виїхати одним поїздом і зупинитися на кілька днів у Ніцці. Їм треба було позбутися паризької вогкості, що проймала їх до кісток. Вона хвилювалася, як дитина, у той вечір, коли вони спакувалися й приготувалися їхати і взяли місце в спальному вагоні і одержали на руки командировочні посвідчення.

Містер Расмуссен навіязався провести її, і влаштував великий обід у ресторані Люньського вокзалу; але Евеліна була надто збентежена, щоб їсти; вона вдихала паровозний дим і думала про те, як вона вранці прокинеться у сонячній, теплій країні. Коли вони кінчали обідати, з'явився Поль Джонсон; він сказав, що хоче допомогти їм з речами. Він загубив ґудзик від своєї уніформи, і мав похмурий, збентежений вигляд, він сказав, що не хоче нічого їсти, але нервово випив кілька стаканів вина. І він і Расмуссен сиділи похмурі, як ніч, коли раптом з'явився Джеррі Берингем, п'яний, як лорд, і з великим букетом троянд у руках.

— Ви хочете, щоб ми їхали в Ньюкестль з власним вугіллям, Джеррі, — сказала Евеліна.

— Ви не знаєте Ніцци... ви, мабуть, ще покатаєтеся там на коньках... креслитимете прекрасні восьмаки на льоду.

— Джеррі, — сказала Елеонора своїм холодним тихим голосом, — ви сплутали Ніццу з Санкт-Моріцем.

— Ви теж сплутаєте, — сказав Джеррі, — коли потрапите під холодний вітер.

Тим часом Поль і містер Расмуссен взяли їхні чемодани.

— Слово честі, краще вирушити зараз, — сказав Поль, нервово погойдуючи Евелінін несесер. — Вже час на поїзд.

Вони всі дремували через вокзал. Джеррі Берингем забув купити квиток і його не пустили на платформу; він відстав від них, сперечаючися з контролером, шукаючи по кишенях свій кореспондентський білет. Поль поклав речі в купе й похапцем потис руку Елеонорі. Евеліна зустрілася очима з його серйозним, ображеним, як у собаки, поглядом.

— Ви недовго там пробудете, правда? Часу залишилося мало, — сказав він.

Евеліна почула, що зараз поцілує його, але поїзд рушив. Поль почував геть. Містер Расмуссен встиг тільки подати їм у вікно кілька газет та троянди Джеррі, і журно помахав їм з платформи шляпою. Евеліна з полегшенням відкинулася на спинку дивана і аж зайшлася від реготу.

— Я не можу, Евеліно. Ти занадто смішна з своїми Ромео.

Евеліна теж не могла стриматися й засміялася. Вона нахилилася до Елеонори й поплескала їй по плечу.— Тепер давай розважатися,— сказала вона.

Удосвіта, коли Евеліна прокинулася й глянула у вікно, поїзд стояв на станції Марсель. Вона була незадоволена, їй хотілося зупинитися тут і оглянути місто, але Елеонора наполягала, щоб їхати просто у Ніццу, кажучи, що ненавидить бруд і морські порти. Але згодом, коли вони пили каву у вагон-ресторані, дивлячися у вікно на сосни, сухі горби та миси, що відтинали від Середземного моря блакитні затоки, Евеліна знову почула себе схвилюваною і щасливою.

Вони взяли в готелі гарну кімнату, й вийшли у холодні, сонячні вулиці, де товпилися поранені солдати та офіцери усіх союзних армій; і всілякі похожати по Променад-дез-Англе, під сірими пальмами. Евеліна поступово відчувала, як її обіймає холодне розчарування. Вона одержала двохтижневу відпустку — і тепер хоче змарнувати її в Ніцці. Елеонора весь час була жвава й бадьора; вона запропонувала сісти за столик у великому кафе на майдані, де грав духовий оркестр, і замовити перед сніданком по чарці Дюбонне. Вони довго сиділи там, дивлячися на мундири та юрби пишно одягнених жінок, що були не кращі, ніж всюди; потім Евеліна відкинулася на спивку стільця й сказала:

— І тепер, коли ми прибули сюди, любя, що нам у світі божому тут робити?

Наступного ранку Евеліна прокинулася пізно; вона вставала неохоче, бо не знала, як їй збути день. Лежачи на ліжку й дивлячися на сонячні смуги на стінах, що проходили крізь віконниці, вона почула в сусідній кімнаті, де жила Елеонора, чоловічий голос. Евеліна завмерла, прислухаючись. То був голос Дж. Уарда. Коли вона встала й почала одягатися, серце їй билосся. Вона саме натягала свою найкращу пару прозорих, чорних шовкових панчіх, коли до неї увійшла Елеонора.

— Як ти думаєш, кого я зустріла тут? Дж. Уард щойно приїхав сюди автомобілем, щоб провети мене до Італії... Він каже, що йому стало душно на мирній конференції, і він вирішив змінити повітря... Іди до нас, Евеліно, дорога, і випий з нами кави.

«Вона не може стримати торжества в своєму голосі, до чого жінки дурні!» — подумала Евеліна.

— Це славно, я зараз прийду, любя, — сказала вона якомога мелодійнішим голосом.

На Дж. Уардові був легкий костюм з сірої фланелі і ясноблакитний галстук, обличчя його було рожеве від довгої подорожі. Він був у доброму настрої. Він дійхав від Парижу за п'ятнадцять годин, проспавши тільки чотири години після обіду в Ліоні. Вони випили сиду гіркої кави з гарячим молоком, обмірковуючи дальший маршрут.

День був чудовий. Величезний «Паккард» м'яко віз їх Карпізом. Вони поснідали в Монте-Карло, заглянули увечері в казино, і знову поїхали; чай вони пили у маленькій англійській чайній у Ментові. Наступного дня вони поїхали у Грасс і оглянули парфюмерні фабрики, а ще через день вони посадили Елеонору на швидкий римський поїзд

Дж. Уард треба було негайно повернутися в Париж. Евеліні здалося, що на тонкому, білому обличчі Елеонори був трохи розгублений вираз, коли вона дивилася на них крізь вікно спального вагона. Коли поїзд відійшов, Евеліна і Дж. Уард постояли ще трохи на платформі порожньої станції, де дим молочко плавав у сонячному промінні під скляним дахом; вони поглядали одне на одного трохи ніяково.

— Вона чудова жінка,— сказав Дж. Уард.

— Я дуже люблю її,— відказала Евеліна.

Її голос здавався їй фальшивим.

— Добре було б і нам поїхати з нею.

Вони повернулися до автомобіля.

— Я зараз їду. Куди одвезти вас, Евеліно? В готель?

Евеліна знову відчула, що серце їй забилося.

— А що, як ми улаштуємо маленький свіданок перед вашим від'їздом? Дозвольте мені запросити вас на свіданок.

— Це дуже мило з вашого боку... гаразд, я думаю, що це можна зробити, треба ж мені десь поспідати. Тут немає жодного пристойного ресторану до самого Міону.

Вони поспідали у Казіно над водою. Море було дуже сиве. У віддаленні мріли три парусники з латинськими парусами, вони пливли до порту. У скляному ресторані було тепло й радісно, і пахтіло вином та стравами, що шкварчали у маслі. Евеліні стало подобатися в Ніцці.

Дж. Уард випив більше вина, ніж звичайно. Він почав розповідати про своє дитинство у Вільмінгтоні, і навіть промимрив уривок з романсу, написаного ним у колишні часи. Евеліна була сама не своя. Потім він почав оповідати про Пітсбург і про свої погляди на капітал та працю. На десерт їм подали печених персиків з ромом; Евеліна безстрашно замовила пляшку шампанського. Все йшло чудово.

Вони заговорили про Елеонору. Евеліна розповіла, як вона зустріла Елеонору в Інституті мистецтв, як Елеонора була для неї єдиною близькою людиною в Чикаго — єдина дівчина, яка справді цікавилася тим, що цікавило й Евеліну; про те, яка талановита Елеонора, і як добре вона вміє вести справи. Дж. Уард розповів, як багато вона значила для нього в тяжкі роки ускладнень з його другою дружиною Гертрудою у Нью-Йорку, і як люди не хотіли зрозуміти їхньої прекрасної дружби, що завжди була чистою від чуттєвості, та розпусти.

— Їй-право,— сказала Евеліна, раптом глянувши прямо у вічі Дж. Уардові,— я завжди думала, що Елеонора — ваша коханка.

Дж. Уард почервонів. Одну мить Евеліна боялася, що образила його. Він зібрав якось кумедно, по-хлоп'ячому, зморшки навколо очей.

— Ні, слово честі — ні... я завжди багато працював у своєму житті, щоб звертати увагу на цей бік свого існування. Тепер люди інакше думають про всі ці речі.

Евеліна кивнула. Його яскравий рум'янець, здавалося, перекинувся на її обличчя.

— А тепер,— казав далі Дж. Уард, похмуро хитаючи головою,— мені за сорок, і вже занадто пізно.

— Чому занадто пізно?

Евеліна сиділа, дивлячися на нього, губи їй були трохи розтулені, щоки палали.

— Можливо, що нам справді треба було пережити війну, щоб навчитися жити, — сказав він. — Ми надто довго були заклопотані грішми та всякими матеріальними справами, потрібна була Франція, щоб показати нам, як жити. Де у Штатах можна звайти таку чудову атмосферу, як тут?

Дж. Уард замашинним жестом обвів море, столики, де сиділа юрба яскраво одягнених жінок і чоловіків, одягнених у найкращі мундири, яскравий відблиск блакитного світла на стаканах та сріблі. Офіціант неправильно зрозумів його жест і догадливо поставив у відро для шампанського повну пляшку, замість порожньої.

— Йй-богу, Евеліно, ви така чарівна, що примусили мене забути про час і про поворот у Париж і про все на світі. Це те, чого мені не вистачало все життя, аж поки я не зустрівся з вами та Елеонорою... Звичайно, з Елеонорою все це було в іншому, вищому плані... Випиймо за Елеонору... прекрасну, талановиту Елеонору... Евеліно, жінки все життя були для мене великим надхненням, слави, чарівні, ніжні жінки. Багатьма найкращими моїми ідеями я зобов'язаний жінкам, не безпосередньо, звичайно, а через духовну стимуляцію. Люди не розуміють мене, Евеліно, — зокрема, деякі газетярі пишуть про мене іноді дуже гострі речі... що ж, я сам — старий журналіст... Евеліно, дозвольте мені сказати, ви така чарівна і здається такою близькою... хвороба моєї дружини... бідна Гертруда... Я боюсь, що вона ніколи вже не буде такою, як була... Бачите, це ставить мене у надзвичайно прикре становище: коли когось із її сім'ї призначать опікуном, то може статися, що сім'я Степлів вилучить з мого діла значну суму грошей... це призведе мене до великих труднощів... тоді мені доведеться відмовитися від своїх справ у Мексичі... чого не вистачає там нафтовій промисловості — так це, щоб хтонебудь з'ясував її погляди мексиканській публіці, американській публіці; моя мета полягала в тому, щоб домогтися великих прибутків і зацікавити публіку...

Евеліна налила йому вина. Голова її трохи крутилася, але вона почувала себе чудово. Їй хотілося перехилитися через стіл і поцілувати його. Він казав далі, з стаканом у руці, так ніби він промовляв перед якимсь благодійним товариством:

— ... зацікавити широку публіку... все це мені довелося відкласти... коли батьківщина поклікала мене... Моє становище в Парижі дує тяжке, Евеліно... Вони оточили президента якоюсь китайською стіною... Я боюсь, що його радники не розуміють всієї ваги публічності; не розуміють, як важливо інформувати публіку про кожний свій крок. Це великий історичний момент, Америка стоїть на роздоріжжі... Якби не ми, війна скінчилася б перемогою Германії, або вимушеним договором... А тепер наші любі союзники намагаються монополізувати за нашою спиною усі природні ресурси світу... Ви пам'ятаєте, що казав Расмуссен... Що ж, його правда. Президента оточено темними інтригами. Так, навіть керівники великих корпорацій не розуміють, що настав час пустити в хід гроші, кидати гроші без ліку. За тиждень уся французька преса опинилася б у мене в кишені, якби в мене були відповідні ресурси; у мене є підстави гадати, що навіть в Англії можна було б дещо зробити, якби взялися за це як слід. До того ж всюди публіка стоїть за нас, їй

осточортіла автократія і таємна дипломатія, вона готова вітати американську демократію, американські демократичні методи провадження справ при відкритих дверях. Єдиний спосіб для нас забезпечити мир для світу — це самим опанувати світ. Містер Вільсон не уявляє собі, які наслідки може дати кампанія в пресі, поставлена на наукову ногу... Три тижні я домагався в нього інтерв'ю, а в Вашингтоні я майже звав його Вудро... Тільки на його особистий заклик я, з великими жертвами для себе, покинув усі справи в Нью-Йорку, привіз сюди значну частину свого штату... а тепер... але, Евеліно, моя любя, я боюся, що заговорив вас до смерті.

Евеліна перехилилася до нього й потріпала його по руді, що лежала на окрайку столика.

Очі їй сяяли.

— О, що ви, це чудово, — сказала вона. — Правда, гарно, Дж. Уард?

— Ах, Евеліно, я хотів би бути вільним і любити вас.

— А хіба ми не цілком вільні, Дж. Уард? Зараз воєнний час... Всі оті міщанські умовності в питанні про шлюб і все інше — така нудьга — правда?

— Ах, якби я тільки був вільний... Ходім на повітря, подихаймо трохи... Ми просиділи тут цілий день.

Евеліна будь-яко хотіла заплатити за сніданок, і таки домоглася цього, хоч їй довелося віддати всі гроші, що були при ній. Вони обоє трохи хиталися, коли виходили з ресторану, а Евеліні крутилася голова, і вона прихилилася до плеча Дж. Уарда. Він все тріпав її по руді, кажучи:

— Ну, ну, тепер ми трохи проїдемося.

О заході сонця вони обігнули бухту і в'їхали в Канни. — «Так, так, нам треба зблизитися, — казав Дж. Уард. — Адже вам не хочеться залишатися тут самій, моя дівчинко? Може ви поїдете зі мною в Париж, і ми по дорозі зупинятимемося у мальовничих селах, дуже весело буде? Дуже можливо, що ми зустрінемося тут з кимсь із знайомих. Я відішлю штабну машинку і візьму місцеву, французьку... не варто ризикувати».

— Гаразд, а то в Ніцці мені дуже нудно.

Дж. Уард наказав шоферові їхати в Ніццу. Він залишив її в готелі, кажучи, що прийде до неї о половині десятої ранку, і що їй треба вночі добре виспатися. Вона відчула себе страшенно знесиленою, коли він пішов; випила чашку холодного чаю, що відгонило милом, і що його поділи їй у кімнату, і лягла спати. Лежачи в ліжку вона думала про те, що вона поводитьсь по-свинськи, і що тепер уже пізно відступати. Вона не могла заснути, її розбите тіло корчилось. Вона жалюиво виглядала завтра, якщо не відпочине за ніч як слід; вона встала і почала копирсатися в чекодані, шукаючи аспірин. Вона прийняла велику дозу аспірину і знову лягла: вона була зовсім спокійна, але весь час бачила якісь обличчя, що вирізнялися з дрімотної каламуті і знову розтуманювалися у вухах їй гули довгі фрази безглузких розмов. Іноді перед нею вибухнуло туману обличчя Джеррі Бернгема, поволі міняючись на обличчя містера Расмуссена, або Едгара Роббіна, або Поля Джонсона, або Фредді Сіржента. Вона встала й довго ходила, тримтючи, по кімнаті. Потім вона знову

лягла в постіль і заснула, й прокинулася тільки тоді, коли покоївка постукала в двері, кажучи, що її чекає якийсь джентльмен.

Коли вона зійшла вниз, Дж. Уард похажав на сонці перед дверима готелю. Довгий, низький італійський автомобіль стояв під пальмами біля клумби герані. Вони випили кави за залізним столиком перед готелем; розмовляли вони дуже мало. Дж. Уард сказав, що спинився у поганенькій кімнаті одного готелю, майже зовсім без удобств.

Слуга виніс чемодан Евеліни, і вони відразу рушили, роблячи по шістдесят миль на годину. Шофер гнав машину, як чорт, північний вітер завивав навколо них, посилюючись, коли вони спустилися до моря. Вони прибули в Марсель Задубілі й припалі пилом, і вшвидку проковтнули пізній сніданок у рибному ресторані над берегом старої гавані.

У Евеліни знову крутилася голова від швидкої їзди, рвучкого вітру, куряви, виноградників, оливкових дерев, сірих скелястих гір, що пролітали повз автомобіль, відкриваючи іноді неначе випляні шматочки аспідноголубого моря.

— Все таки, Дж. Уард, війна — жахлива річ, — сказала Евеліна. — Але як гарно, що ми живемо в ці дні! Все, що було приховане, тепер виходить назовні.

Дж. Уард щось буркнув крізь зуби про ідеалізм і знову почав їсти рибний суп. Він був не дуже балакучий сьогодні.

— Дома, — сказав він, — ніколи б не залишили кісток у рибі, як це роблять тут.

— Як ви гадаєте, що буде далі з нафтою? — знову почала Евеліна.

— Будь я проклятий, якщо я знаю, — сказав Дж. Уард. — Нам треба рушати, якщо ми хочемо потрапити на місце до ночі.

Дж. Уард послав шофера купити ще один плед, і вони щільно закуталися в нього, і забилися в задню частину автомобіля, де був невеликий верх. Дж. Уард обняв Евеліну однією рукою і вкрив її пледом. — «Тепер нам — як тому цуценяті у теплій хаті», — сказав він. Обоє захіхикали в затишку.

Коли автомобіль здирався покрученим шляхом на Ле-Бо, містраль був такий сильний, що тополі на курних рівнинах згиналися вдвоє. Натиск вітру зменшував швидкість автомобіля. Було вже темно, коли вони прибули у зруйноване містечко.

Вони були самі в готелі. В кімнатах стояв холод; обрубки оливкового дерева, що горіли в камінах, зовсім не давали тепла, а коли в димар задував вітер, клочча сірого диму летіло в кімнату; але вони чудово пообідали й випили гарячого глінтвейну, який дуже підживив їх. Їм довелося одягти пальта, коли вони пішли у свою кімнату. Підіймаючись по сходах, Дж. Уард поцілував її за вухом і прошепотів: «— Евеліно, люба моя дівчинко, ви примусили мене знову почувати себе юнаком».

Дж. Уард давно вже заснув, а Евеліна все ще лежала біля нього з розплющеними очима, прислухаючись до вітру, що грюкав віконницями, свистів поза ріжками даху і вив десь далеко винизу над пустельною рівниною. У готелі пахло холодною, сухою курявою. Як вона не пригорталася до нього, вона не могла зігрітися як слід. Та ж сама риплива карусель обличч, думок, уривків з розмов все

крутилася й крутилася в її голові, плутаючи її думки, не даючи їй заснути.

Вранці, коли Дж. Уард побачив, що йому доведеться митися з умивальника, він скривився й сказав: «— Сподіваюся, що ви нічого не матимете проти того, щоб обійтися покищо цим, моя любя дівчинко?».

Вони переїхали через Рону, щоб поспіяти в Німі, проминувши по дорозі Арль та Авіньйон, а потім знову повернулися до Рони і прибули в Ліон пізно вночі. Вони повечеряли в кімнаті, прийняли гарячу ванну, й знову почали пити гаряче вино. Коли офіціант забрав піднос, Евеліна кинулася на груди Дж. Уардові й почала цілувати його. Минуло багато часу, поки вона дала йому заснути.

Коли вони прокинулися вранці, йшов спільний дощ. Вони почекали кілька годин, сподіваючися, що він перестане. Дж. Уард був дуже заклопотаний і весь час намагався зв'язатися з Парижем прямим проводом, але з того нічого не вийшло. Евеліна сиділа в темному салоні, читаючи старі числа «Z'illustration». Їй теж хотілося повернутися в Париж. Кінець-кінцем вони вирішили їхати.

Дощ поволі обернувся на мжичку, але шляхи були в поганому стані, і до вечора вони доїхали тільки до Невера. У Дж. Уарда почалася нежить і він увесь час приймав хіну, щоб не застудитися. В Невері він взяв у готелі дві суміжні кімнати, з ванною посередні, так що цю ніч вони спали на різних ліжках. За вечерею Евеліна хотіла викликати його на розмову про мирну конференцію, але він сказав: «— Навіщо розмовляти про справи? Ми незабаром знову будемо в Парижі, давайте говорити про себе і про кожного з нас».

Коли вони наблизилися до Парижу, Дж. Уард почав нервуватися. У нього потекло з носа. Вони дуже добре поспідали у Фонтенебло. Звідти Дж. Уард поїхав поїздом, наказавши шоферові спершу відвезти Евеліну додому на вулицю Бюссі, а потім приставити його багаж у «Крільон». Евеліна почувала себе зовсім заведбаною, коли їхала сама через паризькі передмістя. Вона пригадувала, як вона хвилювалася, коли її провозжали кілька днів тому на Ліонському вокзалі, і вирішила, що вона справді дуже нещасна.

Другого дня вона, як завжди, пішла надвечір у «Крільон». У приїмливій Дж. Уарда не було нікого, крім місс Вільямс, його секретарки. Вона глянула Евеліні прямо в обличчя таким холодним, ворожим поглядом, що Евеліна відразу подумала, що, мабуть, вона знає дещо. Вона сказала, що містер Мургауз дуже застудився й захворів на пропасницю, і що він не приймає нікого.

— Гарзд, я напишу йому маленьку записочку,— сказала Евеліна.— Ні, краще я подзвоню до нього згодом. Правда, це ідея, місс Вільямс? Місс Вільямс сухо кивнула головою.

— Дуже добре,— відповіла вона.

Евеліна не поспішала йти.

— Бачите, я сама повернулася з відпустки... я повернулася на пару днів раніше, бо мені дуже хотілося оглянути околиці Парижу. Дуже погана погода, правда?

Місс Вільямс задумливо наморщила лоб і ступнула до неї.

— Дуже... Це велике нещастя, що містер Мургауз застудився якраз тепер... У нас зібралось дуже багато невідкладних справ. Судячи по тому, що робиться на мирній конференції, ситуація може змінитися щохвилини, отже треба бути завжди насторожі... Ми вважаємо цей момент з усіх поглядів за дуже важливий... Дуже погано, що містер Мургарз зліг якраз тепер. Ми дуже тяжко це переживаємо, кожний з нас. А він переживає це жахливо.

— Мені дуже шкода,— сказала Евеліна.— Сподіваюся, що завтра йому покращає.

— Лікар каже, що покращає... Але це дуже нещасливий випадок.

Евеліна стояла, вагаючись. Вона не знала, що сказати. Потім вона помітила у місс Вільямс на брошці маленьку золоту зірку. Евеліні хотілося подружитися з місс Вільямс.

— Ах, місс Вільямс,— сказала вона,— я не знала, що ви втратили когось із близьких.

Обличчя місс Вільямс стало ще холоднішим і замкненішим, ніж звичайно. Здавалося, вона вишукувала, що сказати.

— Гм... мій брат був у флоті,— сказала вона й пішла до свого столика й почала дуже швидко друкувати на машинці. Евеліна одну мить стояла на місці, стежачи за пальцями місс Вільямс, що мелькали над клавішами. Потім вона сказала кволо: «— Ах, я так шкодую»,— повернулася й вийшла.

Коли приїхала Елеонора з повним чемоданом старовинних італійських тканин у чемодані, Дж. Уард був уже знову на ногах. Евеліні здалося, що Елеонора розмовляє з нею якось по-новому холодно та саркастично. Коли вони приходили в «Крільон» пили чай, місс Вільямс майже не розмовляла з Евеліною, але дуже силкувалася бути привітною з Елеонорою. Навіть Мортон, камердинер, здавалося, так само відзначав її від інших. Дж. Уард іноді потай тиснув їй руку, але вони ніколи більше не залишалися наодинці. Евеліна стала подумувати про поворот до Америки, але їй ставало страшно від самої думки, що їй доведеться знову повернутися у Санта-Фе, або взагалі почати знову жити так, як вона жила колись. Вона щодня писала Дж. Уардові довгі, безладні записки, де вона скаржилася на своє нещасливе життя, але він ніколи не згадував про них, коли вона бачилася з ним. Коли вона якось запитала його, чому він ніколи нічого не пише їй, він швидко відповів: «— Я ніколи не пишу особистих листів»,— і звернув розмову на щось інше.

Під кінець квітня у Парижі з'явився Дон Стівенс. Він покинув службу в управлінні Відбудівних Робіт і через те був у цивільному. Він попросив Евеліну притулити його покищо, бо справи його були дуже погані. Евеліна боялася консержки і що скажуть Елеонора та Дж. Уард, але вона була в такому розпачі та горі, що їй, кінець-кінцем, було всеодно; отже вона сказала добре, вона притулила його, тільки хай він нікому не каже, де він зупинився. Дон ввесь час картав її за її буржуазні погляди, казав, що після революції все це не матиме ніякого значення, і що робітники першого травня вперше продемонструють свою силу. Він примусив її читати «Юманіте» і показав їй на вулиці Круассан маленький ресторан, де було вбито Жореса.

Одного дня на посаду до неї прийшов високий, довгообразий юнак у якійсь особливій формі; це був Фредді Сіражент, він щойно дістав посаду у Допомозі Близькому Сходу. Він був страшенно радий, що їде в Константинопіль. Евеліна дуже зраділа йому, але пробувши у його товаристві цілий день, вона побачила, що колишні розмови про театр, декорації, макети, колорит та форму вже не цікавлять її. Фредді був в екстазі від Парижу, маленьких дітей, що пускали човники на ставках у Садах Тюільрі, шоломів республіканської гвардії, що ескортувала короля та королеву Бельгії, які проїздили вулицею Ріволі, де він саме йшов з Евеліною. Евеліна сердилася й дорікала йому тим, що він зробився офіцером; він розповів, як один приятель, без його відому, записав його у маскувальну частину, хоч політика його ніколи не цікавила; він не встиг приступити до роботи, як війна вже скінчилася і його демобілізували. Вони хотіли умовити Елеонору пообідати з ними, але в неї весь час відбувалися якісь таємничі побачення з Дж. Уардом та людьми з набережної д'Орсей, і вона не могла прийти. Евеліна пішла з Фредді в «Опера Комік» на «Пелеаса», але насилу висиділа до кінця, і мало не дала йому ляпаса, коли побачила, що він плаче. П'ючи заморожений помаранчевим оранжад у Неопалітанському кафе, куди вони зайшли після вистави, вона страшенно збентежила Фредді, назвавши Дебюссі старою шляпою, він похмуро одвіз її додому на таксі. В останню хвилину вона змилосердилася й спробувала бути ласкавою з ним; вона пообідала наступної неділі поїхати з ним у Шартр.

Було ще темно, коли Фредді з'явився по неї у неділю вранці. Вони вийшли з дому й сонно випили кави у старій жінки, що стояла з столиком у під'їзді будинка, розгашованого на другім боці. У них ще лишалася година до поїзда, і Фредді запропонував піти до Елеонори й підняти її з ліжка. Він сказав, що мав на увазі поїхати в Шартр з ними обома; це нагадало б їм колишні часи, йому боляче думати, що життя розлучає їх. Отже вони сіли в таксі й поїхали на набережну Ла-Турнель. Але вони не знали, як їм увійти в будинок, бо вхід з вулиці був замкнений, а консьєржа не було. Фредді весь час сіпав за дзвінок, і нарешті француз, що жив на нижньому поверсі, вийшов до них у халаті — дуже сердитий — і впустив їх.

Вони загрюкали у двері Елеонори. Фредді гукав: «— Елеоноро Стоддарт, вставайте негайно і їдьмо у Шартр!». Згодом у цілціні дверей з'явилось холодне, біле, спокійне обличчя Елеонори над розюχο синім халатом.

— Елеоноро, у нас лишається півгодини до Шартрського поїзда, таксі стоїть наготові біля дверей, і якщо ви не поїдете, ми всі будемо шкочувати до самої смерті.

— Але я не одягнена... зараз так рано.

— У вас досить чарівний вигляд, щоб поїхати так, як ви стоїте.

Фредді проліз у двері й схопив її в обійми.

— Елеоноро, ви мусите поїхати... Завтра увечері я їду на Близький Схід.

Евеліна пішла за ними у салон. Проходячи повз відчинені двері спальні, вона зазирнула туди, і зустрілася очима з Дж. Уардом. Висидів, випроставшись, на ліжку, на ньому була піжама з яскраво-

синьою облямівкою. Він дивився їй просто у вічі своїми блакитними очима. Щось підказало Евеліні причинити двері. Елеонора помітила її рух.

— Дякую, любя, — холодно сказала вона: — там так неохайно.

— Ах, поїдьмо, Елеоноро!.. Невже ви забули добрі старі часи, як ота безсердечна Ганна? — лестиво й жалібно сказав Фредді.

— Дайте подумати, — сказала Елеонора, постукуючи себе по підборіддю загостреним нігтем білого вказівного пальця. — Я скажу вам, що я роблю, любі. Ви вдвох їдьте собі своїм нудним поїздом, раз ви вже приготувалися, а я одягнуся й подзвоню до Дж. Уарда в «Крільон», чи не повезе він мене автомобілем. Потім ми разом повернемося додому. Гаразд?

— Це було б дуже мило, Елеоноро, дорога, — тягучим голосом сказала Евеліна. — Блискучо... Я була певна, що ти поїдеш... Ну, нам пора. Коли ми розвинемося, чекайте нас опівдні перед собором... Згода?

Евеліна спустилася вниз як у тумані. Всю дорогу од Шартра Фредді печально дорікав їй за неуважність та збайдужіння до своїх старих друзів. Коли вони прибули в Шартр, почався сильний дощ. Вони перебули в Шартрі похурний день. Кольорове скло, виїняте для безпечності на час війни, ще не було встановлено. Під ливним дощем величезні святі дванадцятого століття мали мокрий, слизький вигляд. Фредді казав, що видовище чорної діви в печері, оточеної свічками, винагороджує їх за всі їхні поневіряння, але Евеліна не погодилася з ним. Елеонора і Дж. Уард не приїхали.

— Куди їм їхати в такий дощ? — сказав Фредді.

Евеліні неначе як полегшало, коли виявилося, що вона застудилася і їй дома відразу доведеться лягти. Фредді довів її додому на таксі, але вона не пустила його до себе, боячися, що він наткнеться там на Дона.

Дон був дома; він дуже упав коло неї, поклав її в постіль і приготував для неї гарячого лімонаду з коньяком. У нього були повні кишені грошей, він щойно продав кілька статей, і їхав у Відень кореспондентом лондонського «Дейлі Геральда». Він хотів виїхати відразу ж після першого травня... «Якщо тут не станеться нічого», — значущо сказав він. Увечері він переїхав у готель, подякувавши їй за те, що вона притулила його, як старого товариша, хоч вона вже й не любить його. У квартирі стало порожньо після його від'їзду. Їй майже хотілося, щоб він залишився з нею. Вона лежала на ліжку, почувавши себе кволою і нещасною, і нарешті заснула, почувавши себе хворою, зляканою, самотньою.

Вранці першого травня, коли вона ще лежала в постелі, до неї прийшов Поль Джонсон. Він був у цивільному і виглядав молодим, тонким, милим, світловолосим, вродливим. Він сказав, що Дон Стівенс страшенно збентежив його, сьогодні мають статися великі події, загальний страйк і таке інше; він побуде біля неї, якщо Евеліна нічого не має проти.

— Я подумав, що краще мені скинути уніформу, і позичив у одного хлопця ошей костюм, — сказав він.

— Я, мабуть, теж застрайкую, — сказала Евеліна. — Мені так набрид Червоний Хрест, що я готова кричати.

— Йй-богу, це було б чудово, Евеліно. Ми підемо погуляти по місту й подивимось па все... Я буду цілком спокійний, якщо ви будете зі мною... Я хочу сказати, що мені буде легше на душі, якщо я знатиму, де ви перебуваєте під час цих ускладнень. Ви страшенно перозважна, Евеліно.

— Знаєте, вам дуже до лиця цей костюм, Поль. Я ніколи ще не бачила вас у цивільному.

Поль зашарівся й нілково засунув руки в кишені.

— Йй-богу, я був би дуже радий назавжди переодягтися в цивільне, — серйозно сказав він. — Навіть якби мені довелося знову працювати... Я ніякісінької користі не маю з цих сорбонських лекцій... Мабуть через те, що всі стали занадто нервові... і мені остогидло слухати про те, які німці мерзотники, це ж все, про що оті жаб'ячі професори здатні говорити.

— Гаразд, вийдіть звідси й почитайте книжку, а я тим часом встану... Ви не помітили, чи у бабусі напроти є кавка?

Є! — гукнув Поль з вітальні, куди він вийшов, коли Евеліна висунула ноги спід ковдри. — Піти, принести вам?

— Будьте таким милим, принесіть... я беру там здобні булочки й масло... візьміть у кухні емальований молочник.

Перед тим, як одягатися, Евеліна глянула на себе в дзеркало. У неї були тіні під очима і перші ознаки зморшок навколо очей. Холодніша, ніж вогка паризька кімната, прийшла до неї думка про старість. Вона видалася їй такою близькою, що Евеліна раптом розридалася. Брудне від сліз обличчя старої відьми тужно виглядало з дзеркала. Вона міцно притиснула долоні до очей. «— Ах, я так безглуздо живу», — сказала вона голосно.

Поль повернувся. Вона чула, як він незграбно рухався у вітальні.

— Я забув сказати вам... Дон каже, що Анатоль Франс збирається взяти участь у демонстрації інвалідів війни... Я палю кави, коли ви будете готові.

— Одну хвилинку! — гукнула вона, нахилившись над умивальником і хлюпаючи собі на обличчя холодною водою. — Скільки вам років, Поль? — запитала вона, виходячи з спальні, одягнена, усміхнена, почувуючи, що вона виглядає чудово.

— Вільний, білий, а років двадцять один... краще пиймо каву, поки вона не вихолола.

— На вигляд вам менше, ніж ви кажете.

— О, я досить дорослий, щоб все розуміти, — сказав Поль, густо почервонівши.

— Я на п'ять років старша за вас, — сказала Евеліна. — О, як мені не хочеться старітися!

— П'ять років нічого не значать, — пролебедів Поль.

Він так нервувався, що налив собі кави на штани.

— Ах, чорт, це такий прикрий випадок, — пробурчав він.

— Я вмиль висушу вас, — сказав Евеліна, і побігла по рушник.

Вона посадила його на стілець, стала перед ним навколішки й почала терти йому стегно. Поль сидів нерухомо, червоний, мов буряк,

з стиснутими губами. Не встигла вона закінчити, як він уже скочив на ноги.

— Ну, ходім на вулицю, подивимось, що там робитсь. Я дуже хотів би знати, що й до чого.

— Ви хоч би подякували, — озвалася Евеліна, дивлячися на нього знизу.

— Дякую, їйжебогу, це страшенно мило з вашого боку, Евеліно.

На дворі було як у неділю. Кілька крамниць у бокових вуличках були відкриті, але їхні залізні заслони були наполовину спущені. День був сірий. Вони пішли Сен-Жерменським бульваром зустрічаючи по дорозі силу людей, що прогулювались у своїх святкових костюмах. Тільки коли повз них проскакав ескадрон республіканської гвардії, в блискачці шоломах з трикольоровими перами, вони відчули, як тривожно в місті.

На другому боці Сени було більше народу і там всюди стояли невеличкі групи жандармів.

На перехресті кількох вулиць вони побачили гурт старих чоловіків у робочих блузах, з червоним прапором і плакатом: *єднання робітників — запорука загальною миру*. Роз'їзд республіканської гвардії наскочив на них з шаблями наголо, поблискуючи на сонці шоломами. Люди побігли, дехто з них притиснувся до дверей будинків.

На великих бульварах роти французьких солдатів у сталених касках та брудноглубих шинелях стояли навколо поставлених у козлі рушниць. Юрби на вулицях, проходячи, вітали їх, і всі здавалися добродушними і веселими. Евеліна й Поль уже порядком стомилися; вони ходили цілий ранок. Вони почали радитися, де б їм поспіяти. А тут іще почався дощ.

Проходячи повз Біржу, вони зустріли Дона Стівенса, що саме виходив з телеграфу. Він був сердитий і стомлений. Він був на ногах з п'яти годин.

— Якщо вони збираються бунтувати, якого біса вони не роблять цього вчасно, ще поки можна посилати телеграми?.. Так, я бачив, як поліція гнала Анатолія Аранса на майдані Д'Альма. Я написав би про це кореспонденцію, якби не ця клята цензура. Дуже серйозні справи в Германії... Я думаю, що там щось трапиться.

— Чи трапиться щонебудь у Парижі, Дон? — запитав Поль.

— Звідки я можу знати... Кілька хлоп'ят розламали ґрати навколо дерев і кидали їх на поліцію на проспекті Мажента... Бернґем там живе, він каже, що в кінці майдану Бастилії є барикади, але будь я проклятий, коли я піду туди, не поспідавши... Та я й не вірю в це... Я мало не падаю. А що ви, пара буржуа, робите на вулиці в такий день?

— Стій, товаришу робітник, не стріляй, — сказав Поль, підносячи вгору руки.

— Почекай, поки ми дістанемо чоґонебудь поїсти, — засміялася Евеліна. Вона подумала, що Поль їй подобається куди більше, ніж Дон.

Вони ходили під мжичкою по безкінечних бокових вуличках і нарешті знайшли маленький ресторан, звідки чулися голоси й пахло їжею. Вони пірнули під напівспущену залізну заслонку на дверях. Там було темно, всюди сиділи шофери таксі і робітники. Вони втиснулися

на край мармурового столика, де два старих чоловіки грали в шахи. Нога Евеліни притиснулася до ноги Поля. Вона не рухалася; тоді він почервонів і трохи відсунув стілець. — «Вибачте», — сказав він.

Вони їли печінку з цибулею; Дон забалакав з старими чоловіками, він розмовляв по-французьки з помилками, але швидко. Вони сказали, що молоді зараз нікуди не годяться, в старовину, виходячи на вулицю, вони вивертати каміння з бруку, хапали поліцаїв за ноги і стягали з коней. Сьогодні очікують загального страйку; що ж вони зробили?.. Нічого... кілька халамидників покидали каміння та розбито одне вікно в кафе. Хіба так треба боронити — свободу та гідність трудящих? Старі чоловіки знову взялися за шахи. Дон поставив їм пляшку вина.

Евеліна сиділа позаду, майже не чуючи їхньої розмови, роздумуючи, чи не зайти їй увечері до Дж. Уарда. Вона не бачила ні його, ні Елеонори з того недільного ранку, та вона не дуже й турбувалася цим. Вона думала, чи одружиться з нею Поль, і як ото мати цілу купу маленьких дітей, таких самих по-лошачому пухнастих, як і він. Їй подобалося сидіти в цьому маленькому, темному ресторані, де пахло кухнею, вином та «капорал ордінер'ом» і слухати Дона, що викладав Полеві закони революції. «— Коли я повернувся додому, я, мабуть, трохи поблукую по Америці, наймуся батраком, або стану на якусь іншу роботу, і взагалі сам до всього придивлюся, — сказав нарешті Поль. — Зараз я ні чорта не знаю, тільки те, що люди кажуть».

Вони поспідали й сиділи, допиваючи вино; раптом вони почули американську говірку. Два американських військових поліцаї увійшли в ресторан і пили біля ципкового прилавка.

— Не розмовляйте по-англійськи, — прошепотів Поль.

Вони сиділи нерухомо, силкуючись якомога більше бути схожими на французів, поки дві уніформи хакі не зникли. Тоді Поль сказав:

— Ну й злякався ж я... Чортового батька вони пустили б мене, якби спіймали без уніформи... Це значило б для мене вулицю Сент-Ан — і прощай, Париж.

— Куди ж пак, бідний хлопчику, вони б розстріляли вас удосвіта, — сказала Евеліна. — Ви йдіть просто додому й переодягніться в уніформу... Мені все одно треба піти на деякий час у Червоний Хрест.

Дон провів її до вулиці Ріволі. Поль чимдуж дременув іншою вулицею додому, щоб одягти уніформу.

— По-моєму, Поль Джонсон — страшенно милий хлопець. Де ви його знайшли, Дон? — сказала Евеліна байдужим голосом.

— Він трохи простий... таке собі необлизане щеня... Я думаю, він хороший хлопець... Я спізнався з ним, коли його транспортна частина стояла біля нас на Марні... Потім він одержав це тепленьке місце у Службі Зв'язку і тепер вчиться в Сорбонні... Богом присягаюся, це йому дуже до речі... Він досі вірить у чорногозу.

— Він, мабуть, доходить з тих самих місць, що й ви?.. Я хочу сказати — в Америці.

— Атож. Його батько — власник великого елеватора у якомусь провінціальному містечку, чи що... дрібний буржуа... нікчемне оточення... Проте, він не поганий хлопець... Великий сором, що він досі не читав Маркса, це трохи зміщило б його світогляд. — Дон кумедно

скривився. — Це стосується й вас, Евеліно, але вас я давно вважаю за безнадійну. Прикраса, що не дає користі.

Вони зупинилися й розмовляли на розі під аркадою.

— Ах, Дон, всі ваші ідеї здаються мені такими нудними, — почала вона.

Він перебив її.

— Ну, поки, ось їде автобус... Мені не слід би їздити на страйк-брехерському автобусі, але до Бастилії надто далеко, щоб іти пішки.

Він поцілував її.

— Не сердьтеся на мене.

Евеліна помахала рукою.

— Веселіться у Відні, Дон!

Він стрибнув на приступку автобуса. Востання Евеліна побачила його, коли кондукторка намагалася скинути його геть, бо автобус був повний.

Вона пішла на посаду і прибрала такого вигляду, ніби вона там сиділа з самого ранку. За кілька хвилин до шостої вона пішла в «Крільон» і піднялася вгору, щоб побачитися з Дж. Уардом. Там все було по-старому, місс Вільямс сиділа, холодна й жовтоголова, за своєю конторкою, Мортон крадькома роздавав чай та м'яке печиво, Дж. Уард жваво розмовляв з якоюсь особою в коротенькій візитці, стоячи в амбразурі вікна, називався важким драпуванням кольору шампанського; Елеонора, у перловосірому вечірньому вбранні, що його Евеліна ніколи попереду на ній не бачила, весело щебетала з трьома молодими штабними офіцерами перед каміном. Евеліна випила чашку чаю, побалакала про щось з Елеонорою, потім сказала, що їй треба бути в іншому місці, й пішла.

Проходячи через прийомну, вона зустрілася поглядом з місс Вільямс. Вона зупинилася на мить біля її конторки.

— Заняті, як завжди, місс Вільямс, — сказала вона.

— Краще бути занятою, — відповідала та. — Це одвертає від зла... Мені здається, що в Парижі люди марнують дуже багато часу... Я ніколи не думала, що є таке місце, де люди можуть так довго сидіти без роботи.

— Французи цінять своє дозвілля більше, ніж все інше.

— Дозвілля — хороша річ, коли вміти його використати... але це громадське життя забирає в нас так багато часу... Люди приходять свідати, а залишаються аж до вечора; я просто не знаю, що нам робити... все це ставить нас у дуже важке становище.

Місс Вільямс суворо подивилася на Евеліну.

— Я думаю, що у нас у Червоному Хресті тепер не дуже багато роботи — правда, місс Гетчінс?

Евеліна ласкаво засміялася.

— Ні, ми тепер живемо як нам хочеться, як французи.

Вона пішла через широке асфальтове поле майдану Згоди, не знаючи гаразд, що їй робити з собою, і повернула до Єдісейських Полів, де саме зацвітали каштани. Загальний страйк ніби закінчувався, бо на вулицях вже було кілька таксі. Вона сіла на лаву, і якийсь суб'єкт у сурдугі, схожий на труп, присів поруч і спробував познайомитися з нею. Вона підвелася й пішла так швидко, як тільки

могла. На Круглому Майдані їй довелося зупинитися, щоб пропустити загін французької кінної артилерії з двома семидесятичотирьохлітніми гарматами. Схожий на труп суб'єкт опинився біля неї; він простяг їй руку, а другою підняв злегка пляпу, так ніби вони були старі знайомі. — «Ах, як це нудно», — пробурчала вона й сіла на візника, що стояв біля тротуару. Їй здалося, що чоловік теж хотів сісти поряд з нею, але він тільки стояв і похмуро дивився вслід їй, поки фіякар їхав за гарматами, так ніби він належав до полку. Приїхавши додому, вона приготувала собі какао на газовій плиті й самотньо лягла з книжкою на ліжко.

Наступного вечора, повернувшись додому, вона знайшла Поля, що чекав її, одягнений у новеньку уніформу, у блискучо начищених туфлях.

— Слухайте, Поль, у вас такий вигляд, ніби ви тількищо вийшли з мехавічної пральні.

— Один мій товариш служить сержантом у цейхгаузі... він видав мені нове обмундрування.

— У вас просто таки несласанно прекрасний вигляд.

— Ви маєте на увазі себе, Евеліно?

Вони пішли на бульвари й пообідали в «Ноель Пітера», сидючи на жовторожевих плюшевих диванах серед помпейських колон, під акомпанімент ковзної музики скрипок. Поль одержав місячний оклад і харчові, і почував себе дуже добре. Вони розмовляли про те, що вони робитимуть, коли повернуться в Америку. Поль сказав, що його тато хоче, щоб він служив у конторі зернового маклера в Мінеаполісі, але він хоче спробувати щастя в Нью-Йорку. Йому здається, що молодому хлопцеві треба перепробувати всього, перше ніж взятися до чогось певного, щоб виявити свої здібності. Евеліна сказала, що вона не знає, чого їй хочеться. Їй не хочеться займатися тим, чим вона займалася раніше, це вона твердо знає; можливо, вона на завжди залишиться в Парижі.

— Досі мені не дуже подобалося в Парижі, — сказав Поль, — Але тепер, коли я зустрічаюся з вами, мені дуже подобається.

Евеліна подратувала його:

— Що ви! Адже ви, здається, нічим не виявили ще своєї прихильності до мене.

— Але, їйжебогу, Евеліно, ви знаєте так багато і бачили так багато. Ви страшенно добрі, що взагалі дозволяєте мені заходити до вас, слово честі, я буду вдячний вам ціле своє життя.

— Ах, я хотіла б, щоб ви не були таким... Я ненавиджу скромних людей, — сердито вирвалось у Евеліну.

Вони продовжували їсти мовчки. Вони їли спаржу, посипану тертим сиром. Поль ковтнув кілька разів вина, дивлячись на неї німим, забитим поглядом, що так не подбався їй.

— Ах, мені хочеться розважитися трохи сьогодні, — сказала вона трохи згодом. — Я була така нещасна цілий день, Поль... Я розповім вам про це колинебудь... ви знаєте, буває таке почуття, ніби все, за що ви не візьметесь, кришиться у вас у руках.

— Гаразд, Евеліно, — сказав Поль, ударивши кулаком по столу. — Підбадьоримося й погуляймо як слід.

Коли вони пили каву, оркестр загравав польку і публіка почала танцювати поміж столами, захоплювана вигуками скрипала «ах, полька-а, а-а-а-ах». Весело було дивитися на літніх людей, що крутилися поміж столами під блискучим поглядом здорового офіціанта-італійця, який, здавалося, думав, що нарешті веселість знову повертається в Париж. Поль і Евеліна забули про все, і спробували теж танцювати польку. Поль був дуже незграбний, але в його обіймах вона все таки почувала себе краще, забувала страшне почуття самотності, що так гнітило її.

Коли полька трохи уляглася, Поль оплатив солідний рахунок і вони вийшли рука-в-руку, тісно тулячись одне до одного, як усі паризькі коханці, і гуляли травневого вечора по бульварах, де пахло вином, гарячими булочками та дикими суніцями. Голови в них були легкі. Евеліна весь час сміялася.

— Ну, ну, погляньмо ж як слід,— іноді шепотів Поль, неначе для того, щоб підбадьорити себе.

— Я тільки що подумала, що сказали б мої друзі, якби побачили мене на бульварі під руку з п'яним солдатом,— сказала Евеліна.

— Ні, слово честі, я не п'яний,— сказав Поль.— Я можу випити багато більше, ніж ви думаєте. І я нізачо більше не залишусь в армії, навіть якщо з цієї мирної конференції нічого не вийде.

— Ах, меві все одно,— сказала Евеліна.— Мені все одно, що б не трапилось.

Вони почули музику в іншому кафе й побачили тіні танцівників, що пропливали за вікном на другому поверсі.

— Ходім туди,— сказала Евеліна.

Вони увійшли й піднялися сходами у танцювальний зал—довгу кімнату, повну дзеркал. Евеліна сказала, що хоче рейнвейну. Вони довго вивчали картку; нарешті, насмішкливо позирнувши скося на Поля, вона запропонувала взяти *liebefraumilch*¹. Поль почервонів.

— Я хотів би мати *liebe frau*,— сказав він.

— А[●] може вона у вас є... по одній у кожному порту? — озвалася Евеліна.

Поль похитав головою.

Коли вони почали танцювати знову, Поль тримав її дуже міцно. Він не здавався вже таким незграбним.

— Я останнім часом відчуваю себе дуже самотньою,— сказала Евеліна, коли вони знову сіли.

— Ви — самотня?.. Адже за вами бігає вся мирна конференція весь Америкапський Експедіційний Корпус... Дон казав мені, що ви — небезпечна жінка.

Вона знизала плечима.

— Звідки знає Дон? Може статися, що і ви теж небезпечний, Поль.

Коли вони знову почали танцювати, вона притулилася щоким до його щоким. Коли музика замовкла, в нього був такий вигляд, ніби він от-от поцілує її, але він цього не зробив.

— Це найпрекрасніший вечір у моєму житті,— сказав він.— Я хотів би, щоб вам справді було цікаво зустрічатися зі мною.

¹ „Молоко кованої жінки“ — марка вина.

— Можливо, що ви таки зумісте зацікавити мене, Поль... Ви здається, злібний учень... Ах, ні, ми робимо дурниці... Я не навиджу кокетувати та фліртувати... Можливо, що мені хочеться неможливого... А може мені хочеться одружитися й мати дитину.

Поль був у замішанні. Вони сиділи мовчки і стежили за танцівниками. Евеліна бачила, як молодий французький солдат нахилився й поцілував у губи маленьку дівчину, що з нею він танцював; вони танцювали і цілувалися. Евеліна позаздрила тій дівчині.

— Випиймо ще трохи вина, — сказала вона Полеві.

— Ви гадаєте? Гаразд, сто чортів, адже ми гуляємо!

Сідаючи в таксі, Поль був зовсім п'яний, сміявся й тискав л. Опинившись в темряві таксі, вони відразу ж почали цілуватися. Евеліна на хвилинку відштовхнула Поля.

— Подіймо краще на вашу квартиру, — сказала вона. — Я боюся вашої консьєржки.

— Гаразд... але у мене страшенно тісно, — сказав Поль, хіхикаючи.

— Але — сумніви геть, нам кожна зморшка горя завдає.

Проминувши звернуті на них сердиті очі старого чоловіка, що видавав ключі у Полевому готелі, вони полізли, хитаючись, довгими, холодними, покрученими сходами вгору, і увійшли у маленьку кімнатку, що виходила у двір.

— Якщо вам стане сил, заживете ви славно, — сказав Поль, махаючи руками, коли замкнув і засунув двері.

Знову почався дощ; падаючи на скляний дах двору, він шумів, як водоспад. Поль кинув свій кашкет і френч у куток кімнати і з блискучими очима підійшов до неї.

Ледве вони лягли на ліжко, як він заснув, поклавши голову їй на плече. Вона вислизнула з ліжка, щоб вимкнути світло та відчинити вікно, і потім притулилася, тримючи, до його тіла, що було тепле й м'яке, як у дитини. Дощ лив надворі на скляний дах. У будинку десь було замкнене цуцня, воно вищало й весь час гавкало. Евеліна не могла заснути. Щось вищало у ній всередині, як замкнене цуцня. Вона побачила у вікні темний шинель даху та димарі на тлі блаклого пурпурового неба. Нарешті вона заснула.

Наступний день вони збули вкупі. Вона подзвонила в Червоний Хрест і сказала, що вона хвора, як звичайно, а Поль зовсім забув про Сорбонну. Вони просиділи цілий ранок у білому сонячному промінні в кафе біля Мадлен, складаючи плани свого дальшого життя. Вони допоможуться, щоб їх відіслали додому при першій можливості, знайдуть собі роботу в Нью-Йорку і одружаться. Поль вільного часу буде готуватися на інженера. У Джерсі-Сіті є фірма, що торгує зерном та фуражем, приятелі його батька, і він знає, що йому дадуть там посаду. Евеліна могла знову відкрити своє декоративне ательє. Поль був щасливий і самовпевнений, і вже втратив свій винуватий вигляд. Евеліна весь час говорила собі, що в ньому є дещо, що вона любить його, що з Поля можна дещо зробити.

Решту тижня вони прожили досить легковажно. За кілька днів вони витратили весь свій заробіток, і їм довелося столуватися у маленьких табльдот-ресторанах, де було повно студентів, робітників

та дрібних службовців; вони купували абонементні книжки, по два та по два з половиною франка за обід. Якось у неділю в червні вони вибралися у Сен-Жермен і пішли лісом. У Евеліні почалися напади мlosti та слабості, і їй довелося кілька разів лягати на траву. У Поля був страшенно стурбований вигляд. Нарешті вони добулися до маленького селища над берегом Сени. Сена текла прудко, від надвечірнього світла на ній плавали зелені та бузкові смуги, вона майже заливала низькі береги, облямовані лавами високих тополь. Вони переїхали на другий бік поропом, де біля весел працював дід, і Евеліна назвала його Батьком Часом. Посеред ріки вона сказала Полю:

— Знаєш, що зі мною, Поль? У мене буде дитина.

Поль зідхнув і свиснув.

— Так... я не мав цього па увазі... Мабуть, я мерзотник, що не одружився з тобою до цього... Ми відразу ж одружимося... Я з'ясу, яким чином можна одержати в Американському Експедиційному Корпусі дозвіл на шлюб... Нічого, все гаразд, Евеліно... але їйжебогу це міняє всі мої плани.

Вони зійшли на берег і пішли через Конфлан до залізничної станції, щоб сісти на паризький поїзд. У Поля був стурбований вигляд.

— Гаразд, а хіба це не міняє так само й моїх планів? — сухо сказала Евеліна. — Це все одно, що проплисти Ніагару в бочці, от що це таке.

— Евеліно, — серйозно сказав Поль з сльозами на очах, — що мені зробити, щоб допомогти тобі?.. Слово честі, я зроблю все, що зможу...

Поїзд засвистів і з гуркотом під'їхав до платформи. Вони так заглибилися в свої думки, що ледве помітили його. Залізши в купе третього класу, вони мовчки сиділи там, випроставшись, одне проти одного; їхні коліна торкалися; вони дивились у вікно на паризькі передмістя, не бачачи їх, не мовлячи жодного слова. Нарешті Евеліна вимовила здавленим голосом: — «Мені хочеться мати маленького хлопчика, Поль, нам доведеться зазнати всього». Поль кивнув. Вона більше не бачила його обличчя. Поїзд увійшов у тунель.

КІНОХРОНІКА XXIII

СКОРОЧЕННЯ СВІТОВОГО ВИДОБУТКУ ПЛАТИНИ

JE SERAIT CRIMINEL DE NÉGLIGER LES INTÉRÊTS FRANÇAIS DANS LES BALKANS

САМОГУБСТВО У ТЮРМІ

в цьому місяці розподіл прибутків у Об'єднанні сигарних магазинів дав 167 доларів на пай, тобто 501 долар на старі акції, що на них теперішні власники акцій одержують 27% на пай, як про це сповіщалося свого часу. На протязі війни і миру Об'єднання зберегло і навіть збільшало свої дивіденди

ШІСТЬОХ ЗАТРИМАНО НА ВЕРХНЬОМУ ПОВЕРСІ

*Як же на фермі ви вдержите їх
Коли Париж вони бачили*

Якби для Уолл-Стріт був потрібний договір, іншими словами — якби ділові люди країни справді хотіли знати, якою мірою ми скомпромітовані в справах, що не обходять нас, навіщо б тоді їм було підкупати всяких балакунів та аферистів, з яких складається почет містера Вільсона в Парижі?

СОЮЗНИКИ ЗАКЛИКАЮТЬ МАДЯРІВ СКИНУТИ УРЯД БЕЛА КУНА

ТАЄМНИЦЯ СИНЬОЇ БОРОДИ — ЗАГАДКОВЕ ЗНИКНЕННЯ 11 ЖІНОК

*Як ви не пустите їх на Бродвей
Де доказ не стихав,
Де кульбища*

на протязі вечора бульварні являли надзвичайне видовище. Тераси майже всіх кафе були покинуті, а столи та стільці були прибрані з них. У деяких кафе відвідувачів впускали поодиночі і їм усьоговували офіціанти, що залишилися вірними своєму обов'язкові, але все таки познімали передники.

ПАРИЖ КРИТИКУЄ ВИМОГИ ГЕДЖАСУ

щоб не виявити завчасно своїх намірів, вирішено розформувати про людське око деякі частини, насправді ж всі ці частини передають в розпорядження Колчака.

«ІНДУСТРІАЛЬНІ РОБІТНИКИ СВІТУ» ВАЖИЛИ НА ЖИТТЯ ВІЛЬСОНА

Знайдено 10.000 мішків гнилої цибулі

БАГАТИЙ ГРОМАДЯНИН РОЗБИВСЯ НА СМЕРТЬ УПАВШИ З СХОДІВ

Туман сховав канонерку, ледве вона відійшла від пристані, але Президент і далі махав шляпою та усміхався, тим часом як канонерка наближалася до «Геогра Вашингтона»

ДІМ МОРГАНА

Я приручаю душу свою спасителеві, — писав Джон Пірпонт Морган у своєму заповіті, — з цілковитою певністю, що, урятувавши її і обмивши своєю коштовною кров'ю, він піднесе її безпримітно до престолу свого небесного отця, і я благаю моїх дітей підтримувати її боронити, ризкуючи всім і цілковито жертовуючи собою, святу доктрину повного очищення від трігів пролитою за нас кров'ю Ісуса Христа, і тільки нею.

і в розпорядження Дому Моргана, в особі його сина,
він передав,

померши в Римі в 1913-му році,

контроль над морганієвськими підприємствами в Нью-Йорку, Парижі та Лондоні, над чотирма національними банками, трьома трестами трьома компаніями страхування життя, десятима залізнич-

дими, трьома трамвайними компаніями, однією компанією експресів, Міжнародним торговим пароплаванням.

владу

за принципом взаємодітримки переплєтєних правлінь над восьма іншими залізницями, сталіною корпорациєю СШ, Загаліною Компанією Електрики, Американським телефоном і телеграфом, п'ятьма вайбілльшими галузями промисловості;

переплатєні ланцюги Морган - Стільман - Бєкерівського об'єднання підтримували кредит, як почіпний міст, тринадцять процєнтів світового банківського капіталу.

Найперший Морган, що заснував трєст, був Джозєф Морган, власник готєлю у Гартфорді, Коннектікут... Він організував кількє ліній поштових карєт і скупив акції Етнівської фірми страхування життя під час паніки, викликаної однією з великих Нью-Йоркських пожеж у 1830-х роках;

син його Юніус пішов його слідом; він спершу торгував мануфактурою, а потім став компаньоном Джорджа Пібоді, Массачузєтського банкіра, що заснував у Лондоні величєзєе страховє й торговє підприємство і зробився приятєлем королеви Вікторії;

Юніус одружився з дочкою Джона Пірпонта, бостонського проповідника, поєта, ексцентрика і аболіціоніста; і їхній найстарший син, Джон Пірпонт Морган,

прибув у Нью-Йорк, щоб розбагатіти; він одержав освіту в Англії, відвідував школу у Вєбє, виявив себе чудовим математиком у Гєтtingєвському університєті;

Драглий, похмурий, двадцятилітній юнак, він приїхав якраз перед панікою 57-го року.

(війна, біржові паніки, банкрутства, воєнні позики, цє ж сприятлива погода для Дому Морганє).

Коли загриміли гармати коло форту Семтер, Морган підробив трохи грошей на перепродажу забракованих мушкетів армії Сполучєних Штатів і вперше дався взнати на фондовій біржі нижнього Нью-Йорку; золото давало більше прибутку, ніж рушницї; громадянська війна перестала цікавити його.

Під час Франко-Пруської війни Юніус Морган випустив величєзну позику для французького уряду в Турі.

У той же час молодий Морган боровся з Джей Куком та Німєцько-єврєйськими банкірами у Франкфурті з консолідування американського воєнного (він страшенно любив німців і єврєїв).

Паніка 75-го року зруйнувала Джей Кука і зробила Дж. Пірпонта Морганє головним круп'є Уолл-Стріту; він вступив у компанію з філадельфійськими Дрексєлями й побудував Дрексєлівський будинок), де він просидів тридцять років у своєму скляному кабінєті за письмєнним столом, червоновидий, і зухвалий, курячи великі чорні сигари, або, коли йшлося про важливі події, розкладаючи пасьянс «відлюдник» у внутрішньому кабінєті; він славився своєю скупістю на слова.—Так або Ні, і своєю манєрою раптом нападати на відвідувача, і своїм характерним жестом руки, що означав: *якє мені буде користь з цього?*

У 77-му році Юніус Морган пішов на спочинок; Дж. Пірпонт домігся, щоб його вибрали членом Ради директорів Нью-Йоркської Центральної Залізниці, і спустив на воду першій «Корсар». Йому подобалось плавати яхтами, і щоб гарненькі актриси звали його командором.

Він заснував родинний притулок на Стюйвесент-Сквері і любив ходити до Церкви св. Георгія і насамоті співати там гімни у вечірній тиші.

Під час паніки 93-го року,
з немалим зиском для себе,

Морган урятував скарбницю Сполучених Штатів; золото зникало, країна розорилася, фермери вили про срібний стандарт, Грувер Клівленд і увесь його кабінет ходили по блакитному залу в Білому Домі, неспроможні щось вирішити, у Конгресі виголошувалися промови, а тим часом золотий запас танув у відділах скарбниці; біднота голодувала; армія незадоволених ішла на Вашингтон; Грувер Клівленд довго не міг примусити себе закликати представників уола-стритських грошових магнатів; Морган сидів у своїх апартаментах у Арлінгтоні, курячи сигари і розкладаючи пас'янс відлюдника, аж поки президент нарешті послав по нього;

у нього був цілком готовий план припинення золотої геморагії.

Після цього все, що казав Морган, виконували; коли Карнеджі спродався, він заснував Стальний Трест.

Дж. Пірпонт Морган був упертий, запальчастий чоловік, з маленькими черними як у сороки очима і гузкою на носі; він дозволяв своїм компаньонам запряцьовуватися до смерті над розробленням всіх деталей банківської рутини, а сам сидів у своїй задній конторі і курив чорні сигари; коли треба було щось вирішити, він казав Так або Ні, або обертався спиною і знову за свій пас'янс.

Що-різдва його бібліотекар читав йому «Різдвяну пісню» Дікенса по Діккенсовому рукопису.

Він кохався у канарках та пеківських собачках і любив катати на яхтах гарненьких актрис. Кожний новий «Корсар» був кращий від попереднього.

На обіді в короля Едуарда він сидів по праву руку від його величності; він обідав tête-à-tête з Кайзером; йому подобалося розмовляти з кардиналами або з папою, і він не пропускав жодної конференції єпископів єпископальної церкви;

Рим був його улюблене місто.

Він любив виборні страви, старі вина, гарненьких жінок, прогулянки на яхтах, любив переглядати свої колекції, часом беручи до рук якусь табакерку, прикрашену самоцвітами, й дивлячися на неї своїми сорочними очима.

Він зібрав колекцію автографів французьких правителів, йому належали скляні ящики, повні Вавилонських дощечок, печатей, печаток, статуеток, бюстів, гальсько-римської бронзи.

меровініських самоцвітів, мініатюр, годинників, шпаларів, фарфору, глиняних написів, картин усіх старих майстрів — голландських, італійських, фламандських, іспанських, рукописних євангелій апокаліпсисів, творів Жан-Жака Руссо і листів Плінія Молодшого.

Його агенти купували все що було дорогого або рідкого, або що мало на собі відблиск державства, він наказував усе приносити до нього й пильно дивився на речі своїми сорочими очима. Потім їх запаковували у скляні ящики.

За рік до смерті він піднявся великим парусником вгору по Нілу і згаяв багато часу, оглядаючи великі колони Карнакського храму. Після паніки 1907 року та смерті Гаррімана, його головного супротивника у справі фінансування залізниць, він залишився необмеженим правителем Уола-Стріта, наймогутнішим приватним громадянином світу;

старий чоловік, стомлений від пишноти, розбитий подагрою, він зволив з'явитися у Вашингтон, щоб відповісти на запитання комісії

Педжо під час обслідування грошових трестів: так, я зробив те, що здавалося мені найкориснішим для країни.

Його держава була так чудово побудована, що смерть його в 1913-му році майже зовсім не відбилася на біржах світу; порфіра перейшла до його сина, Дж. П. Моргана,

що виховувався у Гротоні та Гарварді і водився з англійськими вельможами щоб стати більш конституційним монархом:

Дж. П. Морган пропонує..

В 1917-му році союзники позичили мільярд дев'ястот мільйонів доларів за посередництвом Дому Моргана; ми поїхали за океан обстоювати демократію та прапор;

і наприкінці Мирної конференції фраза *Дж. П. Моргана пропонує* мала силу над сімдесят чотирма мільярдами доларів.

Дж. П. Морган — мовчазний чоловік, не схильний висловлюватися публічно, але під час великого сталюого страйку він написав Генрі: *сердечно вітаю з обстоюванням невідлежності підприємств правляюю профспілок; як ви знаєте я цілком погоджуюся з вами. Я вірю, що тут ідеться про американські принципи свободи, і що вони переможуть якщо ми тзєрдо обстоюватимемо їх.*

(Війни і біржові паніки,
кулеметний вогонь і підпали,
банкрутства, воєнні позики,
голод, воші, холера і тиф
це ж сприятлива погода для дому Моргана).

КІНОХРОНІКА XXXIV

„Granad Prix de la Victoire“¹, розіграний учора в п'ятдесят другий раз, був подією, що надовго залишиться в пам'яті всіх присутніх, бо за всю історію класичних бігів ніколи ще Лоншан не являв такого блискучого видовища

*Бережіть домашню вогнище
Скоро хлопці прийдуть додому*

¹ Великий приз перемоги.

ЛЕВІОФАН НЕ МОЖЕ ВІЙТИ В МОРЕ
БІЛЬШОВИКИ СКАСУВАЛИ ПОЧТОВІ МАРКИ

У НЬЮ-ГЕВЕНІ АКТОР ОТРУЇВСЯ ГАЗОМ
КРОВ НА ОДНОДОМАРОВІЙ КРЕДИТЦІ

Поки хочеться нам

ПОТАШ — ПРИЧИНА ЗРІВУ ПЕРЕГОВОРІВ

СМЕРТЬ МАЙОРА

ПОМИЛКОВО ОТРУЇВСЯ ПОРОШКОМ ВІД ТАРАКАНІВ

безпорядки та пограбування вилилися в нечуваний по своїй жорстокості погром. За два чи три дні від Львівського гетта залишилися купи димних руш. Самовищді вазжають, що польські солдати вбили більше як тисячу євреїв — чоловіків, жінок і дітей

ви знаєте мій погляд на пиво, — сказав Брісбен, шукаючи підтримки

*Хоч далеко зайшли хлопці
Але хочеться їм додому
Серед хмар непривітних — там
Срібний просвіток світить нам*

ПРЕЗИДЕНТ НАГАДУЄ ПРО МЕРТВИХ

ЛИСТ, ЩО ВИКРИВАЄ ЗАМАХ БОМБІСТІВ

у своїх попередніх трьох інтерв'ю Еміль Дін змалював відносини між компаніями «Рояль Детч» і «Стандарт Ойл» як боротьбу за контроль над світовими ринками, тимчасово припинену війною. — «Основні фактори, — сказав він, — це заздрість, невдоволення, підозра». Надзвичайний промисловий розвиток нашої країни з часів громадянської війни, приєднання нових територій, розвиток природних ресурсів, швидкий приріст населення, — все це сприяло утворенню багатьох великих і несподіваних маєтностей. Чи є така мати, такий батько, така дівчина, такий родич або приятель когонебудь з двох мільйонів наших хлопців, що воюють на чужині, хто не подякує богу за те, що Уолл-Стріт віддав Червоному Хресту свого Г. П. Девідсона?

ЗЛОДІЯ, ЩО ВКРАВ ОБЛІГАЦІЇ, ВБИТО

*Бережіть домашнє воєнище
Скоро хлопці придуть додому*

ФОТО-ОКО (39)

денне світло випливає з рум'яної тиші м'ясоно пульсуючи завми-
рає у моїй солодкій пітьмі червоно поширюється у теплій крові
тепло й солодко обважнюючи повіки потім вибухає

безмірно синє жовте рожеве

сьогодні Париж рожеве проміння туманіє на хмарах на плямах
рябих як яйце вільшанки маленька сирена пронизливо гуде дрімотно
гуркоче вуличний рух стукає по каменю таксі верещать жовтий ко-
лір потішає крізь відчинене вікно Лувр підносить свою самовпевнену
сіроорожеву кам'яну архітектуру поміж Сеною та небом

і упевненість Парижа
буксирне судно блискуче зеленочервоне змагається проти течії тягнути три чорні лаковані під червоне дерево баржі на вікнах палубних будиноків зелені віконниці мережеві завіски і горщики розквітлої герані щоб пройти під мостом товстому чоловікові у синьому довелося спустити на палубу невеличку чорну трубу

Париж входить у кімнату в очах служниці в теплій округлості її грудей під сірою сорочкою в пакоцах цукорю в каві з пригорілим молоком у глянсові що хрустять на булочках-підківках з маленькими мазками дуже смачного несоленого масла

у жовтій сорочці книги що наполовину затуляє приємне обличчя його друга.

Париж 1919-го року

Paris - mutuel

колесо рулетки що обертається навколо Ейфелевої башти червоний квадрат білий квадрат мільйон доларів мільярд марок мільйон карбованців baisse du franc або мандат на Месопотамію Cirque Médrano бігиз перепонами урочистість віолончелей що їх настраюють на естраді у Залі Гаво гобої і триангль la mu sique s'en fout de moi каже стара маркіза побрязкуючи діамантами виходячи з Справінського але гвідий жеребедь не взяв бар'єра і ми втратили всі свої гроші

la peinture напроти Мадлен Сезан Пікассо Модільяні

Mouvelle Athènes

la poesie маніфестів завжди свіжобарвистих на кіосках та лозунгів надряпаних крейдою на стінках піссуарів l'union de travailleurs fera la paix du monde.

революція навколо кругойдучої Ейфелевої башти революція що палять наші діаграми останнього року числа злітають з календаря ми оновимо сьогодні все рік I-й сьогодні сонячний ранок першого дня весни ми ковтаємо каву хлюпаємо на обличчя водою натягаємо одяг збігаємо вниз виходимо цілком прокинувшись у перший ранок першого дня першого року.

КІНОХРОНІКА XXXV

ЗА ВІЧНУ СЛАВУ ФРАНЦІЇ

Через Рейн перейшов німецький солдат Парлеву

Німців розбито під Рігою влячні парижани вітають Маршалів Франції

*Через Рейн перейшов німецький солдат
Він подобав вино і любив діечат
Сюли - тули парлеву*

ЖІНКА ГІРКО СКАРЖИТЬСЯ НА ПІДСТУПИ СУПЕРНИЦІ

Прибуття Вільсона у Вашингтон викликало замішання Великий мітинг страйкарів в околицях Парижу разгром кафе і бомби на вулицях Фіюмї. Підвищення цін на м'ясо в Парижі. *le serait dangereux d'augmenter les vivres.* Кров Бетмана-Гольвега кипить. Таємничі сили затримують антибільшовицький похід.

У ЗМОВАХ ПРОМІТНА РУКА ГУННІВ

*Ах мадемуазель із Армантьєра
Парлеву
Ах мадемуазель із Армантьєра
Парлеву
Сорок років прожила без —
Сюди - туди Парлеву*

останній день у Ла - Боле позначався катастрофами; організовані робітники та службовці скористалися з нагоди, щоб натиснути на неспідготованих до змін підприємців.

ПОКЛАВ ВІНОК НА МОГИЛУ ЛАФАЄТА

Померла найбагатша у світі негрятинка. Юрба озлоблених солдатів штурмувала дортуари Ієля. Золото у Кінксі

НАТИСК НА БЕРЛІН ПОСИЛЮЄТЬСЯ

*Він її на ліжко до себе взяв
І ах він дівоцтво її зламав
Сюди-туди парлеву*

УКЛАДЕННЯ МИРУ НЕ ВИКЛИЧЕ ЗНИЖЕННЯ ЦІН КАЖУТЬ ДІЛЬЦІ

САМОГУБСТВО В КОНТОРІ

СУЧАСНА СИНЯ БОРОДА — ЖЕРТВА МЕЛАНХОЛІЇ

Це не хто іший, як генерал Мінус, офіцер колишнього російського імператорського генеральського штабу, що командував при Керепському Мінським військовим округом. Піризькі поліцаї загрожують приєднатися до страйку, дозволяють їм посилати у Францію бочки з таємничим написом *Mistelles*. Кажуть, що один спекулянт за тиждень одібрав щось із п'ять мільйонів франків чистого прибутку.

*Вона перші три місяці прогуляла
а на другі три місяці пугнути стала
Сюди-туди парлеву*

величезні фінансові ресурси, краще застосування їх і сировинні багатства Америки допоможуть французькому геневі відновити і збільшити індустріальну могутність Франції побралися за руки серед прекрасної місцевості, чудові шляхи, прегарні готелі і чудова кухня роблять Ліон гідним 45-ої паралелі, що перетинає його. При його великих мінеральних ресурсах його очікує надзвичайно блискуче майбутнє. Кожен, хто втрутиться в дії муніципалітету, буде розстріляний на місці, — зауважив майор Оле Гансон. Сам він маленький чоловічок; але з великими ідеями, великим розумом, великими напаями. При першій зустрічі з ним вражає його схожість з Марком Твенем.

РІЧАРД ЕЛСВОРТ СЕВЕДЖ

Дік і Нед почували себе дуже непевно того ранку, коли вони побачили плавучий маяк Файр Айленда. Дікові не хотілося й думати про те, як він зійде на берег у божій країні без копійки і з призовною комісією в перспективі, а до того він ще й не знав, як поставиться до цього мати, і це дуже мучило його. Нед скаржився тільки на заборону спиртних напоїв на час війни. Обидва були трохи нервові від випитого за час подорожі коньяку. Вони пливли аспідно зеленим мілким морем Лонг-Айленда, тепер порятунку вже не було. Важкий туман на заході, потім низькі, схожі на ящики будинки, що неначе були затоплені водою, потім біла смуга Рокевейського узбережжя; бутафорські залізничні колії Коні-Айленда; густозелені літні дерева та сірі дерев'яні будинки з білою оздобою на Стейн-Айленді, все це насадливо нагадувало їм домівку. Коли до пароплава підійшло іміграційне судно, Дік дуже здивувався, побачивши Гайрем Гелсі Купера в хакі та крагах, що ліз сходами. Дік запалив папіросу, намагаючись прибрати тверезого вигляду.

— Мій хлопчику, я такий радий бачити вас... Ваша мати і я... гм...

Дік перебив його, щоб представити Недові. Містер Купер, що був у мундирі майора, взяв його за рукав і відтяг трохи далі на палубу.

— Краще одягніть уніформу перед висадкою.

— Гаразд, сер, але мені здалося, що вона трохи притерта.

— Тим краще... Ну, мабуть там справжнє пекло... ніколи залицятися до музи, га?.. Ви поїдете у Вашингтон зі мною сьогодні вночі... Ми дуже непокоїлися за вас, але тепер це все минуло... Я раптом зрозумів, який я самотній, старий чоловік. Слухайте, мій хлопчику, ваша мати — дочка генерал-майора Елсворта, чи так це?

Дік кивнув.

— Звичайно ж, вона його дочка, адже моя дорога дружина була його племінницею... Гаразд, біжіть одягніть уніформу і пам'ятайте, — розмовлятиму я.

Переодягаючись у стару Нортон-Гарджесівську уніформу, Дік думав про те, як швидко постарівся містер Купер, міркував, якби попросити його позичити п'ятнадцять доларів, щоб оплатити рахунок у буфеті.

Нью-Йорк у вечірньому промінні мав чудово-самотній, порожній вигляд; гаразд, тут він дома. На всіх входах до Пенсільванського вокзалу стояли полісмени та поліційні агенти у цивільному, вимагаючи призовні картки у всіх юнаків, що не мали на собі уніформи. Біжучи з містером Купером на поїзд, він помітив гурт людей, що стояли з пригнобленим виглядом у кутку, затиснуті лавою спітнілих фараонів. Коли вони сіли на свої місця у салон-вагоні конгресійного поїзда містер Купер витер хусткою обличчя.

— Ви зрозуміли, чому я сказав, щоб ви одягли уніформу? Ну мабуть там було справжнє пекло?

— Іноді було дуже погано, — сказав пенароком Дік. — А проте мені не хотілося повертатися.

— Я знаю, що вам не хотілося цього... Ви не сподівалися побачити вашого старого ментора в мундирі майора... що ж, всім нам треба докладати зусиль. Я в закупному департаменті артилерійського

постачання. Бачите, начальник відділу особистого складу в нас — генерал Сейкс; виявляється, що він служив разом з вашим дідом. Я розповів йому про вас, про те, що ви були на двох фронтах, що знаєте мови і... що ж, звичайно, він дуже зацікавлений... Я гадаю, що ми відразу ж дістанемо для вас посаду.

— Містер Купер, — пробурмотів Дік, — це надзвичайно люб'язно... ви з біса добрі, що так цікавитесь мною...

— Мій хлопчику, я просто не знав, наскільки мені не вистачає вас... наших балачок про музу та про древніх.. поки ви не поїхали.

Голос містера Купера утонув у гуркоті поїзда. — Ну, тепер я дома, — якийсь внутрішній голос весь час казав Дікові.

Коли поїзд зупинився на Західному Філадельфійському вокзалі, у вагоні чути було тільки гудіння електричних вентиляторів. Містер Купер перекинувся до Діка й поляскав його по коліну.

— Тільки одну річ ви повинні пообіцяти мені... ніяких балачок про мир, доки ми виграємо війну. Коли настане мир, тоді можна буде трохи внести його і в наші вірші... Тоді настане пора для всіх нас працювати для вічного миру... Щодо того маленького інциденту в Італії... він не має ніякого значення... Забудьте його... ніхто ніколи не чув про нього.

Дік кивнув; його сердило те, що він червоніє. Ніхто з них не мовив і слова, аж поки офіціант пройшов через вагон, гукаючи: — Обід зараз буде готовий у вагон-ресторані попереду.

У Вашингтоні (тепер ти дома, — якийсь голос казав весь час у голові Діка) містер Купер мав кімнату у «Вілларді», де він примістив Діка на канапці, бо готель був повний і другої кімнати віде не можна було знайти. Закутавшись у простирадло, Дік почув, як містер Купер навшпиньки підійшов до канапки і став біля нього, важко дихаючи. Він розплющив очі і посміхнувся.

— «Прекрасно, що знову дома... спіть спокійно», — і він знову повернувся до ліжка.

Наступного ранку його представили генералові Сайксу: — «Це юнак, що хоче служити своїй країні, — бундючно сказав містер Купер, — як служив їй його дід... Він, дійсно, був такий нетерплячий, що пішов воювати, випередивши свою країну, і вступив на санітарну службу до французів, а пізніше до італійців». Генерал Сайкс був маленький дідок з світлим очима і орлиним носом; він був майже зовсім глухий.

— Так, Елсворт був чудовий хлопець, ми разом з ним відбули кампанію проти Ієронімо... Ах, старий захід... Мені було всього чотирнадцять під Геттісбургом, і, сто чортів, я не думаю, щоб він там взагалі був. Ми пройшли так само через Вест-Пойнт після війни, бідний старий Елсворт... Так ви понюхали пороху, мій хлопчику, га?

Дік зашарівся і кивнув.

— Бачите, генерал, — гукнув містер Купер — він гадає, що йому потрібна якась... е... відповідальніша робота, ніж та, що її він виконував на санітарній службі.

— Так, панове, сміливий юнак без місця... Ви знаєте Евдрюса, майора...

Генерал щось писав на бюварі.

— Одведіть його до полковника Ендрьюса з цією запискою, і він відпустить його, встановить його кваліфікацію і таке інше... Ви розумієте... Бажаю щастя мій хлопчику.

Дік сляк-так відсалютував йому і вони опинилися в коридорі. Містер Купер заходився від сміху.

— Ну, справа скінчена. Мені треба йти на посаду. Ідіть заповніть анкети та пройдіть медичний огляд... Хоч це, мабуть, робиться у таборі... У всякому разі, прийдіть поспіяти зі мною у «Вілларді» є перший. Прийдіть прямо до мене в кімнату.

Дік сміючися віддав йому честь.

Цілий ранок він заповнював бланки. Після сніданку він поїхав у «Алантік-Сіті» до матері. Вона ніби не змінилася. Вона жила у мебльованих кімнатах зі столом і дуже боялася шпигунів. Генрі вступив рядовим у піхоту і був десь у Франції. Мати сказала, що вона вся аж кипить на думку про те, що онук генерала Елсворта — звичайний рядовий, і що вона певна, що він незабаром просунеться по службі. Дік ніколи не чув, щоб вона оповідала про свого батька крім того, що вона розповідала йому, коли він був малий і запитав її про нього. Він помер, коли вона була зовсім маленька, залишивши сім'ю не дуже забезпеченою, зважаючи на їхній стан у житті. Вона пам'ятала тільки високого чоловіка в синьому, у м'якій повстаній шляпі набакир, з білою еспаньолькою; коли вона вперше побачила малюнок дядька Сама, вона подумала, що це її батько. Він завжди мав у кишені шандрові каплі у маленький срібний бонбоньєрці; вона була в такому захопленні від військового похорону та гарненького, доброго офіцера, що дала йому свою хустку. Вона берегла бонбоньєрку багато років, але вона пішла туди, куди й всі їхні речі, коли ваш бідний батько... гм... зазнав невдачі.

Тиждень пізніше Дік одержав пакет від військового департаменту, адресований Севеджу, Річард Елсворту, молодшому лейтенантові департаменту артилерійського постачання; в пакеті було його призначення та наказ виїхати впродовж 24-х годин до табору Мерріт, штат Нью-Йорк. Діка призначили командиром збірної роти у таборі Мерріт, і він ні за що на світі не догадався б, що робити з нею, якби не сержант. Коли їх посадили на транспорт, стало краще; він оселився у каюті, що колись була каютою першого класу, разом з двома іншими молодшими лейтенантами та одним майором; Дік не зважав ні на кого, адже він — фронтовик. Транспорт називався «Левіафан» Дік знову став почувати себе самим собою, коли з очей його зник Сенді-Гук; він написав Недові поганим віршом довгого листа, що починався так:

Його батько сидів у в'язниці, без шматка залишилась мати,
Він же сильно любив коньяк і відром його звик кружляти,
а тепер він секунд-лейтенант на казенних харчах і квартирі,
по-військовому крок одбиває, у прегарному ходить мундирі.
І це найнещасніша доля, це справжня кара сувора,
Для хлопця, чий дід колись мав чин генерал-майора.

Інші два офіцери в каюті були ні чим не видатні юнаки з Мілленд-Стеффорда, але майор Томпсон був вест-пойнтєць, упертий, мов помпоп. Це був чоловік середнього віку, з жовтим, круглим

обляччям, тонкими губами, в пєвсьє. Дік трохи пом'якшив його, діставши для нього через свого сержанта, що заприятелював з лєкєями пінту віскі, коли його схопила через два дні після відплиття морськє хвороба; виявилось, що він був палкий аматор Кіплінга і чув, «Дєнні Дівер» у Коплендовому читанні, якє дужє вразило його. Крім того, він добре знався на мулах та конях і написав монографію «Іспанській кінь». Дік обмовився, що він вчився у Копленда, і якось виявилось, що він — онук покійного генерала Елсворта. Майор Томпсон зацікавився ним, і розпитував його про ослів, що ними французи перевозять боєприпаси у травшеях, при італійськєх кавалєрійськєх конєй, про твори Рєдїарда Кіплінга. Вночі, перед їхнім прибуттям до Брєста, коли всі були дужє збєнтєжєні, а на палубах було тємнє й тєхє (бо пароплав самє плив через зону), Дік пішов до вбиральні й рєчєчитав довгий жартівливий лист, що його він написав Нєдові першого дня після відплиття з Америк. Він порвав його на малєнєкі шматочки, кинув їх у зливальницю й дбайливо промив її: досить листів.

У Брєсті Дік узїв з собою в місто трьох майорів і замовив для них у готєлі обід і доброго вина; весь вєчір майор Томпсон розповідав всякє історії про Філіпін та про іспанськє війну; після чєтвєртєй пляшки Дік навчив усіх їх співати «Мєдємуазєль із Армантьєра». Кількома днями пізнішє його зняли з командування збірною ротою й послали в Тур; майор Томпсон, якєму нє вистачало людини, що розмовляла б за нього по французькєй і що з нєю можнє було б балакати про Кіплінга, домігся, щоб його перевєли до його канцєлярії. Дік з радістю покинув Брєст, дє всі тільки й знали, що нарікали на мряку, бруд, дисципліну, вимогу віддавати чєсть, на розташування військє, і боялися непорозумінь з штабними офіцєрами.

Тур весь складався з гарнєнькєх кремєвих кам'яних будинків, похованих у густєму синьєзелєному листі пізнього літа. Дік одержував гроші замість пайка і столувався у однієй симпатичної старєй жінки, що кожнього ранку подавала йому на ліжко каву з молоком. Він познайомився з одним хлопцєм з департамєнта особистого складу, намагався визволити через нього Генрі з піхоти. Він майор Томпсон старий генерал Еджкомб та щє кілька офіцєрів дужє часто обїдали разом; вони дійшли до того, що нє могли обійтисє без Діка, бо він знав, як улаштувати обід *cette il faut*, якого року вино трєба замовляти вив парлєву з французькими дівчатами, складав жартівливі віршики й доводився онуком покійному генєралові Елсворту.

Коли служба зв'язку була реорганізована в окрему частину, полковник Еджкомб, що став на чолі її, забрав його від майора Томпсона та його мєнджунів; Дік зробився одним з його помічників з чинєм капітана. Він відразу ж домігся перевєду Генрі з офіцєрськєй школи в Тур. Але було вжє запізно, щоб дістити йому щєнєбулд більше, ніж чин першого лєйтєнанта.

Коли лєйтєнант Сєвєдж з'явився в кабінєт капітана Сєвєджє, він мав засмаглий, худий сердитий вигляд. Увєчєрі того дня вони випили вдвох пляшку білого вина у Діковій кімнаті. Найпершє, що вказав Генрі, коли за ними зачинилися дєврї, було: «Ну, щєдо всіх цих чортєвих паршивих хабарників... Я нє знаю, чи мєні пишєтисл моїм малєньким братіком, чи дати йому в зуби».

Дік налив йому вина.

— Це, мабуть, мати подбала,— сказав він.— Слово честі, я забув, що наш дід був генералом.

— Якби ти знав, що ми, фронтові хлопці, кажемо про департамент постачання.

— Але треба ж комусь з постачання армії та...

— Та мадемуазелям, та білим вином,— перебив його Генрі.

— Так, але я був весь час дуже доброчесний... Твій маленький брат дуже стежив за собою і, слово честі я працював як раб.

— Закладаюся, що ти писав любовні листи для майорів з департаменту постачання. Сто чортів, ти не можеш заперечити цього. Він кожного разу потрапляє носом у масло... Проте, я радий, що хоч один член сім'ї висувується настільки, що з честю може носити ім'я покійного генерала Елсворта.

— Погано жилося в Аргонні.

— Паршиво... Аж поки мене не послали знову до офіцерської школи...

— Ми чудово збували там час, коли працювали в санітарній частині в 1917 — ому...

— Ще б пак!

Генрі випив ще вина, трохи, пом'якшав. Він раз-у-раз озирає велику кімнату з мережними завісками, чисто вимитою кахельною підлогою та великим ліжком з чотирма колонками, якимсь особливо хлопав ротом і бурмотів: — «Дуже славно». Дік повів його у місто й угостив прекрасним обідом у своєму улюбленому трактирі, а потім зайшов з ним у одне місце і залишив його там з Мінаетою, найкращою дівчиною у мадам Пату.

Коли Генрі піднявся на гору, Дік посидів ще кілька хвилин у салоні в товаристві дівчини, на прізвище Брудна Герті, з пофарбованим в червоний колір волоссям і великим, м'яким, нафарбованим ротом, п'яниці поганим ковчак і не знаючи, куди подітися від нудьги.

— Ви сумуєте? — Запитала вона і поклати липку руку йому на чоло. Він кивнув.

— Жар... забагато думаєте... — думати — це погано... Я теж багато думаю.

Потім вона сказала, що хоче вбити себе, але боїться; не те, що вона вірить у бога, але їй страшно того спокою, що настане після її смерті. Дік підбадьорив її. «*Bientôt guerre finée*». Скоро війни кінець. *Tout le monde* хочеться додому.

Дівчина розридалася, і мадам Пату прибігла, кричучи й вимахуючи руками, як морська чайка. Це була важка жінка з негарною челюстю. Вона схопила дівчину за волосся й почала трясти її. Дік зніяковів. Він сьак-так визволив від неї дівчину, і та пішла до себе в кімнату. Залишивши трохи грошей, він пішов. Він почував себе жалю. Коли він прийшов додому, йому ніби захотілося писати вірші. Він спробував знову забути в собі солодке, важке пульсування почуттів, що бувало в нього, коли він сидів писати вірші. Але після всіх своїх силкування він тільки став почувати себе нещасним, отже він ліг спати. Всю ніч, то думаючи, та марячи, він ніяк не міг викинути з голови обличчя Брудної Герті. Тоді він почав пригадувати свої прогулянки з Гільдою

у Бей-Геді і завіз з собою довгу розмову про любов: все таке диявольськи паскудне, мені осточортіли повіі та незаймаість, мені треба завести справжнє кохання. Він почав складати плани свого життя після війни; можливо, що він повернеться додому й вступить на якусь політичну посаду в Джерсі; препакудна перспектива.

Він саме лежав на спині, дивлячись на синєбагрову від світанку стелю, коли почув голос Генрі, що вигукував його ім'я на вулиці перед будинком; він зійшов навшпаники вниз холодними кахельними сходами і відчинив йому.

— Якого чорта ти залишив мене з тією дівчиною, Дік? Я почуваю себе паскудно... О господи... Що, як я займу половину ліжка, Дік? Я знайду собі кімнату вранці.

Дік знайшов для нього білизну й скорчився на своїй половині ліжка.

— Все нещастя з тобою в тому, Генрі, — сказав Дік, позіхаючи, — що ти старий пуританин... Тобі треба бути більш коктинентальним.

— Я помітив, що ти не пішов з жадною з тих сук.

— Я — людина без моралі, але я вередливий, мій дорогий, Епікура власний спля, — сонно протяг Дік.

— Тьху, я почувую себе брудною ганчіркою, — прошепотів Генрі. Дік заплаюшив очі й заснув.

На початку жовтня Діка послали в Брест з пакетом, надто важливим, як казав полковник, щоб довірити його звичайному солдатowi. У Ренні йому довелося дві години чекати поїзда; він обідав у ресторані, коли до нього підійшов американський солдат з підв'язаною рукою, кажучи: — Алло, Дік! як це тобі подобається? — ... Це був Скінні Мюррей.

— Ййбогу, Скінні, я радий бачити тебе... мабуть уже п'ять або шість років... Йй право, ми старіємося. Слухай, сідай... ні, мені не можна цього.

— Я гадаю, що мені треба спершу віддати честь, сер, — вимушено сказав Скінні.

— Покинь це, Скінні... але нам треба знайти місце, де можна було б побалакати... у тебе є час до поїзда. Бачиш, військова поліція заарештує мене, якщо побачить, що я їм і п'ю з рядовими... Почекай поблизу, поки я поснідаю, і ми знайдемо якусь пивну проти вокзалу. Я ризикну.

— У мене ще є година... Я їду у Гренобльський відпустковий район.

— Везе ж халамидників... Тебе важко поранено, Скінні?

— Скажкою шрапнелі в руку, капітане, — відповів Скінні, ставши струнко, бо сержант військової поліції твердим кроком пройшов через вокзальний ресторан. — Від цих птахів в мене аж мурашки поза плечима бігають.

Дік поспіхом докінчив свій сніданок, заплатив і пішов через, привокзальний майдан. В одному кафе вони знайшли задню кімнату, що звався їм темною й спокійною. Вони якраз сідали до столу, щоб балакати за парюю пива, коли Дік згадав про свій портфель. Він покинув його на столі. Він прошепотів, задихаючись, що зараз повернеться, й побіг через майдан вокзального ресторану. За столом сиділи три французьких офіцери. — « Пардон, мес'єр. Він був досі під столом.

там, де він залишив його. — «Якби я загубив де, мені довелося б застрелитись». — Сказав він Скінні. Вони балакали про Трентон, Філадельфію, Бей-Гед та доктора Етвуда. Скінні був озброєний і мав добру посаду у якомусь філадельфійському банку. Він виявив бажання вступити до танкової частини, і його підцепив шматочок шрапнелі перед самим початком атаки, диявольське щастя для нього, бо його команду змела «Чорна Марія». Він сьогодні якраз вийшов з госпітала і почував себе дуже кволо на своїх підставках. Він записав його військові означення і сказав, що дістане йому переміщення в Тур: якраз такого хлопця їм треба на місце кур'єра. Потім Скінні довелося бігти на поїзд, а Дік, того затисши під пахвою почтовий пакуночок, пішов поблукати по місту, ніжно забарвленому і м'ясоно веселому під осінньою мжичкою.

Коли до Тура дійшли правдиві чутки про замирення, місто загало, як бджолиний рій; всі багато пили, ласкали одні одного по спині, а офіцери та рядові танцювали танець гадюки, входячи і виходячи з установ. Коли з'ясувалося, що це — фальшива тривога, Дік був майже радий. Після того всі службовці штабу служби Зв'язку ходили з таємничим виглядом, так ніби вони знали більше, ніж хотіли сказати. У вечір справжнього замирення Дік трохи безтямно вечеряв з полковником Еджкомбом і кількома іншими офіцерами. Після обіду Дік спідкав полковника на подвір'ї за будинком. Обличчя полковника було червоне, а вуси настовбурчені.

— Ну, Севедж, сьогодні великий день для роду, — сказав він, і заїшовся од сміху.

— Якого роду? — несміливо запитав Дік.

— Людського роду, — простогонів полковник.

Потім він одвів Діка набік.

— Чи не хочеться вам поїхати до Парижу, мій хлопчику? Здається, в Парижі буде мирна конференція і президент Вільсон збирається особисто прибути на неї... це здається мало ймовірно... і мені наказано представити свою частину в розпорядження американської делегації, яка незабаром прибуде сюди, щоб продиктувати мир, — отже ми будемо кур'єрами мирної конференції. Звичайно, я гадаю, що коли ви схочете повернутися додому, то це можна буде улаштувати.

— Ах, ні, сер, — сквапно перебив його Дік. — Я якраз уже почав турбуватися, що мені доведеться їхати додому і шукати собі місця... Мирна конференція буде цікавим видовищем, і мені підійде всяка нагода помандрувати по Європі.

Полковник, звузивши очі, подивився на нього.

— Я не можу обернути так цю справу... ми повинні думати тільки про службу... Розуміється, я вам сказав це під суворим секретом.

— О, розуміється, — сказав Дік, але він не міг не посміятися, коли повертався до свого товариства навколо столу.

Знову в Парижі; але цього разу в нопенькій формі з срібними нашивками на плечах і з грішми в кишені Першим ділом він пішов подивитися на маленьку вуличку за Пантеоном, де він жив з Стівом Уоррієром рік тому. Високі, крейдяно-сірі будинки, крамниці, маленькі

бари, великоока дівтора в чорних блузках, юнаки в кепках і з шовковими хустками на плечах, протягла паризька вимова арго; від усього цього він почував себе якимсь нещасним; він думав про те, що сталося з Стівом. Йому стало краще, коли він повернувся до установи, де салдати вносили в приміщення шойно привезені американські конторки з насувними покриттями і жовті лаковані ящики для карток алфавіта.

Пупом теперішнього Парижу був готель «Крільон» на майдані Згоди, його артерією — вулиця Рояль, де високі особи — президент Вільсон, Лойд-Джордж і король та королева Бельгії, прибуваючи, дефілювали весь час з ескортом республіканської гвардії, одягненої в шоломи з перами; Дік став жити ніби в гарячці, їздячи нічним експресом до Брюсселя, сидючи на червоних плюшевих канапках у Ларю і запиваючи яскраво-червоні омари старим боном, п'ючи шампанські коктейлі у барі Ріца, мішаючи в розмову вуличний жаргон над кухлем пива у кафе Вебер; це нагадувало йому колишні дні балтіморських з'їздів, але тепер йому було все одно; все це здавалося йому кумедно-цікавим.

Якось увечері незабаром після різдвя полковник Еджкомб повів Діка обідати до Вуазеназ славним Нью-Йоркським газетним дільцем, який нібито був близький до полковника Гауза. Вони спинилися на хвилинку на тротуарі перед рестораном, щоб подивитися на незграбний купол церкви, розташованої напроти.

— «Бачите, Севедж, цей хлопець — чоловік однієї моєї родички, з пітсбурзьких Стенплів... симпатичний... здається мені. Придивіться до нього. Ви, як на юнака, здається, маєте гостре око на людей.

Містер Мургауз оказався великим, блакитнооком, кругловидим чоловіком з спокійним голосом; у його манері говорити було щось від сенатора з півдня. З ним був чоловік на ім'я Роббінс і якась міс Стоддарт, крихка на вигляд жінка, з дуже прозорою алебастровою шкірою і різким щебетливим голосом: Дік помітив, що вона вбрана разючо гарно. Ресторан був трохи занадто схожий на єпископальну церкву; Дік говорив дуже мало, був дуже гречний з міс Стоддарт, але уважно дивився і слухав, заживаючи великокнязівських страв, обережно кустуючи смачне вино, що на нього, здавалося, ніхто не звертав найменшої уваги. Міс Стоддарт підтримувала загальну розмову, але ніхто, здавалося, не хотів наважитися сказати щонебудь про мирну конференцію. Міс Стоддарт надзвичайно злостиво розповіла про устаткування готелю Мюрат, про покоївку-негритяку у Вільсонів, і про те, яке вбрання носить дружина президента, яку вона вперто називала міссіс Голт. Стало веселіше, коли подали сигари та лікери. По обіді полковник Еджкомб запропонував містерові Мургаузу одвезти його в «Крільон», коли його машина прибула по нього. Дік і містер Роббінс повезли міс Стоддарт таксомотором до її помешкання напроти Нотр Дам на лівому березі. Вони залишили її біля дверей. «Може ви зайдете якось увечері випити чаю, капітан Севедж?» — сказала вона.

Шофер таксі відмовився везти їх далі, кажучи, що вже пізно, і що йому треба додому на Нуазі-ле-Сек, і поїхав від них, Роббінс узяв Діка за руку.

— Ради бога, ходім вип'ємо трохи... Хлопче, мені набридли всі оті персони.

— Гаразд,— сказав Дік,— купи ж ми підемо?

Ізучи туманною набережною повз темне нагромадження Нотр Дам, вони перекидалися словами про Париж та про те, як холодно зараз. Роббінс був пизкий чоловік з нахабним, зверхницьким виразом на червоному обличчі.

У кафе було тільки трохи тепліше, ніж на вулиці.

— Цей клімат уб'є мене,— сказав Роббінс, ховаючи підборіддя у пальто.

— Вовняна білизна — єдиний засіб, це все, чого я навчився в армії,— сміючися, відказав Дік.

Вони сіли на плюшевий диван біля печі в кінці накуреної, прикрашеної золотим орнаментом кімнати. Роббінс замовив пляшку шотландського віскі, стакани, лімон, цукор і силу гарячої води. Чекаючи гарячої води довелося їм дуже довго, отже Роббінс напив обом по чверті бокала чистого віскі. Коли він випив свій бокал, обличчя йому, що було перекошене й стомлене, розгладилося так, ніби він помолодшав на десять років.

— Єдиний спосіб зігрітися в цьому проклятому місці — це весь час підігрівати себе.

— А все ж я радий, що знову опинився в старому, доброму Парижі,— сказав Дік, сміючися й протягуючи під столом ноги.

— Єдине місце, де слід бути зараз,— сказав Роббінс.— Париж — пуп землі... Якщо не Москва.

При слові Москва француз, що грав у шахи за сусіднім столиком, звів очі від дошки й поглянув на двох американців. Дік не міг сказати, що саме було в його погляді; від нього йому стало пізно. Офіціант підійшов з гарячою водою. Вода була не досить гаряча, отже Роббінс зробив йому сцену і відіслав її назад. Тим часом він напив ще по півбокала чистого віскі.

— Чи не збирається часом президент визнати ради? — несподівано для самого себе тихим голосом запитав Дік.

— Закладаюся, що це так... Мабуть він пошле неофіційну місію. Кінець-кінцем, все залежить від нафти та марганцю... Колись був король вугілля, а тепер імператор Петролеум і принц Марганець, чолонік її величності королеви Сталі. Все це там, у рожевій грузинській республіці... Я сподіваюсь дістатися туди незабаром, кажуть, що в них найкраще вино й найвродливіші жінки в світі. Клянусь богом, я неодмінно поїду туди... Але нафта... Сто чортів, цей проклятий ідеаліст Вільсон не може догадатися, що поки йому влаштовують пишні бенкети в Бекінгемському палаці, весела, стара англійська армія займає Мосул, ріку Карун, Персію... зараз по клозетах шепчуться, що англійці вже в Баку... майбутній нафтовий столиці світу...

— Я думав, що нафтові джерела Баку вже почали вичерпуватися.

— Не вірте цьому... Я щойно розмовляв з хлопцем, що був там... чудний хлопець, Расмуссен, вам треба познайомитися з ним.

Дік сказав, що у нас же досить нафти дома. Роббінс ударив кулаком по столу.

— Ви ніколи не можете мати чогось у достатній кількості... це — найперший закон термодинаміки... у мене ніколи не було достатньої кількості віскі... Ви — молодий хлопець, чи вам колинебудь вистачало дівчат? Так само і «Стандард Ойл» або «Роял Детч» ніколи не можуть мати достатньої кількості сирої нафти.

Дік почервонів і засміявся трохи силувано. Йому не подобався цей Роббінс. Офіціант нарешті прийшов з окропом, і Роббінс приготував грогу для обох. З хвилину вони мовчали. Шахівники пішли. Раптом Роббінс обернувся до Діка й глянув йому в обличчя туманними блакитними очима п'яниці:

— Ну, що ж ви, хлопці, думаєте про все це? Що думають хлопці в траншеях?

— Що ви маєте на увазі?

— Ах, чорт, я нічого не маю на увазі... Але якщо вони думали, що війна — паршива штука, почекайте, що вони скажуть про мир... Ах, хлопче, почекайте, нехай вони побачать мир...

— У Турі мені здавалося, що ніхто нічого не думає ні про перше ні про друге... проте, я не думаю, що той, хто бачив війну, вважає її за найкращий спосіб полагодження міжнародних труднощів... Не думаю, щоб так до неї ставився і сам Першінг Шкіряна Куртка.

— Ах, послухайте-но його... не більше, як двадцять п'ять років, а говорить неваче по книзі, написаній Вудро Вільсоном... Я — сучий син і я знаю це, але, коли я п'яний, я кажу все, що мені забажається.

— Я не думаю, щоб увесь цей галас дав якісь добрі наслідки. Це — велична трагедія... Паризький туман пахне полуницями... боги не люблять нас, але ми всеодно помремо молодими... Хто сказав, що я тверезий?

Вони докінчили пляшку. Дік навчив Роббінса французької пісні:

Les petites marionettes font font font
Un p'tit pen d'amour et puis s'en vont

а коли кафе закрилося, вони вийшли на вулицю рука в руку. Роббінсон мимирив:

Тримайся, Наполеоне, ти скоро помреш
Коротке, але веселе життя...

і забалакував з усіма *petites femmes*, що зустрічалися їм на Буль-Міш. Кінець-кінцем Дік залишив його розмовляти з коровоподібною жінкою в обвислій шляпці перед фонтаном на майдані Сен-Мішель, і пустився в довгу путь до свого готелю, розташованого напроти вокзала Сен-Лазар.

Широкі асфальтові вулиці були порожні під рожевим світлом електричних ліхтарів, але тут і там на лавах набережних, під голими мокрими деревами понад берегом Сени, не зважаючи на сирі, ніч, досі сиділи пари, пригортаючись одне до одного у тенетах ламура. На розі Севастопольського бульвару білолиций юнак, що йшов другим боком швидко глянув в обличчя й зупинився. Дік на мить притримав крок, потім пішов далі повз низку позів, що з гуркотом ішли на базари вулицею Ріволі; він глибоко вдихав повітря, щоб вивітрити

з голови випари віскі. Довгий, яскраво освітлений проспект, що провадив до опери, був порожній. Перед оперою було трохи людей, дівчина з гарненьким обличчям, що йшла під руку з французьким солдатом, посміхнулася йому в лице довгою посмішкою. Майже перед своїм готелем він зіткнувся віч-на-віч з дівчиною, що здалася йому надивно гарною, і несподівано для самого себе запитав її, що вона робить на вулиці так пізно. Вона засміялася, — чарівно, як здалося йому — й відповіла, що робить те саме, що й він. Він повів її до маленького готеля, розташованого в заулку за його готелем. Їх провели в холодну кімнату, де палло політурою від меблів. Там стояло велике ліжко, біле, і було дуже багато важкого драпування кларетового кольору. Дівчина оказалась старішою, ніж він гадав, і дуже стомлена, але в неї була прекрасна фігура й дуже бліда шкіра; він з задоволенням побачив, що на ній чиста білизна, облямована гарненьким черевиком. Вони посиділи з хвилинку на краю ліжка, тихо розмовляючи.

Коли він запитав її про ім'я, вона потрясла головою й засміялася

— *Qu'est ce que ça vous fait?*

— Чоловік без імені і жінка без імені *vont faire l'amour a l'hotel du néant*, — сказав він.

— *Oh, gu'il est rigolo celui-là*, — захіхкала вона. — Скажи, ти не хворий?

Він похитав головою.

— Я теж ні, — сказала вона, й почала тертися об нього, наче кошеня.

Вийшовши з готеля, вони блукали темними вулицями, аж поки знайшли раннє кафе. Вони пили каву з підківками в сонному інтимному затишку. Біля бару щільно тулячись одне до одного, вона покинула його і він пішов на гору, до Монмартру. Він запитав її, чи можна йому зустрітися з нею ще колисьбудь. Вона зашала плечима. Він дав їй тридцять франків, поцілував її і прошепотів їй над вухо пародію на ту пісеньку:

*Les petites marionettes font tout font
Und p'tit peu d'amour et puis s'en vont*

Вона засміялась і ушпилила його за шок, і останнє, що він почув від неї було її грубе хіхкання та «*Oh gu'il est rigolo, celui-là*».

Він повернувся в свою кімнату, почувавши себе щасливим і сонним і кажучи собі: все лихо зі мною в тім, що в мене немає своєї власної жінки. Йому якраз вистачило часу, щоб умитись, поголитися, одягти чисту сорочку й помчати на головну квартиру, щоб бути там, коли приїде туди полковник Еджкомб, дуже ранній птах. Він знайшов там розпорядження увечері виїхати в Рим.

Коли він сів на поїзд, у нього очі щеміли, так йому хотілося спати. Він і сержант, що їхав з ним, зайняли відведене для них купе в кінці вагона першого класу з позначкою Париж Бріндізі. Крім їхнього купе, в поїзді всюди було повно людей; вони стояли в проходах. Дік зняв пальто, лакований пояс, і саме попускав собі краги, збираючись простягтися на одному з сидінь і заснути ще до відходу поїзда, коли він побачив худе обличчя американця в дверях купе.

— Пробачте, ви ка-ка-капітан Севедж?

Дік піднявся й кивнув, позіхаючи.

— Капітан Севедж, моє ім'я Барроу, Дж. Г. Барроу, прикомандирований до американської делегації... мені треба сьогодні виїхати в Рим, але в поїзді немає жодного місця. Комендант вокзалу дуже лагоско сказав, що... є... є хоч це й не відповідає уставу, але ви б могли трохи потіснитися й дозволити нам поміститися з вами... Зі мною їде дуже чарівна молода леді з Допомоги Близькому Сходу...

— Капітан Севедж, це страшенно мило з вашого боку — дозволити нам їхати з вами, — почувся протяжна теласька говірка, і рожево-щока дівчина у темносірій формі протислася повз чоловіка, що називався Барроу, і влізла у вагон. У містера Барроу, що постаттю скидався на бобовий стручок, був великий, рухливий борлак і булькаті очі; він почав подавати сумки та чемодани. Дік розсердився і почав стримано: «— Мабуть вам відомо, що це цілковито проти моїх інструкцій...» але, почувши свій голос, він осміхнувся й сказав: «Гаразд, сержанта Вільсона й мене можуть розстріляти на світанку, але продовжуйте». В ту ж мить поїзд рушив.

Дік неохоче стигнув свої речі в один куток, сів біля них і відразу заплющив очі. Йому надто хотілося спати, щоб силувати себе до розмови з якимись там чортовими комітетчидями. Сержант сидів в іншому куточку, а містер Барроу та дівчина зайняли протилежне сидіння. Крізь дрімоту Дік чув, як вистукував голос містера Барроу, і як його часом поглинав гуркіт експресу. Розмовляючи він заикався, як несправний мотор на човні. Дівчина говорила мало, хібащо іноді казала «ах» та «авжеж». Ішлося про ситуацію в Європі: президент Вільсон каже... нова дипломатія... нова Європа... Вічний мир без анексії та контрибуцій... Президент Вільсон каже... нове порозуміння між капіталом та працею... Президент Вільсон волає до... промислова демократія... простий народ у всьому світі за президента. Договір Ліга Націй... Дік спав і йому снилася дівчина, що терлася грудьми об нього, воркуючи, як кошеня, булькатий чоловік, що вголосував промову, Вільям Джейнїс Вільсон, що промовляв перед балтіморським пожарищем, промислова демократія у купальні на Марні в смугнастих трусиках з молодим рожевощоким Техаським хлопцем, що хотів... веначе бобовий стручок... з рухливим борлаком...

Він прокинувся з почуттям, схожим на кошмар, так ніби хтось душив його. Поїзд стояв. У куше було душно. Лампа вгорі була закрита блакитним дашком. Він переступив через ноги сусідів, вийшов у прохід і відчинив вікно. Холодне гірське повітря вдарило йому в віздрі. На горбках під місячним світлом лежав сніг. Французький вартовий біля колії сонно схилився на винтовку. Дік несамовито позіхнув.

Біля нього стояла дівчина з Допомоги Близькому Сходу, вона дивилася на нього й посміхалася.

— Де ми їдемо, капітан Севедж?... Це вже Італія?

— Здається, це швейцарський кордон... Мабуть, нам довго доведеться чекати... На кордоні завжди доводиться чекати цілу вічність.

— Ох, лишенько, — сказала дівчина, переступаючи з ноги на ногу. — Я вперше переїзду через кордон.

Дік засміявся і знову сів на своє місце. Поїзд під'їхав до дуже темлого освітленої безлюдної станції, схожій на сарай; цинкові пасажирів почали збирати свій багаж. Дік послав сержанта з своїми документами до військової інспекції і знову розташувався спати.

Він міцно спав, і не прокинувся ні разу аж до Мон-Сені. Потім поїзд зупинився на італійському кордоні. Знову холодне повітря, свіжні гори, пасажирів йдуть у порожній сарай станції.

З сонною сентиментальністю згадуючи останній раз, коли він їхав до Італії з Шедрексом на машині «фіат», він пішов, тримлячи, в стаціонарний буфет, і випив пляшку мінеральної води та стакан вина. Він взяв кілька пляшок мінеральної води та фіаско каві до купе й став частувати містера Барроу та дівчину, коли вони повернулися після митниці та поліцейного пікета з дуже сердитим і сонним виглядом. Дівчина сказала, що їй не можна пити вина, бо вона дала підписку не пити і не курити, коли вступила до АБС, але випила трохи мінеральної води, скаржачись, що їй коле у носі від неї. Потім вони всі позабавилися в кутки, намагаючись заснути. Коли поїзд підійшов до Термійського вокзалу в Римі, вони вже всі називали одне одного на ім'я. Дівчина з Техасу звалася Анна-Елізабет. Вона простояла з Діком цілий день у коридорі, дивлячись на міста з шафравими дахами і оповиті виноградом селянські хати, з синіми смугами на білому тинкові над дверима, на оливкові дерева та покручені виноградні лози на червоних терасах полів, на білі, скелясті італійські краєвиди, де гострі кипариси здавалися такими чорними, що скидалися на прорізи в полотні. Вона розповіла йому про те, як вона намагалася всю війну поїхати за океан, як загинув її брат, коли вчився літати у Сан-Автоніо, який милий був з нею містер Барроу на пароплаві та в Парижі, шкода тільки що він намагався завести з нею роман і поведився страшно нерозумно, а це було дуже незручно; Дік сказав, що, можливо, він мав рацію. Він помітив, що Анні-Елізабет було приємно їхати до Риму з справжнім армійським офіцером, що бував на фронті, вмів говорити по-італійськи і всяке таке інше.

З вокзалу йому довелося мчати в посольство зі своїми депешами, але він встиг умовитися з місс Трепт, що зайде до неї в Допомогу Близькому Сходу. Барроу теж тепло потис йому руку і сказав, що сподівається побачитися з ним; йому дуже кортить зв'язати зв'язки з людьми, які справді знають, що і як.

Дік думав тільки про те, щоб на вечір покінчити всі свої справи й лягти спати. Вранці він подзвонив у Червоний Хрест до Еда-Скайлера. Вони влаштували великий сніданок з вином у розкішному ресторані біля саду Пінчіо. Ед жив хоч куди; мав квартиру на Іспанських Сходах і дуже часто подорожував. Він розтопився. Але зараз у нього були неприємності. Чоловік однієї італійки, що за нею він бігав, нахвалився викликати його на дуель, і він побоювався, що станеться скандал, і він втратить посаду в Червоному Хресті.

— Війна — дуже хороша річ, але мир не дає нам жити, — сказав він.

Взагалі, йому остогидла Італія і Червоний Хрест, і хотілося поїхати додому. Його затримувало тільки те, що в Італії мала статися революція і він хотів подивитися на неї.

— Що ж Дік, як на члена гренадиної гвардії, ти добре влаштувався.

— Все це — тільки ряд випадків, — сказав Дік, наморщуючи ніс. — Життя — чудна річ, чи ти знаєш це?

— Чи я знаю це?.. Цікаво, що сталося з бідолашнім Стівом? Востаннє я почув про Фреда Семмерса, коли він вступав до Польського легіону.

— Стів, мабуть, у тюрмі, — сказав Дік, — де і нам слід би сидіти.

— Але ж ми не щодня маємо змогу бачити отаке видовище.

Тільки о четвертій вони вийшли з ресторану. Вони зайшли до кімнати Еда й сиділи там на вікні, п'ючи коньяк, дивлячись на жовті та зелені дахи міста, на куполи барокко, що блищали під останнім промінням сонця; вони пригадували, як надзвичайно вони відчували Рим, коли востаннє були тут вкупі, і розмовляли про те, що вони робитимуть тепер, коли війна скінчилася. Ед Скайлер сказав, що хоче взяти місце закордонного кореспондента і поїхати на схід. Він не міг навіть і думати про поворот до Нью-Йорку; йому треба побувати в Персії та Афганістані. Від розмови про те, що він збирається робити, Дік почув себе диявольськи нещасним. Він став ходити сюди й туди по кахельній підлозі.

Брязнув дзвінок і Скайлер вийшов у сніи. Дік почув шепотіння і жіночий голос, що говорив по-італійськи тонким дискантом. Через хвилину Ед увірхнув до кімнати маленьку довгоносу жінку з величезними чорними очима.

— Це — Магда, — сказав він. — Сінборо Скульпі, знайомтеся з камітаном Севеджом.

Після цього їм довелося розмовляти сумішню французької та італійської мов. — Я не думаю, що буде дощ, — сказав Дік.

— А що ти скажеш, коли я знайду для тебе дівчину, і ми поїдемо кататися і повечереємо у палаці Цезаря? — Може буде не дуже холодно.

Дік згадав про Анну-Елізабет і подзвонив до ДБС. Техаська говірка прозвучала дуже радо; вона сказала, що в Допомозі жадний народ, і що вона умовилася зустрітись з містером Барроу, але хотіла б уникнути цього. Так, вона буде готова, коли вони зайдуть по неї через півгодини. Після довгого торгу між сінборою Скульпі та візником, вони найняли парне ландо, дуже елегантне і старе. Анна-Елізабет чекала їх біля своїх дверей.

— Я стомила від отих старих квочок, — сказала вона, стрибаючи в ландо. — Скажіть йому, щоб він швидше їхав, а то містер Барроу спіймає нас... Оті старі квочки кажуть, що я повинна бути дома о дев'ятій. Йй-право, це гірше, ніж ведільна школа... Страшенно мило з вашого боку запросити мене до товариства вапшніх друзів, кацітан Севедж... Я просто вмирала від бажання вийти на вулицю й подивитися на місто... Правда, це чудово? Слухайте, де живе папа?

Сонце сіло і стало холоднішати. У Налаццо де Чезарі було порожньо й холодно, отже вони там тільки випили вермуту й повернулись в місто обідати. По обіді вони пішли на виставу до Аполло.

— Йй-право, я каятимуся, — сказала Анна-Елізабет. — Але мені все одно. Я хочу подивитися на місто.

Вона взяла Діка під руку, коли вони входили в театр.

— Знаєте, Дік... бачачи усіх одних чужинців, я відчуваю себе якоюсь самотньою... Я рада, що зі мною біла людина... Коли я

вчплася в школі в Нью-Йорку, дїздила в Джерсі дивитися на текстильний страйк... Мене цікавили такі речі. Я почувала себе тоді так, як зараз. Але я нічого не хотїла пропустити. Мабуть, ви так почуваете себе тільки тоді, коли живете справді цікавим життям.

Дік почував себе трохи п'яним і був дуже ніжний. Він стиснув їй руку і нахилився до неї.

— Злі люди не зроблять школи маленькій дівчинці з Техасу,— проворкогав він.

— Здається, ви думаєте, що я зовсім дурна,— сказала Анна-Елізабет, раптом мінваючи тон.

— Але, дівчавко, як мені бути з цим Методистським Товариством Тверезості та Публічної Моралі? Адже мені з ним доводиться рахуватися. Я не кажу, що я проти нього... Страшно й подумати про бідних маленьких дітей, що всюди мруть з голоду... Ми виграли війну, і тепер наш обов'язок— допомогти полегодити європейські справи, як каже президент.

Завіса почала підійматися і всі італійці навколо зашикали. Анна-Елізабет заспокоїлась.

Коли Дік спробував узяти її за руку, вона відсмикнула її, й відштовхнула пальцями його руку.

— Слухайте, я думала, що ви вже дорослий,— сказала вона.

Вистава була не дуже цікава, і Анна-Елізабет, що не розуміла жодного слова, весь час схиляла голову Дікові на плече й засипала. Підчас перерви, коли вони всі пішли в буфет чогонебудь випити, Анна-Елізабет сумлінно взяла лімонаду. Коли вони йшли сходами на свої місця, раптом зчинилася бійка. Маленький, лисий італієць в окулярах підбіг до Еда Скайлера, вигукуючи «Традіторе!»¹. Він з такою силою наскочив на нього, що вони обидва втратили рівновагу й покотилися вниз по сходах, засланих червоним килимом, при чому маленький італієць щипався і хвищав ногами, а Ед тримав його, скільки було сили, на відстані витягнутої руки від себе. Дік і Анна-Елізабет, що оказалась дуже сильною, схопили маленького італійця, підняли його з землі і завели йому назад руки, тим часом як сіньора Скульві, плачучи, впала йому на шию. Це був її чоловік.

Ед тим часом звівся на ноги, дуже червоний і засоромлений. Коли прибула італійська поліція, все вже втихомирилось, і директор театру зервово струшував порох з Едової уніформи. Анна-Елізабет зайшла маленькому італійцеві його окуляри, сильно погнуті, і він повів свою дружину, що плакала, на вулицю. У нього був такий смішний вигляд, коли він спинився на дверях у своїх погнутих окулярах, що тримтіли на кінчику його носа, і посварився кулаком на Еда, що Дік не міг не засміятися. Ед багатослівно перепрошував директора, який, здавалося, був на його боці, і пояснив поліцаєм у блискучих шоломах, що чоловік—божевільний. Брязнув дзвінок, і всі повернулися на свої місця. «— Йй-богу, Анно-Елізабет, ви—експерт джіу-джітсу»,—прошепотів Дік, торкнувшись устами до її уха. Вони так сміялися, що не могли стежити за виставою, і їм довелося піти в кафе.

¹ Зрадник.

— Тепер, мабуть, усі тальяни думатимуть, що я боягуз, я не викличу отого нещасного маленького вошопруда на дуель.

— Звісно, тепер або пістолі і тридцять років... або баклажани і п'ять ярдів.

Дік так реготався, що аж плакав. Ед почав сердятись.

— Це не смішки,— сказав він,— це з-біса неприємний випадок. Тільки спробуєш трохи розважитися, неодмінно зробиш когось нещасним... бідна Магда... Це пекло для неї... місс Трент, я сподіваюся, що ви пробачите цю кумедну пригоду.

Ед підвівся й пішов додому.

— Слухайте, Дік, чому все це трапилося?— запитала Анна-Елізабет, коли вони вийшли на вулицю й простували до мебльованих кімнат ДБС.

— Мабуть, сіньор чоловік приревнував Магду до Еда, що всюди бігав з нею... Або це просто шантаж... Бідний Ед, це його прямо підсікло.

— Йй-право, люди тут роблять такі речі, яких не робили б дома... Ну, це дуже оригінально.

— Ох, Ед всюди потрапляє в неприємності... У нього на це просто талант.

— По-моєму — війна, континентальні впливи і таке інше — все це розпускає людей... Я ніколи не була дріб'язковою, але я здивувалася, коли містер Барроу першого ж дня, коли ми приїхали, запропонував мені піти з ним у готель. Я перед цим розмовляла з ним тільки три або чотири рази на пароплаві... Дома він не зробив би цього, ні, візачо в світі!

Дік допитливо подивився їй в обличчя.

— В Римі поводитися як римляни,— сказав він з кумедною усмішкою.

Вона засміялася, пильно дивлячися йому у вічі, так ніби вивіряла його думку.

— Ах, звичайно ж це,— життя,— сказала вона.

У сутінках дверей він хотів був її міцно поцілувати, але вона тільки швидко кльонула його в губи й похитала головою. Потім вона схопила його руку, міцно потисла її й сказала: «— Будьмо добрими друзями». Дік пішов додому. Голова йому крутилася від пачощів її рудого волосся.

Дікові довелося чекати в Римі три або чотири дні. Президент мав прибути 3-го січня, і до його послуг напоготові тримали цілу армію кур'єрів. Тим часом йому нічого було робити, і він весь час ходив по місту, слухаючи, як оркестри вправлялися у виконанні «Зоряного прапора», дивлячися на прапори та трибуни, що будувалися на майданах.

Першого січня було свято; Дік, Ед, містер Барроу та Анна-Елізабет найняли машину й поїхали на Адріанову віллу, а потім у Тіволі снідати. В той день була злива і всі дороги порозкидали. Анна-Елізабет сказала, що хвиляста Кампапья, жовтокоричнева взимку, нагадує їй рівні місця понад Мідльбестером. Вони їли фрітто місто і випили багато чудового золотистого фрасскатті у ресторані над водоспадом. Ед і містер Барроу зійшлися в думках про Римську імперію, і погодилися, що древні народи зналися на мистецтві життя. Дікові здалося, що Анна-Елізабет фліртує з містером Барроу. Його

дратувало, що вона дозволила йому присупити до неї свій стілець, коли вони згодом піли каву на терасі, дивлячись у глибокий яр вниз, заповнений туманом від водоспаду. Дік сидів, п'ючи свою каву не мовлячи ні слова.

Спороживши свою чашку, Анна - Елізабет скочила з місця, кажучи, що їй хочеться піти до маленького круглого храму, що стояв, напроти на схилі горба, так піби десь на старій гравюрі. Ед сказав, що стежка надто крута і вони швидко поснідали. Містер Барроу сказав без ентузіазму, що піп — е - е — піде з нею. Анна - Елізабет вже бігла через міст, і стежкою вниз, а за нею біг Дік, сковзаючись і спотикаючись у сипкій ріні та в калюжах. Коли вони дісталися до дна, туман мокро й холодно лежав на їх обличчях. Водоспад був якраз над їхніми головами. Його ревіння заповнювало їм уші. Дік оглянувся, чи не йде містер Барроу.

— Віп, мабуть, вернувся назад,— крикнув він, намагаючись перекричати шум води.

— Ах, я ненавиджу людей, що ніколи нікуди не хочуть іти! — вигукнула Анна - Елізабет.

Вона схопила його за руку.

— Біжімо до храму!

Вони задихалися, коли дісталися туди. Через яр вони бачили Еда і містера Барроу, що все ще сиділи на терасі ресторану. Анна - Елізабет наставила їм спершу носа, а потім помахала рукою.

— Правда, це чудово? — пробелькотіла вона. — О, я без ума від руїн та краєвидів!.. Мені хотілося б об'їздити всю Італію і побачити геть усе!.. Куди ми поїдемо увечері?.. не повертаймося туди, щоб не слухати, як вони переживують Римську Імперію.

— Ми можемо поїхати до Немі... Ви знаєте, те озеро, де були галерії Калігули... але я не думаю, що ми можемо дістатися туди без машини.

— Тоді вони пойдуть з вами. Ні, прогуляймося пішки.

— Дош може намочити вас.

— Ну, то й що, коли намочить? Ми ж не розтанемо.

Вони піднялися стежкою на пагорби, що вивисувалися над містом, і незабаром опинилися серед вогких пасовищ та дубових гаїв; яскокоричнева Кампанья лежала під ними; чорні кипариси стояли над дахами Тіволі, як знаки оклику. Вечір був по-весняному дощовий. Вони бачили, як зливи сунулися через Кампанью темносірими та сивими плямами. Під ногами квітли маленькі пурпуровочервоні цикламени. Анна - Елізабет збирала їх і совала йому в обличчя понюхати. Щоким їй було червоні, а волосся розплатане; здачалось, вона почувала себе надто щасливою, щоб іти, і всю дорогу бігла та стрибала. Невеликий дощик трохи покропив їх, і вода потекла їй з волосся на лоб. Потім набігла смуга холодного сонячного проміння. Вони сіли на корінь великого бука й дивилися вгору на довгі, червонокоричневі, гострі бростини, що блищали проти неба. Вони весь час чули пахощі маленьких цикламен. Дік розпарився від крутої стежки, мокрих кущів, випитого вина та пахощів маленьких цикламен. Він обернувся й поглянув їй у вічі. — «Ну?» — сказав він.

Вона схопила його за уші й почала цілувати його.

— Скажи, що ти любиш мене,— казала вона здушеним голосом.

Він відчував пахощі її рудого волосся, теплого тіла, свіжих 'маленьких' цикамен. Він звів її на ноги, пригупив до себе і поцілував у губи. Їхні язики зустрілися. Він потягнув її крізь пролам у огорожі на інше поле. Грунт був надто вогкий. За полем була маленька хата, зроблена з хмизу. Вони хиталися, коли йшли, обнявшись за стан, тим часом як стіна їхні твердо терлися одне об одне. У хатці було повно сухого сїна. Вони лягли, звиваючись, на сухе кукурудзиння, що тріщало під ними. Вона лежала на спині з заплющеними очима, і міцно стуленими губами. Одна рука його була у неї під головою, другою він намагався роздїгти її; щось розірвалось під його рукою. Вона почала відштовхувати його від себе. «— Ні, ні, Дік, не тут... нам треба повернутися». — «Люба дівчинко... я мушу... ти така чудова...». Вона вирвалася від нього й вибігла з хатки. Він сів на долізці, ненавидячи її, обтрушуючи з мундира сухі стеблинки.

Надворі йшов сильний дощ.

— Ходім назад, Дік, я без ума від тебе, але тобі не слід було рвати мені панталони... ох, ти такий роздратований.

Вона почала сміятися.

— Не слід було починати те, чого не хочеться кінчати, — сказав Дік. — Ах, їй-право, всі жінки — жахливі... крім проституток... там ти знаєш, з ким маєш справу. — Вона підійшла до нього й поцілувала його.

— Бідний хлопчик, він так сердиться. Мені так шкода... Я спатиму з тобою, Дік... Даю слово, що спатиму. Ти ж знаєш, як це тяжко... У Римі ми донебудь знайдемо собі кімнату.

— Ти — дівчина?

Голос його звучав вимушено й шорстко.

Вона кивнула.

— Смішно, правда?.. у час війни... Вп, хлопці, важили своїм життям. Гадаю, що мені можна рискнути цією дрібничкою.

— Мабуть, можна буде зайняти покищо Едове приміщення. Він завтра, здається, їде в Неаполь.

— Але ти справді любиш мене, Дік?

— Звичайно... але від цього я жахливо почуваю себе... Кохання — це так прекрасно.

— Мені здається, що це... ах, я хотіла б умерти!

Вони пленталися, спускаючись з горба, під зливою, що поступово обернулася на холодну мжичку. Дік почував себе виснаженим і млявим; вода текла йому за комір. Анна - Елізабет розсталася з своїм букетом цикамен.

Коли вони повернулися в ресторан, хазяїн сказав їм, що ївнї поїхали на вілду д'Есте, але скоро повернуться. Вони випили гарячого рому з водою і пішли на кухню сушитися над жаровнею з дерев'яним вугіллям.

— Ми — наче пара утоплених пацюків, — захіхикала Анна - Елізабет.

Дік пробурчав:

— Пара справжніх ідіотів.

Коли повернулися Ед і містер Барроу, вони вже зігрілися, але були ще мокрі. Суперечка з Барроу прийшлася дуже до речі; він

казав, що якби панівні класи сучасності зналися так само на мистецтві життя, як старі італійці, то він не був би соціалістом.

— Я не думала, що ви й тепер соціаліст,— прохопилася Анна-Елізабет.— Але я — не соціалістка; подивіться, як поводитися підчас війни німецькі соціалісти, а тепер вони корчуть з себе малих дітей і кажуть, що з самого початку хотіли миру.

— Можна... по... поєднати соціалізм і віру в нашого президента і... е-е... в демократію,— пробурмотів Барроу, близько підійшовши до неї...— Нам треба як слід поговорити про це з вами, Анно-Елізабет.

Дік помітив, як він вирячував очі, коли дивився на неї. «Мабуть він таки вганяє за нею»,— сказав сам собі Дік. Коли вони сіли в машину, його вже не турбувало, чи сидить Барроу біля неї, чи ні. Всю дорогу до Риму вони їхали під дощем.

Наступні три дні Дік був дуже заклопотаний в зв'язку з прибуттям до Риму президента Вільсона. Він добував квитки на різноманітні офіційні прийоми, вислухав силу промов на італійській, французькій та англійській мовах, бачив багато циліндрів та орденів, багато разів салютував, і в нього аж почало ломити у спині від постійної прямої військової виправки. На римському форумі він стояв зовсім близько до групи, що оточувала президента, і чув, як низенький чоловік з чорними вусами, вказуючи на руїни Ромулового храму, сказав грубою англійською мовою:— «Все, що ви бачите тут, має зв'язок з подіями великої війни».

Всі притихли; сановники, що стояли оподаль, напружували слух, щоб почути відповідь містера Вільсона.

— Це правда,— відповів містер Вільсон розміреним голосом.— І ми повинні дивитися на ці руїни не як на звичайний камінь, а як на безсмертні символи.

Тихий ухвальний шепіт почувся з групи людей. Далі італієць почав говорити трохи голосніше. Всі циліндри нахилилися під одним кутом. Сановники чекали відповіді італійця.

— Америка,— сказав він, злегка уклонившись,— володіє ще більшими скарбами, але вони сховані у ваших серцях.

Циліндр містера Вільсона сидів дуже прямо на тлі роз'длених часом колон та безкінечних рядів обробленого каменю.

— Так,— відповів містер Вільсон,— американці дуже пишаться тим, що вони показали безмежну любов до людськості, закладену в їхніх серцях.

Коли президент говорив, Дік побачив його обличчя за півнячими перами якогось італійського генерала. Це було сіре кам'яне холодне обличчя, з виїтками, як на колінах, дуже довге під циліндром. Легенька усмішка навколо вуст здавалася намальованою пізніше. Група рушила далі і розмов не стало чути.

О п'ятій вечора, коли він зустрівся з Анною-Елізабет у Едовому приміщенні, він мусів докладно розповісти їй про офіційні прийоми. Він сказав, що він нічого не бачив, крім золотого малюнка вовчиці, що годує Ромула та Рема Капіталії, де президента уводили в італійське громадянство, а ще — його обличчя на форумі.

— Жахливе обличчя,— слово честі, обличчя гадини, зовсім холодне, або ж обличчя якогось старого римського політика на надгробку

у Віа - Анпіа... Знаєш, хто ми, Анпо - Елізабето? Ми — римляни двадцятого століття.

Він вибухнув реготом.

— А я завжди хотів бути греком.

Анпу - Елізабету, велику поклонницю Вільсона, спершу дратувало те, що він казав. Він був первовий і схвилюваний, і все говорив та й говорив. Вона порушила свій зарік і випила з ним трохи гарячого роману, бо в кімнаті було страшенно холодно. У світлі вуличних ліхтарів на маленькому куточку Іспанських Студів, що виділявся з Едового вікна, вони бачили безладну юрбу людей, що текла, коливаючися вгору і вниз.

— Ййбогу, Анпо - Елізабето, страшно й подумати про це... Ти не знаєш, що відчуває народ, як селяни моляться за нього у своїх хатах... Ах, ми нічогосінько не знаємо і топчемо все під ноги... це ж справжній розгром Корінфу... вони думають, що він хоче дати їм мир, повернути їм затишний передвоєнний побут. Обридає слухати всі ці промови... О господи, хай ми будемо людьми якомога довше... щоб наші очі не стали змішаними, а обличчя — кам'яними, і щоб у жилах наших не потекло чорнило замість крові... будь я проклятий. Я не хочу бути римлянином.

— Я знаю, що ти хочеш сказати, — озвалася Анна - Елізабет. кошлатячи йому волосся. — Ти — чудожник, Дік, і я тебе дуже люблю. Ти — мій поет, Дік.

— Хай їм біс, — сказав Дік, обіймаючи її...

Не зважаючи на гарячий ром, Дік дуже нервувався, роздягаючись. Вона затремтіла, коли він прийшов до неї на ліжко. Все обійшлося добре, але у неї сильно йшла кров, і їм було не дуже добре. Сівши згодом вечеряти, вони не знали, про що їм розмовляти. Вона рано пішла додому, і Дік самотньо блукав вулицями серед схвилюваного натовпу, прапорів, ілюмінації мундирів. У Корсо було повно; Дік зайшов у кафе і там його привітала група італійських офіцерів, що вперто хотіли похастувати його. Один юнак з оливковою шкірою і дуже довгими, чорними віями, на ім'я Карло Гугобуоні, що особливо заприятелював з ним, весь час розважав його і водив до всіх столів. Навколо, представляючи його капітаном Сальваджіо Рікардо. Тільки й чулося, що *evoiva gli a americani Italia irredenta*. містер Вільсон, що *vratyuvav civiltá, i evviva la pace* і вони закінчили тим, що повели Діка подивитися на *belle ragazze*. На велику його радість, усі дівчата в домі, куди вони повели його, були зайняті, і він вислизнув від них і пішов у свій готель спати.

Вранці, коли він зійшов униз пити каву, у вестибюлі готелю на нього чекав Карло. Карло дуже хотілося спати; він не міг знайти собі дівчину аж до п'ятої ранку, але тепер він був у розпорядженні свого саро аміса, щоб показати йому місто. Він був біля Діка цілий день, хоч Дік намагався якнебудь спекатися його, не вражаючи його почуттів.

Він почекав, поки Дік ходив за розпорядженнями до військової місії, і поспівав з ним та Едом Сквіллером; кінець-кінцем Едою пощастило відтрутити його і Дік поспішив до Едового приміщення на побачення з Анною - Елізабет. Її поведінка дуже чудно. Він казав.

що раз він втратив Магду, він не може там робити нічого путнього, і тепер радий, що Дік користується його кімнатою для любовних справ. Потім він міцно просувув свою руку пооді рукою Карло і повів його до кафе.

Дік і Анна-Елізабет зустрілися дуже ніжно й спокійно. Це був їхній останній вечір вкупі. Дік виїздив уночі в Париж, а вона щодня чекала, що її пошлють у Константинополь. Дік обіцяв якнебудь вивратися до неї з Парижу. Уночі Анна-Елізабет пішла з ним на вокзал. Там вони знайшли Карло, що чекав його з величезною ковбасою, загорнутою в срібний папір, і пляшкою квінті. Сержант, що їхав з ним, забрав усі пакети, і Дікові залишалося тільки сісти на поїзд. Він ніяк не міг придумати, що сказати, і був радий, коли поїзд рушив.

Ледве він з'явився до полковника Еджкомба, як його знову послали у Варшаву. По всій Германії поїзди йшли з запізненням, люди були смертельно бліді, і всі говорили про більшовицьке повстання. Дік якраз похажав по вкритій снігом платформі, тупаючи ногами, щоб зігріти їх під час безкінечного чекання на якійсь станції у Східній Пруссії, коли наскочив на Фреда Семмерса. Фред був вартовим при вагоні з вантажем для Червоного Хреста, і запросив Діка проїхати з ним пару станцій. Дік захопив свої пакети й пішов до нього. Фред жив у кухні, устаткованій газовою пічкою, койкою і великим запасом вина, коньяку та шоколаду Бекера. Вони їхали весь день, розмовляючи, тим часом як поїзд трясся по безмежній, сірій, мерзлій рівнині. «Це на мир,— казав Фред Семмерс,— це якась шалена різанина! Господи, тобі слід би було подивитися на погроми!». Дік усе сміявся.

— Присягаюся Ієрусалимом, мені втішно слухати тебе, старий бродяга Фред... Це нагадує колишні часи гренадинової гвардії.

— Що ж, там було чудово, — сказав Фред, а тут так диявольськи погано, що зовсім не смішно... Всі помирають з голоду та шаліють.

— Ти з-біса розумно зробив, що не пішов у офіцери... а тут гроба бути таким обережним у всьому, що кажеш або робиш, що ніколи й відіхнути.

— Ййбогу, я менше за все сподівався від тебе, що ти ставеш капітаном.

— *C'est la guerre*, — сказав Дік.

Вони пили й розмовляли, розмовляли й пили так багато, що Дік насилу добувся до свого купе зі своїми пакетами. Коли вони під'їхали до Варшавського вокзалу, Фред прибіг до нього з пакунком шоколадних плиток.

— Ось тобі трохи «допомоги», — Дік, — сказав він. — Це прекрасна річ для *coucher avec*. У Варшаві немає такої жінки, що не згодилася би *coucher avec* цілу ніч за плитку шоколаду.

Повернувшись у Париж, Дік пішов з полковником Еджкомбом пити чай до місс Стодлард. У неї була висока пишна вітальня, обвішана італійськими панелями та жовтогарячим дамастовим драпіванням; крізь рясне мереживо на вікнах виділилися пурпурові гілляки дерев на набережній, нефритова Сена і високе, кам'яне мереживо апсиди Нотр Дам.

— Яку чудову обставу влаштували ви для себе, місс Стодлард, — сказав полковник Еджкомб. — І, якщо ви пробачите комплімент, самоцвіт вартий своєї справи.

— Це — чудові старовинні кіннати, — сказала місс Стодарт. — Ці старі будинки треба тільки вміти показати.

Вона обернулася до Діка.

— Юначе, що ви поробили Роббінсові того вечера, коли ми всі разом вечеряли? Він з того часу говорить тільки про те, який ви блискучий хлопець.

Дік зашарівся.

— Після вечері ми випили по шклянці надзвичайно гарного шотландського віскі... Мабуть це і було причиною.

— Гаразд же, я не спускатиму вас з очей... Я не вірю в цих блискучих юнаків.

Вони пили чай, сидячи навколо старої круглої печі з кованого заліза. Прийшли товстий майор і худолитий інженер «Стандард Ойла» на ім'я Расмуссен, а згодом надійшла місс Гетчінс, що здавалася дуже тонкою і вирядженою у формі Червоного Хреста. Вони розмовляли про Шартр, про спустошені райони, про ентузіазм, з яким народ входить зустрічав містера Вільсона, та про те, чому Клемансо завжди носить сірі нитяні рукавички. Місс Гетчінс сказала, що це тому, що в нього справді замість пальців — кігті, і що саме через це його називають тигром.

Місс Сгоддара одвела Діка до вікна.

— Я чула, що ви якраз повернулися з Риму, капітан Севедж... Я часто була в Римі з того часу, коли почалася війна... Розкажіть мені, що ви бачили... Розкажіть мені про все... Мені там подобається більше, ніж де інде.

— Вам подобається Тіволі?

— Ну ще б пак не подобається; хоч це швидше місце для туристів, правда?

Дік розповів їй про бійку в Аполло, не згадуючи Едового імені, і вона слухала його з великим задоволенням. Їм було дуже добре у вікні; вони спостерігали, як вуличні ліхтарі спалахували зеленкуватим цвітот понад рікою, поки вони розмовляли; Дік думав, скільки їй може бути років, *la femme de trente ans*.¹

Виходячи з полковником, вони зустріли в передпокої містера Мургауза. Він тепло потис руку Дікові, кажучи, що радий знову зустрітись з ним, і запросив його зайти якнебудь увечері він мешкає у «Крільон», а там завжди бувають цікаві люди. Дік був у якомусь чудному піднесенні після чаю, хоч він сподівався, що йому в цьому товаристві буде нудно. Він задумав, що служба його незабаром кінчається; повертаючись в уставову, де їм треба було підняти деяку роботу, він запитав полковника, що йому треба зробити, щоб звільнитися від служби у Франції. Він думав, що зможе одержати якусь посаду в Парижі.

— Що ж, коли у вас такі плани, то вам може допомогти цей Мургауз... Мені здається, що ще він має зв'язок з відділом преси «Стандард Ойла»... Можете ви уявити себе в ролі радника у справах суспільних відносин?

Полковник засміявся.

— Мені треба подумати ще й про свою матір, — серйозно сказав Дік.

¹ Тридцятилітня жінка.

На посаді Дік знайшов два листа. Один від містера Уїгловорта, з повідомленням про смерть Блека, що сталася тиждень тому від туберкульозу в Сарапшаку; і другий був від Анни-Елізабет:

Любий!

Я саме працюю біля конторки у цій незгасній хижці, де немає нікого, крім зграї старих кішок, що дуже обридають мені. Любий, я так сильно люблю тебе. Нам неодмінно треба побачитись якомога швидше. Цікаво, що скажуть Тато та Бестер, коли я привезу додому зза океану вродливого чоловіка. Вони спершу ошаліють, але потім я певна, вони звикнуть до цього Господи, я не хочу працювати за конторкою, я хочу мандрувати по Європі і бачити все. Єдине, що мені подобається тут, це маленький букет цикламен у мене на конторці. Пам'ятаєш чудові маленькі рожеві цикламени?.. Я сильно застудилася й почуваю себе страшенно самотньою. Люди у цьому Методистському Товаристві тверезості та Публічної Моралі — найгірші, яких я будьколи бачила. Чи сумував ти колинебудь за домом, Дік? Я не вірю в це. Зроби так, щоб тебе послали просто в Рим. Я шкодую, що була такою дріб'язковою, дурниенною дівчинкою там, на горі, де квітли цикламени. Тяжко бути жінкою, Дік. Роби, що хочеш, але не забувай мене. Я так люблю тебе.

Анна-Елізабет

Повернувшись у свою кімнату в готелі з двома листами у внутрішній кишені мундира, Дік кинувся на ліжко і довго лежав, дивлячись на стелю. Перед самою північчю у двері постукав Генрі. Він щойно прибув з Брюсселю.

— Що трапилося, Дік? Ти весь такий сірий... чи ти хворий, чи що?

Дік встав і умився під умивальником.

— Нічого не сталося,— пробурмотів він кризь воду.— Мабуть мені вже набридли армія.

— У тебе такий вигляд, неначе ти плакав.

— Плакав над розлитим молоком,— сказав Дік і прочистив собі горло коротким смішком.

— Слухай, Дік, у мене неприємності, ти мусиш допомогти мені. Ти пам'ятаєш оту дівчину Ольгу, що кинула на мене чайником?

Дік кивнув.

— Ну, так вона каже, що в неї буде дитина, і що я — її щасливий батько... Це смішно.

— Що ж, такі речі трапляються,— кисло сказав Дік.

— Але, розумієш, я не хочу одружуватися з цією сукою... і підтримувати її виплід... це ж справжнє безглуздя! Навіть якщо в неї буде дитина, то мабуть не від мене... Вона каже, що напише до генерала Першінга. Декого із тих нещасних рядових вони позасилили на двадцять років за погвалтування... Це така сама історія.

— Кількох навіть розстріляли... Хвала богам, що я не був на засіданні воєнного суду.

— Але подумай, який удар це буде для матері... Слухай, адже ти вмієш краще джеркотіти по-їхньому, ніж я. Я хочу, щоб ти пішов і побалакав з нею.

— Гаразд... але зараз я до смерті стомлений, і почуваю себе знепритомлено. — Дік одяг мундир.

— Слухай, Генрі, як у тебе з грошми? Франк весь час падає. Може ми дамо їй трохи грошей, а потім скоро поїдемо додому, і ніякий шантаж там уже не буде страшний.

У Генрі був нещасний вигляд.

— Це з-біса неприємна справа, щоб мішати в неї свого меншого брата, — сказав він, — але я якось увечері грав у покер, і тепер зовсім сухий... Я побитий по всій лінії.

Вони пішли на Монмартр, в той бар, де вона працювала коло вішалки. Там іще нікого не було, отже вона змогла вийти до них і ви-йти з ними по чарці біля буфета, Дікові вона майже подобалася. У неї було фарбоване світле волосся, невеличке, суворе, нахальне обличчя й великі карі очі. Дік заговорив їй, кажучи, що його брат не може одружитися з чужоземкою через свою la famille, і через те, що в нього немає постійної роботи, і що він скоро вийде з армії і знову сяде за свій писівничий столик. Чи знає вона, скільки одержує писівник у конторі архітектора в Америці? Майже нічого, та ще й la vie chere і la chute du franc¹ й з долларом, мабуть, буде те ж саме, а потім прийде la revolution mondiale і найкраще їй бути гарною дівчинкою і відмовитися від дитини. Вона заплакала. Їй так хотілося одружитися і мати дітей, а щодо абортів... але ні, і ще раз ні! Вона тупнула ногою й повернулася в свою будку на вішалці. Дік пішов за нею, потіснив її, потірає по щоці і сказав que voulez vous, адже це la vie, і чи не прийде вона п'ятсот франків? Вона похитала головою, але коли він згадав про тисячу, обличчя її стало прояснитися, і вона припустила, que voulez vous, адже це le vie. Дік залишив її з Генрі, — вони весело умовлялися, повернутися разом додому, коли бар закриється.

— Я заощадив зо д і сотні долларів, — ну, що ж, доведеться з ними розстатися... стримуй її, поки ми вигідно обміняємо їх... І, Генрі, коли ти ще гратимеш у покер, ради бога, стеж за собою.

Напередодні першого пленарного засідання мирної конференції, Дік саме бів у «Крільон» до Мургауза, що обіцяв дістати квитки для нього та полковника Еджкомба, коли побачив знайоме обличчя у французькій формі. Це був Ріплі, щойно звільнений з артилерійської школи у Фонтенеблю. Він сказав, що прийшов сюди відшукати одного старого батькового приятеля, щоб дізнатися, чи не може він дістати йому якусь роботу по обслуговуванню мирних делегацій. Він опинився без копійки, і Маріанна, Третя Республіка, не хоче його утримувати, поки він не вступить у чужоземний легіон, а це останнє, що він хотів би зробити. Після того, як Дік протелефонував полковникові Еджкомбові, що містер Мургауз не може дістати для них квитків і що їм треба спробувати зробити це з допомогою своїх військових зв'язків, вони пішли і випили по чарці у барі Ріда.

— Здорово, — сказав Ріплі, озирюючись на мундири, обвішані орелами, та на жінок, обвішаних діамантами. — І як же на формі ви одержите їх, коли Париж вони бачили?

¹ Дорожнеча і знецінення франка.

Дік вилаявся.

— Сто чортів, хотів би я знати, що мені робити, коли я вийду з армії?

— Запитай мене про щонебудь легше... ах, мені здається, що я таки дістану собі десь роботу... в крайньому разі доведеться повернутися додому і закінчити Колумбію... Я хотів би, щоб настала революція. Мені не хочеться повертатися в Америку... Чорт, я не знаю, чого мені хочеться.

Від такої розмови Дік став почувати себе ніяково.

— *Méfiez vous*,—прочитував він,— *les oreilles ennemies vous écoutent*.

— І це ще далеко не все.

— Слухай, ти чув щонебудь про Стіва Уорнера?—тихо запитав Дік.— Я одержав лист з Бостону... Здається йому дали один рік за відмову взятися на облік... йому щастить. Багато дехто з таких безталанних одержав по двадцять років.

— Що ж, не треба було гратися з вогнем,— сказав Дік голосно.

Ріпді якусь мить пильно дивився на нього примруженими очима; потім вони забалакали про інше.

Увечері Дік повів місс Стоддарт до Румпельмеєра пити чай, а потім пішов з нею у «Крільон» до містера Мургауза. У коридорах «Крільону» було як у муравалиську, там метушилися мундири хакі, морські мундири, носильні, цивільні; цокання друкарських машинок виривалося з кожних відчинених дверей. На кожній площадці стояли групи цивільних експертів, розмовляючи ввічливо, зглядаючися з проходятьими, пишучи записки на блокнотах. Місс Стоддарт схопила Діка за руку своїми гострими білими пальцями.— «Слухайте, неваче дивамо... що це значить?» — «Тільки не мир»,— сказав Дік.

У вестибюлі апартаментів містера Мургауза вона познайомила його з місс Вільямс, його секретаркою, блондинкою з гострим стомленим лицем.

— Вона просто скарб,— прошепотіла місс Стоддарт, проходячи з ним у вітальню,— робить більше роботи, ніж будьто у всьому готелі.

У блакитному світлі, що проминалося крізь довгі вікна, стояло дуже багато людей. Офіціант прокладав собі шлях серед окремих груп, несучи піднос з стаканами, а чоловік, схожий на камердинера, ходив навшипиньки по кімнаті з пляшкою портвейна. У декого були в руках чашки з чаєм, у інших стакани, але ніхто не звертав на них ніякої уваги. З того як місс Стоддарт увійшла в кімнату і як містер Мургауз трохи виступив наперед, щоб зустріти її, Дік відразу зрозумів, що вона звикла бути тут душею товариства. Його познайомили з різними людьми, і він деякий час стояв серед них, не мовлячи ні слова і тільки слухаючи. Містер Мургауз забалакав був до нього і пригадав його прізвище, але ту ж мить його сповістили, що полковник Гауз викликає його до телефона, і Дікові не довелося більше розмовляти з ним. Коли він виходив, місс Вільямс, секретарка, сказала: — «Капітан Севедж, пробачте мене,— одну хвилину.» — «Який містер Роббіна, правда?»

Дік посміхнувся до неї й сказав:

— Вірніше, просто знайомий. Здається, він дуже цікавий хлопець.

— Близкий розум, — сказала місс Вільямс. — Але я боюся, що він перестав бути цікавим... як я подивлюся на все це, тепле оточення дуже деморалізує... чоловіка. Як можна впоратися з роботою в такому місці, де на сніданок виграчають три години, а решту дня сидять і п'ють у тих нікчемних кафе?

— Вам не подобається Париж, місс Вільямс?

— Мушу признатися, що ні.

— Роббінсові подобається, — лукаво сказав Дік.

— Аж занадто, — сказала місс Вільямс. — Я думала, що раз ви його приятель, ви можете допомогти нам виправити його. Ми дуже турбуємося про нього. Він не був тут два дні у найважливіший час, коли треба було нав'язати дуже важливі зв'язки. Дж. Уард зовсім не шкодує себе. Я боюся, що він не витримає напруження і звалиться... А тут ще не можна знайти надійної стенографістки або додаткової машиністки... Мені доводиться самій усе друкувати і, крім того, виконувати свою секретарську роботу.

— Ах, зараз ми всі дуже заклопотані, — сказав Дік. — До побачення, місс Вільямс.

Вона посміхнулася до нього, коли він виходив.

Наприкінці літнього він повернувся з довгої, невеселої подорожі до Відня і знайшов ще один лист від Анни-Елізабет:

Любий Дік!

Дякую за гарні листівки. Я досі сиджу за конторкою і почуваю себе такою самотньою. Спробуй приїхати до Риму, якщо зможеш. Має трапитися одна річ, яка сильно змінить наше життя. Мене це страшенно турбує, але я цілковито певна в тобі. Я знаю, що ти ширший, голубчику Дік. Ах, мені треба бачити тебе! Коли ти не приїдеш за день або два, я можу покинути все і приїхати в Париж.

Твоя Анна-Елізабет

Дік аж похолов увесь, прочитавши лист у півній Вебера, куди він зайшов випити пива за молодшим лейтенантом артилерії, на ім'я Стонтон Уїлс, що вчився в Сорбонні. Потім він прочитав лист від матері, що скаржилася на свою самотню старість, і лист від містера Купера, що пропонував йому роботу. Уїлс розповідав про діачину, що її він бачив у театрі Комартен і з якою хотів познайомитися, і запитував Діка, як спеціаліста, як йому улаштувати це. Дік намагався підтримати розмову, кажучи, що він дуже легко познайомиться з нею, пославши їй записку капельдинеркою; він намагався дивитися на людей під парасолями, що проходили по вулиці Рояль, на мокрі таксі і блискучі штабні автомобілі, але в думках його був переполох; у неї буде дитина; вона сподівається, що він одружиться з нею; будь проклятий, коли я зроблю це. Випивши пива, він і Уїлс пішли понад берегом Сени, дивлячись на старі книги та гравюри у кіосках букіністів, і закінчили чаєм у Елеонори Стоддард.

— Чому у вас такий сумний вигляд, Річард? — запитала Елеонора.

Вони підійшли до вікна зі своїми чашками. Уїлс сидів біля столу, розмовляючи з Евеліною Гетчінс та якимсь журналістом. Дік ковтував чаю.

— Розмова з вами — велика втіха для мене, Елеопоро, — сказав він.

— Гаразд.

— Знаєте, іноді мені здається, що я пидію... Мабуть мене стомила уніформа... мені хочеться побути для різноманітності ще й приватною особою.

— Вам не хочеться повертатися додому, правда?

— О, ні, мені все одно доведеться повернутися, щоб улаштувати якнебудь матір, — звичайно, якщо Генрі не повернеться... Полковник Еджкомб каже, що він може домогтися, щоб мене звільнили від служби тут, але тоді я муситиму відмовитися від свого права на безплатний проїзд додому. Богу відомо, як охоче я зроблю це.

— Чому б вам не залишитись тут?... Ми могли б попросити Дж. Уарда улаштувати вас денебудь... Як ви дивитесь на те, щоб зробитись одним з його блискучих молодих помічників?

— Це було б краще, ніж стояти на варті якоїсь політичної установи у Джемсі... Мені хочеться дістати роботу, яка дала б мені змогу понадрувати... Це смішно, адже я на цій службі весь час живу в поїзді, але це мені ще не набридло.

Вона потріпала його по руці.

— Це те, що мені подобається у вас, Річарде, ваш апетит до всього... Дж. Уард кілька разів говорив про ваш жадібний вигляд... він теж такий, він ніколи не втрачає апетиту, тимто він і стає силою у світі... Ви ж знаєте, що полковник Гауз весь час радиться з ним... Бачите, я втратила свій апетит.

Вони повернулися до чайного столика.

На другий день прибуло розпорядження послати людину в Рим. Дік скопився за доручення. Коли він почув у телефоні голос Ани-Елізабет, холодний жах знову пройняв його, але він намагався розмовляти якомога приємніше.

— Ах, ти такий милий, що приїхав, голубчику Дік, — казала вона.

Він зустрівся з нею біля кафе на розі Піацца Венеція. Його збила з пантелику нестримність, з якою вона підбігла до нього, обняла за ший і поцілувала.

— Нічого, — сказала вона, сміючися, — люди подумують, що ми — звичайна пара шалених американців... Ах, Дік, дай мені подивитися на тебе!... Ах, голубчику Дік, я була така самотня без тебе!

У Діка перехопило горло.

— Ми разом поведемо, хочеш? — насилу сказав він. — Я думаю, що нам можна буде взяти з собою і Еда Скайлера.

Вона загодя знайшла невеличкий готель у глухій вуличці. Дік цілком здався на неї; кінець-кінцем, вона була сьогодні зовсім гарненька, щокри розрум'янилися, а пахощі її волосся нагадували йому пахощі маленьких цикламен на пагорбі над Тіволі; але весь час, поки він ласкав її, пітнюючи і напружуючись у її обіймах, у голові його весь час крутиться фраза: що мені робити, що мені робити, що мені робити?

Вони так запізнались до Еда, що він перестав чекати їх. Він зовсім уже спакувався, щоб наступного дня виїхати з Риму в Париж, а потім додому.

— Це чудово, — сказав Дік. — Ми можемо поїхати одним поїздом.

— Це моя остання ніч у Римі, леді та джентельмени, — сказав Ед. — Ходім, улаштуємо розкішну вечерю, і хай чорт забере Червоний хрест.

Вони їли виборні страви з першокласними винами у ресторані перед колоною Траяна, але Дік ні в чому не відчував смаку. Його власний голос бляшано дзвенів у його ушах. Він бачив, що Ед силкувався піднести загальний настрій, замовляючи нові пляшки, жартуючи з офіціантом, розповідаючи смішні історії про свої нещасні пригоди з римськими дамами. Анна-Елізабет пила багато вина, казала, що дракони з ДБС оказались не такими страшними, як вона їх собі уявляла, що вони дали їй ключик, коли вона сказала їм, що її fiancé прибув до Риму тільки на один вечір. Вона весь час штовхала Діка під столом коліном, і примусила їх проспівати «Колишні дні». Після обіду вони поїхали візником прогулятися і зупинилися, щоб кинути по монеті у фонтан Треві. Вони закінчили вечір у Еда, сидячи на ящиках з речами, допиваючи несподівано знайдену Едом у себе пляшку шампанського і співаючи «Après de ma blonde».

Весь час Дік почував себе внутрішньо тверезим і холодним. Він зрадів, коли Ед п'яно об'явив, що хоче виставити відвідати кількох гарненьких римських дам, що з ними він був знайомий, і залишити свою квартиру в розпорядження і promessi sposi на всю ніч. Коли він пішов, Анна-Елізабет обняла Діка. — «Поділуй мене разочок, голубчику Дік, а потім ти проведеш мене до Методистського Товариства Тверезості та Публічної Моралі... Кінець-кінцем, тільки приватна мораль має значення. Ах, я люблю нашу приватну мораль». Дік поділював її, а потім пішов до вікна і виглядав на вулицю. Знову пішов дощ. Крихіткі стяги світла від вуличних ліхтарів падали на кам'яні сходи у кутку Іспанських Сходів, що виднівся споміж будинків. Вона підійшла й поклала йому голову на плече.

— Про що ти думаєш, голубчику Дік?

— Бачиш, Анно-Елізабет, я хотів побалакати про... чи справді тобі здається, що...?

— Вже більше, як два місяці... Нічого іншого не може бути, і мені ранками іноді буває трохи млясно. Я почувала себе сьогодні жакливо, але, їй-право, побачившись з тобою, я забула про все.

— Але ти повинна зрозуміти... це страшенно турбує мене... Може ти вживеш якихнебудь заходів?

— Я пробувала касторку і хінін... це все, що я знаю... ти ж знаєш, що я проста сільська дівчина.

— Ах, будь же серйознішою! Тобі треба щось зробити... Є багато лікарів, які можуть зарадити тобі... Я якнебудь роздобуду грошей... Прокляття, мені завтра треба виїздити!.. я хотів би позбутися цієї чортової уніформи.

— Але, їй-право, мені здається, що я б нічого не мала проти чоловіка та дитини... якби ти був чоловіком, а дитина була від тебе.

— Я не можу цього зробити... У мене немає змоги... у армії не дозволяється одружуватися.

— Це не так, Дік, — повільно сказала вона.

Вони довго стояли поряд, не дивлячись одне на одного, дивлячись в дощ над темними дахами, та неясні фосфоричні простяги вулиць. Вона вимовила тремтливим, невпевним голосом:

— Ти хочеш сказати, що більше не любиш мене?
— Звичайно ж, люблю, я не знаю, що таке любов... Мені здається, що я люблю всіх гарненьких дівчат... а особливо тебе, серденько... Дік слухав свій голос, неначе голос когось іншого.

— У нас з тобою були дуже гарні часи.

Вона цілувала йому шию над тугим коміром френча.

— Але, любя, невже ти не розумієш, що я не можу утримувати дитину, не маючи певного становища в світі, і в мене ще є мати, яку я мушу підтримувати? Генрі такий безвідповідальний, що на нього зовсім не можна покладатися. Але мені треба провести тебе додому; вже пізно.

Коли вони вийшли на вулицю, дощ знову припустив. По всіх ривках булькало і вода вилискувала в жолобах під вуличними ліхтарями. Раптом вона ударила його долонею, крикнула «мій верх» і побігла по вулиці. Йому довелося гнатися за нею, лаючись про себе. Він загубив її у скверіку, і вже збирався покинути її й піти додому, коли вона вискочила зза кам'яного фенікса на обводі фонтана. Він схопив її за руку:

— Не будь такою шаленою, — різко сказав він. — Хіба не бачиш, що я зовсім замучився.

Вона заплакала.

Коли вони дійшли до її дверей, вона раптом обернулася до нього й казала серйозно:

— Слухай, Дік, можливо, що ми позбавимося дитини... Я спробую їздити верхи. Всі кажуть, що це допомагає. Я напишу тобі... слово честі, я ні в якому разі не хочу псувати тобі кар'єру... і я знаю, що тобі треба мати час для поезії... У тебе — велике майбутнє, хлопче, я знаю це... якби ми одружилися, я теж працювала б.

— Анно-Елізабет, ти — чудова дівчина, і якби у нас не було дитини, ми якось улаштувалися б з тобою.

Він узяв її за плечі й поцілував у лоб. Раптом вона почала стрибати, наспівуючи, як дитина: «Ладки, ладусі, ми одружилися!»

— Ах, будь же серйозною, серце.

— Я серйозна... до смерті, — повільно сказала вона. — Гляди, не приходи до мене завтра... Мені треба перевірити наші склади. Я напишу в Париж.

Він якось чудно почував себе, одягаючи в готелі піжаму і лягаючи сам у ліжко, де сьогодні увечері він був з Анною-Елізабет. У ліжку були блошиці, в кімнаті смерділо, і він перебув дуже погано у ч.

В поїзді всю дорогу до Парижу Ед увесь час примушував його пити й розмовляв про революцію, кажучи, що йому відомо з певних джерел, що професійні спілки збираються захопити фабрики в Італії першого травня. Венгрія стала червоною, за нею Баварія, за Баварією черга Австрії, потім Італія, потім Прусія та Франція; американське військо, послане в Архангельськ проти росіян збунтувалося. — «Це світова революція, з-біса гарний час для життя, і ми будемо з-біса щасливі, якщо збережемо в цей час свою шкуру».

Дік пробурчав на відповідь, що не думає цього; союзники міцно тримають у руках віжки.

— Але, Дік, я думав, що ти — за революцію, це ж єдиний можливий вихід із цієї божевільної війни.

— Війна вже скінчилася, і всі ці революції є та сама війна, тільки навиворіт... Не можна закінчити війну, розстрілявши всіх своїх супротивників. Це ж є та сама війна.

Вони розратувалися і стали шалено сперечатися. Дік був радий, що вони самі в купе.

— А я думав, що ти рояліст, Ед.

— Був, але, побачивши Італійського короля, змінив свої переконання. Мені здається, я — за диктатора, владаря на білому коні.

Сердиті і 'п'яні, вони улаштувалися спати на диванах купе. Вранці вони вийшли, похитуючись, на свіже повітря на якійсь прикордонній станції; голови їм боліли; вони випили гарячого шоколаду, що парував, налитий для них у великі білі чашки французенкою з свіжим обличчям. Всюди був мороз. Вставало яскравочервоне сонце. Ед Скайлер забаланав про *la belle, la douce France*, і вони стали краще ладити один з одним. Ідучи передмістям Парижу, вони вже умовлялися піти увечері подивитися на Спінеллі у «*Plus ça change*».

Після роботи і всяких дріб'язків, що вимагали уваги і необхідності весь час зберігати військову виправку перед сержантами, приємно було їти понад лівим берегом Сени, де рожево і бліднозелено розпукувалися бростини на деревах, і букіністи закривали свої рундуки у лавандовому присмерку, що згусав, до набережної Ла-Турнель, де все виглядало так, як два століття тому; повільно сходили холодними кам'яними східками до Елеонори, бачити, як вона сидить біля чайного столика у вбранні кольору слонової кістки, з великими перлинами навколо шії, розливаючи чай і переповідаючи своїм лужавим, ніжним голосом останні сплітки про «Крільон» та про мирну конференцію. Дік якось чудно почував себе, коли вона сказала, прощаючись із ним, що вони не бачитимуться до два тижні, бо вона їде в Рим з дорученням до тамтешнього відділу Червоного Хреста.

— Яка досада, що ми не поїхали туди разом, — сказав Дік.

— Я теж хотіла б цього, — сказала вона. — *A rivederci*, Річард.

Березень був нещасливий місяць для Діка. У нього, здавалося, вже не лишилося нікого з друзів, а всі люди у Службі Зв'язку обридли йому до смерті. Коли він повертався з роботи у свій готель, у його кімнаті було так холодно, що йому доводилося йти читати в кафе. Йому не вистачало Елеонори і її захисного кутка після обіду. Він весь час одержував листи від Анни і Елізабет, які дуже турбували його; він не міг дізнатися з них, що саме трапилося; вона таємничо натякала на зустріч з однією його чарівною приятелькою у Червоному Хресті, яка мала таке велике значення для неї. До того ж, він був ще й без копійки, бо весь час позичав гроші Генрі, щоб той відкупився ними від Ольги.

Повернувшись на початку квітня після однієї з своїх безкінечних подорожей у Кобленц, він знайшов у своєму готелі лист-телеграму від Елеонори. Вона запрошувала його поїхати з нею та Дж. Уардом найближчої неділі на пікнік у Шантільї.

Вони вийшли з «Крільону» новим «фіатом» Дж. Уарда об олімпійській. Елеонора була в елегантному сірому костюмі; з ними поїхала

велична дама на ім'я міссіс Вільберфорс, дружина віце-президента, «Стандард Ойла», і довгообразий містер Расмуссен. Був гарний день, всі відчували в повітрі весну. У Шантільї вони пройшли через замок і погодували великого коропа у рову. Вони поснідали у лісі, сидячи на гумових подушках. Дж. Уард змішив усіх, розповідаючи, як він не любить пікніків, і запитуючи всіх, що це веселилося навіть у найінтелігентніших жінок, що вони завжди тягнуть людей на пікніки? Після сніданку вони поїхали у Санлі поглянути на будинки, зруйновані улавами під час бою на Марні. Ідучи через сад зруйнованого замку, Елеонора і Дік відстали від інших.

— Ви нічого не знаєте про те, коли мають підписати мир, Елеоноро?— запитав Дік.

— Зараз не схоже на те, щоб хтось взагалі хотів його підписувати... Італійці напевно не хочуть; ви читали, що сказав д'Аннунціо?

— Бо першого ж дня по підписанні миру я скдаю з себе ліvreю Дядька Сема... Ніколи і ніде мені не було так нудно, як в армії.

— Мені довелося зустрітись з однією вашою приятелькою в Римі,— сказала Елеонора, дивлячись вбік.

Дік увесь похолов.

— З ким це?— запитав він. Йому нелегко було говорити спокійним голосом.

— З тією дівчиною з Техасу... Вона славиенька. Вона казала, що ви заручені!

Голос Елеонори був байдужий; він зондував, як інструмент дантиста.

— Вона трохи перебільшила,— коротко, сухо засміявся він,— як сказав Марк Твен, коли його оповістили про його смерть.

Дік відчув, як він шалено червоніє.

— Сподіваюся, що це так... Бачите, Річард... Я досить стара, щоб бути вам — ну, найменше, незаміжньою тіткою. Вона славиенька... але вам не слід одружуватися зараз, звичайно, це мене не обходить... Недоречне одруження призвело до руйнації багатьох надійних молодих хлопців... Мені не слід би було казати вам це.

— Але мені подобається, що ви так цікавитеся мною, слово честі, це дуже багато значить для мене... Я добре знаю — одружився поспіхом і потім кашш на дозвіллі. Фактично, я взагалі не дуже зацікавлений у одруженні... але... я не знаю... Ах, все це дуже тяжко.

— Ніколи не робіть нічого важкого... не варто,— суворо сказала Елеонора.

Дік нічого не відповів. Вона прискорила ходу, щоб наздогнати інших. Ідучи поруч неї, він бачив її холодний точений профіль, що трохи підскакував від поштовхів, коли вона ступала високими каблуками на брук. Раптом вона зі сміхом обернулася до нього. — «Тепер я вже ніколи не шпетитиму вас, Річард, ніколи».

Находила злива. Медве вони підійшли до автомобіля, як почався дощ. По дорозі додому мішурні передмістя Парижу здавалися сірими й мерхлими під дощем. Коли вони прощалися у вестибюлі «Крільону» Дж. Уард дав зрозуміти Дікові, що для нього знайдеться місце у нього в конторі, коли він вийде з армії. Дік повернувся додому у підвищеному настрої і написав матері лист про це:

... Не то, щоб у Парижі було не дуже цікаво, або я не знався з людьми, що стоять зовсім близько до найважливіших установ, але уніформа і повсякчасне роздратування з приводу військових правил, видавання честі і таке інше, здається мені, заважають працювати моєю розумові. Мій розум ниїтиме, поки я знову не одягнуся в цивільне. Мені пообіцяли місце у конторі Дж. Уарда Мургауза у Парижі; зараз він — однодоларовий експерт, але по підписанні миру він сподівається знову розпочати діло. Він — радник у справах суспільних відносин і керує відділом інформації кількох великих корпорацій, як наприклад «Стандард Ойл». Це — така робота, що дозволить мені на довіллі провадити мою основну роботу. Всі кажуть мені, що це найзручніша нагода в житті...

Коли він знову побачив міс Вільямс, вона широко посміхнулася і підійшла близько до нього, простягнувши руку.

— Ах, я така рада, капітан Севедж. Дж. Уард казав, що ви будете працювати у нас... Я певна, що це буде приємна й корисна справа для обох сторін.

— Ну, я не думаю, що мені можна рахувати курчат, поки вони ще не вилупилися,— сказав Дік.

— О, вони вже вилупилися,— сказала міс Вільямс, ясно посміхаючись до нього.

В середині травня Дік повернувся з Колонії, побоюючись неприємностей після гулянки з двома авіаторами та кількома німецькими дівчатами. Інструкції з штабу армії суворо забороняли з'являтися на вулицях з німецькими дівчатами, і він нервувався, боячися, що його бачили в товаристві, негідному офіцера і джентльмена. Проте, він з задоволенням випив секту з персиками, вставши з поїзда на Північному вокзалі. На посаді полковник Еджкомб звернув увагу на його блідий і немічний вигляд і посміявся з нього, кажучи, що вони мабуть здорово гульнули на окупованій території. Потім він послав його додому відпочити.

Діставшись до готелю, він знайшов лист-телеграму від Анни-Елізабет:

«Я зупинилася в «Континенталі» і мушу негайно побачитися з тобою».

Він прийняв гарячу ванну ліг у постіль і проспав кілька годин. Коли він прокинувся, було вже темно. Тільки згодом він згадав про лист Анни-Елізабет. Він сидів на краю ліжка, похмуро заціпаючи краги, щоб піти до неї, коли у двері постукали. То був ліфтер; він сказав, що його внизу чекає дама. Ледве ліфтер сказав це, як Анна-Елізабет сама прибігла у передпокії. Вона була бліда і мала свіжий синець на одній щоді. Було щось неадекватне в тому, як вона прибігла, і це відразу подіяло Дікові на нерви.

— Я сказав їм, що я — твоя сестра, і побігла нагору,— сказала вона, задихано цілуючи його.

Дік дав ліфтерові кілька фравків і шепнув їй:

— Увійди. Що сталося?

Він залишив двері відкритими.

— У мене неприємності. ДБС відсилає мене додому.

— Чому?

— Мабуть, занадто часто не з'являлася на роботу... Я майже задоволена; вони набридали мені.

— Де це ти забилася?

— Мій кінь упав у Остії... Мені було так весело, я каталася на італійських кавалерійських конях... Вони беруть які хочеш бар'єри.

Дік пильно дивився їй в обличчя, намагаючись угадати, що сталося.

— Ну, сказав він, — все гаразд?.. Мені треба знати... Це мене просто замучило.

Вона впала вниз лицем на ліжко. Дік навшпиньки підійшов до дверей і тихо причинив їх. Вона хлипала, поклавши голову на руку. Він сів на край ліжка й спробував повернути до себе її голову. Раптом вона підвелася й заходила по кімнати.

— Нічого не допомагає... У мене буде дитина... Ох, мене так мучить думка про тата. Я боюсь, що це уб'є його, коли він дізнається... Ах, ти такий підлий, такий підлий!

— Але, Анно-Елізабет, схаменися... Хіба ми не можемо й далі лишатися друзями? Мені якраз запропонували дуже гарне місце по закінченні служби, але я не можу взяти дружину з дитиною в такий момент, ти повинна зрозуміти це... а коли ти хочеш одружитися, то є багато хлопців, готових зректися самих себе, щоб одружитися з тобою... Ти знаєш, як ти всім подобаєшся... Я не думаю, щоб шлюб взагалі мав якесь значення...

Вона сіла на стілець і відразу ж встала. Вона сміялася.

— Якби тут був тато або Бестер, то мабуть вони повели б тебе з рушницею до вінця... але це не дуже допомогло б... Її істеричний регіт діяв на його нерви; він аж трусився, силкуючись зберегти спокій і говорити розсудливо.

— Чому б не Дж. Г. Барроу? Він — видатна людина, і має гроші... він без ума від тебе, сам казав мені, коли я зустрівся з ним якось у «Крільоні»... Кінець-кінцем, треба ж бути розсудливою. Це така сама моя помилка, як і твоя... Якби ти вжила відповідних застережних заходів...

Вона зняла шляпку і пригладила перед дзеркалом своє волосся. Потім налила трохи води в умивальний таз, умилася, і знову пригладила своє волосся. Дік чекав, що вона піде; все, що вона робила, страшенно дратувало його. У неї в очах були сльози, коли вона підійшла до нього «— Поділуй мене, Дік... не турбуйся про мене... я якнебудь улаштую все».

— Я певний, що ти встигнеш іще зробити операцію, — сказав Дік. — Я дистану вранці адресу і напишу тобі кілька рядків у «Континенталь»... Анно-Елізабет... це чудово з твого боку, що ти така чудова в цих справах.

Вона похитала головою, прошепотіла «до побачення» й вискочила з кімнати.

— Що ж, хай так, — сам до себе голосно сказав Дік.

Йому було дуже шкода Анни-Елізабет. «Їй-право, я радий, що я не дівчина», — думав він. Голова йому як не розвалювалася. Він замкнув двері, роздягся й вимкнув світло... Коли він відчинив вікно, подих сирого дощового повітря війнув у кімнату, і йому стало краще.

Точнісінько, як казав Ед, тільки спробуєш розважитися, неодмінно зробиш когось нещасним. З-біса паршивий світ. Вулиці перед вокзалом Сеп-Лазар блищали, мов канали, там, де в них відсвічували вуличні ліхтарі. На тротуарах ще були люди, якийсь чоловік викрикував «НеПРИмиренний»¹, чулися гугняві ріжки таксомоторів. Він думав про Анну-Елізабет, що їхала сама у таксомоторі додому мокрим вулицями. Йому хотілося жити не одним життям, а багатьма, так щоб одне він міг прожити з Анною-Елізабет. Можна написати вірш про це і надіслати їй. І пахощі маленьких цикамен. У кафе напроти офіціанти перевертали стільці й ставили на столи. Йому хотілося жити не одним життям, а багатьма, так щоб він міг бути офіціантом у кафе і перевертати стільці. Залізні заслони грюкали, впавши. Настав час, коли жінки виходять на вулиці, походжають по тротуарах, зупиняються, бездумно стоять, знову походжають, а за ними оті вуличні хлопці з обличчями грибного кольору. Він став тремтіти. Він ліг у постіль, на простиралах був липкий глянс. Все одно, в Парижі не можна одному лягати на ліжко, не можна одній їхати додому в таксі, що подає гудки, серед таксомоторів, що розривають серце гудками. Бідна Анна-Елізабет. Бідний Дік. Він лежав, тремтячи між липких простиралел, повіки йому були підняті й приколоті англійськими шпильками.

Поступово йому сталося тепліше. Завтра. Сімтридцять: поголитись, заціпнути краги... кава з булочкою, бріюш, масло. Він був голодний, зовсім не вечеряв... *deux oeufs sur le plat. Bonjour m'sieurs mesdames.* Побрязкуючи острогами, на посаду, сержант Емс, вільно. День, такий довгий у хакі; чай смерком у Елеонори, примусити її побалакати з Мургаузом, щоб закріпити за собою місце по підписанні миру; розповісти їй про покійного генерала Елсворта, вони разом посміються над цим. Безкінечні дні в хакі, аж до того часу, коли буде підписаний мир. Коричневий, сірий, хакі. Бідному Дікові доведеться працювати після підписання миру. Бідний Том застудився. Бідний голубчик Дік... Річард... Він підтяг ноги так, щоб мати змогу розтерти їх. Ноги бідного Річарда. Після підписання миру.

Коли ноги його зігрілися, він заснув.

КІНОХРОНІКА XXXVI

американський главнокомандувач, віддавши належне мертвим і пораненим, закликав солдатів полякувати богу за переможне закінчення війни і об'явив, що у всіх тепер з'явився новий обов'язок перед богом та батьківщиною. Коли нумери виставили, виявилось, що не вистачає нумера «Зімзімі» М. А. Омонта. У жеребдя був напад кашлю вранці, і через те його одвели назад у останній момент

РУХ ЗА ПРИТЯГНЕННЯ ЕКСКАЙЗЕРА ДО СУДУ

¹ Паризьк газета.

*Бери винтовку Джонні
винтовку бери
винтовку бери
Вони не атечуть від поюні*

ми стоїмо на порозі великих змін у соціальній структурі нашої великої країни,— залив містер Шваб;— аристократ майбутнього визначатиметься не народженням і не багатством, а працею на користь батьківщини

*не атекли
не атекли*

одночасно перед палацом канцлера з'явилися численні колонії солдатів та матросів. Ситуація в Німеччині все більше скидається на безоглядне змагання між американською провізією і більшовизмом. Вважають, що Ллойд Джорж підтримує на мирній конференції обидві сторони

*О ця французька пані
До колін у татуюванні
У предивному малюванні*

прибуття президента і великобританського та бельгійського монархів буде визначене народними демонстраціями і серією свят. Безглуздість ситуації полягає в тому, що свобода слова та друку, за яку голосували демократи, стає тепер головною загрозою новому урядові

*На щоді повітряний флот
Що збирається в небо летіти
А на ший і плечях наш британський стіл
Чи ще більшого можна хотіти?*

Сьогодні Військовий Департамент наважився випустити дуже стримане повідомлення про спроби заколоту серед деяких американських частин у Архангельському секторі і їхнє відмовлення йти на фронт, не зважаючи на наказ не зважаючи на заходи поліції, панував відносний спокій, але, коли процесія рушила численними авеню — Малаховським, Апрі Мартені Віктор Гюго і Трокадеро — та аристократичним кварталом, де жив колись Жорес, у всіх було таке почуття, ніби вони йдуть мінірованими шляхами, де найменший поштовх може викликати вибух

ПОСЛАНО ПІДМОГУ — ПРИЧИНИ НЕСПОКОЮ БУДУТЬ УСУНУТИ

*Прикрашав спину та зал
Королівської вартії ряс
А круї степи її дивися
Крейсери в караван простяглися*

Баварські робітники подолали свої партійні розходження і об'єдналися у могутній союз для боротьби проти всього гніту та експлоатації; вони перебрали всю державну владу до Рад Робітничих, Селянських та Солдатських депутатів

*З боку троти нижче крудей
Там красуються місто Сідней
Але те про що я снів я на крудях в одній
Моя хата у Теннесі*

РОБІТНИКИ РОЗСЕЛЯЮТЬСЯ В ПАЛАЦАХ УКРАЇНЦІ ОБСТРІЛЯЛИ СОЮЗНУ МІСІЮ

складається на те, що Ландрю визнають винним у смерті всіх жінок, зниклих у Франції не тільки за останні десять років, але й за кілька попередніх десятиліть

ФОТО-ОКО (40)

Я пройшов через усе місто загальний страйк автобусів немає таксі немає вхід у метро зачинений. На Ієнському майдані я бачив червоні прапори Анатолі Франса з білою бородою плакати MUTILÉS DE LA GUERRE і агентів Сюрте з обличчями птиць горішанок Mort aux vaches

На майдані Згоди Республіканська Гвардія у шоломах схожих на прикраси різдвяної ланки їздила серед натовпу б'ючи парижан шаблями плазом уривки «Інтернаціонала» похмурі солдати у шоломах тивняються з винтовками багнетами вниз по Великих Бульварах

Vivent les poilus

на майдані республіки геть війну MORT AUX VACHES à bas la Poix des Assassins вони зірвали ґрати з дерев і кидають каміння і шматки заліза на виряджену республіканську гвардію сичать свистять пиряють парасолями в коней уривки «Інтернаціонала»

на Східньому вокзалі співають «Інтернаціонал» повністю національна жандармерія поволі пробивається по Маженті де каміння свистки шматки заліза «Інтернаціонал» Mort aux vaches. Барикади треба збудувати барикади хлоп'ята намагаються зірвати віконниці збройової крамниці револьверні постріли поранено стару жінку у вікні (чия це кров на брукові?) ми всі біжимо бойовою вуличкою ховаючись у подвір'я консьєржі намагаються замкнути парадні двері кавалерія мчить по дванадцять в ряд обличчя птиць - горішанок злякані й злі під великими вусами під шоломами з різдвяної ланки

на розі я натикаюся на приятеля що теж біжить стережися вони стріляють бойовими патронами і почався ливний дощ отже ми поринаємо в двері маленького кафе на одну мить перед тим як їх з тріском засувають всередині темно й тихо кілька підстаркуватих робітників з бурчанням п'ють біля прилавка ah les salops газети не вийшли кажуть що революція перемогла в Марселі та Лілі Ça va taper dur ми п'ємо американський грог ноги у нас промокли коло сусіднього столика двоє старих чоловіків грають у шахи за пляшкою білого вина

пізніше ми визираємо спід спущеного щита на дверях у ливний дощ на порожній вулиці тільки розтрощений парасоль та стара картата кепка поряд у чистій кам'яній канаві та порваний плакат Z'union des travailleurs fera

КІНОХРОНІКА XXXVII

*C'est la lutte finale
Groupons-nous et demain
L'internationale
Sera le genre humain*

ПОСТРИМИ У СЕЙМИ

РОБІТНИКІВ АСОЦІАЦІЇ ХРИСТИАНСЬКОЇ МОЛОДІ ЗААРЕШТОВАНО ЗА КРАДІЖ ЦІННИХ ПАПЕРІВ

заявив, що тільки мудрість народу може керувати країною у такому заповзятті **СКАЗАВ, ЩО СПОЛУЧЕНІ ШТАТИ МУСЯТЬ МАТИ НАЙБІЛЬШИЙ У СВІТІ ФЛОТ** коли я був в Італії, невеличка група поранених солдатів домоглася у мене аудієнції. Я не міг догадатися, про що вони хотіли говорити зі мною; але вони з величною, зворушливою простотою піднесли мені петицію про швидше заснування Ліги Націй. Вешкетування солдатів у Німецькій опері

ЗАКОЛОТ КАНАДЦІВ У БРИТАНСЬКОМУ ТАБОРІ

*Повстаньте гани і молоді
Робітники усіх країн
Як у вулкановій безодні*

ПРИБУТКИ УОЛМСТРИТ РОСТУТЬ РЯД НОВИХ РЕКОРДІВ

NE SOYONS PAS LES DUPES DU TRAVESTI BOLCHEVISTE

у Вашингтоні панує думка, що американська громадськість навряд чи схвалить надсилку війська до Малої Азії і охоче дасть свою санкцію на використання армії для встановлення ладу на півдні під Ріо-Гранде. Страйкарі загрожують цілковитим припиненням руху в Нью-Йорку. Відновлено лад у Лагорі-Мідль застрайкував

ЗАГРОЗА БУНТУ В АМЕРИКАНСЬКИХ ЧАСТИНАХ

КАЛІФОРНІЙСЬКИЙ СУД ПРИСЯЖНИХ НЕ ЗАГАЯВСЯ З ВИНЕСВННЯМ
ВІРКОУ У СПРАВІ РОБІТНИКІВ САКРАМЕНТА

французька цензура заборонила «Геральдові» публікувати подробиці виступу китайської делегації, але факт серйозного занепокоєння годі заперечувати. Від людей, що втратили змогу заробляти собі на життя, що чують, як їхні діти просять їсти, що стоять перед затаженою кризою усіх галузей промисловості і можливим припиненням залицяного руху, в наслідок чого виникне повна дезорганізація національного життя, важко сподіватися спокійного і врівноваженого ставлення до подій

БРИТАНЦІ МАЮТЬ ТВЕРДИЙ НАМІР ДОДЕРЖАТИ ОБІЦЯНКУ ПОВІСИТИ КАЙЗЕРА

за останніми відомостями, корейці не сумніваються, що президент Вільсон прилетить до них аеропланом і вислухає їх. Вважають, що білий прапор, піднятий на Сеульській горі, має означати місце посадки.

ДОЧКА

Вона і от стілець не була хвора, і мала великий успіх на пароплаві, де було дуже весело, хоч море хвилювалося і стояв лютий холод. На пароплаві був якийсь містер Барроу, посланий від президента з особливим дорученням, що дуже уважно ставився до неї.

Він був дуже цікавий і вельми обізнаний чоловік.

Колись він був соціалістом і мав тісні зв'язки з робітничим рухом. Він так зацікавився, коли вона розповіла йому про свої пригоди під час текстильного страйку в Джерсі. Вечорами вони весь час ходили по палубі підруку, і майже падали, коли судно нахилилося особливо круто. У них була маленька неприємність, коли він признався їй про своє кохання, але вона сяк-так переконала його, що їй зараз потрібний тільки хороший друг, що в неї було дуже нещасливе кохання, і вона тепер не може й думати про такі речі. Він був такий добрий і чулий, і казав, що прекрасно розуміє її, бо його відносини з жінками теж ніколи не задовольняли його. Він казав, що люди повинні бути вільні у коханні та шлюбі і не зв'язані умовностями та заборонами. Він сказав, що вірить тільки в міцну дружбу. Вона сказала, що теж вірить у дружбу; але коли він першого ж вечора поприбутті до Парижу запросив її до своєї кімнати в готелі, вона страшенно вишпетила його. Але він був такий славний з нею по дорозі до Риму, що вона почала думати, що може й погодилась би, як би він попросив її одружитися з ним.

В поїзді був один американський офіцер, капітан Севедж, дуже симпатичний хлопець, що так цікаво вмів розмовляти; він їхав до Риму з важливими пакетами. З тієї хвилини, коли вона зустріла Діка, Європа стала здаватися їй чудовою. Він розмовляв по-французьки і по-італійськи, розповідав, як прекрасно виглядають старі зруйновані міста, і так кумедно кривив рот, переказуючи всякі смішні історії, що траплялися на війні. Він трохи скидався на Уебба, але був куди люб'язніший, упевненіший у собі і симпатичніший. З тієї хвилини,

коли вона побачила його, вона зовсім забула про Джо, а щодо Дж. Г. Барроу, то вона не могла й думати про нього. Коли капітан Севедж дивився на неї, вона вся танула всередині; а прибувши до Риму, вона призналася сама собі, що вона без ума від нього. Коли вони пішли прогулятися під час екскурсії всім товариством до руїн вилли імператора Адріана та до містечка біля водоспаду, вона була рада, що він випив перед тим. Весь час їй хотілося кинути в його обійми; щось було у дощовому краєвиді, у смаглих людях з похотливими очима, у старих назвах міст, у часнику та олії, якими були приправлені всі страви, у веселих голосах, у диких ясноблакитних квітках, званих, як він казав, цикаменами, що робило її безоглядно безпечною. Вона майже зомліла, коли він почав домагатися її кохання. Так, їй теж хотілося, щоб він домігся її, але ні, ні, тільки не зараз; але наступного дня вона вип'є, не зважаючи на писаве зобов'язання, дане ДБС, і пуститься берега. Виявилось, що це не так брудно, як вона сподівалася, але ж і не так чудово. Вона страшенно боялася, їй було холодно і млясо, як тоді, коли вона казала йому, що ніколи ще не робила цього. Але на другий день він був такий ніжний і дужий, що вона раптом відчула себе дуже щасливою. Коли він змушений був повернутися до Парижу, і їй нічого не залишалося, крім канцелярської роботи та розмов із цілою купою похмурих старих дівчат, вона стала почувати себе зовсім нещасною.

Коли вона довідалася, що у неї буде дитина, вона перелякалася, але справді була не дуже стурбована цим; звичайно ж, він одружитися з нею. Тато та Бестер спершу розсердяться, але потім запевне вподобатимуть його. Він писав вірші і збирався стати письменником по звільненні з армії, і вона була певна, що він здобуде собі славу. Він писав їй не дуже часто, і коли вона змусила його поїхати в Рим, він поставився до цього не так ласкаво, як вона сподівалася; звичайно ж, це був удар для нього. Вони вирішили, що їм, мабуть, краще не мати дитини зараз, і не одружуватися, доки він вийде з армії, хоч тоді, здається, у нього не було ніяких вагань щодо одруження. Вона спробувала кілька способів і стала часто їздити верхи з лейтенантом Грассі, що здобув освіту в Ітоні і досконало розмовляв по-англійськи; він здавався їй таким чарівним; він казав, що вона — найкраща наїзниця, яку він будьколи бачив. Саме через її часті поїздки верхи з лейтенантом Грассі і пізні повороти додому, старі кішки у ДБС розсердилися й відіслали її в Америку.

Ідучи поїздом до Парижу, Дочка вже справді болілася. Вертова їзда не дала ніяких наслідків, і вона була вся розбита після падіння, коли один кавалерійський кінь лейтенанта Грассі впав під нею й зламав ногу, стрибаючи через кам'яну огорожу. Коня довелося застрелити, і це страшенно розлютило лейтенанта; оці чужоземці кінцедь-кінцем завжди виявляють якусь підлу рису своєї вдачі. Їм мучило те, що люди помічають її становище, бо було вже майже три місяці. Вона та Дік мають негайно одружитися, їм більше нічого не лишається. Можливо, буде навіть краще сказати людям, що їх уже повинчав у Римі тоштивий старенький попик.

В ту ж мить, коли вона побачила Дікове обличчя, біжучи до нього коридором у готелі, їй стало ясно, що всьому кінець; він ні на кри-

хітку не любить її. Вона повернулася у свій готель, майже не бачачи тих місць, де вона проходила мокрими, слизькими паризькими вулицями. Вона здивувалася, коли опинилася дома, бо була певна, що заблудиться. Вона майже хотіла заблудитися. Вона піднялася в свою кімнату й сіла на стілець, не знімаючи з себе шляпки та пальта, що були мокрі, як хлющ. Їй треба подумати. Це кінець всьому.

Вранці вона зайшла до управи; їй видали ордер на проїзд додому, сказали, яким пароплавом їхати, і дали розпорядження виїхати на протязі чотирьох днів. Після цього вона знову повернулася в готель, сіла на стілець і спробувала думати. Їй не можна повертатися такою у Делмас. Надійшла записка від Діка з адресою лікаря.

«Прости мене», — писав він. — «Ти чудова дівчина, і я певний, що все якось улаштується».

Вона розірвала тоненький блакитний папір на дрібні шматочки і викинула їх за вікно. Потім вона лягла на ліжко і плакала, аж поки очі її стали горіти. Її почало нудити і вона мусила вийти в передпокій до вбиральні. Лігши знову, вона заснула на деякий час — і прокинулася, почувавши голод.

День прояснився; соняшне проміння текло в кімнату. Вона спустилася до конторки й подзвонила на посаду до Дж. Г. Барроу. Він ніби зрадив, і сказав, що, коли вона почекає на нього півгодини, він приїде до неї й піде з нею свідати в Буа, вони забудуть усе, крім того, що зараз — весна, і що в душі вони — прекрасні язичники. Дочка кисло скривилася, але досить приязно відповіла в телефон, що чекає його.

Він прийшов у чепурному сірому фланелевому костюмі і сірій м'якій шляпі. Вона почувала себе дуже сірою поряд з ним у своїй темносірій формі, що її вона так ненавиділа.

— Ну, моя любенька дівчинко... ви врятували мені життя, — сказав він. — Ве-ве-весна навіває на мене думки про самогубство, якщо я не закоханий в когонебудь... я відчуваю себе... — е... — е... — е... старим і незакоханим. Ми мусимо змінити все це.

— Я теж себе так почувала.

— Що сталося?

— Може я вам розповів, а може й ні.

Сьогодні їй майже подобається його довгий ніс і довга челюсть.

— Все одно, я занадто голодна, щоб розмовляти.

— Я сам підтримуватиму розмову, — сказав він, сміючись. — Все одно я за-завжди ро-ро-роблю це... І я угощу вас на-найкращим обідом, який ви будь-коли їли.

Він несамовито торохтів усю дорогу в таксі про мирну конференцію та про бій, відбутий президентом, щоб зберегти свої принципи педоторканими. — «Огочений всякими чорними інтригами, всіма отруйними примарами таємних угод, маючи проти себе двох найрозумніших і найбезпринципніших дільців старої дипломатії... Він не переставав боротися... ми всі весь час боремося... Це — найбільший хрестовий похід в історії; якщо ми виграємо, у світі буде краще жити, якщо програємо, більшовизм та відчай опанують його... Можете уявити собі, Азно-Елізабет, як чарівно це було, коли ваш милий голосок раптом залоскотав мені у вусі біля телефона і від-

кликав мене — нехай на короткий час — від усього того клопоту та відповідальності... щоб пак, є навіть чутка про спробу отруїти президента у готелі «Мюрат»; тільки президент з кількома одягдущими, прихильниками і відданими наслідувачами стоїть за благопристойність, чесність та добрий розум, ніколи й на секунду не забувайте цього)... Він все говорив та й говорив, так ніби репетував промову. Дочка чула його неясно, неначе крізь неправильне телефонне сполучення. Так само вона відчувала й день, маленькі пагоди цвіту на каштанах, юрби людей, кричущо одягнену дівчурку, прапори на блакитному небі, вулиці красивих будинків за деревами, з різьбою по каменю, з залізними балконами й виглясованими вікнами, що сяли проти травневого сонця; Париж був увесь маленький, блискучий, і далекий, як картинка, що її показує бінокль, коли подивитися в нього з протилежного кінця. Нічого не змінилося й тоді, коли привесли сніданок у великому, мигтючому ресторані на свіжому повітрі: вона не почувала смаку в стравах.

Він примусив її випити дуже багато вина, і згодом вона почула, що розмовляє з ним. Вона ніколи ще так не розмовляла з жодним чоловіком. Він здавався таким чудим і добрим. Вона несподівано заговорила з ним про Тата, про те, як тяжко було їм відмовитися від Джо Уолшберна, і як, ідучи на пароплав, життя здавалося їй раптом таким новим... «Щось чудне трапилося зі мною, просто якесь чудо... Я завжди дуже легко сходилася з людьми, а тепер, здається, вже не можу. У ДБС у Римі я не могла зійтися з жодною з отих старих кішок, і я заприятелювала з одним хлопцем-італійцем, він брав мене кататися верхи, і я не могла поладити з ним, і ви знаєте капітана Севеджа, — пам'ятаєте, коли ми їхали в Італію, він пустив нас до себе в купе, — я пішла у Тіволі з ним» — у вушак її загугло, коли вона забалакала про Діка. Вона хотіла розповісти містеру Барроу все. «— Ми так добре були зійшлися з ним, що заручилися, а тепер я посварилася з ним».

Вона побачила довге гулясте обличчя містера Барроу, що нахилилося до неї через стіл. Коли він сміявся, між його передніми зубами з'являлася дуже широка щілина.

— Чи не здається вам, Ані, дівчинко, що ви могли б трохи поладити зі мною?

Він простяг до неї через стіл свою худу руку з набряклыми жилами. Вона засміялась і схилила набік голову.

— Зараз ми, здається, дуже добре ладимо з вами.

— Я був би дуже щасливий, якби ви змогли... Я завжди буваю дуже щасливий з вами, від одного погляду на вас... Багато років я не був такий щасливий, як зараз. Крім, хіба, того мо-мо-моменту, коли була підписана угода про Лігу Націй.

Вона знову засміялася.

— Ну, я зовсім не маю на увазі нічого схожого на мирний договір, річ у тім, що у мене жахливі неприємності.

Вона пильно спостерігала його обличчя. Верхня губа його виглядалася, він уже не сміявся.

— Що сталося?.. Я-я-якщо мені якнебудь мо-мо-можна... о-е... допомогти вам... я був би найщасливішою людиною на світі...

— Ах ні, ні, не це... але я зовсім не хочу втратити посаду й повернутися додому з соромом... та ще з яким!... Я сама винна, що бігала всюди, як оглашенна.

От-от розкисла б і заплакала, якби раптом їй знову не стало млясно; їй довелося поспішати до жіночої кімнати. Ледве вона дісталася туди, як її звудило. Там була безформна жінка з шкіряним обличчям, дуже добра їй чула; Дочку аж налякало те, як вона відразу, здавалося, зрозуміла, в чому річ. Вона мало знала по-французьки, але втімила, що жінка запитує її, чи це перша дитина у мам, скільки місяців, і вітає її. Раптом вона вирішила вбити себе. Коли вона повернулася, Барроу вже оплатив рахунок і похажав по всипаній піском доріжці перед столами.

— Бідне дівчатко,— сказав він.— Що могло статися? Ви враз смертельно зблідли.

— Це нічого... Я, мабуть, піду додому й ляжу... Не думаю, щоб усі оті макарони та часник пішли мені на користь в Італії... Може це від вина.

— Але я, мабуть, міг би допомогти вам знайти роботу в Парижі. Ви, часом, не вмієте писати на машинці або стенографувати?

— Можу спробувати,— сказала Дочка з гіркістю. Вона ненавиділа містера Барроу. Всю дорогу додому в таксі вона не могла придумати, що сказати йому. Містер Барроу все говорив та й говорив. Повернувшись у готель, вона лягла на ліжко й почала думати про Діка.

Вона вирішила їхати додому. Вона не виходила з кімнати, і хоч містер Барроу весь час дзвонив до неї, запрошуючи її піти з ним кудисьбудь і натакаючи на можливі посади, вона не хотіла бачити його. Вона сказала, що в неї розлиття жовчі, і що вона не встатиме з ліжка. Увечері перед її відльотом він запросив її пообідати з ним та кількома його приятелями і, несподівано для самої себе, вона дала свою згоду. Він заїдав до неї о шостій і повів її пити коктейль у бар Ріца. Вона виходила з дому вдень, щоб купити собі вечірнє вбрання у Галлері Лафает, і почувала себе чудово,— як казала вона сама собі, п'ючи у барі коктейль—так що, як би увійшов Дік, вона й оком не зморгнула б. Містер Барроу саме говорив про становище у Фіумі, про тертя, що було між президентом та Конгрессом, і про те, як він боїться, щоб уся велика робота Ліги Націй не пропала марно, коли увійшов Дік, дуже гарний у своїй уніформі, з блідою жінкою у сирому, на вигляд старшою за нього, і високим, повним, білим чоловіком, що на нього містер Барроу вказав як на Дж. Уарда Мургауза. Дік мабуть бачив її, але не дивився на неї. Їй було до всього байдуже. Вони випили коктейль і пішли. Ідучи на Монмартр, вона дозволила містеру Барроу міцно поцілувати себе у губи, що дуже підняло його настрій. Їй було все одно; вона вирішила вбити себе.

Біля столу в Ермітажі, завчасно занятого містером Барроу, чекав кореспондент якоїсь газети, на ім'я Бернем, і якась місс Гетчінс, співробітниця Червоного Хреста. Вони були страшенно схвилювані долею одного чоловіка, ім'я Стівенс, заарештованого Окупаційною Армією і обвинуваченого, як вони думали, в більшовицькій пропаганді; його судив військовий суд, і вони боялися, що його розстріляють.

Місс Гетчінс була дуже збентежена й сказала, що містеру Барроу слід піти до президента, як тільки містер Вільсон повернеться в Париж. Тим часом вони повинні домогтися, щоб виконання присуду затримали. Вона казала, що Дон Стівенс — журналіст і взагалі не має ніякого відношення до пропаганди, хоч він і радикал, і що це, у всякому разі, жакливо — розстріляти людину тільки за те, що вона хоче кращого життя. Містеру Барроу було дуже ніяково, він заїкався, м'явся й казав, що Стівенс — дуже нерозумний юнак, що він говорив зазавто багато про те, чого не розумів, але він, Барроу, не від того, щоб докласти всіх зусиль і спробувати визволити його, хоч Стівенс, кінцево — кінцем, поводився не так, як належить. Це дуже розгнівало місс Гетчінс. — «Але ж вони хочуть розстріляти його!.. уявіть собі, як би це трапилось з вами...» — казала вона. — Невже ви не розумієте, що ми повинні врятувати йому життя?».

Дочка не знала, що сказати, бо не розуміла, про що вони розмовляли; вона сиділа з ними в ресторані, дивлячися на офіціантів, лампи, людей за столами. Напроти сиділа дуже весела компанія молодих французьких офіцерів. Один з них, високий юнак з орлиним носом, дивився на неї. Їхні погляди зустрілися, і вона весомо посміхнулася. Тим хлопцям, як видно, було дуже весело. Компанія американців, вироджених неваче ляльки, пройшла між нею та французами. То був Дік, бліда жінка, Дж. Уард Мургауз і огрядва літня жінка, вся в пишних рожевих брижжах та смарагдах. Вони сіли до сусіднього столу, де весь вечір стояв щит з написом «Reservée». Всі перезнайомилися, а вона та Дік дуже офіційно потисли руки, так віби вони були звичайнісінькі знайомі. Місс Стодлард, з якою вона так заприятелювала в Римі, кинула на неї допитливий, холодний погляд, що призвів її до розпачу.

Місс Гетчінс відразу ж перейшла до них і заговорила про Дон Стівенса, домагаючись, щоб містер Мургауз негайно подзвонив до полковника Гауза і попросив його вжити якихнебудь заходів. Містер Мургауз появився дуже спокійно й тихо, запевняючи її, що їй нема чого турбуватися, його, мабуть, тримають для розслідування справи, і, у всякому разі, він не думає, щоб військовий суд Окупаційної Армії вжив крайніх заходів проти цивільної особи, та що й американського громадянина. Місс Гетчінс сказала, що їй потрібна тільки затримка, бо його батько — приятель Лафоллета і має, завдяки йому, великий вплив у Вашингтоні. Містер Мургауз посміхнувся, почувши це. — «Якщо його життя залежить від впливу сенатора Лафоллета, я гадаю, що у вас є підстави тривожитися, але мені здається, що я можу запевнити вас, що його доля не залежить від нього». У місс Гетчінс був дуже сердитий вигляд, коли вона почула це; вона опустила на стілечі і почала похмуро їсти свою вечерю. У всякому разі, вечір був зіпсутий. Дочка не могла додуматися, чому всі поводяться так уперто і силувано; можливо це їй здавалося тільки, бо вона думала про свої відносини з Діком. Іноді вона погляділа на нього збоку. Він був такий несхожий на того Діка, яким вона його знала; він сидів такий надутий та бундючний і зрідка перемовлявся тинким, урочистим голосом з товстою жінкою в рожевому. Від цього їй хотілося жбурнути на нього тарілку.

Стало веселіше, коли оркестр заграв музику до танців. З містера Барроу був не дуже гарний танцівник, і їй не подобалася його манера стискати їй руку і гладити її по шиї. Закінчивши тацювати, вони пішли у бар випити шишучого джину. У барі стеля була завішена триколіровим драпуванням; там були чотири французьких офіцери, публіка співала «La Madelon de la victoire», п'яні дівчатка сміялися й голосно, верескливо розмовляли по-французьки. Містер Барроу весь час шепотів їй над вухо: — «Люба моя, ви повинні дозволити мені провести вас сьогодні додому... Ви не повинні їхати... Я певний, що зможу влаштувати вас у Червоному Хресті, або десь інде... У мене було таке щасливе життя, мені здається, що я вбив би себе, якби мені довелося відмовитися від вас... Чи не змогли б ви мене трішечки покохати?.. Я присвятив своє життя ідеалам і тепер я старіюся, і в житті в мене так і не було жодної справді щасливої хвилини. Ви — єдина дівчина, з усіх, кого я будь-коли знав, справжня прекрасна лизичниця з душі... ви ціните мистецтво життя». Після цього він вогко поцілував її у вухо.

— Але, Джордж, зараз я нікого не можу кохати... Я всіх ненавиджу.

— Дозвольте мені навчити вас... тільки дайте мені нагоду.

— Якби ви знали про мене все, ви б не домагалися мене, — холодно сказала вона. — Вона знову спостерегла чудний, зляканий вираз на його обличчі, і побачила, як витягалася його губа над широко розставленими зубами.

Вони повернулися до столу. Вона сиділа, соваючись на своєму стільці, тим часом як усі обережно, з довгими павзами розмовляли про мирний договір, про те, коли його мають підписати та чи підпишуть його німці. Кінець-кінцем, вона не витримала й пішла до жіночої кімнати пошукати собі ніс. Повертаючись до столу, вона зазирнула в бар, подивитися, що робиться там. Горбоносий французький офіцер помітив її, скочив на ноги, стукнув каблуками, відсалютував, уклонився й промовив ламаною англійською мовою:

— Чарівна леді, чи не зупинитесь ви на мить і не вип'єте бокал вина з вашим покірним слугою?

Дочка підійшла до їхнього столу й сіла.

— У вас, хлопці, такий вигляд, ніби вам дуже весело, — сказала вона. — А я сиджу з найгіршим у світі комплектом лялок... від них мене напала нудьга.

— *Permettez, mademoiselle,* — сказав він, і представив її своїм товаришам.

Він був авіатор. Всі вони були офіцери авіації. Його ім'я було Пер. Коли вона сказала їм, що її брат був авіатором і загинув, вони поставилися до неї дуже ласкаво. Вона нічого більше не сказала, — нехай вони думають, що Бед загинув на фронті.

— *Мадемуазель,* — урочисто сказав Пер — дозвольте мені, з усією можливою пошаною до вас, бути вашим братом.

— Згода, — сказала вона.

Всі врочисто потисли руки; вони пили маленькими стаканами коньяк, але тепер вони замовили шампанського. Вона танцювала по черзі з усіма. Вона почувала себе дуже щасливою і забула про все

Вони були молоді, симпатичні хлопці, весь час сміялися й поводитися з нею дуже ласкаво. Вони побралися за руки й почали танцювати посеред бару; всі навколо плескали в долоні, коли раптом вона побачила в дверях червоне, обурене обличчя містера Барроу. Коли двері знову потрапили їй на очі, вона гукнула через плече: «— Швидше повертайтеся, вчителю!». Обличчя зникло. У неї крутилася голова, але П'єр підхопив її й притис до себе; від нього пахло духами, але їй було приємно, що він тримає її так міцно.

Він запропонував піти в інше місце.

— Мадемуазель Сестра, — прошепотів він, — дозвольте показати вам таємниці Парижу... згодом ми можемо повернутися до ваших ляльок. Вони, мабуть, оп'яніють... ляльки завжди п'яніють.

Вона засміялася. У нього були сірі очі й світле волосся, він сказав, що він — норман. Вона сказала, що він — найсимпатичніший француз, якого вона будьколи зустрічала. Їй було нелегко добути своє пальто з роздягальні, бо в неї не було номера, але вона увійшла за переродку й забрала його, поки П'єр розмовляв з дівчиною по-французьки. Вони сіли у довгий, низький сірий автомобіль; Дочка ніколи не їздила так швидко. Проте, з П'єра був гарний шофер він грався, пускаючи машину на повну швидкість на жандармів, і потім, у слушний момент, круто звертав збік. Вона запитала його, а що коли він наскочить на когонебудь з них? Він знизав плечима й відповів: «— Це нічого не значить... вони, як пак ви їх називаєте... прокляті болгузи». Вони подалися у «Максім», де було занадто тихо, а потім поїхали через увесь Париж до маленького, шумливого танцзалу. Дочка помітила, що П'єра всюди добре знають, і що він — авіатор, відомий своєю сміливістю. Інші авіатори, зустрівшись з дівчатами у різних місцях, покинули П'єра та Дочку. Не встигла вона отямитися, як опинилася вже сама з П'єром у довгому сірому автомобілі.

— Primo — поясвля він, — ми поїдемо в Рядісти суп з цибулею... А потім я покатаю вас трохи на аероплані.

— Ах, будь ласка, покатайте! Я ніколи ще не літала на аероплані. Мені б хотілося піднятися й зробити мертву петлю... Дайте слово, що ви зробите мертву петлю.

— Вирішено, — сказав він.

Вони трохи сонно сиділи в невеличкій порожній харчевні, їли суп з цибулею і випили ще трохи шампанського. Він був все такий же добрий і унажний, але, здається, вичерпав свій англійський лексикон. Вона неясно думала про те, щоб повернутися в готель і сісти на річковий поїзд, але все, що вона здолала сказати, було:

— Зробіть мертву петлю, дайте слово, що ви зробите мертву петлю.

Очі йому трохи потьмяніли.

— З Мадемуазель Сестрою, — сказав він, — я нешукаю кохання... Я роблю мертві петлі.

До аеродрома їхати довелося довго. Біла сірість світанку лягала на всі предмети. П'єр більше не міг керувати як слід автомобілем, отже їй довелося раз або двічі схопитися за колесо, щоб вирівняти машину. Коли вони обрубом спинилися біля аеродрома, вона побачила ряд ангарів і три аероплани, що стояли у глибокій синяві, і за ними —

ряди тополь на срібному обводі рівнини. Небо важко висіло над ними, як мокрий тент. Дочка, тремтячи, вийшла з автомобіля. П'єр трохи заточувався.

— Може вам краще лягти спати... спати — дуже гарно, — сказав він, позіхаючи.

Вона обняла його однією рукою.

— Ви дали слово піднятися зі мною в повітря й зробити мертву петлю.

— Гаразд, — сердито сказав він і пішов до одного з аеропланів.

Він трохи повозився біля мотора, й вона чула, як він лаявся по-французьки. Потім він пішов у ангар збудити механіка. Дочка тремтіла, стоячи біля автомобіля, у щораз яснішому срібному світлі. Вона не могла ні про що думати. Їй хотілося полетіти на аероплані. Голова їй боліла, але вона не почувала млості. Коли механік дійшов до неї з П'єром, вона догадалася, що він сперечається з ним, намагаючись відмовити його від польоту. Вона розсердилася.

— П'єр, ви повинні полетіти зі мною! — гукнула вона до двох чоловіків, що сонно сперечалися по-французьки.

— Слухаю, мадемуазель Сестра.

Вони закутали її у важкий військовий одяг дуже старанно посадили на місце спостерігача і пристебнули ремнями. П'єр заїз на місце для пілота. — «Це — моноплан системи Блеріо», — сказав він. Механік крутив пропелер. Мотор запрацював. Все наповнилося ревінням мотора. Раптом вона злзкала й протверезилася, подумала про домівку. Тата, Бестера і про судно, що на нього вона мала сісти завтра, ні—сьогодні. Здавалося, що ревіння мотора не буде кінця. Розвиднялося. Вона почала возитися з ремнями, щоб розстебнути їх. Це ж божевілля, летіти зараз. Вона повинна потрапити на судно. Літак рушив. Він стрибав через поле, стрибав по землі. Він досі був на землі, рокопучи, підстрибуючи по полю. Може він не полетить. Вона сподівалася, що він не полетить. Ряд тополь промчав під ними. Мотор ревів тепер рівно, вони підіймалися. Під ними було поле товстих білих хмар, неначе морське узбережжя. Вона страшенно змерзла і оглухла від ревіння мотора. Чоловік у шоферських окулярах перед нею обернувся й гукнув щось. Вона не чула. Вона забула, хто такий П'єр. Вона простягла до нього руку й помахала нею. Літак увесь час неухильно підіймався. Вона вже бачила освітлені горби обабіч білої смуги хмар; мабуть, долина Сени, повна туману; а де ж Париж? Вони виривали на сонце, ні, ні, не треба, не треба, тепер — кінець. Білі хмари стали стеєю вгорі, сонце враз обернулося навколо, спершу швидко, потім повільніше, потім аероплан знову почав підійматися. Її обняла жажлива млість, вона боялася, що от-от зомліє. Так, мабуть умирають. Може в неї буде викидень. Тіло їй тіпалося від ревіння мотора. Вона ледве знайшла в собі досить сили, щоб знову простягти до нього руку й зробити такий самий рух. Знову те саме. Цього разу вона почувала себе не так погано. Вони знову підіймалися в блакитне небо; мабуть знявся вітер, бо літак злегка штовхало, а один раз він млосно впав у повітряну яму. Обличчя в шоферських окулярах обернулося й захиталося з боку на бік. Їй здалося, що уста вимовили: не гаразд. Але тепер вона бачила Париж, як вишиваву

подушку для шпильок, з усіма шпильками, вежею Ейфеля, з баштами, Трокадеро, що стреміли крізь молочну млу. Сакре - Кер на Монмартрі здавалася дуже білою, і чітко відкидала тінь на сад, складний на географічну карту. Потім все це одійшло назад і вони закружляли над зеленими полями. Їх хитало і П знову стала обіймати млюсть. Почувся якийсь рвучий звук. Маленька дротинка, що вільно гойдалася, поблискуючи на блакиті, завищала. Вона силкувалася окликнути чоловіка в окулярах. Він обернувся, побачив, як вона махала йому, й знову почав зануряти аероплан. Ну, тепер. Ні. Париж, вежа Ейфеля, Сакре - Кер, зелені поля — все закрутилося навколо них. Вони знову підіймалися. Дочка побачила блиск крила, що пливло окремо, на деякій відстані від літака. Сонце, обертаючись, осліпило П, коли вони падали.

КІНОХРОНІКА XXXVIII

Вигляд зруйнованих сел і розвернутої землі, цієї «роботи диявола», стискає серце містера Гью С. Уоллеса під час його подорожі до розгромлених артилерією місцевостей.

**ПРУДКОВІЖНІ ТАНКЕТКИ НА 5-Й АВЕНЮ ВИКЛИКАЛИ ЕНТУ-
ЗІАЗМ У ПЕРЕДПЛАТНИКІВ НА ПОЗИКУ.**

**СПОЛУЧЕНІ ШТАТИ МОБІЛІЗУЮТЬ СВОЇ СИЛИ НА СХОДІ ПРО-
ТИ ЯПОНСЬКОЇ НЕБЕЗПЕКИ.**

*Прав Британіє прав моралі
Британці ніколи не будуть рабами*

У ЙОНКЕРСІ ЗНАЙДЕНО ТРУП ЗАДУШЕНОЇ ЖІНКИ

соціал - революціонери — агенти Денікіна, Колчака та союзних імперіалістичних армій. Я був одним з організаторів Рад Робітничих, Солдатських та Матроських депутатів у Сіетлі. На мітингу панувало таке саме почуття як і на нашому першому мітингу в Сіетлі, де були присутні 5000 чоловік у військовій формі.

ЕКС-КАЙЗЕР ГОДИНАМИ СІДІТЬ ЗА ПИСЬМЕННИМ СТОЛОМ

кажучи взагалі, їм доводиться вибирати між революційним соціалізмом і анархією. Англія вже вступила в соціалізм, Франція вагається, Бельгія скинута з рахунку, Італія йде до нього, і тінь Леніна все помітніше витає над конференцією.

**ДЕСЯТЬ КОРАБЛІВ СТВОРИЛИ СМЕРТОНОСНИЙ БАР'ЄР ВІД ОРКНЕЙ-
СЬКИХ ОСТРОВІВ ДО СКАГГЕРАКУ.**

НЕМАЄ ВУГІЛЛЯ? ПАЛІТЬ КОКС.

*Коли хочеш знайти генералів
Я скажу тобі де їх шукати
Коли хочеш знайти генералів
Я скажу тобі де їх шукати*

миши досі не знають, як почалася війна, як її проваджено і як вона скінчилася,—заявив Максимиліан Гарден. Демонстранти напали на військово-міні-

стерство, витягли герра Нейрінга на вулицю й вкинули в Вльбу, де його вбито пострілом, коли він намагався досягти до берега

ВАРТІСТЬ ПРОДУКТІВ ЗБІЛЬШУЮТЬ ЗЛОЧИННИ МАНІПУЛЯЦІЇ, ЗАЯВИВ КОНГРЕСОВІ ВІЛЬСОН

Бо я бачив їх
Бо я бачив їх
У білладжі
Під землею

ФОТО-ОКО (41)

чи прийдете ви на анархістський пікнік має відбутися анархістський пікнік звичайно ж ви повинні прийти на анархістський пікнік сьогодні увечері це було аж геть біля Гарша у якомусь парку треба було довго йти туди ми спізналися там були юнаки й молоді дівчата в окулярах бородаті діди у довгих білих накидках і на всіх чорні артистичні банти дехто знявши черевики і носки бродив навколо у високій траві юнак з чорним артистичним бантом читав вірші це Voilà сказав хтось c'est plutôt le geste prolétaire був гарний вечір ми сиділи на траві дивлячися на пролетарський бенкет

Але сто чортів у них усі кулемети на світі усі друкарські машини ліногати телеграфна стьошка шипці для завивки волосся плюшеві коники Під а ми ви ? гої руки трохи пісень не дуже гарних пісень plutôt le geste prolétaire.

Les bourgeois à la lanterne nom de dieu

et l'humanité la futureté, la lutte des classes l'inépuisable angoisse des foues la misere du travailleur tu sais mon vieux sans blague.

було свіжо весняний вечір сутенів серед дерев вісімнадцятого століття коли ми рушили додому я сидів на імперіалі вагона третього класу з дочкою Анарха (Патрік Генрі все таки наш після всіх його дай або вми) гарна дівчина її батько казала вона ніколи не пускає її саму з дому ніколи не дозволяє їй зустрічатись з хлопцями вначе в монастирі вона хоче свободи братерства рівності й хлопця що супроводив би її у тунелях вугільний газ примушував нас кашляти і вона хоче Америки життя театру фівоклок курити фокстроту вона була гарна дівчина ми сиділи поряд на дахові вагона й дивилися на паризькі передмістя пустелю з приличними цегляними будиночками приплесканими широкою сутінню вечера вона і tu sais mon ami до чого ж у нас поганий уряд

КІНОХРОНІКА XXXIX

ЗЛОЧИНЕЦЬ У ПІЖАМИ ПЕРЕПИЛЯВ ГРАТИ; ПЕРЕЛІЗ ЧЕРЕЗ СТИНИ; ВТІК

Італійці! Не зважаючи ні на що, пам'ятайте що маяк у Фіумі засвічено і до зміст усіх промов полягає у словах: Фіума або смерть.

Criez au gустre Vents gue Je n'accepte aucune transaction. Je reste ici contre tout le monde et Je prépare de très mauvais jours.
Criez cela Je vous prie a tû-tête

у відозві про вступ у лави армії згадується про можливість одержати вапшвики, полювати на велику дичину, займатися надзвичайно цікавим водним спортом, на додаток до спільної для всіх можливості подорожувати в чужих країнах

*Chi va piano
Va sano
Chi va forte
Va la morte
Evviva la libertà*

ЗЕМЛЕТРУС В ІТАЛІ ЗАПОДІЯВ ТАКЕ САМЕ СПУСТОШЕННЯ, ЯК І ВІЙНА

ДЕМПСІ ПЕРЕМІГ ВІЛЛАРДА В ТРЕТЬОМУ РАУНДІ

*Ils sont sourds.
Je vous embrasse.
Le coeur de Fiume es á vous.*

ДЖО ГІЛЛ

Молодий швед на прізвище Гілстром подався в море, змозопив собі руки на парусниках та торгових кораблях, вивчив англійську мову у кубриках пароплавів, що плавають між (Токгольмом та Гулем, мріяв, як мріють усі шведи про захід;

коли він прибув в Америку, йому дали місце чистильщика пляувальниць в одному салуні в Бауері.

Він подався на захід у Чікаго й працював на машинобудівельному заводі.

Він подався на захід, ішов слідом за жнивани, тинявся по посередницьких конторах, заплатив немало доларів, щоб одержати роботу в будівельному таборі, пройшов багато миль, тікаючи від надто поганих харчів, або надто прикрих хазяїв, або надто великої кількості блядиць у бараках;

читав Маркса й програму Індустріальних Робітників Світу і мріяв про побудування нового суспільства у шкаралуді старого.

Він їздив у Каліфорнію на залізничний страйк (*Кені Джонс, два локомотиви, Кені Джонс*), грав на гармонії біля дверей бараку вечорами після вечері (*Добоволосі проповідники виступають щовечора*), вмів дуже влучно прикладати бунтарські слова до старих мелодій (*А світла дає нам силу*).

На узбережжі, в харчевнях, ночліжках, джунглях, уобблі, бродяги, волоцюги почали співати пісні Джо Гілла. Вони співали їх у окружних в'язницях штатів Вашингтон, Орегон, Каліфорнія, Невада, Айдаго, у оборонах Монтан та Арізони, співали їх у Уолла - Уолла, Сан - Квентіні і Левнворті,

будуючи нове суспільство у в'язницях старого.

У Бінгемі, штат Ута, Джо Гілл організував робітників Будівельної компанії штату Ута в один великий союз, домігся нових тарифних ставок, коротшого робочого дня, кращого харчування. (Ангел Мороні так само не любив робітничих організаторів як і залізнична компанія в Каліфорнії).

Ангел Мороні зрушив серця Мормонів обвинуватити Джо Гілла в убивстві бакалійника Моррісона. Шведський консул і президент Вільсон намагалися улаштувати для нього інший суд, але ангел Мороні зрушив серця найвищого суду штату Ута затвердити винувальний висновок. Він пробув у в'язниці рік, і все складав пісні. У листопаді 1915-го року його поставили до стінки у дворі в'язниці Солт-Лейк-Сіті.

— Не оплакуйте мене, організуйтеся, — були його останні слова, звернуті до трудящих «Індустріальних Робітників Світу». Джо Гілл став до стінки у дворі в'язниці, подивився у дула рушниць і скомадував стріляти.

На нього натягли чорний костюм, тугий комірць, галстук метеликом, перевезли його в Чикаго, щоб улаштувати там бучні похорони, і сфотографували його прекрасну кам'яну маску, що дивилася в майбутнє.

Першого травня попів його кинули на вітер.

БЕН КОМПТОН

Історія всього дотеперішнього суспільства є історія класової боротьби

Старі були євреї, але в школі Бенні завжди казав ні, він не євреї, він американець, бо народився в Брукліні, а живе у 2531-му номері на 25-му авеню у Флетбуші, і будинок у них — власний. Вчитель у сьомій групі сказав, що він косить очима, і відіслав його додому з запискою; Татусь одлучився на один вечір з крамниці ювеліра, де він працював з лупою на оці, лагодячи годинники, і повів Бенні до окуліста, що чимсь закапав йому очі й примусив його читати крихітні букочки на білому аркуші. Тато, знається, був дуже радий, коли

окуліст сказав, що Бенні треба носити окуляри. — «Очі годинникаря... вдавня в свого батька». — сказав він і поляскав його по щоді. Сталіні окуляри тисли на ніс Бенні і впиналися йому в тіло поза ушами. Йому стало чудно, коли Татусь сказав окулістові, що з хлопця в окулярах не вийде волоцюги і гравця в безбол, як Сем, або Айседор, що він візьметься як слід до навчання й зробиться адвокатом або вченим, як це велося в старовину. — «А може й рабиною», — сказав окуліст, але Татусь сказав, що рабини — ледарі й живуть кров'ю бідноти; він та його стара досі їдять кошер і дотримують суботу, але синагога та рабини... він презирливо дмокнув губами. Окуліст засміявся й сказав, що він вільводумець, але вважає, що релігія потрібна для простого люду. Коли вони прийшли додому, мама сказала, що окуляри страшенно старять Бенні. Сем та Іцці гукнули: — «Ало, чотирьохохий!» — коли повернулися після продажу газет, але на другий день у школі вони сказали всім хлопцям, що за знушання над товаришем в окулярах сажають у тюрму. Одягши окуляри, Бенні довелося бути дуже уважним на лекціях.

В середній школі він організував дискусійне товариство. Коли йому було тринадцять років, Татусь надовго захворів і мусив був покинути на рік роботу. Вони втратили будинок, що був майже зовсім оплачений, і переселилися на Міртл Авеню. Бенні довелося працювати вечорами в автодіді. Сем та Іцці залишили дім; Сем найнявся до кушніра у Ньюарк, Іцці ж почав волочитися по білярних і Татусь прогав його. З нього завжди був непоганий атлет, і він товаришував з одним ірландцем на ім'я Педж Рілі, який хотів зробити з нього боксера. Мама плакала, а Татусь заборонив дітям згадувати його ім'я; але всі вони знали, що Гледіс, найстарша, що працювала стенографісткою в Менгеттені, іноді посилала Іцці п'ятидоларову кредитку. Бенні виглядав куди старшим, ніж був справді, і думав майже виключно про те, як би заробити грошей і дати старим змогу знову мати власний будинок. Вирішив, він зробиться адвокатом або дільцем і швидко забагатіє, так що Гледіс зможе покинути роботу і вийти заміж, а старі зможуть купити невеликий будинок і жити за містом. Мама розповідала йому, як за її молодості, коли вони жили в Старому світі, вони часто ходили в ліс по гриби та полуниці. Їй зупинялися біля якоїсь ферми випити молока, що було тепле й піняве, прямо сід корови. Бенні вирішив забагатіти й повезти всю сім'ю кудинбудь на дачу, на якийсьнебудь літній курорт.

Коли Татусь знову змужав працювати, він заарендував половинну двоквартирний будинок у Флетбуші, де вони принаймні не чули шуму повітряної залізниці. Того ж таки року Бенні закінчив середню школу, одержавши нагороду за свій твір «Про Американський Уряд». Він став дуже високий і тонкий, і в нього іноді жакливо боліла голова. Старі казали, що він занадто швидко росте, і поведи його до доктора Когена, що мешкав у їхньому кварталі, а приймав хворих у місті недалеко від Боро-Голл. Лікар сказав, що йому треба покинути нічну роботу і не так нагально вчитися, і що йому треба більше бувати на повітрі і розвивати тіло. — «Сама робота без ігри, виснажила бідлашого хлопця», — сказав він, скребучи сину бороду під піборіддям. Бенні сказав, що йому треба заробити трохи грошей цього літа,

бо восени він хоче вступити в Нью-Йоркський університет. Д-р Коген порадив Йому їсти побільше молочних страв та свіжих яєць і поїхати кудиннебудь, де б він міг цілий день бути на сонді і спокійно прожити літо. Він взяв два долари. Ідучи додому, бацько бив себе по лобі долонею й казав, що Йому не поталанило в житті, тридцять років він працював в Америці, і тепер він — недужий старий чоловік, цілковито виснажений і неспроможний забезпечити своїх дітей. Мама плакала, Гледіс сказала їм, щоб вони не були такі нерозумні; адже Бенні розумний хлопець і блискучий учень, і чого варта буде уся його книжна наука, якщо він не добере якогось способу улаштуватися на роботу в сільській місцевості. Бенні ліг спати, не мовивши й слова.

Кількома днями пізніше додому прийшов Іцці. Він подзвонив біля дверей, коли старий пішов вранці на роботу.

— Ти мало не зустрівся з татусем,— сказав Бенні, відчиняючи двері.

— Нічого подібного. Я зачекав за рогом, поки він піде. Як усі?

На Іцці був яскосірий костюм, зелений галстух і м'яка шляпа під колір костюма. Він сказав, що в суботу їде в Ланкастер, Пенсільванія на змагання з одним філіппінським чемпіоном ваги пера...

— Візьми мене з собою,— сказав Бенні.

— Ти не досить міцний, хлопче... Завадто мамин синок.

Кінець-кінцем, Бенні все таки поїхав з ним. Вони їхали до Брукліну повітряною залізницею, потім перейшли через увесь Нью-Йорк до перевозу. Вони купили квитки до Елізабет. Коли поїзд зупинився на вантажній станції, вони прослизнули вперед на площадку вантажного вагона. На Західній Філадельфії вони зіскочили з площадки, і їх почав переслідувати залізничний детектив. Їх підібрав пивний фургон і довів аж до Західнього Честера. Решту дороги їм довелося провтіти пішки. Фермер-мевоніт пустив їх на ніч у сарай, але вранці він дав їм поспідаги тільки після того, як вони дві години рубали для нього дрова. Коли вони дісталися до Ланкастера, Бенні зовсім підбився. Він заснув у роздягальні атлетичного клубу і прокинувся тільки тоді, коли боротьба вже скінчилася. Іцці переміг філіппінського чемпіона ваги пера у третьому раунді й виграв двадцятип'ятидоларовий приз. Він послав Бенні з негром, що наглядав за роздягальнею, в мебльовані кімнати, а сам пішов з хлопцями гуляти. Він з'явився на другий ранок з зеленим обличчям і налитими кров'ю очима; він витратив усі свої гроші, але знайшов для Бенні місце помічника у одного суб'єкта, що іноді улаштовував короточасні сесії боксу і тримав крамничку в будівельному таборі недалеко від Моч-Ченка.

Там прокладали шосе. Бен пробув у таборі два місяці, одержуючи десь по доларів на тиждень та харчі. Він навчився їздити возом і вести бухгалтерські книги. Хазяїн крамнички, Гайрем Воле, дурив робітників на рахунках, але Бенні не звертав на те особистої уваги, бо більшість із них були італійці, аж поки не заприятелював з одним молодим хлопцем, на ім'я Нік Джільї, що працював з артилією у піщаному кар'єрі. Нік чистенько крутився вечорами в крамничці, коли її закривали; потім вони виходили разом викурити по папіросі та побалакати. Неділями вони ходили в поле, захопивши з собою недільну газету, і

постували там увесь час від обіду до смерку, лежачи на сонці та розмовляючи про статті в ілюстрованому додатку. Нік був з північної Італії а всі робітники в артілі були сіцилійці, отже він почував себе самотнім. Його батько та старші брати були анархісти, і він теж був анархіст; він розповів Бенні про Бакуніна та Малатесту, і сказав, що Бенні треба соромитися свого бажання зробитися багатим дільцем; звисно, йому треба вчитися й студіювати всякі науки, можливо, що йому доведеться зробитися адвокатом, але він мусить працювати і для революції та робітничого класу, а бути дільцем значить бути акулою і грабіжником, як отой сучий син Волле. Він навчив Бенні крутити цигарки і розповів про всіх дівчат, що кохалися з ним; про дівчину в касі кіна у Моч - Ченку; він міг мати її коли завгодно, але революціонерові треба дуже обережно ставитися до дівчат, з якими він гуляє бо жінки відвертають розум класовосвідомого робітника від мети, вони — головна спокуса капіталістичного суспільства. Бен запитав його, чи не думає він, що йому слід покинути роботу у Волле, раз Волле такий шахрай, але Нік відповів, що інші капіталісти — такі самі, і все, що їм залишається робити — це очікувати дня. Нікові було вісімнадцять, у нього були суворі карі очі й темна, як у мулата, шкіра. Бенові він здавався великим, він стільки зробив за своє життя: чистив взуття, був матросом, шахтарем, мив посуд і працював на текстильній і взуттєвій фабриках, і на цементному заводі, мав усяких жінок, і просидів три тижні у в'язниці підчас Патерсонівського страйку. У таборі, коли хтонебудь з італійців бачив, що Бен іде кудись сам, на нього гукали: «Гей, хлопче, а де Нік?»

В суботу ввечері перед вікном, де хазяїн будівництва розплачувався з робітниками, виникла суперечка. Увечері, коли Бен укладався на свою койку в задній частині критого толем бараку, де містилася крамничка, до нього зайшов Нік і шепнув йому над вухо, що хазяї обдурюють робітників, на робочому часі, і що вони збираються завтра застрайкувати. Бен сказав, що він теж вийде, якщо вони вийдуть. Нік назвав його по-італійськи відважним товаришем, відступив на крок і поцілував обидві щоки. На ранок з'явилось лише кілька грабарів, коли загув гудок. Бен крутився біля дверей кухоньки, не знаючи куди подітися. Волле побачив його й наказав запрягти воза й поїхати на станцію за ящиком табаку. Бен глянув собі на ноги й відповів, що не може цього зробити бо він страйкує. Волле вибухнув реготом і сказав, щоб він облишив свої жарти, він зроду не чув, щоб євреї виходили страйкувати разом з італійцями. Бен відчув, що він стає увесь холодний і твердий.

— Я такий самий євреї, як і ви... Я припроджений американець... І я буду триматися свого класу, підлий шахрай!

Волле побілів, підступив до нього, потрусив великим кулаком під носом у Бена і сказав, що одірвав би йому його прокляту головешку; у всякому разі, його брат напевне дасть йому доброго прочуханка, коли почує про це.

Бен пішов до своєї койки, зібрав свої речі в клунок і пішов шукати Ніка. Нік оказався трохи далі по дорозі, де були барики, у центрі гуртка італійців, що кричали й махали руками. Наглядачі і начальники артілей з'явилися з револьверами в чорних кобурах біля пояса

і один з них виголосив промову по-англійськи, а другий, сіцилієць, сказав, що їхня фірма — справедлива, вона завжди поводилася з робітниками чесно, і якщо вона їм тепер не подобається, то хай вони йдуть до всіх чортів. У них ніколи не було страйку, і не вони спричинилися до нього тепер. В це діло вкладено великі гроші, і компанія зовсім не збирається терпіти, щоб їх заморожувала їхня чортова дурість. Кожний, хто не стане на роботу після другого свистка, звільняється з роботи і може йти на всі чотири боки, і нехай пам'ятає, що в штаті Пенсільванія є закони проти бродяг.

Після другого свистка всі стали на роботу, крім Бена та Ніка. Вони пішли шляхом зі своїми клунками. У Ніка стояли сльози в очах; він казав: «— Занадто делікатні, занадто терплячі... ми ще не знаємо своєї сили».

Увечері вони знайшли розвалений шкільний будинок трохи осторонь від шляху, на горбку біля річки. Вони купили трохи хліба та олії у крамниці й сіли перед будинком, вечеряючи та розмовляючи про те, що їм робити далі. Коли вони закінчили їсти, було вже темно. Бен ніколи не був уночі сам у полі, як зараз. Вітер шелестів в лісі навколо них, прудка річка кипіла в долині. Була холодна, серпнева ніч з великою росою. Вони не мали чим укритися; отже, Нік показав Бенові, як треба зробити — зняти піджак, вкрити ним голову і спати під самою стінкою, щоб не намуляти собі боків, лежачи на голих дошках. Ледве він заснув, як знову прокинувся, змерзлий і тремтятий. Одне вікно було розбите; він бачив раму і забуврені шматки скла на тлі хмарного місячного неба. Він знову ліг і, мабуть, задрімав. Щось вдарилося об дах, покотилося по дранках над його головою і впало на землю.

— Гей, Бен, ради христа, що це? — почувся хриплий шепіт Ніка.

Обидва встали і виглянули крізь розбиту раму вікна.

— Це так і було, — сказав Нік.

Він підійшов до дверей і відчинив їх. Обидва тремтіли від холодного вітру з долини, що шелестів у деревах, як дощ; з річки чулося скрипіння й скрегіт, так ніби там їхала валка возів та фургонів. Камінь вдарився над ними об дах і скотився на землю. Другий пролетів поміж їхніми головами і вдарився об потрісканий тинк стіни позаду. Бен почув, як клацнув різак, коли Нік відкрив свій складний ніж. Він напружував зір, аж поки в очах з'явилися сльози, але не бачив нічого, крім листя, що ворухилося від вітру.

— Виходь!... Підійди сюди... озвися, сучий сину! — крикнув Нік.

Відповіді не було.

— Що ти думаєш про це? — прошепотів Нік Бенові через плече.

Бен нічого не сказав; він силкувався стриматися, щоб не цокотіти зубами. Нік штовхнув його в будинок і зачинив двері. Вони заклали двері закуреними партами й загородили нижчу частину вікна дошками з підлоги.

— Нехай вдираються. Все одно, я вб'ю когонебудь з них, — сказав Нік. — Ти не віриш у духів?

— Ні, ні в якому разі, — відповів Бен.

Вони сіли поряд на підлозі, спинами до потрісканого тинку, й прислухались. Нік поклав ніж посередині. Він узяв Бенові пальці

й дав йому промацати заскочку, що підтримувала різак.— «Добрий ніж, матроський ніж»,— шепнув він. Бен напружував слух. Тільки плюскотливий шелест вітру в деревах та невпинний скрегіт річки. Каміння більше не було.

Вранці, ледве почало світати, вони покинули школу. Обидва зовсім не спали. Очі Бенові щеміли. Коли зійшло сонце, вони побачили чоловіка, що лагодив на вагозові поламану ресорку. Вони допомогли йому підважити її дрючком, і він підвіз їх до Скрентона, де вони найнялися мити посуд у харчевні, що належала одному грекові.

... *Всі застиглі, заіржавілі відносини руйнуються разом з усіма шаповами в силу своєї дряглості увлеченнями та поглядами, що супроводять їх, всі виниклі знову — старіються перше ніж заостеніти...*

Миття посуду було не дуже до смаку Бенові, отже, під кінець другого тижня, коли він зібрав грошей на квиток, він сказав, що поїде додому побачитися з старими. Нік залишився, бо дівчина в цукерні закохалася в нього. Згодом він хотів поїхати в Аллентаун, де брат його працював на сталеливарному заводі, заробляючи великі гроші. Він пішов з Беном на вокзал, посадив його в Нью-Йоркський поїзд і сказав:— «Бені, вчися, вивчай науки... зробися великою людиною робітничого класу і пам'ятай, що забагато дівчат — погано».

Бенові страшенно не хотілося розставатися з Ніком, але йому треба було знайти собі роботу на зиму, щоб мати можливість вчитися. Він склав іспити і вступив у Нью-Йоркський коледж. Старий позичив сто доларів у Морріс-Плеві, щоб підтримати його на перших порах, а Сем прислав йому з Нью-Йорку ще двадцять п'ять на придбання книг. Крім того, він і сам заробляв трохи грошей, працюючи вечорами в аптеці у Капа, недільними вечорами він ходив у бібліотеку читати «Капітал» Маркса. Він став членом Соціалістичної Партії і завжди, коли тільки міг, відвідував лекції у Ренд Скулі. Він працював над собою, щоб зробитися добре відточеним інструментом.

На весні він захворів на скарлатину й пролежав десять тижнів у госпіталі. Коли він вийшов звідти, зір у нього став такий поганий, що від однієї години читання у нього починала боліти голова. Старий був винний у Морріс-Плен ще сто доларів, крім першої сотні, з процентами за них і платою за обслідування його маєткового стану.

Бен зустрівся на лекції у Союзі бондарів з дівчинкою, що працювала раніше на текстильній фабриці в Джерсі. Її заарештували підчас Петерсанівського страйку й записали до чорного списку. Тепер вона була продавщицею у Вепемекера, а її сім'я досі працювала на фабриці Ботені у Пассаїку. Її звали Елен Мауер. Вона була на п'ять років старше за Бена, бліда блондинка з передчасно зів'ялим обличчям. Вона казала, що соціалістичний рух — пуста річ; тільки синдикалісти йдуть правильним шляхом. Після лекції вона повила його пити чай у Космополітанське кафе на 2-ому авеню і там познайомила його з якимись людьми, що були, з її слів, справжні бунтарі; коли Бен розповів про них Гледіс та старим, батько сказав:

«Пфу!... радикальні євреї» — й цмокнув губами. Він сказав, що Бенні треба обмиштити цей малп'ячий ярмарок і взятися до роботи. Він старіється і весь у боргах, і якщо він захворіє, Бенні доведеться утримувати і його, і стару матір. Бен сказав, що він працює весь час, і що сім'я для нього нічого не значить, бо він працює тільки для робітничого класу. Старий почервонів на обличчі й сказав, що сім'я — перша святиня для нього, а після неї — його народ. Мама і Гледіс заплакали. Старий звівся на ноги; задихаючись і кашляючи, він підніс руки над головою й прокляв Бена, і Бен покинув дім.

При нім не було грошей, і він досі був кволий від скарлатини. Він пішов через Бруклін і Менгеттенський міст, а потім Іст-Сайдом, де всюди були червонясті вогні, юрби людей, ручні повозки з овочами, що пахли весною, до будинка на Східній Шостій вулиці, де жила Елен. Хазяйка не хотіла пускати його до її кімнати. Елен сказала, що це її не обходить, але поки вони сперечалися, у нього задзвеніло у вухах і він зомлів на канавці у снігах. Коли він прийшов до пам'яті, почувавши, як вода тече по його шні, Елен допомогла йому піднятися на четвертий поверх і примусила його лягти на її ліжко. Вона гукнула вниз хазяйці, яка верещала про поліцію, що першим ділом завтра вранці вона виїде від неї, і що ніхто у світі не примусить її виїхати раніше. Вона приготувала для Бена чай, і вони просиділи цілу ніч на її ліжку, розмовляючи. Вони вирішали жити разом у вільному союзі, і решту ночі потратили на пакування її речей. Її майно складалося переважно з книг та брошур.

Наступного ранку вони вийшли з дому о шостій годині, бо їй треба було о восьмій бути у Венемекера, і почали шукати кімнату. Вони не пояснили як слід своїй новій хазяйці, що вони неодружені, але на її запитання. — «То ви заручені?» — кивнули головами й засміялися. На щастя у Елен було досить грошей, щоб заплатити вперед за тиждень. Потім їй довелося бігти на роботу. У Бена на було грошей, щоб купити чогонебудь поїсти, отже він ліг на ліжко і цілий день читав «Прогрес і злидні». Повернувшись увечері додому, вона принесла дечого на вечерю з гастрономічної крамниці. Вони були дуже щасливі, коли їли житній хліб та італійську ковбасу. У неї були дуже широкі груди як на таку тоненьку дівчинку. Йому довелося піти в аптеку, щоб купити якихнебудь застережених засобів, бо вона сказала, що їй ніяк не можна мати дитину зараз, коли вони мусять віддавати всі свої сили революційному рухові. У ліжку були блошиці, але вони казали одне одному, що вони такі щасливі, як тільки можна бути щасливими при капіталістичному устрої, що колись вони житимуть у новому суспільстві, де робітникам не треба буде тулитися по брудних мебльованих квартирах, повних блошиць, або сваритися з хазяйками, і де коханці зможуть завжди мати дітей, коли схочуть.

Кількома днями пізніше Елен втратила місце у Венемекера, бо там саме скорочували штати на лігній сезон. Вони переїхали до Джерсі, де вона поселилася у своїх, а Бен дістав роботу у вантажному відділі камвольної фабрики. Вони найняли разом кімнату в Пассаїку. Коли розпочався страйк, і його і Елен вибрали в комітет. З Бена

вийшов справжній оратор. Його заарештовували кілька разів, один полісмен мало не розтравив йому голову своєю палицею і кінець - кінцем його посадили на шість місяців у тюрму. Але він знав тепер, що коли він ставав на ящик, щоб говорити, він міг примусити людей слухати його; що він умів говорити, висловлювати свої думки і домагатися сміху або радісних вигуків від стиснутих, обернутих до нього облич. Підвівшись у суді, щоб вислухати присуд, він почав говорити про додаткову вартість. Страйкарі в залі підтримали його вигуками — і судді довелося послати своїх служителів очистити зал. Бен бачив, як репортери заклопотано записували його слова; він був радий, що являє собою живий приклад несправедливості та брутальності капіталістичного устрою. Суддя примусив його мовчати і сказав, що дасть йому ще шість місяців за образу суду, якщо він не поводитиметься пристойно, і Бена повезли в окружну тюрму автомобілем, де було повно озброєних до зубів полісменів. Газети писали про нього, як про відомого соціалістичного агітатора.

В тюрмі Бен заприятелював з одним уобблі, на ім'я Брем Гікс, високим, білявим, синьооким юнаком з Фріско; Брем сказав йому, що, коли він хоче обізнатися з робітничим рухом, йому треба дістати червону картку й поїхати на Берег. Брем з професії був казаняр, але для різноманітності він вступив матросом на якесь судно і висів у Перт-Ембої без копійки. Він працював у ремонтній зміні на якійсь фабриці і застрайкував разом з усіма. Він штовхав полісмена в обличчя, коли поліція розганяла лінію пікетів, і його посадили на шість місяців за «впад і побиття». Тільки щоденні зустрічі з ним на тюремному подвір'ї допомагали Бенові переносити ув'язнення.

Їх випустили в один день. Вони разом пішли вулицею. Страйк скінчився. Вулиці, де стояли колись пікети, зал, де Бен виголошував промови, здавалися тепер тихими й звичайними. Він повів Брема до Елен. Її не було дома, але згодом вона прийшла і привела з собою маленького, червоновидого, гостроногого англієця, якого вона відрекомендувала під ім'ям Біллі як англійського товариша. Бен відразу догадався, що він спить з нею. Він залишив Брема в кімнаті з англійцем і помавив її в передпокій. У тісному верхньому передпокої старого стандартного будинка пахло оцтом.

— Ти покинула мене? — запитав він тремтливим голосом.

— Ах, Бен, покинь ці умовності!

— Ти могла б зачекати, поки я вийду з тюрми.

— Невже ти не розумієш, що ми всі — товариші? Ти — одважний борець і тобі не слід так триматися за ці умовності, Бен... Біллі нічого не значить для мене. Він стюард на океанському пароплаві. Він скоро поїде.

— Тоді я теж нічого не значу для тебе?

Він схопив Елен за кисть руки і щосили стиснув її.

— Мабуть я неправий, але я без ума люблю тебе... Я думав, що ти...

— Ох, Бен... ти говориш дурниці, ти ж знаєш, як ти подобаєшся мені.

Вони повернулися в кімнату й стали розмовляти про рух. Бен сказав, що їде на захід з Бремом Гіксом.

... Робітник стає простим придатком машини, від нього вимагаються тільки найпростіші, найодноманітніші прийоми, що їх найлегше можна вивчити ...

Брем знав усі ходи й виходи. То пішки, то на площадках вантажних вагонів або на порожніх платформах, то підстрибуючи на повозках та вагонозах, що приставляють вантаж, вони дісталися до Буффало. Там в одній нічліжці Брем зустрів знайомого хлопця, і він улаштував їх палубними робітниками на вантажне судно, що йшло впорожні у Дулут.

У Дулуті вони приєднались до партії робітників, що їхала жати пшеницю на якусь велику ферму в Саскачевані. Спершу робота була дуже тяжка для Бена, і Брем боявся, що він підірветься, але чотирнадцять годин щодня на сонці і в куряві, ситі харчі, мертвий сон на горищах великих сараїв, почали зміцнювати його. Лежачи горілиць на соломі у мокрій від поту одежі, він і крізь сон відчував жар від сонця на обличчі та потилиці, напруження у м'язах, чув стрекотіння косарок та самов'язок понад обрієм, гудіння молотарки, скреготіння важелів на ваговозах, що возили червону пшеницю на елеватори. Він навчився розмовляти мовою сільсько-господарських робітників. Після жнив вони працювали на фабриці овочевих консервів на ріці Колумбії; паршива, дарка робота серед кислого смороду від гнилих очистків. Там вони прочитали в газеті «Солідарність» про страйк говтарів і боротьбу за свободу слова у Евереті, і вирішили поїхати туди і подивитися, чи не зможуть вони там бути корисними.

В останній день своєї роботи на фабриці Брем втратив вказівний палець на правій руці, лагодячи машину, що різала і чистила овочі. Лікар кампанії сказав, що він не має права на компенсацію, бо він попередив про своє бажання звільнитися, і до того ж — він не канадець... Маленький, підпільний адвокат зайшов до мебльованих кімнат, де Брем лежав на ліжку в пропасниці з товстою обмотаною бінтами рукою, і хотів примусити його подати позов, але Брем кричав, щоб він забирався к чорту. Бен сказав, що він помиляється, робітничому класу теж треба мати своїх адвокатів.

Коли рука трохи загоїлась, вони поїхали пароплавом з Ванкуверу в Сіетл. У тамтешньому штабі «Індустріальних Робітників Світу» було дуже шумно, як на пікнікові, там всюди товклися молоді хлопці, що з'їхалися з усіх частин ПАСИ та Канади. Якось велика ватага поїхала пароплавом у Еверет, щоб провести мітинг на розі Ветмор та Гюйт-Авеню. У порту було повно полісменів, озброєних винтовками та револьверами. «— Хлопці з комерційного клубу вже чекають на нас», — нервово засміявся хтось. У полісменів шиї були обмотані білими хустками. «— Онде шеріф Мак-Рей» — сказав хтось.

Брем просунувся боком до Бена.

— Нам краще триматися вкупі... Здається мені, що декого з нас посадять.

Всіх уобблї заарештували відразу, ледве вони вийшли з пароплава, зігнали докупи в кінці порту. Полісмени майже всі були п'яні, Бен чув запах віскі від червоновидого чоловіка, що схопив його за руку.

— Іди за мною, сучий сину!..

Його вдарили прикладом у криж. Він чув, як палиці стукали об черени людей. Кожному, хто опирався, розбивали палицями обличчя в кров. Їх примусили злізти на ваговіз. Смеркалося; почав накрапати холодний дощик.

— Хлопці, нам треба показати їм, що ми — не легкодухі, — сказав рудий хлопцеві.

Полісмен, що тримався за задку ваговоза, замахнувся на нього палицею, але втратив рівновагу й впав на землю. Уобблі засміялися. Полісмен зліз знову, увесь червоний.

— Ви не так засмієтесь, брудні пики, коли ми візьмемося до вас! — крикнув він.

У лісі за містом, де шосе перетинало залізницю, їх висадили з ваговозів. Полісмени стояли навколо них, наставивши на них винтовки, тим часом як шеріф, що ледве тримався на ногах від віскі, і два добре одягнених літніх чоловіка радилися, що робити далі. Бен почув слова «прогни-ти криж строй».

— Слухай, шеріф, — сказав хтось, — ми приїхали сюди не для бенкету. Ми хочемо тільки свободи слова, нашого законного права.

Шеріф обернувся до них, вимахуючи ручкою револьвера.

— Ах, он що, он чого ви хочете, б-і! Гаразд, але це Свогомішський округ, і ви не забувайте цього... коли ви приїдете сюди ще раз, дехто з вас накладе головою, більше я нічого не скажу... Ну, хлопці, починаймо!

Полісмени стали двома лавами, до самої залізничної колії. Вони ханали уобблі по одному й били їх. Троє вхопили Бена.

— Ви — уобблі?

— А вжеж, ви, підлий жовтпй... — почав був він.

Шеріф підійшов до нього і замахнувся, щоб ударити.

— Чекайте, на ньому окуляри!

Величезна рука зірвала з нього окуляри.

— Ми поладимо цю справу.

Потім шеріф стусонув його в ніс кулаком.

— Кажи, що ти не уобблі.

У роті в Бена було повно крові. Він зціпив зуби.

— Це — єврей, вдарте його ще раз за мене.

— Скажи, що ти не уобблі.

Хтось ударив його по ногах цівкою винтовки, і він впав наперед.

— Тікай! — кричали вони.

Його били палицями та прикладами, роздираючи йому вухі.

Він не хотів бігти, але спробував піти вперед. Він спіткнувся об рейку і впав, розрізавши руку об щось гостре. На очах його було стільки крові, що він нічого не бачив. Важкий чобіт безперестанно бив його в бік. Він умирав. Сяк-так він пошкандибав далі. Хтось тримав його під руки, звільняючи спід ґратів від скотини на колії. Другий товариш почав витирати йому хусткою обличчя. Він почув на деякій відстані від себе голос Брена. — «Ми вже за межами округу, хлопці». Бен зовсім не знав, що йому робити, бо втратив окуляри, до того ж ішов дощ, була ніч, і гострий біль проймав йому всю спину. Він був у центрі невеликої розсипаної групи уобблі, що рухалась понад залізничною колією.

— «Товариші робітники, — сказав Брем своїм низьким, тихим голосом. — Цієї ночі ми ніколи не повинні забувати».

На міжміській станції трамваю вони зібрали гроші серед обідраних, закривавлених уобблї, щоб купити квитки до Сіетла для найбільш потерпілих товаришів. Бен був такий приголомшений і кволий, що ледве зміг тримати квиток, коли хтось сунув його йому в руку. Брем і решта хлопців подалися пішки за тридцять миль у Сіетл.

Бен пролежав у госпіталі три тижні. Удари в спину подіяли на його почки, і він майже весь час люто страждав. Морфій, що його давали йому, так задурмавив його, що він майже нічого не розумівав, коли привезли хлопців, поранених підчас стрілянини у Евертському ворту 5-го листопада. Коли його виписали, він ледве зміг іти. Всі, кого він знав, були у в'язниці.

На головному почтамті він знайшов лист від Гледіс з п'ятдесятьма доларами; вона писала йому, що батько хоче, щоб він повернувся додому.

Комітет Оборони радив йому їхати; він був якраз така людина, яка змогла б зібрати для них кошти на сході. Для оборони семидесятип'ятьох уобблї, що сиділи у Еверетській в'язниці, обвинувачені в убивстві, потрібна була величезна сума грошей. Бен прокрутився в Сіетлі з пару тижнів, виконуючи деякі доручення Комітету Оборони, шукаючи способу дістатися додому. Один співчуваючий, що працював у якійсь морській кампанії, добув йому нарешті місце наглядача на вантажному пароплаві, що йшов до Нью-Йорку через Панамський канал. Подорож морем та дріб'язкова конторська робота допомогли йому взяти себе в руки. І все таки кожної ночі він прокидався від кошмару з зойком у горлі і сидів на своїй койці, бачачи уві сні, ніби полісмени приходять по нього, щоб прогнати його крізь стрій. Коли він знову засинав, йому снилося, що він потрапив на грати від скотниці, що зуб'я роздирає йому руки, а важкі чоботи б'ють у спину. Дійшло до того, що йому треба було збирати усею свою мужність, щоб лягти на койку й заснути. Люди на пароплаві думали, що він морфїніст, і поступалися йому дорогою. То було справжнє свято для нього, коли він побачив високі будівлі Нью-Йорку, що сяяли в рудому вранішньому тумані.

Коли в ході розвитку зникнуть класові відмінні і все виробництво зосередиться в руках об'єднаних у колектив індивідуумів, поді суспільна елада втратить свій політичний характер...

Ту зиму Бен прожив дома, бо так було дешевше. Коли він сказав Татусеві, що хоче вивчати юриспруденцію в конторі одного радикального адвоката, на ім'я Морріс Штейн, з яким він познайомився, збираючи гроші для Еверетських хлопців, старий був у захоплення. «— Розумний адвокат зуміє захистити робітників і бідних євреїв, а до того ще й заробити грошей, — сказав він, потираючи руки. — Бенні, я завжди знав, що ти хороший хлопець». Мама кивнула головою і посміхнулася. «Бо в цій країні — не так як там, під владою генералів — навіть найгірше ледащо має конституційні права, а вже для цього вони й написали конституцію». Від таких розмов Бенні вадило.

Він працював клерком у конторі Штейна на^в нижньому Бродвеї, а вечорами виголошував промови на мітингах протесту проти різанини у Євереті. Сестра Морріса Штейна, Фаня, худорлява, смаглява, багата жінка років тридцятип'яти, була палка пацифістка й примушала його читати Толстого та Кропоткіна. Вона вірила, що Вільсон не призведе свою країну до втручання у Європейську війну, і посилала гроші у всі жіночі пацифістські організації. У неї був автомобіль і вона іноді возила його по місту, коли він мав бути в один вечір на кількох мітингах. У нього завжди колотилося серце, коли він входив у зал, де мав відбутися мітинг, і починав прислухатися до гомону й шелесту людей, що входили один за одним, швейників з Іст-Сайду, портових робітників з Брукліну, робітників хемічних та металообробних заводів з Ньюарку, салонних соціалістів і «рожевих» з Ренд-Скул та нижнього Бродвею, величезної безіменної маси з Медісон-Сквер-Гардена, що складалася з усіх класів, рас, професій. Його руки завжди були холодні, коли він здоровався на помості з головою зборів та іншими промовцями. Коли надходила його черга промовляти, завжди бував момент, коли всі звернуті до нього обличчя зливалися в одну рожеву масу, коли гомін у залі приголомшував його і він страшенно боявся забути те, що хотів сказати. Потім враз він чув свій голос, що ясно й твердо викладав його думки, відчував, як він відбивається від стін та стелі, як присутні починають прислухатися до нього, чоловіки та жінки нахилиються вперед на своїх стільцях, бачив цілком ясно ряди облич, групи людей, що товпилися біля дверей, не знайшовши для себе місця. Такі вирази, як протест, похід мас, об'єднаний пролетаріат нашої країни і цілого світу, революція, запалювали очі і обличчя вишукано, неначе відблеск вогнища.

Після промови він почував себе кволим, окуляри його звичайно були такі пітні, що він мусив протирати їх, і він відчував усю незграбність своєї високої, нескладної постаті. Фаня якомога швидше виводила його на вулицю і казала, з блискучими очима, що він говорив вапрочуд гарно, і везла його в місто, якщо мітинг був у Менгеттені, щоб повечеряти з ним у підвалі Бервурта або в Космополітанському кафе, перед його поворотом підземкою додому в Бруклін. Він знав, що вона закохана в нього, але вони розмовляли майже виключно про робітничий рух.

Коли в Росії настала Лютнева революція, Бен і Штейни на протязі багатьох тижнів купували всі видання газет, читали з розпачливою уважністю всі кореспондентські відчити; то був світанок Дня. У всьому Іст-Сайді і в єврейській частині Брукліну панував якийсь карнавальний настрій.

Старі люди плакали, розмовляючи про революцію. — «Тепер черга за Австрією, потім за Німеччиною, потім за Англією... скрізь вільні люди», — казав Татусь. — «І наостанці — Дядько Сем», — додавав Бен, похмуро зіцплюючи зуби.

Квітневого дня, коли Вудро Вільсон оголосив війну, Фаня лягла в постіль, істерично ридаючи. Бен зайшов до неї на квартиру Морріса Штейна та його дружини на Ріверсайд-Драйв. Вона повернулася з Вашингтону напередодні. Вона їздила туди з пацифістською жіночою

делегацією, що хотіла побачити президента. Детективи прогнали їх від газона Білого Дому, і кілька дівчат опинилися під арештом.

— Чого ж ви сподівалися?.. Звичайно, капіталісти хочуть війни. Вони думатимуть трохи інакше, коли побачать, що війна їм веє революцію.

Вона благала його побути з нею, але він пішов, кажучи, що йому треба було зайти в «Заклик». Виходячи з будинка, він презирливо дмокнув губами — так само, як це робив його батько. Він сказав собі, що ніколи більше не прийде сюди.

За порадою Штейна, він зареєструвався на мобілізаційному пункті, але написав на картці: «відмовляюся від військової служби з моральних мотивів». Трохи згодом він посварився з Штейном. Штейн казав, що не лишається нічого більше, як схилитися перед бурею. Бен зауважив, що агітуватиме проти війни, поки його не посадять у тюрму. Внаслідок цього він втратив посаду і на цьому скінчилося його вивчення юриспруденції. Кан не хотів брати його до себе в аптеку; він боявся, що поліція зробить наскок на нього, коли стане відомо, що в нього працює радикал. Брат Бена, Сем, працював на військовому заводі в Перт-Ембої і заробляв великі гроші; він весь час писав Бенові, щоб він покинув свою дурість і теж вступив туди на роботу. Навіть Гледіс сказала йому, що нерозумно битися головою об кам'яну стінку. У липні він покинув дім і переселився до Елен Мауер у Пассаїк. Його рік ще не закликали, і він без особливих труднощів знайшов роботу у транспортному відділі однієї з місцевих фабрик. Там усі працювали понадурочно, бо робочих рук через мобілізацію все меншало та й меншало.

Рейд-Скул закрили, «Заклик» заборонили, щодня хтонебудь з друзів переходив у табір Вільсона. Родичі Елен і їхні приятелі заробляли добрі гроші, працюючи понадурочно; вони смілися або сердилися, коли при них згадували про страйки протесту або про революційний рух; люди купували пральні машини, облігації «Позики Свободи», пилосмоки, виплачували перші внески за будинки. Дівчата купували футрляні пальта і шовкові панчохи. Елен і Бен подумували про переїзд до Чикаго, де уобблі бралися до боротьби. 2 вересня урядові агенти заарештували всіх керівників «Індустріальних Робітників Світу». Бен і Елен теж сподівалися арешту, але їх обминули. Дошової неділі вони просиділи цілий день на ліжку у своїй сирій кімнаті, міркуючи над тим, що їм робити далі. Останній шматок твердого ґрунту поступався під їхніми ногами. «— Я почував себе мишою в пастці», — казала Елен. Бен схоплювався з місця й ходив по кімнаті, б'ючи себе долонею в лоб. «— Ми мусимо щось зробити тут, дивись, що вони роблять у Росії».

Якось у транспортний відділ зайшов якийсь тип з відділу військової пропаганди і почав збирати передплату на «Позику Свободи». Це був нахабний на вигляд хлопець у жовтому плащі. Бен не любив сперечатися в робочий час, отже він тільки похитав головою і взявся знову до реєстру товарів, що його він саме складав.

— Ви не хочете псувати репутації вашого відділу, правда? Поки що ми маємо сто процентів завдання.

Бен спробував посміхнутися.

— Це дуже погано, але мабуть так воно і єсть.

Бен почував на собі погляди інших людей, що працювали в конторі. Юнак ніяково переступав з ноги на ногу.

— Може ви хочете, щоб люди вважали вас за германофіла або за пацифіста?

— Нехай вони вважають мене за кого хочуть, чорт з ними.

— Покажіть-но реєстраційну картку, ручуся, що ви ухилиєтеся від мобілізації.

— Слухайте, зрозумійте мене,— сказав Бен, зводячись на ноги.— Я не вірю в капіталістичну війну, і не хочу нічим допомагати їй.

Юнак у плащі одвернувся від нього.

— О, коли ви один із тієї жовтої наволочі, я не хочу й говорити з вами.

Бен знову взявся до роботи. Увечері, коли він натискав на контрольний годинник, до нього підступив полісмен.

— А ну, покажи мені свою реєстраційну картку, хлопче.

Бен видобув картку з внутрішньої кишені. Поліцай пильно перечитав її.

— Здається, все гаразд,— неприязно сказав він.

Наприкінці тижня Бен узнав, що його звільнено; про підстав для звільнення йому нічого не сказали.

Він прийшов на квартиру дуже стривожений. Коли Елен повернулася додому, він сказав, що їде в Мексіку.

— Вони можуть підвести мене під акт проти шпигунства за те, що я сказав тому хлопцеві про боротьбу з капіталізмом.

Елен намагалася заспокоїти його, але він сказав, що більше не почуватиме в цій кімнаті; отже вони спакувалися й поїхали поїздом у Нью-Йорк. У їх було щось із сто доларів заощаджень. Вони найняли кімнату на Східній Восьмій вулиці під ім'ям містера і міссіс Гольд. Наступного ранку вони прочитали в «Таймсі», що більшовики захопили владу в Петрограді під гаслом «Вся влада Радам». Вони сиділи в маленькій кондитерській на 2-ому авеню, п'ючи свою врайнішню каву, коли Бен, збігавши в кіоск по газету, повернувся з новиною. Елен заплакала.

— Ах, любчику, це занадто гарно, щоб бути правдою. Це — світова революція... Тепер робітники переконані, що їх дурили брехнями про краді часи, що світова війна насправді скерована проти них. Тепер почнуть бунтуватися інші армії.

Бен узяв під столом її руку й сильно потис.

— Ми мусимо працювати тепер, любя... Я скорше сяду тут у тюрму, ніж втечу в Мексіку. Я зробив би так, як робить жовта наволоч, якби не ти, Елен... Негарно чоловікові бути самотнім.

Вони проковтнули свою каву й пішли до Фербера на 17-у вулицю. Аль Фербер був лікар, присадкуватий, дебелий чоловік з великим черевом: він якраз виходив з дому, простуючи до своєї контори. Він повернувся з ними у вітальню й гукнув угору своїй дружині: «Моллі, зійди вниз! Керенський втік з Петрограду, якийсь гедзь укусив його... втік перебравшись жінкою!» Потім він сказав по-єврейськи Бенові, що коли товариші схочуть скликати мітинг, щоб надіслати привітання урядові солдатів та селян, він дасть сто дола-

рів на витрати, тільки ім'я його не треба згадувати при цьому, бо інакше він втратить практику. Моллі Фербер зішла вниз у стебнованому халаті й сказала, що вона продасть щонебудь і добуде ще одну сотню. Вони витратили день на ходіння по місту та розшукування товаришів, адреси яких були їм відомі; вони не насміялися користатися телефоном, боячись, що їх підслухають.

Мітинг відбувся в Емпайр-Казино у Бронксі через тиждень. Два агенти федеральної поліції з схожими на біфштекс обличчями сиділи в першому ряду з стенографісткою, що записувала кожне слово.

Коли старий, сивий чоловік, що головував на мітингу, вийшов на авансцену й сказав: «Товариші, джентльмени з департаменту юстиції, а також і всі наші прихильники на галереї, ми зібралися, щоб надіслати привітальну резолюцію від пригнічених робітників Америки переможним робітникам Росії»,— всі присутні встали й вигуками привітали його слова. Юрба, що хвилювалася надворі, теж загукала. Було чути, як десь гуртом співали Інтернаціонал. Чулися поліційні свистки й торохтіння патрульного вагону. Бен помітив серед публіки Фаню Штейн; вона була бліда, а очі її дивилися на нього не-порухливим, гарячковим поглядом. Коли настала його черга говорити, він почав з того, що, мовляв, зважаючи на добрих друзів з Вашингтону серед публіки, він не може сказати того, що хотів сказати, але кожний чоловік або жінка в залі, що не є зрадники свого класу, знають, що він хоче сказати...

— Капіталістичні уряди копають самі собі яму, женучи свої народи на божевільну, непотрібну нікому бойню, що дає користь тільки банкірам та власникам військових заводів... Робітничий клас Америки, так само як і робітничий клас решти світу, матиме з цього науку. Спекулянти вчать нас вживати зброю; настане день, коли ми вживемо її.

— Досить! Починаймо, хлопці! — гукнув з галереї чийсь голос.

Солдати та матроси почали зганяти публіку з місць. Полісмени від усіх дверей зімкнулися навколо промовців. Бена та ще кількох осіб заарештували. Присутні чоловіки, що віком своїм підлягали мобілізації, мусили, перше ніж вийти, показувати свої реєстраційні картки. Бена увірхнули в закритий лімузін зі спущеними шторами, так що він не встиг навіть побалакати з Елен. Він майже не помітив, хто саме зашпелнув йому на речі на руках.

Три дні його тримали в якомусь покинутому приміщенні у Федеральному будинку на Парк-Рау, не даючи йому ні їсти, ні пити. Кожні дві-три години нові ватаги детективів увалювалися в кімнату й допитували його. Хоч у голову йому стукало й він був готовий зомігати від спраги, але він сміливо дивився на коло довгастих жовтих облич, пикатих, червоних облич, прищуватих облич, облич п'яниць та ідіотів, зустрівав погляди, що пронизували його наскрізь; іноді вони жартували й підлабузювалися до нього, а часом страхали його й загрожували; одна ватага принесла шматки гумової шланги, щоб побити його. Він зірвався на ноги й зустрів їх. З якихось міркувань вони не побили його, і натомість принесли йому трохи води і кілька запісників з бутербродів з шинкою. Після цього він зміг трохи поспати.

Поліцейський агент стяг його з лави й привів у гарно обставлений кабінет, де його майже ласкаво допитав старий чоловік, що сидів за столом червоного дерева з букетом троянд на ріжку. Від пахощів троянд йому завадило. Старий чоловік сказав, що він може побачитися з своїм адвокатом, і Морріс Штейн увійшов у кімнату.

— Бенні, — сказав він, — здайтеся на мене... Містер Уоткінс погодився анулювати всі обвинувачення, якщо ви пообіцяєте з'явитися на військове навчання. Здається ваш рік уже закликає.

— Якщо ви випустите мене, — сказав Бен тихим, тремтячим голосом, — я покладу всі свої сили на боротьбу проти капіталістичної війни, поки ви не заарештуєте мене знову.

Морріс Штейн і містер Уоткінс зглянулися і поблажливо похитали головами.

— Щож, — сказав містер Уоткінс, — я можу тільки поважати ваш запал і висловити бажання, щоб він послужив кращій справі.

Кінчилося тим, що його звільнили під заклад п'ятнадцяти тисяч доларів, коли Морріс Штейн запевнив містера Уоткінса, що Бен не буде займатися агітацією до дня суду. Штейни не хотіли казати йому, хто дав гроші на заклад.

Морріс і Една Штейн дали йому кімнату в своїй квартирі; Фаня була у них весь час. Вони дуже гарно годували його, примушували пити вино за обідом і стакан молока увечері перед сном. Він нічим не цікавився, спав, скільки міг, перечитав усі книги, які знайшов у кімнаті. Коли Морріс заводив з ним розмову про його справу, він припиняв його.

— Ви взялися за цю справу, Морріс... робіть як хочете. Навіщо мені турбуватися? Мені однаково, чи бути в тюрмі, чи тут.

— Оце так привітання, скажу я! — озивалася, сміючись, Фаня.

Елен Мауер дзвонила до нього кілька разів, щоб розповісти йому, як ідуть справи. Вона завжди казала, що в неї є тільки такі новини, яких не можна переказувати телефоном, але він ніколи не запрошував її до себе. Його відлучки з квартири Штейнів майже цілком обмежувалися тим, що він виходив щодня на Драйв, сідав на лаву й дивився через сірий Гудзон на ряди стандартних будинків у Джерсі та сірі пальсади.

Того дня, коли суд розглядав його справу, в газетах було повно натяків на допомоги німців. Стояла весна, сонце сяяло за широкими брудними вікнами судової кімнати. Бен сонно сидів серед душего присмерку. Все здавалося дуже простим. Штейн і суддя трохи пожартували один з одним. Помічник районного прокурора був просто геніальний. Колегія присяжних визнала підсудного «винним», і суддя дав йому двадцять років ув'язнення.

Морріс Штейн подав апеляцію, і суддя випустив Бена на волю під заклад. Бен ожив тільки тоді, коли йому дали останнє слово. Він виголосив промову про революційний рух, що її він готував усі ці тижні. Навіть коли він виголошував її, вона здавалася йому нерозумною і слабою. Він майже зупинився на середині її. Голос його зміцнів і сповнив судове приміщення, коли він дійшов до кінця промови. Навіть суддя і старі, тугняві засідателі стрепенулися, коли він процитував, закінчуючи промову, останні слова комуністичного Маніфеста:

Місце старого буржуазного суспільства, з його класами і класовими протилежностями, посідає асоціація, у якій вільний розвиток кожного є умовою вільного розвитку всіх.

Касація затяглася. Бен знову почав вивчати юриспруденцію. Він хотів працювати у конторі Штейна, щоб відробити за своє утримання, але Штейн сказав, що це — ризикована справа, і додав, що війна скоро закінчиться, червоний страх уляжеться, і тоді він виклопоче йому легкий вирок. Він приносив книги з юриспруденції, потрібні Бенові, і обіцяв прийняти його компаньйоном, коли він складе іспити на адвоката, при умові,⁴ що він поновиться в громадянських правах. Една Штейн була товста, злослива жінка і рідко розмовляла з ним; Фаня метушилась коло нього, нервово, закохано панькаючись з ним, і він почував себе хворим від її уважності. Він погано спав, почки непокоїли його. Якось увечі він встав, одягся і вже йшов навшипиньки засланим килимами передпокоєм до дверей, несучи черевики в руках, коли Фаня з розпущеним по спині чорним волоссям виїшла з дверей своєї кімнати. Вона була в пеньюарі, що тісно облягав її худу постать і плоскі груди.

— Бенні, куди ви?

— Я збожеволів тут... Мені треба вибратися звідси.

Зуби йому цокотіли.

— Я мушу знову повернутися до робітничого руху... Тоді мене відразу схоплять і посадять у тюрму... так буде краще.

— Сердешний, та вам же цього не можна!

Вона обняла його за шию й штовхнула до себе в кімнату.

— Фаня, ви повинні пустити мене... Я міг би перебратися через Мексиканський кордон... адже інші хлопці зробили так.

— Ви збожеволіли... а що станеться з закладом?

— Що мені до того? Чи ви не бачите, що нам треба щось зробити?

Вона штовхнула його на своє ліжко і почала гладити йому лоб.

— Сердешний... я так люблю вас, Бенні, чи не могли б ви хоч трохи подумати про мене?... хоч трішечки... Я так би допомогла вам у робітничому рухові... Завтра ми побалакаємо про це... Я хочу допомогти вам, Бенні.

Він дозволив їй розв'язати собі галстук.

Настало замирення, прибули відомості про мирну конференцію, про революційні рухи по всій Європі, про Червону Армію, що виганяла білих з Росії. Фаня казала всім, що одружилася з Беном, і забрала його на свою квартиру-студію на 8-ій вулиці, де вона виходила його від грипу і двобічного запалення легень. Першого ж дня, коли лікар сказав, що йому можна виходити, вона повезла його своїм відкритим «бюіком» вгору повад Гудзоном. Вони повернулися додому в рівних літніх сутінках і знайшли спішний лист від Морріса. Окружний суд відкинув апеляцію, але зменшив вирок до десяти років. Завтра опівдні він мусить з'явитися разом з своїми поручниками в суд ПАСШ, щоб віддатися під стражу. Можливо, що його ув'язнять в Атланті. Недовзі після листа з'явився й сам Морріс. Фаня не витримала й істерично заридала. Морріс був блідий.

— Бен,— сказав він,— нас перемогли... Вам доведеться посидіти

деякий час в Атланті... Ви будете там у гарному товаристві... але не сунуйте. Ми вдамося з вашою справою до президента. Тепер, коли війна скінчилася, вони не можуть більше затикати рота ліберальній пресі.

— Це все так,— сказав Бен,— але краще бути готовими до найгіршого.

Фані схопилася з дивана, де вона сиділа, істерично хлипаючи, і почала кричати на брата. Вони люто сварилися, коли Бен вийшов, щоб походити по вулиці. Він мимохіть пильно придивлявся до будинків, таксі, вуличних ліхтарів, людських облич, чудної колонки водогону з живочним торсом, кількох пляшок нафти, виставлених у вікні аптеки. Він подумав, що йому слід піти в Бруклін попрощатися з старими. На станції підземки він зупинився. У нього не вистачало сил; він напише їм.

Другого ранку о дев'ятій він прийшов з чемоданом у контору Морріса Штейна. Він взяв слово з Фані, що вона не прийде туди. Він мусив повторити кілька разів сам собі, що він іде в тюрму; він почував себе так, ніби мав виїхати з міста у якийсь справі. На нім був новий костюм з англійського твіду, куплений для нього Фанею.

Нижній Бродвей був весь у червоних, білих і синіх плямах прапорів; вийшовши з підземки, він побачив юрби клерків, стенографісток та посиленних, вишикувані з обох боків вулиці. Полісмени на мотоциклах очищали вулицю від публіки. Знизу, в напрямі Беттері, чути було військовий оркестр, що грав: «Бережіть домашнє вогнище». У всіх був гордий, щасливий вигляд. Трудно було не йти в ногу з музикою свіжого літнього ранку, що пахтів гаванню та кораблями. Він мусив весь час повторювати собі: це ті люди, що посадили Дебса у тюрму, ті люди, що розстріляли Джо Гілла, що вбили Маленького Френка, ті люди, що били нас в Евереті, що хочуть, щоб я десять років гнів у в'язниці.

Ліфтер, хлопчик-негр, ослабівся, пропускаючи його в ліфт.

— «Чи вони дійшли вже до нас, містер?»

Бен похитав головою і насупився.

У прийомній адвоката було чисто й світло. У дівчини біля телефону було руде волосся; вона носила золоту зірку. Двері Штейнового кабінета були прикрашені американським прапором. Штейн сидів за своєю конторкою, розмовляючи з юнаком аристократичного вигляду, у твідовому костюмі.

— Бен,— весело сказав Штейн,— познайомтеся, це Стів Уорнер... Він щойно вибрався з Чарльзтауна, відбув рік за неявку на мобілізаційний пункт.

— Не цілий рік,— сказав юнак, підвівшись і тиснувши Бенові руку.— Мене звільнили за гарну поведінку.

Він не подобався Бенові своїм твідовим костюмом і розкішним галстуком: раптом він пригадав, що на ньому теж такий самий костюм. Ця думка неприємно вразила його.

— Ну, як воно? — холодно запитав він.

— Не так, щоб погано, мене примусили працювати в оранжереї... Вони поставилися до мене дуже добре, коли дізналися, що я був на фронті.

— А як було там?

— Ах, у санітарній частині?.. вони подумали, що в мене — тихе божевілля... Це було дуже повчально.

— Вони інакше поводитимуться з робітниками,— сердито сказав Бен.

— А тепер ми збираємося розпочати всенародну кампанію за звільнення всіх інших в'язнів,— сказав Штейн, зводячись і потираючи руки,— починаючи з Дебса... ви побачите, Бен, ви не пробудете там довго... Люди вже отямлюються.

З Бродвея почувся вибух духової музики і розмірений тупіт солдатів, що марширували вулицею. Вони виглянули у вікно. У довгому, сірому проваллі всюди текли прапори, кільця телеграфної стьошки та паперові фестони блищали в рум'яному сонячному промінні, звивалися в холодну; люди аж хрипили від крику.

— Прокляті йолопи,— сказав Уорнер.— Все одно, солдати не забудуть про дисциплінарний батальйон.

Морріс Штейн повернувся в кімнату з чудною ясністю в очах.

— Я почуваю себе так, ніби мені не вистачає чогось.

— Ну, мені треба йти,— сказав Уорнер, подаючи руку.— Ви здорово провалилися, Комптон... Але не забувайте ні на хвилину, що ми будемо працювати день і ніч, щоб визволити вас... Я певний, що настрої публіки зміняться... У нас великі надії на президента Вільсона... кінець — кінець, він дуже добре ставився до робітничого класу перед війною.

— Я думаю, що тільки робітники визволять мене, якщо мене взагалі визволять,— сказав Бен.

Очі Уорнера допитливо зупинилися на його обличчі. Бен не посміхнувся. Він одні мить ніяково стояв перед ним, а потім знову взяв його руку. Бен не відповів на його стиск.

— Всього кращого,— сказав Уорнер і вийшов з контори.

— Хто він? Ліберальний студент? — запитав Бен Штейна.

Штейн кивнув. Він зацікавився якимись паперами на своїй конторці.

— Так... Чудовий хлопець, Стів Уорнер... ви знайдете в бібліотеці книги і журнали... Я буду вільний за кілька хвилин.

Бен увійшов у бібліотеку і взяв книгу про Пошкодження. Він все читав і читав добірний друк. Коли Штейн прийшов по нього, він не знав, що саме він читав і скільки минуло часу. На Бродвеї їм довелося йти повільно, зважаючи на натовп, оркестри і безкінечні лави солдатів, що марширували, одягнені в хакі та сталеві каски. Штейн штовхнув його, щоб він зняв шапку, коли повз них під звуки флейт та барабани проносили полковий прапор. Він ніс її в руці, щоб не знімати знову. Він глибоко вдихнув курне, сонячне повітря вулиці, пропалчене живочими духами та перегаром газоліну від вагозовів, що тягли важкі гармати, повне сміху, вигуків, човгання і тупоту; потім темний під'їзд федерального суду поглинув їх.

Стало краще, коли все скінчилося і він залишився удвох з полісменом у поїзді до Атланти. Полісмен був великий похмурий чоловік з синявими мішками під очима. Наручні різали Бенові руки і полісмен зняв їх, і надівав тільки тоді, коли поїзд стояв на станції. Бен згадав, що сьогодні — день його народження; йому було двадцять три роки.

КІНОХРОНІКА XL

у колах, близьких до британського міністерства колоній, вважають, що незадоволення австралійців уляжеться, коли зрозуміють, що суть справи важливіша, ніж її інтерпретація. Слід відмітити, що ті представники преси, які поспішають відіслати свої телеграми раніше за інших, програють на цьому, бо їхні телеграми кидають у кошики. Інші телеграми, що надходять пізніше, потрапляють наверх, і, кінцем - кінцем, кореспонденції, що лежать у кошиках зверху, першими йдуть у роботу. Але це не слід вважати за образ. Граф фон-Брок дорф-Рацдау дуже розгубився, і не підвівся тільки через свій фізичний стан.

СОЛДАТИ ПОГРАБУВАЛИ ВІЗНИКА

*Тримайте фортецю бо ми ідемо
Солдатів Союзу зміцнити
Ми дружно собі пробивасмо шлях
чекасмо на перемогу*

Нью-Йоркська Міська Федерація вважає, що вечірні туалети деморалізують молодь країни

СОЛДАТИ ЗА ОКЕАНОМ БОЯТЬСЯ ВТРАТИТИ ЗОЛОТУ П'ЯТИДОЛАРІВКУ

ЗАМІШАННЯ В ПИТАННІ ПРО ЗАГАЛЬНУ ВІЙСКОВУ ПОВИННІСТЬ

*Чи провадиться в Парижі ворожа пропаганда?—
Ми зійшлися сьогодні на захист Свободи
Ми сьогодні промовимо всі як один
Наші руки з'єднаєм в Союзі могутнім
Повеселасмо ютові на бій і зами*

застережено, що добробут і розвиток відсталих і колоніальних країн є святим обов'язком дивізіадії, і за його виконанням буде наглядати Ліга Націй ;

*Тримайте фортецю бо ми ідемо
Солдатів Союзу зміцнити*

мітинг філії портових робітників, що відбувся вчора надвечір на Парк - Плейс № 26, постановив розпочати загальний страйк завтра о 5-й годині ранку

БЕРЛІСОН НАКАЗАВ ЗАТРИМУВАТИ ВСІ ТЕЛЕГРАМИ ПОЧТОВО-ТЕЛЕГРАФНОЇ КОМПАНІЇ

на відповідь він наказав своїм людям повісити дих двох хлопців на місці. Їх поставили на стільці під деревами, накинули прив'язані до гілля верьовки їм на шию, і потім почали знущатися з них, аж поки вони сами відштовхнули стільці ногами, щоб покласти край своїм мукам.

ФОТО-ОКО (42)

чотири години підряд ми що пропали без вісті навантажувачем брукт на платформи і чотири години ми стягасмо брукт з платформ складаючи його біля колії ПІДГОТУЙТЕ ХЛОПЦІВ ДО ПОВОРОТУ ДОДОМУ де гасло християнської асоціації молоді вранці тіні тополь

вказують на захід а ввечері вони вказують на схід до Персія зубчаті шматки холодного заліза врізаються нам в долоні крізь брезентові рукавиці якась сіра жужелична курява забиває нам носи і вуші коле в очі чотири венгерці пара італійців чех греки негри два маленьких чоловічки з синіми підборіддями з ними ніхто не вміє розмовляти

запасні частини непотрібні комплекти

розтрощені крила автомобілів зламані ресори

старі лопати знаряддя для риття траншей гора гайок та гвинтів усяких розмірів чотири мільйони миль колючого дроту огорожі для курятників та крольчатників акри листового заліза квадратні мли ваговозів безкінечні низки зчеплених локомотивів на жовтих рейках запасних колій

ПРИГОТУЙТЕ ХЛОПЦІВ ДО ПОВОРОТУ вгорі у канделярії маркіти сержанти що виконують паперову роботу не знають звідки родом наші послужні списки наші алюмінієві пластинки з номерами ніхто не розмовляє по-англійськи *no entiendo comprend pas no canisco*

КІНОХРОНІКА ХЛІ

це був урочистий день для Сіетля. Величезний натовп заповнив вулиці на шляху процесії від пристані, увечері на всіх перехрестях були поставлені кулемети; солдати стояли під градом каміння, аж поки їхня бездіяльність стала загрожувати їм небезпекою, і офіцери скомандували стріляти. **НАМАГАЛИСЯ ПЕРЕРІЗАТИ ЕЛЕКТРИЧНІ ПРОВІДИ.** Лауелл, президент Гарвардського університету, закликав студентів виступити штрейкбрехерами. «Університет, згідно з його традицією служіння суспільству, хоче в цей критичний момент відновити порядок і оказати підтримку законам Республіки»

ТРИ АРМІЇ БОРЯТЬСЯ ЗА КИЇВ

ВВАЖАЄ ПОДІБНУ СИТУАЦІЮ ЗА ЗЛОЧИН ПРОТИ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

Сьогодні увечері під час похоронної відправи над тілом Ореса Траубеля, літературного душеприказчика і біографа Уота Уйтмена, виникла пожежа в унітаріанській церкві Христа Спасителя. Були мобілізовані періодичні видання, буксири, корабельні. 2000 пасажирів були затримані в Гаврі, звідки містер Вільсон виїхав оглянути Тихоокеанський флот; проте, багатотисячний натовп скупився на обох тротуарах, здається, тільки для того, щоб побачити Президента. Коли «Джордж Вашингтон» повільно плив крізь гущу кораблів до свого місця у зовнішній бухті Гобокена, всі суда, що були там, вітали корабля Альберта та королеву Єлизабет хрипким ревом своїх сирен.

ТИГЕЛЬНА СТАЛЬ ДОСІ НА ПЕРШОМУ МІСЦІ

*Це про тебе мій краю
милий краю свободи
я співаю*

ПОЛЬ БЕНЬЯН¹

Коли Уеслі Еверест повернувся з океану додому й демобілізувався, він знову став лісорубом. Його рід походив з старого племені лісників і мисливців на білок у Кентуккі та Теннесі, що рушило колись у дощові гігантські ліси Тихоокеанського узбережжя шляхом, прокладеним Люїсом і Кларком. В армії Еверест був призовим стрільцем, він одержав медаль за блискучу стрільбу.

(З часів перших поселенців західні підприємці політики та їхні агенти у Вашингтоні весь час цікавились гігантськими лісами Тихоокеанського узбережжя і в результаті

десять монополістичних груп, що мали в своєму складі тільки тисячу вісімсот два акціонери, монополізували тисячу двісті вісім мільярдів вісімсот мільйонів

(1,208,800,000,000)

квадратних футів будівельного лісу на пні ... досить будівельного лісу... щоб з його дощок можна було побудувати (не включаючи сюди відходів виробництва) плаваючий міст понад два фути завдовжки й понад п'ять миль завширшки від Нью-Йорку до Ліверпуля; дерево для риштовання, дерево для стандартних будинків, міських передмість, для афішних тумб, для хат, кораблів і вбогих містечок, для паперової маси, що йде на ілюстровані листки, жовті журнали, сторінки передовидь, сторінки об'яв, поштові каталоги, реєстраційні картки, військове діловодство, афіші, асигнації)

Уеслі Еверест був лісорубом, як Поль Беньян.

Дроворуби, пилярі, гонтарі, робітники тартаків були ілотами в імперії дерева. «Індустріальні Робітники Світу» нав'язали Полю Беньянові ідею промислової демократії. Їхні організатори казали, що ліси повинні належати всьому народу, що Поль Беньян має одержувати за свою працю справжні гроші, а не ордери компанії; що в нього мусить бути захисне місце, де б він міг сушити свій одяг, мокрий від поту після цілоденної роботи на морозі, в свіжугу; що він має працювати вісім годин на день, жити в чистому бараці, одержувати здорову їжу; коли Поль Беньян повернувся з Європи, де він захищав демократію Великої Четвірки, він приєднався до місцевої організації дроворубів, щоб захищати трудівників на Тихоокеанському узбережжі. Уобббі були червоні. Поль Беньян не боявся нічого в світі.

(Бути червоним улітку 1919-го року було гірше ніж бути німцем або пацифістом улітку 1917-го).

Лісовласники, лісопильні та лісові королі були патріотами; вони виграли війну (на протязі якої ціни на ліс підскочили від 16 доларів за тисячу футів до 116; були навіть випадки, коли уряд

¹ Прозвище ім'я американських лісорубів.

платив по 1200 доларів за тисячу футів соснового лісу); вони взялися очистити табори лісорубів від червоних;

треба зберегти вільні американські інституції за всяку ціну;

отже вони організували асоціацію підприємців та Легіон лояльних лісорубів, і платили гроші ватагам демобілізованих солдатів, що робили нальоті на приміщення «Індустріальних Робітників Світу», лінчували й били організаторів, палили шкідливу літературу.

У День Помпнок в 1918-му році хлопці з Американського Легіону в Сентралії під проводом кількох чоловік з Торгової палати розгромили приміщення «Індустріальних Робітників Світу», побили всіх присутніх у приміщенні, ув'язнили кількох з них, а оставніх посадили на ваговіз і вивезли за межі округу; спалили всі папери і брошури і спродали на аукціоні устаткування Червоного Хреста; конторка «Індустріальних Робітників» досі стоїть у Торговій Палаті.

Лісоруби знали інше приміщення, і союз все ріс. Поль Беньян не боявся нічого в світі.

Перед Днем Замирення в 1919-му році все місто було повне чуток, що на цей день призначено остаточний розгром приміщення Союзу. Уоррен О. Грім, гарно вихований юнак з гарної сім'ї, був офіцером американського війська в Сибіру, і через це його вважали за авторитет у питаннях праці та більшовизму; отже дільці обрали його вождем стопроцентної армії Громадянської Оборони Ліги, щоб вселити страх божий у Поля Беньяна.

Найперше, що вчинили хоробрі патріоти — спіймали сліпого газетяра, віддубцювали його й кинули в рівчак за межами округу.

Лісоруби зібрали нараду й вирішили, що вони мають право обороняти своє приміщення й себе на випадок нальоту. Поль Беньян не боявся нічого в світі...

Уеслі Еверест був чудовий стрілець; у День Замирення він одяг свою уніформу й набив патронами кишені. Уеслі Еверест не любив багато говорити; на мітингу, що відбувся у приміщенні Союзу в неділю перед нальотом, поговорювали про можливість лінчування; Уеслі Еверест проходив між рядами стільців у своєму військовому кітелі поверх робочого костюма, розподіляючи літературу; коли хлопці сказали, що не витримують другого наскоку, він зупинився, з паперами під пахвою, скрутив собі цигарку з обгортного паперу й чудно, спокійно посміхнувся.

День Замирення був сирий і холодний: туман котився з П'юджет-Саунда і падав краплями з темного гілля ялин та з блискучих фасадів крамниць у місті. Уоррен О. Грім командував Сентралійським підрозділом на параді. Демобілізовані солдати були у військовій формі. Коли парад пройшов повз приміщення Союзу без затримки, дроворуби всередині зіткнули вільніше, але на поворотному шляху парад зупинився просто перед приміщенням. Хтось свиснув крізь пальці. Хтось гукнув: «— Вперед... бий їх, хлопці!» Юрба посунула в приміщення «Індустріальних Робітників». Троє вдерлися крізь двері. Прогримів

винтовочний постріл. Постріли тріщали на горбах за містом, гриміли в задній частині приміщення Союзу.

Грім та ще один екс-солдат були поранені.

Парад безладно розсипався, але люди з винтовками знову зібралися докучи й нагрянули в приміщення. Вони знайшли у старій льодовні кілька безбройних хлопців, на площаці сходів — юнака у військовій формі, що стояв, піднісши вгору руки.

Уеслі Еверест вистріляв патрони з магазинної коробки, кинув винтовку й побіг у ліс. Тікаючи, він продерся крізь юрбу перед будинком, тримаючи її на відставі синім автоматом, переліз через огорожу, пробіг аллею, а потім якийсь завулок. Юрба переслідувала його. Переслідувачі облишили жмут верьовок, що їх вони приготували для лічування Брітта Сміта, секретаря «Індустріальних Робітників». Це Уеслі Еверест, відтягнувши їхню увагу, врятував Брітта Сміта від суду Лівча.

Зупинившись раз або двічі, щоб затримати юрбу кількома пострілами в різні боки, Уеслі Еверест побіг до річки й почав перебродити через неї. Зайшовши по пояс у воду, він зупинився й обернувся назад.

Уеслі Еверест обернувся, щоб зустріти юрбу чудним, спокійним усміхом. Він загубив шапку, вода та піт капали з його волосся. Юрба посунула на нього, щоб взяти його.

— Аві руш! — крикнув він. — Якщо серед вас є полісмени, я дам себе заарештувати.

Юрба обпала його. Він вистріляв чотири рази, притиснувши автомат до боку, потім револьвер дав осічку. Він звів курок і, холоднокровно націлившись, убив на смерть першого, що наблизився до нього. Це був Дейл Геббард, теж екс-солдат, небіж одного крупного лісопромисловця в Централії.

Потім він відкинув геть револьвер і почав битися кулаками. Юрба перемогла його. Якийсь чоловік розтощив йому зуби прикладом дробовика. Хтось привів верьовку і його почали вішати. Якась жінка протислася крізь натовп і зняла верьовку з його шиї.

— У вас не вистачає духу повісити людину серед білого дня, — сказав Уеслі Еверест.

Вони привели його у в'язницю й кинули на підлогу камери. Тим часом вони застосовували третю ступінь до інших дроворубів.

Тієї ночі міські ліхтарі були погашені. Юрба билася у ворота в'язниці. «— Не стріляйте, хлопці, ось ваш в'язень» — сказала варта. Уеслі Еверест зустрів їх, стоячи. «Скажіть товаришам, що я зробив усе, що міг», — шепнув він в'язням, що сиділи в інших камерах.

Його повезли лімузином до мосту на річці Чіхеліс. Поки Уеслі Еверест лежав непритомний на дні машини, один ділець з Централії відрізав йому бритвою полові органи. Уеслі Еверест страшно крикнув від болю. У когось залишилось в пам'яті, що трохи згодом він прошепотів: «— Ради бога, люди добрі, застрельте мене... не мучте мене так». Тоді вони повісили його на бавтинах мосту у світлі від фар.

Слідчому, що розслідував справу, все це здалося дуже смішним жартом.

Він доповів, що Уеслі Еверест вирвався з в'язниці, побіг до мосту на річці Чіхеліс, накинув верьовку на шию і стрибнув з мосту; але переконавшись, що верьовка надто коротка, він знову вдерся на міст, прив'язав довшу, стрибнув знову з мосту, звернувшись собі в'язи й прострелив сам себе в багатьох місцях.

Повічені рештки Уеслі Евереста поклали в порожній ящик і поховали.

Ніхто не знав, де поховане тіло Уеслі Евереста; але шість інших спійманих дроворубів поховані у стінах тюрми в Уолла-Уолла.

РІЧАРД ЕЛСВОРТ СЕВЕДЖ

Шпигли та контрфорсина покрівлі Нотр Дам здавалися під вечірнім промінням крихким, як сигарний попіль.

— Але ви неодмінно повинні залишитися, Річард,—казала Елеонора, ходячи по кімнаті і збираючи чайний посуд на піднос для покоївки, що мала забрати його.—Мені треба зробити дещо для Евеліни та її чоловіка, поки вони ще не поїхали... кінець-кінцем, вона ж одна з моїх найстаріших подруг... і я запросила на вечір усіх її одчайдушних поклонників.

Валка великих возів, навантажених винними бочками, прогуркотіла за вікном по набережній. Дік весь час дивився у вікно, в сірий попіль вечера.

— Зачиніть вікно, Річард, курава летить у кімнату... Звичайно, я знаю, що вам доведеться рано піти, щоб встигти на розмову Дж. Уарда з представниками преси. Якби не це, йому, бідоласі, теж довелось б прийти, але ви знаєте, який він заклопотаний.

— Щож, у мене теж не дуже багато часу... але я залишуся й привітаю щасливу пару. В армії я розучився працювати.

Він підвівся й повернувся в кімнату запалити папіросу.

— Ну, вам немає чого журитися цим.

— Я не бачив, щоб ви теж танцювали від радості.

— Мені здається, що Евеліна зробила дуже велику помилку... Американці просто таки неймовірно легковажно ставляться до шлюбу.

Дікові перехопило горло. Він помітив, яким дерев'яним жестом він підніс папіросу до рота, втягнув дим і видихнув його. Холодний, допитливий погляд Елеонори вп'явся в його обличчя. Дік промовчав: він намагався зберегти обличчя нерухомим.

— Ви любили цю біду дівчину, Річард?

Дік почервонів і похитав головою.

— Що ж, вам нема чого прикидатися таким черствим... тільки дуже молоді люди прикидаються такими черствими.

— Обдурена армійським офіцером, техаська красуня вбилася при катастрофі з літаком... але більшість кореспондентів знають мене, і вони доклали всіх зусиль, щоб відкинути цю версію... Невже ви сподівалися, що я стрибну в яму, як Гамлет? Шановний містер Барроу зробив усе, що було потрібно. Це була страшенно неприємна історія.

Він опустився на стілець.

— Я хотів би бути настільки черствим, щоб мені було байдуже

до всього. Коли історія наступає всім нам на обличчя — не час для прекрасних почуттів.

Він кумедно скривився й почав говорити, не розтуляючи уст:
— Я хочу, сестричко, тільки подивитися на світ з Дядьком Вудро...

Елеонора сміялася своїм дрібним, різким смішком, коли на площадці почувлися голоси Евеліни та Поля Джонсона.

Елеонора подарувала їм пару маленьких папуг у клітці. Вони пили монтраше і їли смажену качку з памаранчами. Не докінчивши вечері, Дікові довелося поспішити в «Крізьйон». Йому стало легше, коли він вийшов на повітря, сів у відкрите таксі й помчав повз Лувр, що здавався гігантським у пізньому присмерку, від якого паризькі вулиці виглядали порожніми і дуже стародавніми, немов Римський Форум. Всю дорогу мимо Тюільрі він боровся з бажанням сказати шоферові, щоб він повіз його до опери, до цирку, до фортифікацій, кудинбудь до чорта на роги. Він прибрав безтурботного вигляду, проходячи повз швейцара у «Крізьйоні».

Місс Вільямс радісно посміхнулася до нього, коли він з'явився в дверях.

— Я боялася, що ви спізнитесь, капітане Севедж.

Дік похитав головою і осклабився.

— Хто небудь прийшов?

— Ах, вони приходять юрбамп. Буде матеріал для перших сторінок, — прошепотіла вона.

Після цього їй довелося відповідати комусь у телефон.

Велика кімната уже була заповнена журналістами. Джеррі Бернгом прошепотів, тиснувши йому руку:

— Слухай, Дік, якщо не буде надрукована на машинці інформація, ти не вийдеш живий з кімнати.

— Не турбуйся, — сказав з усмішкою Дік.

— Слухай, а де Роббінс?

— Він зійшов зі сцени, — сухо відповів Дік, — мабуть пропиває решту своєї печівки в Підді.

Дж. Уард увійшов іншими дверима і ходив по кімнаті, тиснувши руки одним, знайомлячись з іншими. Молодий хлопець з розпатланим волоссям і криво пов'язаним галстуком ткнув Дікові в руку папірець.

— Слухайте, запитайте його, чи не відповість він на деякі з цих запитань?

— Чи поїде він в Америку провадити кампанію за Лігу Націй? — хтось прошепотів йому в друге вухо.

Всі посідали на стільці; Дж. Уард перекинувся через спинку свого стільця й сказав, що це буде невеличка інформаційна бесіда, адже він сам — старий журналіст. Настала павза. Дік оглянувся на білде, трохи набрякле обличчя Дж. Уарда і помітив як він пробіг своїми блакитними очима по обличчях кореспондентів. Старий чоловік запитав урочистим голосом, чи не вважає містер Мургауз за потрібне сказати щонебудь про розходження в думках між президентом і полковником Гаузом. Дік уместився на стільці, щоб вислухати всю цю нудоту. Дж. Уард відповів з холодною усмішкою, що про це їм краще запитати самого полковника Гауза. Коли хтось вимовив слово «снафта», усі випросталися на своїх стільцях. Так,

він може напевно сказати, що гармонія, ділова угода, вже досягнута між деякими американськими виробниками нафти і, можливо, «Роял Детч-Шел», ах ні, звичайно, не для того, щоб установити ціни, а щоб показати приклад міжнародного співробітництва,— тієї нової ери, що займається, коли великі капіталістичні об'єднання діятимуть разом для справи миру і демократії, проти реакціонерів з одного боку, і проти кровожадних сил більшовизму з другого. А як з Лігою Націй?

— Нова ера,— конфіденційно провадив далі Дж. Уард,— вже займається.

Стільці совалися й тріщали, олівці дряпали сторінки блокнотів, усі були дуже уважні. Всі записали, що за два тижні Дж. Уард їде в Нью-Йорк на «Рошамбо». Коли кореспонденти пішли готувати остаточний текст своїх телеграм, Дж. Уард позіхнув і попросив Діка переказати Елеонорі, що він дуже шкодує, але ніяк не може прийти до неї сьогодні увечері, бо він справді занадто стомлений. Коли Дік знову вийшов на вулицю, в небі ще висів фіалковий присмерк. Він гукнув таксі; чорт побери, тепер він може брати таксі, коли йому схочеться.

У Елеонори була дуже вимушена атмосфера; гості сиділи у вітальні і в одній із спалень, прибраній як будуар, де було високе дзеркало, задраповане мереживом, і уривчасто, ніяково розмовляли один з одним. Жених виглядав так, ніби за коміром у нього лазили комах. Евеліна і Елеонора стояли біля вікна, розмовляючи з худолитим чоловіком, що okazався Дон Стівенсом, якого заарештувала була в Німеччині окупаційна армія, і для якого Евеліна так ганяла всіх.

— І кожного разу, коли я потрапляю в скруту,— казав він,— я завжди знаходжу якого небудь єврейчика, що допомагає мені викар'яскатися... цього разу мені допоміг кравець.

— Евеліна — не єврейчик, і не кравець, — крижаним тоном сказала Елеонора, — але я можу сказати вам, що вона зробила для вас дуже багато.

Стівенс пішов через кімнату до Діка й запитав його, що являє собою Мургауз. Дік раптом зашарівся. Йому хотілося, щоб Стівенс не говорив так голосно.

— Він надзвичайно здібна людина, — пробелькотів він.

— А я думав, що він — манекен... Не розумію, що оті прокляті ідіоти з буржуазних газет знаходять для себе цікавого у його інтерв'ю... Я був там від газети «Дейлі Геральд».

— Так, я бачив вас, — сказав Дік.

— Я думав, зі слів Стіва Уорнера, що ви, мабуть, із тих хлопців, які нішком крутять свою справу.

— Крутять — в іншому розумінні, здається мені, — які крутять і яких крутять.

Стівенс стояв над ним, пронизуючи його поглядом, так ніби збирався ударити його.

— Що ж, незабаром ми дізнаємося, хто чим дихає. Нам всім доведеться незабаром показати своє обличчя, як кажуть у Росії.

Елеонора перебила їх, привівши нову пляшку шампанського, з якої ще йшов димок. Стівенс перейшов до вікна розмовляти з Евеліною.

— Ну, це те саме, що запросити в дім баптистського проповідника,— посміхнулася Елеонора.

— Ну його к чорту, я ненавиджу людей, які радіють, коли ставлять івських у незручне становище,— пошепки буркнув Дік.

Елеонора усміхнулася швидкою посмішкою у формі V і потрінала його по рукаву своєю білою рукою з довгими загостреними рожевими вігтями, позначеними білими рисками.

— Я теж, Дік, я теж.

Коли Дік шепнув їй, що в нього болять голова і він хоче піти додому й лягти спати, вона схопила його за руку і штовхнула у передпорог.

— Не смійте йти додому й залишати мене на цьому морозі!

Дік скривився й знову пішов за нею в салон. Вона налила йому ставка шампанського з пляшки, яку досі тримала у руці.

— Підбадьоріть Евеліну,— шисливо прошепотіла вона.— Вона от-от звалиться втретє.

Дік простояв кілька годин, розмовляючи с міссіс Джонсон про книги, п'єси, оперу. Ні він, ні вона, здавалося, не стежили за словами співрозмовця. Евеліна не зводила очей з свого чоловіка. У нього був молодий, хлоп'ячий вигляд, що дуже подобався Дікові; він стояв біля буфета, сперечаючися з Стівенсом, який весь час робив вголос залі зауваження про паразитів та про ледачих буржуазних хлопців. Так минуло багато часу. Джонсону завадило, і Дікові довелося допомогти йому знайти ванну кімнату. Повернувшись знову в салон, він мало не побився з Стівенсом, який, після суперечки про мирну конференцію, раптом відступив від нього, стиснув кулаки і назвав його чортівним перелесником. Джонсони витурили Стівенса з кімнати. Елеонора підійшла до Діка, обняла його за шию і сказала, що він був чудовий.

Поль Джонсон знову піднявся нагору, щоб забрати пануг. Він був блідий, як полотно. Один з птахів здох і нерухомо лежав на спині з піднятими вгору кігтями на дві кіткі.

Десь о третій годині Дік повернувся таксомотором у свій готель.

КІНОХРОНІКА ХЛІІ

солдати та екс-солдати вирвали з рук радикалів плакати, подрали на них одяг і побили їх, і тільки тоді дали їм спокій

34 ПОМЕРЛО В НАСЛІДОК ОТРУЄННЯ ПОЛІТУРОЮ

Залізничний рух у Франції може незабаром припинитися
Джерард кинув свою шляпу на площадку

НАЙВИЩИЙ СУД РОЗБИВ ОСТАННІЮ НАДІЮ МОКРИХ

рятувальне судно, викликане сигнальними ракетами, на протязі шістнадцяти годин марно шукало потерпілих

*Тебе я люблю Америко
Іначе свою кохану*

НА УО.ІМ - СТРИТ ПЕРЕД ЗАКРИТТЯМ В'Я.Ю ПОБОЮЮТЬСЯ ГРОПНОВОЇ КРИЗИ

*Я їду тебе кохаючи
Жодний край не минаючи
Від океану до океану*

ЧЕКАЮТЬ МАЛЕНЬКОГО КАРУЗО

його мати, міссіс В. Д. Мак - Джіллкеді сказала: — Мій перший чоловік загинув під поїздом, пороходячи залізничну колію; так само загинув мій другий чоловік, а тепер мій син.

*Пеначе маленька дитина
Біля машинного котла*

НАТОВП ЧЕРНІ У НОКСВІЛ РОЗІГНАНО КУЛЕМЕТНИМ ВОГНЕМ

Тебе я люблю Америко

АВІАТОРИ ШІСТЬ ДНІВ ЖИВИЛИСЯ МОЛІЮСКАМИ

поліція примусила демонстрантів прибрати ці прапори і наказала присутнім не вживати ніяких червоних емблем, крім Червоного поля на зоряному прапорі Сполучених Штатів; не буде нескромністю сказати (тим паче, що ця обставина ніколи не потьмарить його слави), що генерал Першінг був саме прикутий до своєї кімнати морською хворобою, коли надійшла ця звістка. Старий 89-літній товариш береже жувальну гуму як пам'ятку. Не міг приховати радості закриваючи дебати Лігі

І с сто мільйонів таких як я

ТІЛО АМЕРИКАНЦЯ

Зважаючи на те, що Конгрессполучених штатів подголосною постановою від 4-го березня цього року уповноважив військового міністра жити заходів щоб привезти до сполучених штатів тіло когонебудь американця що служив в експедиційному війську в Європі що втратив своє життя під час світової війни що особий його не змогли установити для похорону у меморіальному амфітеатрі національного кладовища варлінгтоні віргінії

У критій толем трупарні у Шалоні-на-Марні, у смороді хлористій вапни та трупів знайшли сосновий лщик, де було все, що залишилося від

ені мені міні мо, багато інших лщиків було складено там, і в них містилося все, що пощастило нашкребти від Річарда Ро¹

або іншої невідомої особи або невідомих осіб. Тільки один має їхати. Як вони вибрали Джона До?

Глядіть, щоб він не оказався негром, хлопці, глядіть, щоб він не оказався китайцем або євреєм, як можна узнати, що він стопроцентний, коли все, що залишилося від нього—це чувал, повний кісток, бронзові гудзики з орлом, що роззявив пащу, та стара пара обмоток? ... та давуча хлориста ванна і важкий сморід трупу, що пролежав рік...

¹ Річард Ро: Джон До — американські прозвища імена.

А втім день був занадто значний і трагічний для аплодіментів. Мовчазність, сльози, спів і молитви, приглушений грім барабанів і тиха музика—так нація виляла свої почуття.

Джон До народився (громохкий натиск крові злитих коханням у тримтязному пориванні чоловіка та жінки, наодинці, справді вкупі, що падають в

і дев'ятимісячна хвора дрімота, що прокинулася жахною агонією, мукою, кров'ю і місвом родів). Джон До народився

і зріс у Брукліні, в Мемфісі, на березі озера в Клівленді, в Огайо, серед смердючих обор у Чикаго, на Бікон-Гіллі, у старому цегляному будинку в Александрії, Віргінія, на Телеграф-Гіллі, у напівдерев'яному коттеджі стилю Тудор у Портленді, місті троянд,

у родильному притулку, подарованому місту старим Морганом на Стоівісент - Сквері,

за залізничним коліями, за містом, недалеко від сільського клубу, у шалаші, хижці, дешевій квартирі, апартаментах, на передмісті, де немає заводів,

паросток одного з найкращих за соціальним реєстром родів, виграв перший приз на параді дітей у Коронадо-Бічі, був чемпіоном гри в камінці у Літл-Рокській початковій школі, блискучо грав у баскетбол у Бунівільській середній, стояв безпосередно за форвардом у державному реформаторії, врятував шеріфового сина, що тону в Маленькій Міссурі, і був запрошений у Вашингтон і сфотографований на сходах Білого Дому в той момент, коли президент стискав йому руку;

хоч це був час смутку, але такі збори не могли не набити до себе очей. У ложах виділилися двірські мундири чужоземних дипломатів, золоті галуни нашого і чужоземних флотів і армій, традиційні чорні сурдути американських державних діячів, різнокольорові футра осиротілих матерів та сестер, що приїхали сюди поплакати, темний і синій колір солдатів і матросів, блиск музичних інструментів і чорнобілі стихарі хору

— посильний, сільськогосподарський робітник, бойскаут, чабан, молотник у Західньому Канзасі, коридорний у Готелі «Сполучені Штати» у Саратога-Спрінгсі, конторщик, кур'єр, зеленщик, наглядач телефонної лінії, мандрівний моряк, дроворуб, помічник водогітника, працював у компанії боротьби з шкідниками у Юніон-Сіті, набивав люльки у курильні опіуму в Трентоні, Нью-Джерсі, секретар «Християнської Асоціації Молоді», експедитор, шофер вагОВОза, фордівський механік, продавав книги у Денвері, Колорадо: «мадам, чи не допоможете юнакові закінчити коледж?»

Президент Гардінг закінчив свою промову такими побожними словами, особливо значними з огляду на його високе становище:

Ми зібралися сьогодні шанувати пам'ять людини без імені.

Ім'я того, чия тіло лежить перед нами, відлетіло разом з його неплінною душею... як типовий солдат цієї представницької демократії, він бився і вмер, вірячи в непереможну справедливість справи своєї батьківщини...

підвісив праву руку, він закликав тисячі людей, що чули його голос, приєднатися до молитви:

отче наш іже еси на небесах да святитися ім'я твоє...

Голлий він вступив у лави армій,
тебе зважили, тебе вимірили, оглянули, чи не плоска в тебе ступня,
тобі стискали половий орган, щоб довідатися, чи не хворий ти на
гонорею, заглядали у задній прохід, чи немає в тебе геморою, тобі
перерахували зуби, тебе примушували кашлати, вислухали в тебе
серце та легені, наказували тобі читати літери на картці, аналізували
сечу та розумові здібності,

дали тобі заповнити анкету на майбутнє (нетлінна душа)
і повісили тобі на шию розпізнавальний ярлик з твоїм серійним
номером, видали опорядження устанавленого зразка, бляшану банку
для соусу і список усього воєнного знадіб'я.

Струнко! витягни своє пузо, ти, с... с..., чого посміхаєшся? дивися
прямо, чи ти думаєш що це гра? Кроком РУШ!

Джон До
і Річард Ро

і інша невідома особа або невідомі особи,
вчилися стрибати, вивчали зброю, Іли баланду, вчилися віддавати
честь, бути солдатом, сидіти орлом, курити на палубі забороняється,
стій вартовим, сорок чоловік і вісім коней, інспекція револьверної
стрільби, тьохкання шрапнелі, пронизливий свист куль, що розчісують
повітря, роздратовані дятли-кулемети, бруд, воші, протигази та ко-
роста.

Скажи, товаришу, як мені потрапити до своїх?

У Джона До була голова,
двадцять з чимсь напружених років, нерви очей, вушей, піднебіння,
язика, пальців на руках та на ногах, пахв, нерви під шкірою, що
відчувають тепло, виповняли зібганий мозок болем, насолодою, теплом,
холодом, поняттями власності, примусу, заборони, сентенціями, газет-
ними, аншлагами:

ти не повинен, довгі розділи таблиці множення,

Настав час, коли всі чесні люди, стукає тільки раз у двері юнака,
Це буде чудове життя якщо Перші п'ять років я буду Насамперед
обережність, Припустім, німець спробує згвалтувати вашу Чи має
право моя країна, чи ні, Вчи їх замолоду, Те, чого він не знає,
дається йому знаки, Не кажи їм нічого, Він заслужив те, що ста-
лося з ним, Він одержав своє, Це країна білої людини, Перекинь
відро, Поїхав на захід, Якщо вам це не подобається, ви можете,
грубо обійшовшись з ним

Скажи, братіку, скажи, будь ласка, як мені потрапити до своїх?

Не можу не здригатися коли все летить геть, не можу стриматися.
Я загубив свій номер, пливучи через Марну, борюкаючись з одним
хлопцем, коли чекав своєї черги в дезинфекторі, у ліжку у дівчини,
на ім'я Жанна (любовний кіно-фільм, сороміцький сон з французь-
кої листівки почався селітрою в каві і скінчився на профілактичній
станції);

Скажи, солдате, як мені потрапити до своїх?

Серце Джона До
гвало кров:
живий мовчазний стук крові у твоїх вухах
і я випустив на землю сталевий шолом і пітний мішок, і простягся
на траві; і сонце гарячого літнього дня лизало мені горло, борлак
і туго натягнуту шкіру над грудною кісткою.

Цей набій був призначений йому.

Кров всоталася в ґрунт.

Послужний список випав з реєстраційної шафи, коли каптенармус
одержав наказ і довелося пакуватися й спішно покидати квартири.
Нумерна бляха лежала на дні Марни.

Кров всоталася в ґрунт, мозок витік з розтрощеного черепа, і
його вилизали траншейні пацюки, черво набубнявіло й зросло
покоління фіолетових мух,
а нетлінний скелет

і шматки висохлих нутрощів та шкіри, зібрані у хаці, взяли у
Шалон - на - Марні.
і чепурно розіклали в сосновій труні,
і повезли у божу країну на пандернику,
і поховали в саркофазі у Меморіальному амфітеатрі на Арлінг-
тонському національному кладовищі,
і повісили над труною американський прапор,
і горніст заграв сигнал,
і містер Гардінг молився богу, і дипломати, генерали, адмірали,
штабні офіцери, політичні діячі і виборно одягнені леді з віддалу
«У вищому світі» «Вашінгтонської Почти» урочисто підвелися
і думали, як все це прекрасно - печально, Старий Прапор, Божа
Країна і горніст грає сигнал і в ушах дзвенить від трьох залпів.

Там, де були його груди, приколює
Медаль Конгресса, бойовий хрест, Medaille Militaire, Бельгійський
воєнний хрест, Італійську золоту медаль, Vitutea Militara, надіслану
румунською королевою Марією, чехословацький військовий хрест,
польську Virtuti Militari, вінок, надісланий Гамільтоном Фішем мо-
лодшим, з Нью-Йорку, маленький вампун, презентований делегацією
арізонських червоношкірих в перах і бойових фарбах. Всі Вашінгтонці
привесли квіти.

Вудро Вільсон приніс букет маків.

ЗМІСТ

	Стор.
Кінохроніка XX	5
ДЖО ВІЛЬЯМС	6
Фото-око (28)	9
ХЛОПЯ	11
ЖО ВІЛЬЯМС	14
Кінохроніка XXI	47
Фото-око (29)	48
РІЧАРД ЕІСВОРТ СЕВЕДЖ	48
Кінохроніка XXII	65
Фото-око (30)	66
РАВДОЛЬФ БУРН	67
Кінохроніка XXIII	69
ЕВЕЛІНА ГЕТЧІНС	70
Фото-око (31)	82
ЕВЕЛІНА ГЕТЧІНС	83
Кінохроніка XXIV	90
Фото-око (32)	91
ЩАСЛИВИЙ ВОІН	91
Фото-око (33)	96
ДЖО ВІЛЬЯМС	97
Фото-око (34)	111
Кінохроніка XXV	112
ДОН-КІХОТ З ІНДІАНИ	113
Кінохроніка XXV	117
РІЧАРД ЕІСВОРТ СЕВЕДЖ	118
Кінохроніка XXVII	135
Фото-око (35)	136
ЕВЕЛІНА ГЕТЧІНС	137
Кінохроніка XXVIII	144
ДЖО ВІЛЬЯМС	145
Кінохроніка XXIX	150
Фото-око (36)	151
МІСТЕР ВІЛЬСОН	152
Кінохроніка XXX	157
Фото-око (37)	158
ДОЧКА	160
Кінохроніка XXXI	17
Фото-око (38)	186

	Стор.
Кінохроніка XXXII	181
ВВЕЛІНА ГЕТЧІНС	182
Кінохроніка XXXIII	209
ДІМ МОРГАН	210
Кінохроніка XXXIV	213
Фото-око (39)	214
Кінохроніка XXXV	215
РІЧАРД ЕЛСВОРТ СЕВЕДЖ	217
Кінохроніка XXXVI	250
Фото-око (40)	252
Кінохроніка XXXVII	253
ДОЧКА	254
Кінохроніка XXXVIII	263
Фото-око (41)	264
Кінохроніка XXXIX	265
ДЖО ГІЛЛ	265
БЕН КОМПТОН	266
Кінохроніка XL	285
Фото-око (42)	285
Кінохроніка XLI	286
ПОЛЬ БЕНЬЯН	287
РІЧАРД ЕЛСВОРТ СЕВЕДЖ	290
Кінохроніка XLII	293
ТІЛО АМЕРИКАНЦЯ	294

Друкарня імені М. В. Фрунзе. Харків,
Донськ-Захаржевська, 6. Уповноваже-
ний Голопліту № 821. Зам. № 886.
Тираж 7.000. 18^{3/4} друк. арк.

Видання № 148. Папір ф. 62х94 - 38 кг.
9^{3/4} пап. арк. В 1 пап. арк. 104.000 літ.
Здано в роботу 25-VI-34 р. Підписано
до друку 16-X-34 р.

ДРУКАРСЬКІ ПОМИЛКИ

Стор.	Рядок	Надруковано	Треба читати
71	11 зверху	медільних	недільних
79	2 „	тебе	себе
79	22 „	ату	акту
89	17 знизу	щоб	щось
92	12 зверху	палювання	полювання
97	13 „	брутанців	британців
127	25 „	Гедуї	Генуї
128	11 „	Брен ти	Бренти
144	7 знизу	Кинохроніка XVII	Кинохроніка XXVIII
149	22 „	побутом	побитом
166	1 „	даві	лаві
183	15 зверху	під гаркою	під чаркою
185	16 „	стримакі	стримані
195	14 знизу	дуне	дуже
203	18 „	Анатоль Аранс	Анатоль Франс
209	9 „	Кинохроніка XXIII	Кинохроніка XXXIII
231	7 зверху	школи	шкоди
235	4 знизу	що годує Ромула та Рема Капіталії	що годує Ромула та Рема, в Капітолії
261	11 „	річний	вічний
286	6 „	корабля	короля